

HUSITSKÉ
MUZEUM
V TÁBOŘE

HUSITSKÝ TÁBOR

21

ČASOPIS HUSITSKÉHO MUZEA V TÁBOŘE
JOURNAL OF THE HUSSITE MUSEUM IN TÁBOR
TÁBOR 2017

PUBLIKACE VZNIKLA ZA FINANČNÍ PODPORY
MINISTERSTVA KULTURY V RÁMCI INSTITUCIÁLNÍHO
FINANCOVÁNÍ NA DLOUHODOBÝ KONCEPČNÍ ROZVOJ
VÝZKUMNÉ ORGANIZACE HUSITSKÉ MUZEUM V TÁBOŘE.
(DKRVO, MK000072486)

© HUSITSKÉ MUZEUM V TÁBOŘE, 2017
ISBN 978-80-87516-40-9
ISSN 0231-6080

Husitský Tábor 21/2017
Contents of the Volume 21/2017
Obsah

I. Jeroným Pražský (Jerome of Prague)

The Monarchy of Wladyslaw Jagiello and Jerome of Prague

TOMASZ GRAFF /9

**Assisi versus Paříž: středověké františkánství mezi univerzitou
a antiintelektualismem**

PETR HLAVÁČEK /29

Jerome of Prague as the second in the Hussite ideology

PAWEŁ F. NOWAKOWSKI /37

Jeronýmové z Prahy: Mistr a mnich

JAN STEJSKAL /50

II. Studie (Studies)

Středověká cisterna z Tábora Žižkova náměstí čp. 7

(II. Kachle, sklo, dřevo, usně)

MILOŠ DRDA /78

Rozbor osteologického materiálu z cisterny v čp. 7 v Táboře

MILOŠ DRDA – PETR ZBYTOVSKÝ /117

Rozbor archeobotanického materiálu z cisterny v čp. 7 v Táboře

† EMANUEL OPRAVIL – DANIEL ABAZID /142

Husův žák? Obraz Bolka V. Opolského v historiografii

DAVID RADEK /156

Husitská doba v první redakci Kalendáře historického Daniela

Adama z Veleslavína

DMITRIJ TIMOFEJEV /182

III. Obzory literatury (Reviews)

**OZMENT, Steven. Purkmistrova dcera: Skandál v německém městě
16. století. Praha: Argo 2015.**

DIANA RONOVSÁ /216

I. JERONÝM PRAŽSKÝ
(† 30. KVĚTNA 1416)

JEROME OF PRAGUE
(† 30TH MAY 1416)

PŘÍSPĚVKY Z KONFERENCE „POZDNĚ
STŘEDOVĚKÁ UNIVERZITNÍ
VZDĚLANOST A INTELEKTUÁLOVÉ
V KULTUŘE LATINSKÉHO ZÁPADU“,
TÁBOR 9.-10. LISTOPADU 2016

PAPERS FROM THE CONFERENCE "LATE
MEDIAEVAL UNIVERSITY SCHOLARSHIP
AND INTELLECTUALS IN CULTURE OF
THE LATIN WEST", TÁBOR 9TH-10TH
NOVEMBER 2016

The Monarchy of Wladyslaw Jagiello and Jerome of Prague

TOMASZ GRAFF

Abstract:

The article concerns the attitude of Wladyslaw Jagiello and Polish intellectual elites to Jerome of Prague, and his teaching. The main element of the author's analysis is a visit of the Bohemian reformer to the kingdom of Wladyslaw Jagiello in 1413, as well as the activities of the Polish delegates at the Council of Constance in the process of Jerome which led to his death at the stake.

Key words:

The Council of Constance; Jerome of Prague; Medieval Heretics; King Wladyslaw (Ladislaus) Jagiello and Grand Duke Witold.

Jerome of Prague in Polish literature appears mainly in the studies of the Polish attitude towards teaching of Jan Hus and the trial of Constance. But so far none of the Polish historians has ever widely dealt with this historical character, although more attention was devoted to him on the margins of their main disquisitions by such historians as Ewa Malczyńska, Józef Garbacik, Anna Strzelecka, Grażyna Lichończak-Nurek,

Jadwiga Krzyżaniakowa, Paweł Kras, or Jarosław Nikodem¹. The convergence of the analysis of Jerome's connections with Poland in the context of the trial of Jan Hus, which I have mentioned, is not accidental, nor erroneous for that matter. It is impossible to separate the Polish position towards Hus's teachings and his council trial from his relation to the activities of his friend - Jerome of Prague. At this point it should be noted, however, that the Polish diplomacy after the victory of Grunwald had other priorities, such as the normalization of relations with Sigismund of Luxembourg and other neighbours, political activities related to the further stages of the conflict with the Teutonic Order, or the issue of Polish-Lithuanian union, as well as the attitude towards the upcoming Council of Constance. Among all these issues a particular attention was paid, despite warming relations, to what was happening in Prague, keeping in mind increasingly indolent Wenceslaus IV's favorable attitude toward the Teutonic Knights from a few years before².

1 Ewa MALECZYŃSKA, *Ruch husycki w Czechach i w Polsce*, Warszawa 1959, pp. 330-332, 360-363; Józef GARBACIK – Anna STRZELECKA, *Uniwersytet Jagielloński wobec problemów husyckich w XV wieku*, „Acta Universitatis Carolinae. Historia”, 5, 1964, fasc.1-2, pp. 21-26; Grażyna LICHONCZAK, *Wojciech Jastrzębiec wobec ruchu husyckiego*, *Kwartalnik Historyczny*, 99, 1992, pp. 29-30; eadem, *Wojciech herbu Jastrzębiec arcybiskup i mąż stanu (ok. 1362-1436)*, Kraków 1996, pp. 104-105; Jadwiga KRZYŻANIAKOWA, *Stanowisko polskiej elity intelektualnej wobec Jana Husa i husytyzmu – do roku 1420*, in: *Nie ma historii bez człowieka. Studia z dziejów średniowiecza*, Poznań 2011, pp. 371-372, 375; Paweł KRAS, *Husyci w piętnastowiecznej Polsce*, Lublin 1998, pp. 40-44; Jarosław NIKODEM, *Czechy wobec państw Władysława Jagiełły do 1419 roku. Zarys problemu*, *Zeszyty Naukowe Uniwersytetu Jagiellońskiego. Prace Historyczne* 141/2, 2014, pp. 576-577. See also Władysław KLAPKOWSKI, *Działalność kościelna biskupa Wojciecha Jastrzębca*, Warszawa 1932, pp. 32-33; Henryk BARYCZ, *Dziejowe związki Polski z Uniwersytetem Karola w Pradze*, Poznań 1948, p. 27; Andrzej Feliks GRABSKI, *Polska w opiniach Europy Zachodniej XIV-XV w.*, Warszawa 1968, pp. 315-318; Antoni PROCHASKA, *Polska a Czechy w czasach husyckich aż do odwołania Korybuta z Czech*, *Rozprawy i sprawozdania z posiedzenia Wydziału Historyczno-Filozoficznego Akademii Umiejętności*, t. 7-8, 1877-1878, pp. 174, 177; Jadwiga KRZYŻANIAKOWA, *Kancelaria królewska Władysława Jagiełły. Studium z dziejów kultury politycznej w XV wieku*, cz.1, Poznań 1972, p. 197; eadem - Jerzy OCHMAŃSKI, *Władysław II Jagiełło*, Wrocław 1990, pp. 334-336; Krzysztof OŻÓG, *Uczeni w monarchii Jadwigi Andegaweńskiej i Władysława Jagiełły (1384-1434)*, Kraków 2004, pp. 272, 278, 299, 334; Tomasz GRAFF, *Jan Hus and Poland and the Polish in the years 1410-1415*, *Perspektywy Kultury*, 13/2, 2015, pp. 50-52.

2 *Historia dyplomacji polskiej*, t.1:połowa X w.-1572, Marian BISKUP (ed.), Warszawa 1980, pp. 328-332.

Simultaneously, the impact of Hus and his followers, who through strong relationships with the milieu of Krakow, had their friends within the walls of Polish universities and perhaps also within Jagiello's closest circle, was becoming increasingly apparent. Possible support for Hus might certainly have been considered in Krakow in the context of potential benefits from political relations with Wenceslaus and Sigismund of Luxemburg. His criticism of many abuses in the Church's life was also attentively listened to, but not everyone accepted it enthusiastically. Interestingly, how respected the opinion of the university environment in Prague was in Krakow is clearly shown by, amongst others, the fact that after the victory of Grunwald the Royal Office sent a letter informing about the victory, delivered by Onesz directly to the Prague university. Hus's congratulating letter to king Jagiello, sent at the end of February 1411, was probably a response to this very letter³. After the Peace of Toruń, Hus in a letter to an unknown priest expressed his joy of the victory of the Polish king over the Teutonic Knights and, admiring his humility, he mentioned at the same time the rumors that the Teutonic Knights and the Poles would form an alliance *contra quemlibet in regno Bohemiae*⁴. Hus himself never came to Poland. Besides, the reformer did not know the world beyond Bohemia. Apart from leaving for Constance, he had never been abroad⁵. However, probably he had never stopped thinking

3 *Mistra Jana Husi korespondence a dokumenty*, Václav NOVOTNÝ (ed.), Praha 1920, No 25, p. 86; *Codex epistolaris saeculi decimi quinti*, t.3, Anatol LEWICKI (ed.), Cracoviae 1894, supplement No 3; *Polska w okresie monarchii stanowej 1346-1454. Wybór tekstów*, Roman HECK (ed.), Warszawa 1955, No 65, pp. 158-159; Jaromir MIKULKA, *Mistr Jan Hus a Polsko*, Slovanské historické studie, 2, 1957, pp. 120-123; P. KRAS, *Husyci*, pp. 38-39; idem, *Polityczne i ideowe aspekty przymierza polsko-husyckiego z lat 1432-1433*, Nowe Studia Grunwaldzkie, t.1, 2015, pp. 13-14; Krzysztof BRACHA, *Korespondencja z Władysławem II Jagiełłą i Kazania Betlejemskie Jana Husa w sprawie Grunwaldu*, Nowe Studia Grunwaldzkie, t.1 (2015), pp. 37-50; J.KRZYŻANIAKOWA, *Stanowisko polskiej elity intelektualnej*, pp. 371-372, 375; Sven EKDAHL, *Grunwald 1410. Studia nad tradycją i źródłami*, Kraków 2010, pp. 131-141; T.GRAFF, *Jan Hus*, pp.48-50.

4 *Mistra Jana Husi korespondence*, No 27, pp. 88-89; J. MIKULKA, *Mistr Jan Hus a Polsko*, pp. 120-123; K. BRACHA, *Korespondencja z Władysławem II Jagiełłą i Kazania Betlejemskie Jana Husa*, p. 50; P. KRAS, *Polityczne i ideowe aspekty przymierza*, p. 13; E. MALECZYŃSKA, *Ruch husycki*, p. 318.

5 Eva KANTŮRKOVÁ, *Jan Hus. Příspěvek k národní identitě*, Praha 1991; Anna PANNER, *Jan Hus*, Kraków 2002; František ŠMAHEL, *Jan Hus. Život a dílo*, Praha 2013; *Jan Hus, Odvaha myšlenky, odvaha víry, odvaha smrti*, Jakub SMRČKA - Blanka ZILYŇSKÁ

about winning Poland and Lithuania for his teachings, which is clearly demonstrated in his consecutive letter to Jagiello from June 11, 1412. In the second letter, written as a specific response to the act of agreement between the Polish king and Sigismund of Luxembourg, signed in Lubowla in March, Hus condemned simony and expressed hope that he would be granted an opportunity to see the Polish monarch to the benefit of both sides⁶. It seems, therefore, that Hus seeking allies would like to see Jagiello and Witold among them, as evidenced not only by the two letters, but also by the mission of Jerome of Prague. A question arises at this point: how were these activities perceived by the Polish court? Certainly Jagiello, the neophyte, had to be wary of the Europe's opinion. After all, the threat of excommunication had been hanging over Hus's head for some time and any accusation of Poland as favoring heresy was dangerous, if only in the context of the conflict with the Teutonic Knights and repeated accusations of dishonest conversion and of favoring the infidels and schismatics⁷. It seems, however, that Jerome's of Prague visit was either not perceived as bringing any threat or it was decided to simply take chances and to allow him in Polish and Lithuanian borders.

Moreover, at the time of triple schism, public criticism of the Roman Curia and the papacy, as well as calls for a general council, the activities of Jerome of Prague and Jan Hus could be seen in Kraków as another proposal to reform the Universal Church. Such proposal might have received at least partial support from intellectual elites in Krakow not only because of the relationship with Prague, but also due to a large consensus on the diagnosis of the situation of the Church, so well expressed by the Bishop of Krakow Piotr Wysz in his *Speculum Aureum*, and above all by Matthew of Krakow, an academic authority also for Hus, known for his writings criticizing the practices of the Roman Curia⁸. Disparities could

(eds.), Tábor 2015; *Jan Hus. Życie i dzieło w 600. Rocznicę śmierci*, Anna PANER - Marcin HINTZ (eds.), Gdańsk 2016.

6 František PALACKÝ (ed.), *Documenta Mag. Joannis Hus*, Pragae 1869, No 13, pp. 30-31; *Mistra Jana Husi korespondence*, No 42, pp. 122-123; T. GRAFF, *Jan Hus*, pp. 50-51.

7 Krzysztof OŹÓG, *Uczeni*, pp.177-206; T. GRAFF, *Episkopat monarchii jagiellońskiej w dobie soborów powszechnych XV wieku*, Kraków 2008, pp. 204-205.

8 Władysław SEŃKO, *Piotr Wysz z Radolina i jego dzieło Speculum aureum*, Warszawa 1996; MATEUSZ Z KRAKOWA, *O praktykach kurii rzymskiej*, Kęty 2007; Zenon

arise, however, as to the application of methods necessary to alleviate the situation, as well as towards the assessment of the more radical ideas expressed by Jan Hus and Jerome of Prague. Emerging accusations of favoring John Wycliff's heresy by Jerome of Prague, as well as the criticism he received from the Universities of Vienna, Heidelberg and Cologne were known in Krakow and certainly aroused some anxiety. In the context of the remarks above, Jerome's visit to Poland must have been treated with some caution. According to J. Nikodem "it is difficult give credence in this matter to the testimony of Jerome, who claimed in Constance that he had been invited to Poland"⁹. Perhaps so, but equally absurd is the assurance provided by Bishop Jastrzębiec, who, in a letter to the Bohemian chancellor, wrote that Jagiello was not aware of who he had allowed to enter his kingdom¹⁰. Perhaps the bishop wanted to protect the king. Jagiello and his advisors knew exactly who Jerome was. His visit to Krakow in the spring of 1413 was not entirely unexpected (as suggested by Paweł Kras)¹¹, because it seems to have been a sort of response of the Polish court to Hus's suggestion to establish closer contacts. Of course, in theory it can also be assumed that Jerome actually acted on his own, without consulting his trip to Poland and Lithuania with Hus, which, however, seems unlikely.

However, even if this was the case, his reception at the royal audience showed the consent of the Polish court given to Hus to present his views. Not every visitor from abroad staying in Krakow stand before the majesty of the king as the honor of seeing the monarch face to face was reserved only for the few and only after consideration of such a possibility by the ruler and his advisors. Some researchers suggest that Jerome was treated as an envoy of the University of Prague, but nothing would be heard about his later appearance at a potential debate at the University of Krakow¹².

KAŁUŻA, *Eklezjologia Mateusza z Krakowa (Uwagi o „De praxi Romanae Curiae”)*, Studia Mediewistyczne, 18, 1977, part 1, pp. 51-174; Miroslav DANYS, *Master Matthew of Cracow*, Warszawa 1995.

9 J. NIKODEM, *Czechy*, p. 576.

10 F. PALACKÝ (ed.), *Documenta*, No 52, pp. 506-507; *Index Actorum saeculi XV*, A. LEWICKI (ed.), Kraków 1888, No 729.

11 P. KRAS, *Husyci*, pp. 40-41.

12 Ibidem; G. LICHONCZAK-NUREK, *Wojciech Jastrzębiec wobec ruchu husyckiego*, p. 29; eadem, *Wojciech herbu Jastrzębiec*, p. 105; Kazimierz MORAWSKI, *Historia*

In any case, Jerome might have had a protector or protectors among the circles close to the king, their names, however, will probably forever remain unknown. It should be noted that Jerome must have known when precisely Jagiello was staying in Krakow as his itinerary featured high repeatability¹³. In any case, Jerome, right after arriving in Krakow, demanded an audience with the king, and had he been treated suspiciously, he would have been refused, and as somebody suspected of heresy he would have been arrested and put on trial in front of the bishop court. Meanwhile, the following day the King together with Queen Anna of Cilli and with their dignitaries met Jerome, however we do not know what they were talking about¹⁴. It seems that František Šmahel is right, claiming that Jagiello could have considered the possibility of such a visit immediately after the meeting with Sigismund of Luxemburg in 1412, during the meeting at the Moravian magnate's, Lacek of Kravař - Hus's and Jerome's friend. Lacek himself might have given him then the manuscript collection of Hus's sermons from that period, preserved at the Jagiellonian Library¹⁵. According to P. Kras it is because of this meeting that Hus sent the second letter to Jagiello writing to him about the need for mutual meetings¹⁶. Jerome's visit to Krakow was treated as a kind of mutual reconnaissance and Jerome was keenly aware of this. Therefore, to make the right impression overnight he changed his appearance from a shabby looking, long bearded tramp into a clean shaven scholar, dressed in a beautiful fur-lined hooded tunic. Jerome must have impressed the king. Also Bishop Jastrzębiec did not initially object to his sermons, whose criticism of the clergy and numerous references to Wycliffe's teaching increasingly outraged the local clergy and scholars. Finally, according to Jastrzębiec himself, he called Jerome to *examen* on personal request of the Bohemian scholar.

Uniwersytetu Jagiellońskiego, t. I, Kraków 1900, p. 268. See also J. KRZYŻANIAKOWA, *Stanowisko polskiej elity intelektualnej*, p. 371.

13 Antoni GAŚSIOROWSKI, *Itinerarium króla Władysława Jagielly 1386-1434*, Warszawa 2015, p. 78.

14 F. PALACKÝ (ed.), *Documenta*, No 52, p. 506; P. KRAS, *Husyci*, p. 41.

15 Biblioteka Jagiellońska, ms 1628; F. ŠMAHEL, *Život a dílo Jeronýma Pražského*, Praha 2010, pp. 63-72; idem, *Jan Hus*, pp. 191-192.

16 P. KRAS, *Husyci*, p. 41.

The interrogation or, as a matter of fact, a debate was held in the presence of scholars of Krakow, as well as other hierarchs: the Archbishop of Gniezno Mikołaj Trąba and Bernard, the Bishop of Castello - the papal nuncio. Jerome, however, was clever, because in his response to the clearly formulated question of the Bishop of Krakow concerning Wycliffe's teachings, he firmly rejected his doctrine coming out as entirely consistent in his convictions with the teaching of the Catholic Church as testified by Jastrzębiec¹⁷. It is, however, interesting whether he did it only in order to defend Jerome, or rather to for the sake of protection of the Polish side? Or maybe for both of these reasons? According to J. Garbacik and A. Strzelecka, the bishop deliberately, as the Chancellor of the university, gave Jerome a "certificate of complete orthodoxy"¹⁸. However, if we are to believe Jastrzębiec's letter, the Bohemian scholar's attitude did not make a good impression in Krakow. An entirely different version of Jerome's visit to Krakow was presented by the Poles and Lithuanians in Constance accusing the Bohemian of a secret escape from the Polish capital for fear of reprisals and arrest as well as a failure to abide by church restrictions and also spreading Wycliffe's teachings¹⁹. In the light of Jastrzębiec's letter, though, which turned a blind eye on many facts and yet probably closer to the actual series of events, it seems that the Poles at the Council deliberately missed the truth in order to show the Polish Church and the Polish ruler as relentless enemies of heresy. In any case, whatever actually happened, after Jerome's hasty leave from Krakow, which took place not without personal pressure from the Bishop of Krakow, Jastrzębiec, in a letter to the Patriarch Václav Králík from Buřenice - the Chancellor of the King of Bohemia, ironically stated that Polish people were not ready to understand the teachings of such a great

17 F. PALACKÝ (ed.), *Documenta*, No 52, pp. 506-507; F. ŠMAHEL, *Život a dílo Jeronýma Pražského*, p. 64; P. KRAS, *Husyci*, pp. 41-42; E. MALECZYŃSKA, *Ruch husycki*, p. 330; J. GARBACIK - A. STRZELECKA, *Uniwersytet Jagielloński wobec problemów husyckich*, pp. 21-22; G. LICHONCZAK-NUREK, *Wojciech herbu Jastrzębiec*, pp. 104-105.

18 J. GARBACIK - A. STRZELECKA, *Uniwersytet Jagielloński wobec problemów husyckich*, p. 22.

19 *Sacrorum Conciliorum nova et amplissima collectio*, Joannes Dominicus MANSI (ed.), t. XXVII, Venetiis 1783, pp. 793-795, 841-864; *Magnum Oecumenium Constaniense concilium*, Hermann v. der HARDT (ed.), t. IV, Francofurti-Lipsiae 1699, pp. 667-680.

philosopher, and the more unable to understand it were the people from Lithuania and Ruthenia. The bishop, recommending caution towards Jerome, also stressed that during his few-day stay in Kraków he caused a greater stir among the people and clergy there than any other speaker people had the memory of²⁰. Jastrzębiec knew perfectly well that the contents of this letter would probably reach the ears of the Bohemian ruler, who for some time had had better relations with the Polish court. The bishop did not want to unequivocally condemn the Bohemian reformer. He did not know yet what stand towards the teaching of Hus and his followers would be taken by the Bohemian King Wenceslaus IV, who had a reputation of an indecisive person. The irony, which can clearly be seen between the lines of this text indicates that the Polish bishop, although he personally might have supported some of Jerome's and Hus's teachings, was clearly convinced of the strength of the impact of their teachings on common people. That is why he preferred not to speak of the Bohemian reformer too enthusiastically for the fact that closer links with him could become problematic in the near future both for him and for the Polish king. Perhaps this letter is, therefore, a testimony to the fact that the king and his closest advisors had quickly realized that their consent to Jerome's visit was a mistake and might be dangerous in the near future, giving the enemies, and mainly the Teutonic Order the possibility of attacks on Poland and its ruler. Bishop Piotr Wysz obviously did not have such doubts. Already before the Council of Constance he explicitly threatened all Hus's supporters with excommunication in his diocesan statutes²¹. Wysz's negative attitude towards the Hussite movement might have resulted not only from his personal beliefs, but also from his intention of veiled condemnation of the Polish court for too close contacts with the leading figures of the Bohemian reform movement. The bishop had reasons to bear a grudge to Jagiello and Wojciech Jastrzębiec as the king, taking advantage of Wysz's temporary mental indisposition, mistreated him, moving him from the diocese of Krakow

20 F. PALACKÝ (ed.), *Documenta*, No 52, pp. 506-507.

21 Władysław ABRAHAM, *Najdawniejsze statuty synodalne archidiecezji gnieźnieńskiej oraz statuty z rękopisu Oss. Nr. 1627*, Kraków 1920, No 31, pp. 51; Elżbieta KNAPEK, *Piotr Wysz wobec kryzysu Kościoła*, in: Tomasz GAŁUSZKA – Tomasz GRAFF – Grzegorz RYŚ (eds.), *Ecclesia semper reformanda. Kryzysy i reformy średniowiecznego Kościoła*, Kraków 2013, pp. 305-306.

to Poznan, at the same time placing Jastrzębiec, the former Bishop of Poznan, in Krakow²².

On the sidelines of these considerations we should add that Jan Długosz's opinion about Jerome in a way echoed his stay in Krakow. The historian admittedly did not mention this visit, but in his description of Jerome's and Hus's death in Constance he stressed that Jerome, like Hus, sentenced with a legitimate ruling of the Council, was indeed infected with the same heresy, but surpassed him with both his knowledge and his manner of profession²³. Długosz himself, who was born in 1415, could have heard this opinion from the witnesses of Jerome's interrogation. Cardinal Zbigniew Oleśnicki, his principal and then an employee of the royal office, might have belonged to the group of the witnesses of the trial²⁴.

Jerome himself after a hasty leave from Krakow went to the Grand Duchy of Lithuania. There, noting similarities between the Orthodox Church and the changes in Church which he and Hus proclaimed, Jerome displeased the Bishop of Vilnius, Mikołaj of Gorzków, incidentally a graduate of the University of Prague. He fell into disfavour not only by his acts such as the adoration of the Eucharist in an orthodox church, reverence to the icons and Orthodox procession, contempt towards the procession of the Dominicans to welcome Witold and his court in Vitebsk, but also by his words proclaiming that Greek faith is true and as good as Catholic faith. Supposedly, he also encouraged Witold to adopt Orthodox faith opposing the rebaptism of Orthodox Christians, who, according to him, should only be taught about the truths of the Catholic faith. The accusation of Jerome of inciting Witold to break with Rome sounds almost unbelievable, although nothing actually can be ruled out, especially as this flexible intellectual and a good actor is said to have conspicuously disrespected the Latin liturgical vestments. This is how Jerome's activity in the Grand Duchy of Lithuania could be briefly presented in the

22 T. GRAFF, *Rex iniustus? – Z dziejów polityki kościelnej Władysława Jagiełły na przykładzie zmian na stolicach biskupich w Krakowie i Poznaniu w 1412 roku*, in: Paweł F. NOWAKOWSKI – Janusz SMOŁUCHA – Wiktor SZYMBORSKI (eds.), *Sprawiedliwość-Tradycja-Współczesność*, Kraków 2006, pp. 23-36.

23 *Joannis Dlugossii Annales seu Cronicae incliti Regni Poloniae*, lib. 11 (1413-1430), Georgius WYROZUMSKI (ed.), Varsaviae 2000, p. 58.

24 T. GRAFF, *Biskup krakowski Zbigniew Oleśnicki (1423-1455) wobec husytyzmu i polityki polsko-czeskiej*, *Mediaevalia Historica Bohemica*, 17/1, 2014, pp. 127-167.

light of the court records of his trial at the Council of Constance. The records are the only source of information on Jerome's activities during his visit²⁵. They might have been the work of either the successive Ordinary of Vilnius - Peter or somebody from his closest surroundings especially in matters concerning Lithuania and Ruthenia²⁶. One may ask at this point why, despite the scandal and indignation of the Catholic bishop and the local Catholic clergy, Jerome was not arrested and put on trial in Lithuania? Was the desire not to upset the Orthodox subjects a sufficient reason? Another question is rising in this context: what plans connected with Jerome did Witold have protecting him from persecution? In his country, inhabited by Orthodox Christians, Catholic faith was officially enjoyed a privileged position. In any case, as rightly pointed out by J. Nikodem, "combining his later involvement in the problems of the Husites with a two decade-earlier Jerome's visit, as sometimes suggested in historiography, could not be in any way confirmed"²⁷. Probably this issue will remain forever unexplained, and the passive attitude of the Lithuanian authorities to Jerome's gestures and words stemmed probably from their aversion to any radical action, even more so that even in Krakow it did not end with the Czech reformer's imprisonment, and besides, his journey through the whole Polish-Lithuanian monarchy seemed to have been agreed on in advance between Jagiello and Witold²⁸. Let us add on the side that Jerome's visit to Lithuania and Ruthenia preceded the signing of the union in Horodło only by a few months and therefore took place in a sensitive period before the finalization of an important agreement

25 *Sacrorum Conciliorum nova et amplissima collectio*, J. D. MANSI (ed.), t. XXVII, Venetiis 1783, pp. 793-795, 841-864; *Magnum Oecumenium Constaniense concilium*, H. v. der HARDT (ed.), t. IV, Francofurti-Lipsiae 1699, pp. 667-680.

26 Jerzy OCHMAŃSKI, Piotr, in: *Polski słownik biograficzny*, Emanuel ROSTWOROWSKI (ed.), t.26, Wrocław 1981, pp. 377-378; idem, *Biskupstwo wileńskie w średniowieczu*, Poznań 1972, p. 13; Jacek WIESIOŁOWSKI, *Episkopat polski XV w jako grupa społeczna, Społeczeństwo Polski Średniowiecznej*, t. 4, 1990, pp. 290-291; T. GRAFF, *Episkopat*, pp. 47-50, 71, 73, 117, 164, 165, 208.

27 J. NIKODEM, *Czechy*, p. 577.

28 T. GRAFF, *Jan Hus*, pp. 50-52; F. ŠMAHEL, *Život a dílo Jeronýma Pražského*, pp. 61-67; Jadwiga KRZYŻANIAKOWA, *Stanowisko polskiej elity intelektualnej*, pp. 371-372; P. KRAS, *Husyci*, pp. 43-44; E. MALECZYŃSKA, *Ruch husycki*, pp. 330-332.

between the two countries²⁹. Thus, probably Witold preferred to be double careful in his actions against Jerome. In any case, his visit to Poland and Lithuania echoed in Europe, since the Viennese professor John Sievert believed that it was aimed at spreading heretical teachings, which was met with an immediate response from Jan Hus who accused Sievert of lying “You are not a professor of sacred theology but of false information”³⁰. He criticised the professor that with his slander he did not only bite Jerome but also great Slavic countries³¹. Hus’s reaction only reinforces the conviction that he was particularly anxious about the success of Jerome’s mission in Jagiellonian monarchy and he was probably its actual perpetrator. This observations, however, does not change the fact that as far as we can speculate about Hus’s intentions, who wanted to gain favor with the rulers of Poland and Lithuania, we do not really know what plans Jagiello and Witold had in connection with Hus and Jerome. Allowing Jerome to Poland and Lithuania and additionally giving him the possibility of presenting his views and meeting the two rulers, however, is extremely telling. It is hard, however, to talk about Jerome’s enthusiastic acceptance by Polish ruling elites. Indeed, in a country where the criticism of secularization of the clergy was common, - to quote but a fragment of a satire from 1414 - “Priest, if you want to improve your soul, do not talk so much but more beer pour”³² - and among many intellectuals like in other places in Europe, the impatience with the papal triple schism was growing, Hus’s and Jerome’s views found a rich soil to grow. Certainly they were not accepted by everybody, especially by the members of Catholic hierarchy, the higher clergy and influential part of the faculty of the University of Krakow. In such circumstances, the Polish and Lithuanian state authorities adopted the strategy of waiting for further course of events. In the following years, however, in the face of radicalism of the

29 *Akty Horodelskie z 1413 roku. Dokumenty i studia*, Jüratė KIAUPIENE - Lidia KORCZAK (eds.), Vilnius-Kraków 2013.

30 F. PALACKÝ (ed.), *Documenta*, No 31, pp. 63-64; *Mistra Jana Husi korespondence*, No 67, pp. 174-175; P. KRAS, *Husyci*, pp. 43-44; E. MALECZYŃSKA, *Ruch husycki*, p. 332; J. NIKODEM, *Czechy*, p. 576; T. GRAFF, *Jan Hus*, p. 52.

31 F. PALACKÝ (ed.), *Documenta*, No 31, pp. 63-64; *Mistra Jana Husi korespondence*, No 67, pp. 174-175; F. ŠMAHEL, *Jan Hus*, p. 158.

32 E. MALECZYŃSKA, *Ruch husycki*, p. 333; Stefan WIERCZYŃSKI, *Średniowieczna poezja polska*, Wrocław 1952, p. 107; T. GRAFF, *Jan Hus*, pp. 52-53.

between the two countries²⁹. Thus, probably Witold preferred to be double careful in his actions against Jerome. In any case, his visit to Poland and Lithuania echoed in Europe, since the Viennese professor John Sievert believed that it was aimed at spreading heretical teachings, which was met with an immediate response from Jan Hus who accused Sievert of lying “You are not a professor of sacred theology but of false information”³⁰. He criticised the professor that with his slander he did not only bite Jerome but also great Slavic countries³¹. Hus’s reaction only reinforces the conviction that he was particularly anxious about the success of Jerome’s mission in Jagiellonian monarchy and he was probably its actual perpetrator. This observations, however, does not change the fact that as far as we can speculate about Hus’s intentions, who wanted to gain favor with the rulers of Poland and Lithuania, we do not really know what plans Jagiello and Witold had in connection with Hus and Jerome. Allowing Jerome to Poland and Lithuania and additionally giving him the possibility of presenting his views and meeting the two rulers, however, is extremely telling. It is hard, however, to talk about Jerome’s enthusiastic acceptance by Polish ruling elites. Indeed, in a country where the criticism of secularization of the clergy was common, - to quote but a fragment of a satire from 1414 - “Priest, if you want to improve your soul, do not talk so much but more beer pour”³² - and among many intellectuals like in other places in Europe, the impatience with the papal triple schism was growing, Hus’s and Jerome’s views found a rich soil to grow. Certainly they were not accepted by everybody, especially by the members of Catholic hierarchy, the higher clergy and influential part of the faculty of the University of Krakow. In such circumstances, the Polish and Lithuanian state authorities adopted the strategy of waiting for further course of events. In the following years, however, in the face of radicalism of the

29 *Akty Horodelskie z 1413 roku. Dokumenty i studia*, Jüratė KIAUPIENE - Lidia KORCZAK (eds.), Vilnius-Kraków 2013.

30 F. PALACKÝ (ed.), *Documenta*, No 31, pp. 63-64; *Mistra Jana Husi korespondence*, No 67, pp. 174-175; P. KRAS, *Husyci*, pp. 43-44; E. MALECZYŃSKA, *Ruch husycki*, p. 332; J. NIKODEM, *Czechy*, p. 576; T. GRAFF, *Jan Hus*, p. 52.

31 F. PALACKÝ (ed.), *Documenta*, No 31, pp. 63-64; *Mistra Jana Husi korespondence*, No 67, pp. 174-175; F. ŠMAHEL, *Jan Hus*, p. 158.

32 E. MALECZYŃSKA, *Ruch husycki*, p. 333; Stefan WIERCZYŃSKI, *Średniowieczna poezja polska*, Wrocław 1952, p. 107; T. GRAFF, *Jan Hus*, pp. 52-53.

The Polish king and his advisors already knew well that, although some people in Poland considered Hus as a saint, from then on there could be no indulgence either for his followers, or the preachers of Wycliffe's and Jerome's of Prague views³⁷. J. Krzyżaniakowa was right claiming that the news about the trial of Hus and his death had a decisive influence on the Polish position towards Jerome of Prague³⁸. Probably at the turn of 1415 and 1416 guidelines in this case were taken to Constance by Piotr Wolfram and Janusz of Tuliszków³⁹. It should be added that Poles were helped in many actions by Bohemian opponents of Hus and Jerome such as scholars Mařík Rvačka and Štěpán of Pálec⁴⁰. A significant role during the trial of Jerome of Prague was played by Poznan Bishop-elect, Andrzej Łaskarzyc and the Bishop of Płock, Jakub Kurdwanowski, who acted as members of the Faith Commission⁴¹. The chairman of the Polish delegation, Archbishop Mikołaj Trąba was supposedly negatively biased towards Jerome. He remembered well all the confusion which Jerome caused in Krakow three years earlier as well as *examen*, in which the archbishop took part. The very list of charges against Jerome, as mentioned above, probably came from Vilnius and was, according to J. Krzyżaniakowa, quite primitive in style⁴². In total as many as 20 out of 102 complaints concerned Jerome's stay in Poland and Lithuania, the most prominent focusing on preaching Wycliffe's teachings and favoring the Orthodox Church⁴³. A controversial concept was put forward by E. Maleczyńska

37 J. GARBACIK – A. STRZELECKA, *Uniwersytet Jagielloński wobec problemów husyckich*, p. 26; Z. KOZŁOWSKA-BUDKOWA, *Sermones Sapientiales Stanisława ze Skalbmierza*, Sprawozdania Polskiej Akademii Umiejętności, t. 53, 1952, pp. 393-394; J. KRZYŻANIAKOWA, *Stanowisko polskiej elity intelektualnej*, pp. 375-376; Krystyna PIERADZKA, *Uniwersytet Krakowski w służbie państwa i wobec soborów w Konstancji i Bazylei*, in: *Dzieje Uniwersytetu Jagiellońskiego w latach 1364-1764*, t.1, Kazimierz LEPSZY (ed.), Kraków 1964, pp. 102-103; P. KRAS, *Husyci*, p. 47.

38 J. KRZYŻANIAKOWA, *Stanowisko polskiej elity intelektualnej*, p. 375.

39 J. WIESIOŁOWSKI *Prace i projekty Pawła Włodkowica, Konstancja zimą 1415-1416*, *Roczniki Historyczne*, 35, 1969, pp. 103-104; J. KRZYŻANIAKOWA, *Stanowisko polskiej elity intelektualnej*, p. 375.

40 K. OŻÓG, *Uczeni*, pp. 274-279.

41 T. GRAFF, *Episkopat*, pp. 214-215.

42 J. KRZYŻANIAKOWA, *Stanowisko polskiej elity intelektualnej*, p. 372.

43 *Sacrorum Conciliorum nova et amplissima collectio*, J. D. MANSI (ed.), t. XXVII,

several decades ago, who claimed that an additional reason for Polish hard line against Jerome was the fact that Jan Falkenberg, a Dominican Friar serving the Order of Teutonic Knights, accused Włodkowic of heresy in one of his treatises. According to him, Włodkowic in his anti - Teutonic Knights treatises, was supposed to “defend the heathens and Ruthenians, who are blatant heretics... and meanwhile Ruthenian priests deserve to be killed no less than the heathens”⁴⁴. According to Falkenberg, there was a great probability that the “fire of heresy will spread all over Jagiello’s kingdom”⁴⁵. Therefore, he called the whole Christian world into a crusade against the Poles in order to kill them off or turn them into slaves⁴⁶. According to Maleczyńska in the context of these accusations a firm stand of the Poles against Jerome, an admirer of the Orthodox Church, becomes entirely understandable⁴⁷. It seems, however, that although it might have had some significance, it was not as great as Maleczyńska thought. An active participation of Poles in the trial of Jerome resulted primarily from a desire of the Polish delegates to demonstrate their involvement in the fight against heresy in front of the council fathers. Poles might have also wanted to anticipate any accusations of favoring Jerome’s and Hus’s heresy, whose former visit to Poland and Lithuania in 1413, as well as the earlier Hus’s letters to the Polish king could have given rise to. Actually, the fact that this argument was not used by the Teutonic Knights may raise some eyebrows. Also another hypothesis by Maleczyńska seems misguided. The scientist claimed that the Council

Venetiis 1783, pp. 793-795, 841-864 (Jerome’s stay in Lithuania see No 30, 32, 63-73, 76, 77, 79); *Magnum Oecumenium Constaniense concilium*, H. v. der HARDT (ed.), t. IV, Francofurti-Lipsiae 1699, pp. 667-680; F. ŠMAHEL, *Život a dílo Jeronýma Pražského*, pp. 80 and n.

44 E. MALECZYŃSKA, *Ruch husycki*, p. 363.

45 Ibidem.

46 See *Iohannis Falkenberg Satira contra hereses et cetera nephanda Polonorum et eorum Regis Jaghel*, Zofia WŁODEK (ed.), in: *La Satire de Jean Falkenberg. Texte inédit avec introduction, Mediaevalia Philosophica Polonorum*, t.18, 1973, pp. 51-95; Hartmut BOOCKMANN, *Johannes Falkenberg, der Deutsche Orden und die polnische Politik: Untersuchungen zur politischen Theorie des späteren Mittelalters mit einem Anhang: Die Satira des Johannes Falkenberg*, Göttingen 1975, pp. 313-353.

47 E. MALECZYŃSKA, *Ruch husycki*, pp. 363-367.

Fathers generally shared Falkenberg's views, however the fear of Poland after the victory of Grunwald was widespread. The Poles were officially allies with Sigismund of Luxembourg that is why it was believed that Jerome's death was a sufficient warning for the Poles not to favour heresy⁴⁸. It is impossible to agree with this argumentation, if only because of the active participation of the Polish delegation in the indictment and judgment on Jan Hus and Jerome of Prague. In addition, the prosecutor Piotr of Ornetá himself admitted that he sympathies of the members of the Council after the speeches delivered by Włodkowic and other successes of the Polish delegation were no longer on the side of the Order⁴⁹.

At the end of these considerations we should add that less than three months after the death of Jerome, Jagiello wrote a letter to the council, obviously under the influence of Bishop Jastrzębiec and other advisors, confirming his readiness to fight against heresy. A similar letter was sent by the University of Krakow informing of legitimate excision of dry plants and trees bearing evil fruit nourishing criminals and heretics - that is Wycliffe, Hus and Jerome from the vineyard of the Lord. Professors assured that if their supporters were to be found in Poland, they would "lend fiery halos to their teachings surrounded by raging flames⁵⁰". This explicit reaction of the professors coincided with a speech delivered by Stanisław of Skarbimierz at a university forum, who explained to his colleagues that Hus was not a saint man but a dangerous heretic⁵¹. From then on for Jagiello, his advisors, as well as for the majority of the professors at the University

48 Ibidem.

49 *Die Berichte der Generalprokuratoren des Deutschen Ordens an der Kurie*, Bd.2, Hans KOEPPEN (ed.), Göttingen 1960, No 164.

50 *Dokumenty soborów powszechnych*, t.3: (1414-1445), Arkadiusz BARON - Henryk PIETRAS (eds.), Kraków 2003, pp. 166-183; *Skarbiec Dyplomatów papieżkich, cesarskich, królewskich, książęcych, uchwał narodowych, postanowień różnych władz i urzędów posługujących do krytycznego wyjaśnienia dziejów Litwy, Rusi Litewskiej i ościennych im krajów*, Ignacy DANIŁOWICZ (ed.), t.2, Wilno 1862, No 1158; *Codex diplomaticus Universitatis studii generalis Cracoviensis*, t.1, Żegota PAULI (ed.), Cracoviae 1870, No 58. See also *Codex epistolaris*, t.2, No 67(Council's letter to Jagiello 27 IX 1416); K. MORAWSKI, *Historia Uniwersytetu Jagiellońskiego*, t. I, pp.146-147.

51 Z. KOZŁOWSKA-BUDKOWA, *Sermones Sapientiales*, pp. 393-394; K. OŻÓG, *Uczeni*, p. 299.

of Krakow Jerome's, Hus's and Wycliffe's teaching, in accordance with the council ruling, were heresy which should be fought in all possible ways, which was done in the following decades, more or less successfully, but that is a topic for another discussion⁵².

52 See P. KRAS, *Husyci w piętnastowiecznej Polsce*, Lublin 1998; T. GRAFF, *Biskupi monarchii jagiellońskiej wobec herezji husyckiej w I połowie XV wieku*, *Nasza Przeszłość*, 109, 2008, pp. 37-54.

The Monarchy of Wladyslaw Jagiello and Jerome of Prague

TOMASZ GRAFF

The author analyzes the attitude of Polish intellectual elites, the Polish King Wladyslaw Jagiello and Lithuanian Grand Duke Witold towards Jerome of Prague. The Bohemian reformer, probably inspired by Jan Hus visited Poland and the Grand Duchy of Lithuania in 1413. The visit must have taken place after prior arrangements and was not a surprise to Jagiello and Witold. Jerome's teaching caused a great stir among ordinary people in Krakow. However, a special interrogation, so called *examen*, which was arranged, did not show in his teaching any deviations from the Catholic faith. Nevertheless, Bishop of Krakow, Wojciech Jastrzębiec, in a letter to Václav Králík of Buřenice, the Chancellor of the Bohemian king, urged caution and ironically stated that the Polish people were not yet ready to understand Jerome's teaching and even more so the people from Lithuania and Ruthenia. Jerome himself, during his stay in the lands of Lithuania and Ruthenia, showed great respect towards the Orthodox Church, which was met with the wrath of the bishop of Vilnius. The description of Jerome's visit to the Grand Duchy of Lithuania constituted an important part of the charges pressed against him at the Council of Constance. Many elements of the accusation were indeed the work of the Polish-Lithuanian side. During the process of Jerome, official delegates of Wladyslaw Jagiello did not defend Jerome, accused of heresy, mainly due to the fact that they feared that their support could be used by the Teutonic Knights as an argument against Jagiello, Witold and their subjects. Part of the Polish delegation was even involved in the process of Jerome, as was the case in the earlier process of Jan Hus. After the condemnation of Hus's and Jerome's teachings by the Council of Constance, Jagiello made a pledge that henceforth their teachings would be treated as heresy and as such would be ruthlessly suppressed.

BIBLIOGRAPHY

Primary sources

- ABRAHAM W.**, *Najdawniejsze statuty synodalne archidiecezji gnieźnieńskiej oraz statuty z rękopisu Oss. Nr. 1627*, Kraków 1920.
- Akty Horodelskie z 1413 roku. Dokumenty i studia*, Jūrātē KIAUPIENĒ - Lidia KORCZAK (eds.), Vilnius-Kraków 2013.
- Biblioteka Jagiellońska, ms 1628.
- Bullarium Poloniae*, t.3, Stanisław KURAŚ - Irena SUŁKOWSKA-KURAŚ (eds.), Romae-Lublina 1988.
- Codex diplomaticus Universitatis studii generalis Cracoviensis*, t.1, Żegota PAULI (ed.), Cracoviae 1870.
- Codex epistolaris saeculi decimi quinti*, t.2-3, Anatol LEWICKI (ed.), Cracoviae 1876, 1894.
- Die Berichte der Generalprokuratoren des Deutschen Ordens an der Kurie*, Bd.2, Hans KOEPPEN (ed.), Göttingen 1960.
- Dokumenty soborów powszechnych*, t.3: (1414-1445), Arkadiusz BARON - Henryk PIETRAS (eds.), Kraków 2003.
- Hartmut BOOCKMANN**, *Johannes Falkenberg, der Deutsche Orden und die polnische Politik: Untersuchungen zur politischen Theorie des späteren Mittelalters mit einem Anhang: Die Satira des Johannes Falkenberg*, Göttingen 1975, pp. 313-353 (Satira).
- Index Actorum saeculi XV*, Anatol LEWICKI (ed.), Kraków 1888.
- Iohannis Falkenberg Satira contra hereses et cetera nephanda Polonorum et eorum Regis Jaghel*, Zofia WŁODEK (ed.), in: *La Satire de Jean Falkenberg. Texte inédit avec introduction, Mediaevalia Philosophica Polonorum*, t.18, 1973, pp. 51-95.
- Joannis Długossii Annales seu Cronicae incliti Regni Poloniae*, lib. 11 (1413-1430), Georgius WYROZUMSKI (ed.), Varsaviae 2000.
- Magnum Oecumenium Constaniense concilium*, Hermann v. der HARDT (ed.), t. IV, Francofurti-Lipsiae 1699.
- MATEUSZ Z KRAKOWA**, *O praktykach kurii rzymskiej*, Kęty 2007.
- Mistra Jana Husi korespondence a dokumenty*, Václav NOVOTNÝ (ed.), Praha 1920.
- PALACKÝ F. (ed.)**, *Documenta Mag. Joannis Hus*, Pragae 1869.
- Polska w okresie monarchii stanowej 1346-1454. Wybór tekstów*, Roman HECK (ed.), Warszawa 1955.
- Sacrorum Conciliorum nova et amplissima collectio*, Joannes Dominicus MANSI (ed.), t. XXVII, Venetiis 1783.
- SEŃKO W.**, *Piotr Wysz z Radolina i jego dzieło Speculum aureum*, Warszawa 1996.
- Skarbiec Dyplomatów papieżkich, cesarskich, królewskich, książęcych, uchwał narodowych, postanowień różnych władz i urzędów posługujących do krytycznego wyjaśnienia dziejów Litwy, Rusi Litewskiej i ościennych im krajów*, Ignacy DANIŁOWICZ (ed.), t.2, Wilno 1862.

Secondary works

- BARYCZ H.**, *Dziejowe związki Polski z Uniwersytetem Karola w Pradze*, Poznań 1948.
- BRACHA K.**, *Korespondencja z Władysławem II Jagiełłą i Kazania Betlejemskie Jana Husa w sprawie Grunwaldu*, Nowe Studia Grunwaldzkie, t.1 (2015), pp. 37-50.
- DANYS M.**, *Master Matthew of Cracow*, Warszawa 1995.
- EKDAHL S.**, *Grunwald 1410. Studia nad tradycją i źródłami*, Kraków 2010.
- GARBACIK J. - STRZELECKA A.**, *Uniwersytet Jagielloński wobec problemów husyckich w XV wieku*, „Acta Universitatis Carolinae. Historia”, 5, 1964, fasc.1-2, pp. 7-52.
- GAŚSIOROWSKI A.**, *Itinerarium króla Władysława Jagiełły 1386-1434*, Warszawa 2015.
- GRABSKI A. F.**, *Polska w opiniach Europy Zachodniej XIV-XV w.*, Warszawa 1968.
- GRAFF T.**, *Biskup krakowski Zbigniew Oleśnicki (1423-1455) wobec husytyzmu i polityki polsko-czeskiej*, *Mediaevalia Historica Bohemica*, 17/1, 2014, pp. 127-167.
- GRAFF T.**, *Biskupi monarchii jagiellońskiej wobec herezji husyckiej w I połowie XV wieku*, *Nasza Przeszłość*, 109, 2008, pp. 37-54.
- GRAFF T.**, *Episkopat monarchii jagiellońskiej w dobie soborów powszechnych XV wieku*, Kraków 2008.
- GRAFF T.**, *Jan Hus and Poland and the Polish in the years 1410-1415*, *Perspektywy Kultury*, 13/2, 2015, pp. 45-62.
- GRAFF T.**, *Rex iniustus? – Z dziejów polityki kościelnej Władysława Jagiełły na przykładzie zmian na stolicach biskupich w Krakowie i Poznaniu w 1412 roku*, in: Paweł F. NOWAKOWSKI – Janusz SMOŁUCHA – Wiktor SZYMBORSKI (eds.), *Sprawiedliwość-Tradycja-Współczesność*, Kraków 2006, pp. 23-36.
- GRAFF T.**, *Sobór w Konstancji wobec monarchii polsko-litewskiej*, *Zeszyty Naukowe Uniwersytetu Jagiellońskiego. Prace Historyczne*, 141/2, 2014, pp. 509-526.
- Historia dyplomacji polskiej*, t.1: połowa X w.-1572, Marian BISKUP (ed.), Warszawa 1980.
- Jan Hus, Odvaha myšlenky, odvaha víry, odvaha smrti*, Jakub SMRČKA - Blanka ZILYNSKÁ (eds.), Tábor 2015.
- Jan Hus. Życie i dzieło w 600. Rocznicę śmierci*, Anna PANER - Marcin HINTZ (eds.), Gdańsk 2016.
- KALUŻA Z.**, *Eklezjologia Mateusza z Krakowa (Uwagi o „De praxi Romanae Curiae”)*, *Studia Mediewistyczne*, 18, 1977, part 1, pp. 51-174.
- KANTŮRKOVÁ E.**, *Jan Hus. Příspěvek k národní identitě*, Praha 1991.
- KŁAPKOWSKI W.**, *Działalność kościelna biskupa Wojciecha Jastrzębca*, Warszawa 1932.
- KNAPEK E.**, *Piotr Wysz wobec kryzysu Kościoła*, in: Tomasz GAŁUSZKA – Tomasz GRAFF – Grzegorz RYŚ (eds.), *Ecclesia semper reformanda. Kryzysy i reformy średniowiecznego Kościoła*, Kraków 2013, pp. 301-310.
- KOZŁOWSKA-BUDKOWA Z.**, *Sermones Sapientiales Stanisława ze Skalbmierza*, *Sprawozdania Polskiej Akademii Umiejętności*, t. 53, 1952, pp. 391-396.

- KRAS P.**, *Husyci w piętnastowiecznej Polsce*, Lublin 1998.
- KRAS P.**, *Polityczne i ideowe aspekty przymierza polsko-husyckiego z lat 1432-1433*, Nowe Studia Grunwaldzkie, t.1, 2015, pp. 7-24.
- KRZYŻANIAKOWA J.- OCHMAŃSKI J.**, *Władysław II Jagiełło*, Wrocław 1990.
- KRZYŻANIAKOWA J.**, *Kancelaria królewska Władysława Jagiełły. Studium z dziejów kultury politycznej w XV wieku*, cz.1, Poznań 1972.
- KRZYŻANIAKOWA J.**, *Stanowisko polskiej elity intelektualnej wobec Jana Husa i husytyzmu – do roku 1420*, in: *Nie ma historii bez człowieka. Studia z dziejów średniowiecza*, Poznań 2011, pp. 355-376.
- LICHOŃCZAK G.**, *Wojciech Jastrzębiec wobec ruchu husyckiego*, *Kwartalnik Historyczny*, 99, 1992, pp. 27-47.
- LICHOŃCZAK-NUREK G.**, *Wojciech herbu Jastrzębiec arcybiskup i mąż stanu (ok. 1362-1436)*, Kraków 1996.
- MAŁECZYŃSKA E.**, *Ruch husycki w Czechach i w Polsce*, Warszawa 1959.
- MEDWID W.**, *Sobór w Konstancji wobec Jana Husa i Hieronima z Pragi*, *Polonia Sacra*, 20/1, 2016, pp. 157-182.
- MIKULKA J.**, *Mistr Jan Hus a Polsko*, *Slovanské historické studie*, 2, 1957, pp. 105-174.
- MORAWSKI K.**, *Historia Uniwersytetu Jagiellońskiego*, t. I, Kraków 1900.
- NIKODEM J.**, *Czechy wobec państw Władysława Jagiełły do 1419 roku. Zarys problemu*, *Zeszyty Naukowe Uniwersytetu Jagiellońskiego. Prace Historyczne* 141/2, 2014, pp. 555-582.
- OCHMAŃSKI J.**, *Biskupstwo wileńskie w średniowieczu*, Poznań 1972.
- OCHMAŃSKI J., Piotr**, in: *Polski słownik biograficzny*, Emanuel ROSTWOROWSKI (ed.), t.26, Wrocław 1981, pp. 377-378.
- OŻÓG K.**, *Uczeni w monarchii Jadwigi Andegawenskiej i Władysława Jagiełły (1384-1434)*, Kraków 2004.
- PANER A.**, *Jan Hus*, Kraków 2002.
- PIERADZKA K.**, *Uniwersytet Krakowski w służbie państwa i wobec soborów w Konstancji i Bazylei*, in: *Dzieje Uniwersytetu Jagiellońskiego w latach 1364-1764*, t.1, Kazimierz LEPSZY (ed.), Kraków 1964, pp. 91-127.
- PROCHASKA A.**, *Polska a Czechy w czasach husyckich aż do odwołania Korybuta z Czech*, *Rozprawy i sprawozdania z posiedzenia Wydziału Historyczno-Filozoficznego Akademii Umiejętności*, t. 7-8, 1877-1878, pp. 147-283.
- PROCHASKA A.**, *Sobór w Konstancji*, Kraków 1996.
- ŠMAHEL F.**, *Jan Hus. Život a dílo*, Praha 2013.
- ŠMAHEL F.**, *Život a dílo Jeronýma Pražského*, Praha 2010.
- WIERCZYŃSKI S.**, *Średniowieczna poezja polska*, Wrocław 1952.
- WIESIOŁOWSKI J.**, *Prace i projekty Pawła Włodkowica, Konstancja zimą 1415-1416*, *Roczniki Historyczne*, 35, 1969, pp. 93-123.
- WIESIOŁOWSKI J.**, *Episkopat polski XV w jako grupa społeczna, Społeczeństwo Polski Średniowiecznej*, t. 4, 1990, pp. 236-295.

Assisi versus Paříž

Středověké františkánství mezi univerzitou a antiintelektualismem

PETR HLAVÁČEK

Abstract:

St. Francis' order was established at the beginning of the 13th century, at the same time as the development of universities in Christian Western Europe was revived. In spite of the fact that Friars Minor were generally watchful as regards education, Anthony of Padua initiated the establishment of general studies of the Order, first in Bologna, Paris and Oxford. For example Jiljí of Assisi, one of the first mates of St. Francis, warned in 1262 in his essay "Dicta" that "Paris", i.e. universities, can destroy the Franciscan order; about 1300 Jacopone da Todi, a supporter of Franciscan spiritualism, expressed similar fear in his Italian "Laude". Franciscan "studium generale", established before 1341, was involved in these disputes as well. New tension between Franciscan ethos and education had to be solved by so called Franciscan observance represented for example by St. Bernardino of Siena and St. John of Capistrano.

Key words:

Franciscanism; Middle Ages; Latine West; Bohemia; scholarship; universities

Vznik řádu sv. Františka na počátku 13. století spadá do období nového rozvoje vyššího vzdělávání čili univerzit na tehdejším křesťanském Západě. Samotný František byl však vůči vzdělanosti spíše rezervovaný, sice ji oceňoval, ale nepovažoval ji za nutnou pro formaci své reformně orientované komunity. Přesto roku 1224 dovolil spolubratru Antonínu z Padovy, někdejšímu augustiniánovi, aby při respektu k františkánské „minoritas“ a „humilitas“ založil řádové studium: „Souhlasím s tím, abys přednášel bratřím posvátnou teologii, ale tak, abys při tomto úsilí nezhášel ducha modlitby a zbožnosti, jak je to obsaženo v Řeholi.“ Už roku 1231 vznikla františkánská „studia generalia“ v italské Boloni, francouzské Paříži a anglickém Oxfordu, která byla záhy inkorporována do tamějších univerzit. Interakce mezi řádem a univerzitou byla vzájemná a velice intenzivní. Tak například někdy před rokem 1236 vstoupil do řádu poněkud nečekaně tehdy padesátiletý pařížský profesor Alexandr Haleský, zvaný „theologorum monarcha“, přičemž jeho katedra se tak stala františkánskou. Společně s Jeanem de La Rochelle je považován za zakladatele tzv. pařížské františkánské školy, jejíž fungování se stalo vzorem pro ostatní vyšší františkánská učiliště.¹

Do čela řádu se záhy po smrti sv. Františka dostali bratři s univerzitní formací, většinou vzdělaní právníci či teologové, pro něž propojení jejich křesťanské, a tudíž i františkánské spirituality se vzdělaností bylo přirozenou samozřejmostí. Připomeňme si zde jen generální ministry Alberta z Pisy, Hayma z Favershamu nebo později Bonaventuru z Bagnoreggia, teologa a filosofa, pařížského mistra, jehož přítelem a konkurentem byl dominikán Tomáš Akvinský. Nepominutelnou osobností onoho františkánského intelektuálního světa byl také Angličan Roger Bacon, absolvent Oxfordu, který od roku 1245 přednášel filosofii v Paříži. Prosazoval reformu křesťanské vzdělanosti, která se měla více otevřít profánním vědám, zejména matematice, zvláštní důraz též kladl na studium jazyků, vedle latiny, řečtiny a hebrejštiny prosazoval i arabštinu.²

1 Bert ROEST, *A History of Franciscan Education, c. 1210–1517* (= *Education and Society in the Middle Ages and Renaissance* 11), Leiden-Boston 2000, s. 42–63.

2 Bert ROEST, *The Franciscan School System: Re-assessing the Early Evidence* (ca. 1220–1260). In: Michael ROBSON – Jens RÖHRKASTEN (ed.), *Franciscan Organisation in the Mendicant Context. Formal and informal structures of the friars' lives and ministry in the Middle Ages* (= *Vita regularis. Ordnungen und Deutungen religiösen Lebens im Mittelalter. Abhandlungen* Bd. 44), Berlin 2010, s. 253–279.

Vstup františkánů na univerzity křesťanského Západu byl v průběhu 13. století vskutku triumfální, profesori z Řádu Menších bratří se tehdy zařadili mezi intelektuální elitu a řada z nich – spolu se vzdělanci z konkurenčních dominikánských řad – představovala nezpochybnitelnou autoritu v otázkách teologických i filosofických. Jenže tyto intelektuální a vlastně i církevně-politické úspěchy řeholního společenství, kladoucího formálně důraz na chudobu a „minoritas“ byly ostře kritizovány některými předními osobnostmi františkánského hnutí. Patřil k nim i Jiljí z Assisi, jeden z vůbec prvních druhů sv. Františka, který jej v duchu truvéřských tradic nazýval „rytířem našeho kulatého stolu“. Krátce před Jiljího smrtí v Perugii roku 1262 vznikla jeho slavná „Dicta“, oblíbená pak u všech reformně laděných bratří a zejména pak mezi františkánskými spirituály. K těm nejtvrdším výrokům náležel i ostrý odsudek „Paříže“ jakožto symbolu údajně zhoubného sepětí kdysi pokorného františkánství s intelektuální pýchou univerzitního prostředí. Vždyť „Paříž“, totiž univerzity, jak se Jiljí z Assisi domníval, mohou řád sv. Františka přivést k zániku: „Parisius, Parisius, ipse destruis ordinem sancti Francisci!“ Jiljí z Assisi, mystik a neučený teolog-analfabet tak reprezentoval jakousi antiintelektuální reakci části bratří.³

Ovšem obavu z destruktivní úlohy univerzitního provozu pro františkánský étos sdílela i část vzdělaných františkánů. Jejich nejvýmluvnějším představitelem byl Jacopone da Todi, vzdělaný právník, který do řádu vstoupil až jako padesátiletý a stal se horlivým obhájcem františkánské „paupertas“. Jakožto stoupenec františkánského spiritualismu se dostal do konfliktu s papežem Bonifácem VIII., byl exkomunikován a v letech 1298 až 1303 vězněn. Jacopone da Todi byl rovněž básník a výrazný náboženský lyrik, přičemž v oněch kritických letech tzv. sporu o chudobu vznikaly i jeho proslulé italské „Laude“. A tak od tohoto intelektuála, literáta a mystika slyšíme i slova odsouzení vůči pyšným františkánským univerzitánům: „Mal vedemo Parisi, che àne destrutt’Asisi“ – opět je tedy na scéně ona ostrá invektiva, že je to „Paříž“, zástupně symbolizující ono františkánské angažmá na univerzitách, jež boří „Assisi“, to jest samotné

3 Roberto LAMBERTINI, „Parisius Parisius, ipse destruis Ordinem sancti Francisci“. Riflessioni su identità francescana e cultura universitaria. In: Maria Consiglia DE MATTEIS – Berardo PIO (ed.), *Orientamenti e tematiche della storiografia di Ovidio Capitani*, Spoleto 2013, s. 41–52.

základy řádu sv. Františka a svébytného františkovského étosu.⁴ Řád sv. Františka byl tak vlastně napořád odsouzen k dilematu, jestli je vzdělanost pro františkána a obecně křesťana dobrem, tj. prostředkem k sebezdokonalení a šíření evangelia, nebo pastí, v níž číhá hřích pýchy. Vždyť i tzv. „regula bullata“ z roku 1223 se ke vzdělanosti stavěla velice ambivalentně: „Kdo nemají vzdělání, ať se nesnaží je získat, spíše ať se snaží o to, po čem mají toužit nade všechno, totiž aby měli Ducha Páně.“⁵

Menší bratři, totiž minorité, jimž se později dostalo označení františkánů-konventuálů, tak do turbulencí 14. století, rámovaného tzv. avignonským papežstvím, schizmatem a snahami o církevní reformu, vstupovali vnitřně rozdělení v hodnocení úlohy vzdělání pro hlásání Kristova evangelia a formování křesťanské společnosti. Také v tomto „druhém františkánském století“ si svůj zásadní význam pro intelektuální ukotvení řádu podržely především dvě univerzity, totiž Paříž a Oxford. Ještě na počátku 14. století bychom se na univerzitách křesťanského Západu setkali s odcházející generací velikánů františkánské teologické a filosofické školy. Ital Matteo d'Acquasparta (†1302), pařížský mistr, generální ministr františkánů a kardinál, byl předním představitelem tehdejší scholastiky, stejně jako Duns Scotus, Gonsalvus Hispanus, Aegidius de Zamora nebo Raimundus Lullus. První polovině 14. století pak kralují jména dvou františkánů, totiž Angličana Viléma Ockhama, exkomunikovaného teologa, jenž našel útočiště u císaře Ludvíka Bavora, a Francouze Mikuláše z Lyry, významného biblisty oblíbeného i v kruzích Karla IV. a záhy překládaného do češtiny. Tato fáze dějin středověkých univerzit bývá diagnostikována jakožto dotvoření univerzitní mocenské struktury, která v sobě propojovala „sacerdotium“, „regnum“ a „studium“ a stávala se tak církevně-politickým instrumentem. Podobně to ovšem viděli i soudobí františkáni, jako například

4 David BURR, *The Spiritual Franciscans. From Protest to Persecution in the Century After Saint Francis*, University Park Pennsylvania 2001, s. 102–107; Bert ROEST, *Franciscan Literature of Religious Instruction before the Council of Trent (= Studies in the History of Christian Traditions 117)*, Leiden-Boston 2004, s. 376–379.

5 Dieter BERG, *Das Studienproblem im Spiegel der franziskanischen Historiographie des 13. und beginnenden 14. Jahrhunderts*. In: *Wissenschaft und Weisheit. Franziskanische Studien zu Theologie, Philosophie und Geschichte* 42, 1979, s. 11–33, 106–156; Petr HLAVÁČEK, *Die böhmischen Franziskaner im ausgehenden Mittelalter. Studien zur Kirchen- und Kulturgeschichte Ostmitteleuropas (= Forschungen zur Geschichte und Kultur des östlichen Mitteleuropa, Bd. 40)*, Stuttgart 2011, s. 66–67.

Ubertino da Casale nebo Angelo Clareno, vůdci františkánského spiritualismu první třetiny 14. století, pro něž to signalizovalo zradu původního františkánského étosu. Navíc se františkánská elita na univerzitách vyčerpávala po celé 14. století neutuchajícími disputacemi o Neposkvrněném početí Panny Marie, kteroužto nauku formuloval již Duns Scotus a jejímiž odpůrci byli nejen dominikáni, ale též cisterciáci a augustiniáni. Obhajoba této doktríny se pro františkánské univerzitní mistry stala otázkou řádové cti. Naopak v oblasti filosofie dráždil františkánský occamismus, který se stal jistou inspirací pro některé reformní směry, včetně viklefismu.⁶

Právě v těchto zlomových časech vzniklo též františkánské „studium generale“ v Praze při klášteře sv. Jakuba na Starém Městě a stalo se tak vlastně hlavním učilištěm tehdejší česko-polské provincie. Určitě vzniklo před rokem 1341, spíše však o dvě desetiletí dříve, a záhy po založení Univerzity Karlovy v roce 1346 bylo úzce propojeno s tamější teologickou fakultou, na níž drželi františkáni hned dvě katedry. Zároveň je do roku 1378 doloženo více než 30 bratří z česko-polské františkánské provincie, kteří studovali na pařížské Sorbonně.⁷ Přední osobností rodící se české františkánské intelektuální komunity byl Albertus Bludonis de Alto Castro čili Vojtěch Bludův. Ten je k roku 1345 doložen jako student na pařížské univerzitě, od roku 1349 byl doktorem teologie a lektorem řádového studia v Praze. Jakožto profesor pražského vysokého učení a vyšehradský kanovník patřil k důvěrníkům římského císaře a českého krále Karla IV. a snad díky jeho podpoře se stal pražským světicím biskupem s titulem titul „episcopus Sarayensis/Surmanensis“. K roku 1355 máme pozoruhodnou zmínku, že tento „magister sacre theologie frater Albertus episcopus“ proslavil „in castro“, tedy patrně na Pražském hradě před Karlem IV. a jeho dvořany, řeč, „quod in viginti annis deberet venire Antichristus“. Čili eschatologické pojednání o brzkém příchodu Antikrista, kteroužto myšlenkou, vycházející ze spisů Arnalda de Villanova, ovlivnil možná i pozdější postoje Milíče z Kroměříže.⁸

6 Alain DE LIBERA, *Středověká filosofie. Byzantská, islámská, židovská a latinská filosofie (= Dějiny filosofie 5)*, Praha 2001, s. 352–463.

7 Jaroslav KADLEC, *Řeholní generální studia při Karlově universitě v době předhusitské*. In: *Acta Universitatis Carolinae – Historia Universitatis Carolinae Pragensis* 7-2, 1966, s. 63–108; TÝŽ, *Franciszkanie na ziemiach czeskich w okresie przedhusyckim oraz ich studium generalne*. In: Jerzy KŁOCZOWSKI (ed.), *Zakony franciszkańskie w Polsce I.*, Lublin 1983, s. 267–274.

8 Jaroslav KADLEC, *Franciszkanie na ziemiach czeskich*, s. 272; Josef TRÍŠKA,

Jako lektor františkánského studia v Praze je pak v letech 1375 až 1404 doložen i jistý bratr František, jenž ve své „Postille“ z doby kolem roku 1380 brojil proti úpadku církve a šíření kacířství, varoval ovšem také před brzkým příchodem Antikristovým. Podobné reformní orientace byl též bratr Mařík, františkánský „lector principalis“, jenž je roku 1408 zmiňován jako diplomat Václava IV. vyslaný k nově svolanému koncilu do Pisy.⁹ Tehdejší františkánské intelektuální ohnisko v Praze se ovšem formovalo v době pozvolného úpadku františkánského intelektuálního. K paradoxním představitelům těchto „pozdních“ řádových vzdělavců patřil Řek Petros Philargis z Kréty, zvaný Philaret, františkán a v letech 1376 až 1381 profesor teologie na pařížské Sorbonně, který se nakonec stal kardinálem a roku 1409 byl na koncilu v Pise zvolen jakožto Alexandr V. též vzdoropapežem. S českými dějinami je poněkud propojen svým schválením založení univerzity v Lipsku, kam se po tzv. Dekretu kutnohorském uchýlili někteří „Pragenses“ oponující vikleřismu i rostoucímu českému intelektuálnímu sebevědomí.¹⁰

Jenže ve stejné době, totiž na přelomu 14. a 15. století, je františkánství zmítáno nesmiřitelnými spory o své další směřování, z nichž vzniká i tzv. františkánská observance, reformní hnutí usilující o návrat ke kořenům františkovského étosu. Paoluccio Vagnozzi da Trinci, jehož komunitu františkánů-observantů vzal pod ochranu papež Řehoř XI., zavelel k návratu bratří z univerzit do eremitorií, která se měla stát ohnisky obnovy řádu i celé církve. Záhy se k této rodící se reformní kongregaci v řádu sv. Františka přidávají i čtyři tzv. sloupy observance: právníci Bernardin ze Sieny, Jan Kapistrán a Jakub z Marky a humanisticky orientovaný literát Albert ze Sarteanu. Ačkoliv je vpravdě můžeme označit za intelektuály, kteří vědomě promýšleli svůj vztah k impulsům renesance a humanismu, byli

Životopisný slovník předhusitské pražské univerzity 1348–1409, Praha 1981, s. 15.

9 Jaroslav KADLEC, Franciszkanie na ziemiach czeskich, s. 272–273; Josef TRÍŠKA, Životopisný slovník předhusitské pražské univerzity, s. 369–370. Srovnej Jindřich MAREK, Probleme der spätmittelalterlichen Frömmigkeit in Stadt und Universität. Zum Forschungsstand aus deutscher, polnischer und tschechischer Sicht (= Abhandlungen der Sächsischen Akademie der Wissenschaften zu Leipzig. Philologisch-historische Klasse 84/2), Stuttgart-Leipzig 2016, s. 44–64.

10 Christopher SCHABEL, Peter of Candia. In: Henrik LAGERLUND (ed.), Encyclopedia of Medieval Philosophy. Philosophy between 500 and 1500, Dordrecht 2011, s. 959–961.

to právě oni, kdo se rozhodli navrátit františkánství tak říkajíc z „Paříže“ zpět do „Assisi“.¹¹ V nových františkánských tzv. *Constitutiones Martiniana*, schválených roku 1430 papežem Martinem V., byla sice vzdělanost označena za „*corona Ordinis*“ a „*lumen veritatis*“, měla však již být pouhým prostředkem k podpoře kazatelských a pastoračních aktivit řádu sv. Františka. „Assisi“ tak definitivně porazila „Paříž“, ona „zlatá doba“ františkánského sepětí s fenoménem univerzity, i s jejím teologickým a filosofickým jiskřením, byla nenávratně pryč. Přesto však františkánskou observanci rozhodně nemůžeme označit za jakési antiintelektuální hnutí či snad dokonce únik ze světa. Právě naopak: vzdělaní františkáni již neměli být „Arkádany“ skrytými před světem za univerzitní katedrou, nýbrž měli onu „*doctrina sacra*“ šířit jakožto dobří pastýři mezi veškerým obyvatelstvem, jak vidíme i v českých zemích s jejich specifickou církevně-politickou situací.¹² To, že to nakonec přece jen dopadlo trochu jinak, je ovšem již jiný příběh z intelektuálních dějin podzimu středověku.

11 Duncan NIMMO, *Reform and Division in the Medieval Franciscan Order. From Saint Francis to the Foundation of the Capuchins* (= *Bibliotheca Seraphico-Capuccina* 33), Rome ²1995, s. 370–414.

12 Petr HLAVÁČEK, *Die böhmischen Franziskaner im ausgehenden Mittelalter. Studien zur Kirchen- und Kulturgeschichte Ostmitteleuropas* (= *Forschungen zur Geschichte und Kultur des östlichen Mitteleuropas*, Bd. 40), Stuttgart 2011, s. 67–90. Srovnej Petr HLAVÁČEK et al., *Františkánský kontext teologického a filosofického myšlení* (= *Europaeana Pragensia* 4 – *Historia Franciscana* IV.), Praha 2012; TÝŽ, *National and Linguistic Disputes in the Bohemian Vicariate of the Observant Franciscans*. In: James R. PALMITESSA (ed.), *Between Lipany and White Mountain. Essays in Late Medieval and Early Modern Bohemian History in Modern Czech Scholarship* (= *Studies in Central European Histories* 58), Leiden-Boston 2014, s. 94–119; TÝŽ, *Les Franciscains observants de Bohême à la fin du Moyen Âge: entre particularisme national, anti-intellectualisme et non-conformisme religieux*. In: *Études Franciscaines, Nouvelle série*, 2, 2009, fascicule 1, s. 81–98.

Assisi versus Paris: Medieval Franciscanism between University and Anti-Intellectualism

PETR HLAVÁČEK

St. Francis' order was established at the beginning of the 13th century, at the same time as the development of universities in Christian Western Europe was revived. In spite of the fact that Friars Minor were generally watchful as regards education, Anthony of Padua initiated the establishment of general studies of the Order, first in Bologna, Paris and Oxford. This intellectual and in fact also religiously-political success of a monastic community, which primarily emphasized poverty and "minoritas" was strictly criticized by some chief representatives of the Franciscan movement. For example Jiljí of Assisi, one of the first mates of St. Francis, warned in his essay "Dicta" in 1262 that "Paris", i.e. universities, can destroy the Franciscan order. And similarly Jacopone da Todi, an ardent promoter of "paupertas" and a supporter of Franciscan spiritualism wrote his Italian "Laude" about 1300 in which he expressed his fear that "Paris" would destroy "Assisi". In the 14th century Franciscans continued disputing about various topics at universities, specifically about reform of the Church. Sometime before 1341 Franciscan "studium generale" was established in Prague and soon after it was interconnected with the newly established Charles University. The new tension between Franciscan ethos and education had to be addressed by so called Franciscan observance represented by St. Bernardino of Sienna and St. John of Capistrano. Even though we can call them intellectuals who carefully considered their relationship to Renaissance and humanist impulses, it was them who decided to return Franciscanism from "Paris" back to "Assisi". Educated Franciscans were not to be hidden behind university desks, however, they were to spread the "doctrina sacra" like good shepherds among all citizens.

Jerome of Prague as the second in the Hussite ideology

PAWEŁ F. NOWAKOWSKI

Abstract:

Jerome of Prague, who died burnt on a stake in Constance in 1416 even before his actual death became a symbol of martyrdom for the followers of the Czech reform movement. However, he was always seen in the shadow of John Hus, who preceded him not only chronologically in martyrdom, but also with his own significance. The aim of the article is to show how Jerome of Prague was shown by the Hussites, both in their inner discussions and in the polemics with opponents. The role of the second one, as preserved in the primary sources, comes with particular characteristics of the person and his case.

Key words:

Jerome of Prague; Hussites; John Rokycana; Nicholas of Pelhřimov; Jan Hus

There is something in the human nature that promotes being the first. If we look at sports rivalry it seems quite natural, but the phenomenon is not limited to this area. First inventions, first discoveries, and many other “being first” confirm the importance of the first person. These also include spectacular things, some condemned by the society or even self-destructive. The first person is usually remembered, all that follow blur and

become obscured in the chain of events. The reasons for following may be various, it is not uncommon to take improving or confirming of the first deed as the motive by the followers. In long term this is usually a failed attempt. Sometimes though, it is the course of history which sets someone as the second, and the person is unintentionally seen as such.

Jerome of Prague is an example of the tragic role of being the second. There was some solid ground for that role. He was neither the main thinker nor the preacher who influenced the minds of both the people and the elites. Being a well educated and respected person, his position was not of that importance as the Hus's. The death in Constance, however treated as a martyrdom by his supporters in Bohemia, also lacked that crystal transparency characterizing earlier the Hus's process. Comparing them both, one could not blink at his evasive attitude in the first part of the trial. On the other hand one could argue that it took greater courage to face the fate, already knowing what happened to Hus. Among the opponents, the new reform movement in Bohemia was described as "Wycliffite" or "Hussite" heresy¹. And accordingly its followers were quite early called Wycliffites or Hussites, but not Jeromians². Nevertheless, Jerome of Prague was the second with all the consequences for his posthumous presence in the Hussite ideology.

There are detailed studies concerning Jerome of Prague, mainly concentrating on his philosophical works. It is difficult, if possible, to add anything about his life to the biographical work of František Šmahel³.

1 Pavel Soukup, "Kalich jako terč. Znamení hereze v první fázi protihusitské polemiky", In *Kalich jako symbol v prvním století utrakvismu*, ed. Pavel Soukup i Ota Halama (Praha: Centrum mediévistických studií, 2016), 125–30. The author shows the development of the terms and their coexistence at the beginning of the polemical struggle. He mentions also term „Jacobites”, given after Jacob of Mies, what clearly proves his importance, even in comparison with Jerome who died in Constance.

2 The unique case, when it is Jerome who was seen as a founder of the heresy in Bohemia, may be seen in one of the works of Johannes Nider, who omitted Hus completely (however including him in his earlier works), see: Martin PJECHA, "The Changing Perception of the Hussites bz Johannes Nider", In *Kacíři, barbaři, nepřátelé. Odlišnost a stereotypy v pozdním středověku*, red. Vojtěch Bažant i Věra Vejřýchová (Praha: Centrum mediévistických studií, 2016), 214.

3 František ŠMAHEL, *Život a dílo Jeronýma Pražského* (Praha: Argo, 2010); One of the attempts to say once more something about Jerome of Prague and set him in the context of building the hussite movement was made by: Thomas A. FUDGE, *Jerome of*

It is also difficult to evaluate Jerome's importance for the Hussite movement. The specifics of his work narrow the circle of its recipients to the academic circle. This way he is almost invisible as a thinker in later discussions.

There is some trace of Jerome, however, in the sources of the Hussite origin. He is remembered and mentioned as an example victim wrongfully accused and sentenced to death. He becomes, as the second martyr, a part of the ideology, one of the symbols of the movement. The aim of the article is to show some examples of the remarks on Jerome of Prague, which may be found in the Hussite texts after his death. The analysis of the texts would allow to describe the role that Jerome played for the reformers in building and supporting their own convictions.

The term "ideology" has many definitions. It may be understood as a set of ideas shared by a group and showing its interests – and this is how the term is used in this article. The keystones of the Hussite ideas (sometimes significantly different) are undoubtedly – among others – deaths of Hus and Jerome. It is not so important, if the philosophical ideas presented by Jerome were known to the particular Hussites. His death, seen as a defiance against the oppressive ecclesiastical hierarchy, presents the Hussite attitude. And it was shown as such.

One may consider, whether it is not proper to use a term "propaganda" in this case. I am not convinced of that. Taking its wide definition into account one may think of propaganda as mere persuasion⁴. However, usually propaganda is closely connected with pejorative reception, often uses falsehood, and is generally aimed outside of the group. In the case of Hussitism and the death of Jerome those features do not exist. But even if we drop the pejorative association (seen and felt especially in Central Europe), propaganda is seen as a form of communication, which purpose is "to convey an ideology to an audience with a relative objective"⁵. The example of Jerome was used in such a way, but surpassed it. As it shall be shown, it was important both for building of the movement's identity

Prague and the Foundations of the Hussite Movement (New York: OUP USA, 2016).

4 Sheryl Tuttle ROSS, "Understanding Propaganda: The Epistemic Merit Model and Its Application to Art", *Journal of Aesthetic Education* 36, nr 1 (2002): 17, doi:10.2307/3333623.

5 Garth S. JOWETT i Victoria O'DONNELL, *Propaganda & Persuasion* (Los Angeles: SAGE, 2014), 4.

and argumentation in the discussions with opponents. As such, he and his death represent the ideology as a symbol rather, than are used in propaganda.

Looking at the work of Petr of Mladoňovice gives a reader quite an important insight at the beginning. In his relation about John Hus in Constance, the writer gives just two remarks about Jerome. The first one is an opinion that Jan Náz, king Wenceslaus' official, gives about his ruler's attitude towards Hus and Jerome⁶. He says, that the king once said directly to Hus: "You always cause me troubles with your comrade – Jerome"⁷. Wenceslaus said the words while both Hus and Jerome were in the king's presence. The second remark is a relation of the conversation between king Sigismund and two Bohemian nobles, one of them being John of Chlum. The king says that there must be some end to the Hus' case as well as to his followers, among them the one that is already imprisoned. The king cannot remember Jerome's name. Only after one of the interlocutors asks whether it is Jerome he had on his mind, the king agrees and adds: "the one is a disciple, the other one is a teacher"⁸. The king's words, as quoted by Petr, show us the position of Jerome as seen by the two sides of the conflict. These are all the comments on Jerome in the description of Hus' case. Naturally, one must remember, that Petr wrote another work on the death of Jerome, this time entirely focusing on him⁹.

The way of remembering Jerome presented by this example shows one form of being "the second" - it is: treated as a pupil or minor participant in the case. That is obviously true, but implements other consequences, too. Jerome as a person is strictly connected with the death of John Hus, and is mentioned in the second place each time. A visible example may be the famous *List stížný*, a letter dated 2nd September 1415 by the Czech and Moravian nobles, who protest after the death of Hus and link

6 In the spring of 1415 Jan Náz was active as the Council reported about the religious stir in Bohemia, see: F. ŠMAHEL, *Husitská revoluce*, v. 1-4 (Praha, 1993), 276.

7 Petr MLADOŇOVIČ, "Zpráva o Mistru Janu Husovi v Kostnici", In *Ze zpráv a kronik doby husitské*, ed. Ivan Hlaváček, trans. František Heřmanský (Praha: Svoboda, 1981), 101.

8 Ibid., 151.

9 Petr MLADOŇOVIČ, "Vypravování o Mistru Jeronýmovi Pražském, upáleném v Kostnici pro jméno Kristovo", In *Ze zpráv a kronik doby husitské*, ed. Ivan Hlaváček, trans. Eva Kamínková i Rudolf Urbánek (Praha: Svoboda, 1981), 205-19.

it with the same fate of Jerome¹⁰. Similar connection may be seen in the declaration issued by the University of Prague from 11th of September 1415, which also links the two deaths together¹¹. Even before his actual death, Jerome was already bonded with Hus. In each mentioned source, the description of Jerome is significantly shorter and formulated as an additional case.

Jerome's death might be treated as an echo of Hus's martyrdom, but it was still seen as such and that elevated him with Hus into the circle of new saints. So called "satirical letter of king Sigismund", a short and sharp pamphlet from 1419, evokes that conviction in Prague, saying that "John Hus and Jerome and some other laymen, who were killed – as you say – for the Christ's law, you include among saints and you celebrate their commemoration forgetting about the other feasts"¹². The remark may be supported by another important source – the sermons of John Želivský from 1419, which show the way Hus and Jerome were sanctified in the Czech reform movement. In a sermon given in the Eastern octave, Želivský makes a simple comparison – the one who conquers the world is truly that person who fights for the truth. When Christ said – I am with you till the end of times, it was also dedicated to Hus and Jerome¹³. In another sermon, given on the Ascension, he draws an interesting picture. The preacher says that there were many such occasions when people were being seduced with wine. But some passed the test unharmed, because they refrained from drinking the wine. Among them were John Hus, Jerome, Michael in Poland, Nicholas from Meissen. Želivský presents emperor

10 There were numerous editions of the letter as it is one of the fundamental sources for the foundation of the Czech reform movement, among chosen editions see f.e. Petr ČORNEJ et al., ed., *Stížný list české a moravské šlechty proti upálení Mistra Jana Husa 1415-2015* (Okrouhlice: Spolek Za záchranu rodného domu malíře Jana Zrzavého, 2015), 9; Ivan HLAVÁČEK, ed., „Stížný list české a moravské šlechty”, In *Ze zpráv a kronik doby husitské*, trans. František Heřmanský (Praha: Svoboda, 1981), 197; Amedeo MOLNÁR, ed., „Stížný list českých a moravských pánů do Kostnice”, In *Husitské manifesty* (Praha: Orbis, 1980), 50.

11 Amedeo MOLNÁR, ed., „Osvědčení pražské univerzity o Husovi a Jeronýmovi”, In *Husitské manifesty* (Praha: Orbis, 1980), 56.

12 A. MOLNÁR, ed., „Satirický list «krále Zikmunda»”, In *Husitské manifesty* (Praha: Orbis, 1980), 72 The „letter” was composed in 1419.

13 J. ŽELIVSKÝ, *Dochovaná kázání z roku 1419*, ed. Amedeo Molnár, v. 1 (Praha: Nakladatelství Československé Akademie Věd, 1953), 56.

Constantine as the one who was seducing clergymen with wine¹⁴. Comparing the two situations he sets Hus, Jerome and others among the pure Christians, who did not follow the corrupted part of the Church.

There is another excerpt from Želivský's sermons, which resembles the formula: *verba docent et exempla trahunt*. The preacher says that John Baptist's austerity was more convincing for people than Christ's miracles. Because the one who needs confirmation with miracles is not a true believer. However, quite surprisingly Želivský leads his thoughts to Hus and Jerome, saying that after their deaths there were many visible signs. And their heroic attitude was the biggest sign one could get¹⁵. Again, Jerome is strictly connected with Hus and both are mentioned because of the fate they met in Constance.

The early years of the revolution are covered by an invaluable source which is the *Chronicle* of Laurentius of Březova. The author gives a detailed description of Jerome's trial and death, each time comparing it to Hus and also intermingling the events from Jerome's life with some information about Hus, for example that there were services in churches for Hus's soul¹⁶. Jerome is clearly the second, however Laurentius gives the reader a deeper picture of him as a person facing the overwhelming adversities leading to his heroic death. Laurentius also gives an account of the diplomatic struggle between Bohemians and king Sigismund. He mentions the envoy sent to the king to Brno in 1419, which stated that the sentence issued in Constance against Hus and Jerome should be condemned¹⁷. He also connotes the exchange of opinions between the diet in Čáslav and king Sigismund in 1421. Jerome's case got a special place in the articles composed in Čáslav. He is again the second after Hus, but his case is described separately and with a different accusation against Sigismund¹⁸. The king's reply mentions Hus and Jerome only when quoting the accusations. However, his own words cleverly omit mentioning Jerome. Sigismund just answers that he tried to justify the passed brother

14 Ibid., 1:126–27.

15 Ibid., 1:128–29.

16 Vavřinec z BŘEZOVÉ, "Kronika husitská", In *Fontes Rerum Bohemicarum*, ed. J. Goll, v. 5 (Praha, 1893), 340–44.

17 Ibid., 353.

18 Ibid., 489.

in Constance and experienced lots of resistance for that reason. Sigismund focuses only on John Hus, does not mention Jerome at all, but while avoiding using the name of John Hus in this sentence – he writes just: “the brother of happy memory” and creates the impression of talking about both burnt thinkers¹⁹. Laurentius also considers Jerome second calling him “the Hus’s comrade”²⁰.

Jerome is also presented as the second, but nonetheless important person in fighting for purity of the Church in the Hussite manifestos. In the manifesto issued by the Taborite hejtmans in 1431 the authors discredit the opinion that „Hus and Jerome were proven wrong by the church authorities in Constance”²¹. They also announce that God will send revenge to their oppressors. The same motive may be found in other manifestos²².

The important Hussite thinkers were quite cautious in evoking the two masters burnt in Constance. For example Jacob of Mies, when writing his *Explanation on the Book of Revelation*, gave just one hint about Hus and Jerome even not mentioning their names. He said, that one should avoid false testimonies about good people as it happened against the ones that were burnt in Constance²³. It is important, that he uses plural form, even not introducing names to his treatise. One may see that among Hussite leaders it is Nicholas of Pelhřimov, who mentions Jerome in a more personal or even warm form. In his *Chronicle* he writes that Jerome was an eloquent and wise person, unjustly sentenced for being

19 Ibid., 492.

20 Vavřinec z BŘEZOVÉ, “Výtah z kroniky Vavřince z Březové”, In *Fontes Rerum Bohemicarum*, ed. J. Goll, v. 5 (Praha, 1893), 537.

21 A. MOLNÁR, rd., “Manifest táborských hejtmánů”, In *Husitské manifesty* (Praha: Orbis, 1980), 158.

22 A. MOLNÁR, ed., “List z celé země české”, In *Husitské manifesty* (Praha: Orbis, 1980), 180.

23 Jakoubek ze STŘÍBRA, *Výklad na zjevení*, ed. F. Šimek, v. 1 (Praha: Komise pro vydávání pramenů českého hnutí náboženského ve stol. 14. a 15., zřízená při České akademii věd a umění, 1932), 436; As for his sermons from years 1415-1416, F. M. Bartoš explains the lack of mentions about Jerome in the certain places (where Hus is mentioned as sentenced and burnt in Constance), with earlier dates of the sermons, proceeding the second death. František M. BARTOŠ, “Betlemská kázání Jakoubka ze Stříbra z let 1415-1416”, *Křesťanská revue. Theologická příloha* 20 (1953): 55, 118.

faithful to God. He also adds that after his death there were many others who shared the fate in Bohemia and Moravia²⁴. Jerome is naturally mentioned in the second place after Hus, but his description is more vivid than in other cases. In Nicholas' words he gets an individual feature. The Taborite remembers about Jerome also during the inner disputes with other reformers. Confronting John Rokycana he gives a harsh description of archbishop Conrad of Vechta. Among several objections he also mentions that Conrad of Vechta played his part in the deaths of Hus and Jerome²⁵.

Nicholas of Pelhřimov played a significant role in the Czech mission to Basel²⁶. During the dispute with the council it was he, who turned the attention to the case of Hus and Jerome. Till his speech in the end of January 1433, both sides avoided the topic. The mutual diplomatic interest, as seen also during the Cheb assembly a year earlier, implied a complete silence over the deaths of Hus and Jerome. It was a case in which neither side could seek a compromise. First of the speakers thus, John Rokycana, did not touch the case, sticking to his own topic, i.e. the communion under both kinds. Nicholas – on the other hand – could not stay silent, and speaking about different kinds of sins he tried to involve it into his speech. We may read in his *Oratio...* about the unfair trial of Hus and the pain that it caused also for Bohemia and Moravia, unjustly accused of heresy. Nicholas continued the thought turning to Jerome and calling his case “the renewing of the earlier pain”. He drew a short portrait of Jerome as a person unwilling to accept the Hus's death and Wycliff's condemnation²⁷. Once again Jerome is the second one, the renewing of the pain, however his sacrifice is portrayed as an individual one.

With touching the sore point, Nicholas introduced the topic to the debate. His opponent, Aegidius Carlerii responded to the defense of Hus,

24 Nicholas de PELHŘIMOV, “Chronicon Taboritarum”, In *Geschichtschreiber der hussitischen Bewegung in Böhmen*, ed. Konstantin Höfler, v. 2 (Wien: Die kaiserlich-königliche Hof- und Staatsdruckerei, 1865), 477.

25 Mikulaš z PELHŘIMOVA, *Vyznání a obrana Táborů*, ed. Amedeo Molnár i František M. Dobiáš (Praha: Nakladatelství Československé Akademie Věd, 1972), 143–44.

26 A. KRCHŇÁK, *Čechové na basilejském sněmu* (Svitavy, 1997), passim; Stanisław Bylina, *Podróż husytów do Bazylei* (Warszawa: Instytut Historii PAN, 2013), 74–75.

27 F. M. BARTOŠ, ed., *Orationes, quibus Nicolaus de Pelhřimov, taboritarum episcopus, et Ulricus de Znojmo, orphanorum sacerdos, articulos de peccatis publicis puniendis et libertate verbi dei in concilio basiliensi anno 1433 ineunte defenderunt* (Tábor, 1935), 24–25.

but also touched the case of Jerome. In his opinion, Jerome was an arrogant and self-important person and if he had not earlier left Paris, he would have faced the accusations there²⁸. The discussion appeared in several speeches, however it was focused mainly on Hus. Even Rokycana was finally driven into that, as he could not be separated by the case from the rest of the Czech delegation. The Taborite author of the relation about the Czech mission at the Council of Basel, noted each such occurrence. Therefore it is the more important what he wrote about Rokycana's remarks on the Constance events. The Utraquist leader spoke again about the case on the 4th of March, trying to reach a formula that would be acceptable for the parties seeking mutual agreement. He said that Hus was sentenced rather due to the false witnesses than it was a guilt of the Council in Constance. Or at least that is how the author of the relation perceived Rokycana's words. He added that Rokycana praised Jacob of Mies, spoke a lot about Wycliff, but he remained silent about Jerome²⁹. That single remark is very significant. It shows the inevitable fate of being the second: importance that is fading in time or may be omitted when it is needed because of the circumstances.

We may see that fading on other examples. The members of the Unity of Brethren, who in their writings appealed to the heritage of the Czech religious reform, turned to Hus, but not to Jerome. When they wrote that the Czechs understood the maliciousness of linking the secular and spiritual power, they evoked the name of John Hus. They remind that he was burnt, but they do not evoke Jerome, as we should expect. They just add: "as happened later to others, who followed his example"³⁰. In several texts they mention Hus's martyrdom, even comparing him to a manifesting angel or to his posthumous influence on the Church in Bohemia, but they do not mention Jerome³¹.

The fading of importance may also be seen in the Czech translation of the Laurentius' of Březova *Chronicle* I earlier quoted. The translation

28 I. HLAVÁČEK, ed., "Deník táboorského kněze o jednání Čechů na koncilu basilejském z roku 1433", In *Ze zpráv a kronik doby husitské*, trans. F. Heřmanský (Praha, 1981), 358. According to the source, the opinion was expressed in the middle of the Hussite stay in Basel, on 17th of February 1433.

29 Ibid., 369. Rokycana responded on 4th of March.

30 Jaroslav BIDLO, ed., "Kterak se mají lidé míti k církvi římské", In *Akty Jednoty Bratrské*, v. 1 (Brno: Historická Komise při Matici Moravské, 1915), 363.

31 Jaroslav BIDLO, ed., "Psání kněze Martina vězně mistru Janovi Rokycanovi",

is definitely later than the original Latin text. There are at least two such interesting examples. When Laurentius describes the case of Jan Krása, sentenced in March 1420 in Vratislavia, he says, that among the articles he rejected was supporting of the verdict in Constance against Hus and Jerome. In the Czech translation however, we may find only Hus's name³². Another example is connected with the description of the fugitives from Prague, who were against the chalice and who were earlier glad hearing that Hus and Jerome were burnt at the stake. In the Czech translation, there is no mention about either of them³³. In this case there is a possibility, that omitting both names was merely a translator's mistake. It is not a rule without exceptions though, and there are sources which show that Jerome was still remembered. In an unfinished treatise *Contra adversarios compactata non servantes*, preserved in so called *Manuálík Václava Korandy* one may find a short description of the initial phases of the Hussite movement. Jan Hus and Jerome are mentioned together, their fate is even presented in such a way that a reader may think their executions took place at the same time³⁴.

To conclude one must assume, that Jerome's role was typical for the "second one". If it is an injurious description for him as a person, at the same time it is the truth in terms of the Hussite ideology. He is mentioned almost always in connection with John Hus, always in the second place. With time passing by, even the significance of his death seems to fade. In later decades of the 15th century more and more often expression "Hus and Jerome" was replaced with "Hus and the others".

In *Akty Jednoty Bratrské*, v. 1 (Brno: Historická Komise při Matici Moravské, 1915), 562; Jaroslav BIDLO, ed., "Psalni panu podkomořimu Království Českého", In *Akty Jednoty Bratrské*, v. 1 (Brno: Historická Komise při Matici Moravské, 1915), 549.

32 Vavřinec z BŘEZOVÉ, "Kronika husitská", 358.

33 Ibid., 360–61.

34 Václav KORANDA, "Contra adversarios compactata non servantes", In *Manuálík M. Václava Korandy*, ed. Josef Truhlář (Praha: Královská Česká Společnost Nauk, 1888), 155; About the treatise, see: Amedeo MOLNÁR, ed., *Acta Reformationem Bohemicam Illustrantia. Příspěvky k dějinám utrakvismu* (Kalich-Praha: Komenského Evangelická Fakulta Bohoslovecká, 1978), 202.

Jerome of Prague as the second in the Hussite ideology

PAWEŁ F. NOWAKOWSKI

Jerome of Prague, who died burnt on a stake in Constance in 1416, even before his actual death became a symbol of martyrdom for the followers of the Czech reform movement. He was a well known thinker, a philosopher who was recognized as an academic. However, he was always seen in the shadow of John Hus, who preceded him not only chronologically in martyrdom, but also with his own significance. Thus it was the preacher rather than the academic who would be remembered by wider circles of the society and the followers of the reform in Bohemia would eventually be called the Hussites not Jeromians.

The aim of the article is to show how Jerome of Prague was presented by the Hussites, both in their inner discussions and in the polemics with opponents. The role of the second one, as preserved in the primary sources, comes with a particular characteristics of the person and his case. One example is that of Petr of Mladoňovice who was the author of the work dedicated to Jerome of Prague. However, in another work, describing John Hus's death, he mentioned Jerome just twice and shortly. Hus and Jerome, always in that order, are enumerated in various sources of the Hussite origin during the years of revolution, such as manifestos, the *Chronicle* of Laurentius of Březova or John Želivský's sermons. As the time passed, the mentions became vague and less frequent. During the disputes in Basel with the council, the both sides focused rather on Hus than on Jerome. In one of his speeches even John Rokycana omitted Jerome while recalled the death of Hus in Constance. The tendency is also visible with the new religious communities that appeared during the decades of the Hussite period. The Unity of Brethren acknowledged the heritage of the first martyrs of the reform movement in Bohemia but it was again Hus not Jerome, who they referred to.

Bibliography

- Bartoš, F. M.**, ed. *Orationes, quibus Nicolaus de Pelhřimov, taboritarum episcopus, et Ulricus de Znojmo, orphanorum sacerdos, articulos de peccatis publicis puniendis et libertate verbi dei in concilio basiliensi anno 1433 ineunte defenderunt*. Tábor, 1935.
- Bartoš, František M.** “Betlemská kázání Jakoubka ze Stříbra z let 1415–1416”. *Křesťanská revue. Theologická příloha* 20 (1953): 53–65, 114–22.
- Bidlo, Jaroslav**, red. “Kterak se mají lidé míti k církvi římské”. In *Akty Jednoty Bratrské*, 1:309–87. Brno: Historická Komise při Matici Moravské, 1915.
- , ed. „Psalni kněze Martina vězně mistru Janovi Rokycanovi”. In *Akty Jednoty Bratrské*, 1:558–67. Brno: Historická Komise při Matici Moravské, 1915.
- , red. “Psalni panu podkomořimu Království Českého”. In *Akty Jednoty Bratrské*, 1:544–57. Brno: Historická Komise při Matici Moravské, 1915.
- Březove, Vavřinec z. “Kronika husitská”. In *Fontes Rerum Bohemicarum*, zredagowane przez J. Goll, V:327–534. Praha, 1893.
- . “Výtah z kroniky Vavřince z Březové”. W *Fontes Rerum Bohemicarum*, ed. J. Goll, V:537–41. Praha, 1893.
- Bylina, Stanisław**, *Podróż husytów do Bazylei*. Warszawa: Instytut Historii PAN, 2013.
- Čornej, Petr, Aleš Knápek, Ladislav Macek, Pavel Rous, i Ladislav Langpaul**, ed. *Stížný list české a moravské šlechty proti upálení Mistra Jana Husa 1415–2015*. Okrouhlice: Spolek Za záchranu rodného domu malíře Jana Zrzavého, 2015.
- Fudge, Thomas A.** *Jerome of Prague and the Foundations of the Hussite Movement*. New York: OUP USA, 2016.
- Hlaváček, I.**, ed. „Deník táborského kněze o jednaní Čechů na koncilu basilejském z roku 1433”. In *Ze zpráv a kronik doby husitské*, 317–419. Praha, 1981.
- Hlaváček, Ivan**, red. “Stížný list české a moravské šlechty”. In *Ze zpráv a kronik doby husitské*, 195–203. Praha: Svoboda, 1981.
- Jowett, Garth S., Victoria O'Donnell.** *Propaganda & Persuasion*. Los Angeles: SAGE, 2014.
- Koranda, Václav.** “Contra adversarios compactata non servantes”. In *Manuálník M. Václava Korandy*, ed. Josef Truhlář, 155–57. Praha: Královská Česká Společnost Nauk, 1888.
- Krchňák, A.** *Čechové na basilejském sněmu*. Svitavy, 1997.
- Mladoňovice, Petr.** “Vypravování o Mistru Jeronýmovi Pražském, upáleném v Kostnici pro jméno Kristovo”. In *Ze zpráv a kronik doby husitské*, ed. Ivan Hlaváček, trans. Eva Kamínková, Rudolf Urbánek, 205–19. Praha: Svoboda, 1981.
- . “Zpráva o Mistru Janu Husovi v Kostnici”. In *Ze zpráv a kronik doby husitské*, ed. Ivan Hlaváček, trans. František Heřmanský, 24–159. Praha: Svoboda, 1981.
- Molnár, A.**, ed. “List z celé země české”.

- In *Husitské manifesty*, 177–213. Praha: Orbis, 1980.
- , ed. “Manifest tábořských hejtmánů”. In *Husitské manifesty*, 156–76. Praha: Orbis, 1980.
- , red. “Satirický list «krále Zikmunda»”. In *Husitské manifesty*, 71–73. Praha: Orbis, 1980.
- , ed. “Stížný list českých a moravských pánů do Kostnice”. In *Husitské manifesty*, 48–52. Praha: Orbis, 1980.
- Molnár, Amedeo**, ed. *Acta Reformationem Bohemicam Illustrantia. Příspěvky k dějinám utrakvismu*. Kalich-Praha: Komenského Evangelická Fakulta Bohoslovecká, 1978.
- , ed. “Osvědčení pražské univerzity o Husovi a Jeronýmovi”. In *Husitské manifesty*, 53–56. Praha: Orbis, 1980.
- Pelhřimov, Nicholas de**. “Chronicon Taboritarum”. In *Geschichtschreiber der hussitischen Bewegung in Böhmen*, ed. Konstantin Höfler, 2:475–820. Wien: Die kaiserlich-königliche Hof- und Staatsdruckerei, 1865.
- Pelhřimova, Mikulaš z**. *Vyznání a obrana Táborů*. ed. Amedeo Molnár, František M. Dobiáš. Praha: Nakladatelství Československé Akademie Věd, 1972.
- Pjecha, Martin**. “The Changing Perception of the Hussites bz Johannes Nider”. In *Kacíři, barbaři, nepřátelé. Odlišnost a stereotypy v pozdním středověku*, ed. Vojtěch Bažant, Věra Vejřichová, 181–218. Praha: Centrum mediévistických studií, 2016.
- Ross, Sheryl Tuttle**. “Understanding Propaganda: The Epistemic Merit Model and Its Application to Art”. *Journal of Aesthetic Education* 36, nr 1 (2002): 16–30. doi:10.2307/3333623.
- Šmahel, F.** *Husitská revoluce*. v. 1–5. Praha, 1993.
- Šmahel, František**. *Život a dílo Jeronýma Pražského*. Praha: Argo, 2010.
- Soukup, Pavel**. “Kalich jako terč. Znamení hereze v první fázi protihusitské polemiky”. In *Kalich jako symbol v prvním století utrakvismu*, ed. Pavel Soukup, Ota Halama, 103–33. Praha: Centrum mediévistických studií, 2016.
- Stříbra, Jakoubek ze**. *Výklad na zjevení*. ed. F. Šimek. T. I. Praha: Komise pro vydávání pramenů českého hnutí náboženského ve stol. 14. a 15., zřízená při České akademii věd a umění, 1932.
- Želivský, J.** *Dochovaná kázání z roku 1419*. ed. Amedeo Molnár. v. 1. Praha: Nakladatelství Československé Akademie Věd, 1953.

Jeronýmové z Prahy: Mistr a mnich

JAN STEJSKAL

Abstract:

The text deals with brief biographies of Jerome of Prague († 1416), the close fellow of Jan Hus, condemned of heresy and burned on stake in Constance and of John Jerome of Prague († 1440), Camaldolese hermit and fierce opponent of the Hussite heresy. Both men which names and fates had been confused time to time during the centuries stood on the opposite sides of the Church reform movement. However, they had many things in common starting with their studies at the Prague university in late 14th century, their travels (mission) to Lithuania, or their pilgrimage to the Holy Land. John Jerome of Prague left the central Europe in 1413 for hermitage in Camaldoli in Tuscany. There he continued his career as the preacher a reformer. He participated at the councils of Pavia-Siena and Basel, where he supported conciliarism. John Jerome of Prague, according to his actions and writings could be recognized as the reformer of the Church. The fate of both men describes turbulent first half of the 15th century, connecting literally all parts of Europe (from pagan Lithuania, through Hussite Bohemia to renaissance Italy) showing indivisibility of the Church reform process.

Key words:

Jerome of Prague; John Jerome of Prague; Church reforms of the 15th century

Byť postava Jeronýma z Prahy († 1440) byla a je mnohem méně známa, než osobnost Mistra Jeronýma Pražského († 1416), čelila v průběhu svého života mnohdy podobným výzvám. V českém historickém povědomí však byl (mnich) Jeroným z Prahy v podstatě neznámým až do sklonku 19. století, kdy jeho postavu přiblížil svým článkem Jaroslav Bidlo.¹ Dalšímu zkoumání osudů protihusitského emigranta českou historiografií doba příliš nepřála. Osobnost Jana Jeronýma z Prahy (c. 1370–1440) je tak dodnes mnohem méně známá než osoba jeho spolužáka, s husitstvím pevně spjatého Jeronýma Pražského (c. 1378–1416), který byl jedním z předních podporovatelů Husových. Osudy obou Jeronýmů byly sice diametrálně odlišné, málem se však protnuly – což, mimo jiné, vedlo k pozdějším obavám historiků ze záměny obou osobností. Jeroným z Prahy († 1440), totiž přijal jméno „Jeroným“ jako jméno řádové, a to až po svém vstupu do eremu v toskánském Camaldoli v roce 1413.² Jeho původní jméno bylo Jan. Před rokem 1413 tak nemohlo být o vzdálené záměně obou mužů ani řeči. Navíc (Jan) Jeroným³ stál v husitském období plně na straně katolické a husitství co nejrozhodněji odmítal jako herezi – včetně jejich protagonistů v čele s Jeronýmem Pražským.

Univerzita

Jen těžko lze přesně určit rok narození obou mužů, lze jej maximálně odhadnout z údajů, které se týkají jejich studia na pražské univerzitě. Jan Jeroným z Prahy se zmínil o svých studiích na Pražské univerzitě a jmenoval v jednom ze svých pozdějších protihusitských kázání (proneseném patrně v Basileji v průběhu koncilu) některé spolužáky (zejména Jana Husa a Jeronýma Pražského, ale i Jakoubka ze Stříbra, či Marka z Hradce), s nimiž měl studovat v Praze.⁴ Lze předpokládat, že mezi jmenovanými spolužáky jím byl zmíněn, kromě Jana Husa a dalších, právě Jeroným

1 Jaroslav BIDLO, Čeští emigranti v Polsku doby husitské a mnich Jeroným Pražský, *Časopis Musea Království českého* 69 (1895), s. 118–128, 232–265, 424–452; nověji viz např. Jan Stejskal, *Podivuhodný příběh Jana Jeronýma*, Praha 2003.

2 Patrně tak učinil z úcty k tomuto světci domnělého slovanského původu.

3 Pro jasné rozlišení obou je vhodné užívat jména Jan Jeroným z Prahy, či Pražský.

4 Kraków, Biblioteka Jagiellońska, sign. 385, f. 270r: „Nos quoque bohemi iuvenes in Praga studentes cum Johanne Huss et Jeronymo, item cum Jacobello et Marco et aliis constudentibus...”

Pražský. Všichni měli, dle textu Jana Jeronýma z roku 1433, pobývat v univerzitní koleji krále Václava. František Šmahel tuto možnost vyvrací s logickým poukazem na rozdílná období, v nichž všichni výše jmenovaní studovali v Praze.⁵ Nicméně je třeba konstatovat, že tuto zmínku učinil Jan Jeroným (který byl patrně ze zmiňovaných mužů nejstarší) po více než čtyřiceti letech od ukončení pražských studií a za své spolužáky tak mohl prohlásit i mladší studenty tak, jako běžně činíme i dnes. Není tak vyloučeno, že některé ze zmiňovaných Jan Jeroným osobně znal. Lze určitě konstatovat, že i po čtyřech desítkách let měl Jan Jeroným o Jeronýmovi Pražském velmi dobré povědomí.

Bakalářem svodných umění se Jan Jeroným z Prahy patrně stal roku 1389, mistrem roku 1392. O rok později navíc získal licenciát opravňující jej udílet privátní lekce.⁶ Nepochybně mladší Jeroným Pražský složil bakalářské zkoušky v Praze až v roce 1398,⁷ v následujících letech pak pobýval na studiích v Oxfordu, Paříži, Kolíně a v Heidelbergu.⁸ Během studií navíc podnikl cestu do Svaté země, kam později cestoval i jeho starší spolužák Jan Jeroným.⁹ Jan Jeroným se na další studia z Prahy nevydal a stal se pravděpodobně premonstrátským kanovníkem, nicméně dlouho ve Strahovském klášteře tohoto řádu nevydržel a v roce 1393 odešel do Polska. Od této chvíle jej můžeme sporadicky zachytit v polských pramenech. Jan Długosz zmiňuje Jana Jeronýma jako strahovského premonstráta a učitele na pražské univerzitě, který měl v Praze žít až do počátku husitských bouří, v nichž byl Strahovský klášter husity zničen a kanovníci vyhnáni. Podle Długosze tedy Jan Jeroným pronásledovaný husity v této době uprchnul z Prahy do Polska, kde se měl v roce 1410 stát opatem nově založeného kláštera (Nowy Sącz).¹⁰ Je skutečně pravdou, že nově založený klášter započal svou existenci přibližně v oné době

5 František ŠMAHEL, *Život a dílo Jeronýma Pražského*, Praha 2010, s. 20.

6 *Monumenta historica Universitatis Carolo-Ferdinandae Pragensis. Liber decanorum fac. phil. ab anno 1367, usque ad annum 1585*, sv. I/1, Praha 1830, s. 263, 275, 287-288.

7 *Ibid.*, s. 333.

8 František ŠMAHEL, *Život a dílo Jeronýma Pražského...*, s. 27-34.

9 *Ibid.*, s. 27.

10 Jan DŁUGOSZ, *Dziejów polskich ksiąg dwanaście*, (ed.) Karol Mecherzyński, sv. III. Kraków 1876-1877, s. 80-82.

(přesněji v roce 1409), a je rovněž prokázáno, že se prvním opatem kláštera stal Jan Jeroným (skutečně v roce 1410), nicméně Strahovský klášter byl zničen až o deset let později (přesně 8. května 1420), a tudíž Jan Jeroným nemohl být vyhnán husity, byť se pověsti pronásledovaného katolíka nikdy nebránil.¹¹

Jan Jeroným na Litvě

Prameny zachycují Jana Jeronýma již v roce 1394 na krakovském královském dvoře, kde měl coby královský zpovědník obdržet oděv „tmavě fialové barvy“.¹² Jan Jeroným však na polském královském dvoře dlouho nepobyl a zahájil litevskou misijní cestu. Misie do posledních pohanských oblastí tehdejší Evropy je jednou z nejdůležitějších etap Janova života.¹³ Jeho zpráva o litevském pohanství, kterou podal prostřednictvím A. S. Piccolominiho, se stala jedním z nejpřínosnějších pramenů pro studium baltské pohanské minulosti vůbec. Toto líčení však proběhlo až desítky let po zmiňovaných událostech a jeho zprávy, které podal Piccolominimu byly poměrně kusé. Je tedy komplikované plně rekonstruovat časovou osu pobytu Jana Jeronýma na Litvě. Misionář Jan Jeroným z Prahy každopádně nepokládal například jazykový bariéru ve svém litevském působení za závažnou – později dokonce napsal, že Litevci (mimo jiná etnika) mluví česky!¹⁴ Navíc na Litvu odešel vybaven doporučujícím listem adresovaným velkoknížeti Vytautasovi, který obdržel od polského krále Vladislava, a který byl přijat.¹⁵

11 Jaroslav BIDLO, *Čeští emigranti v Polsku...*, s. 247.

12 *Życie domowe Jadwigi i Jagiely z registrów skarbowych z lat 1388-1417*, (ed.) Aleksander PRZEZDIECKI, Warszawa 1854, s. 55; *Polski słownik biograficzny*, (eds.) Adolf GROSS – Kalikst HOROCH, sv. IX, Kraków 1960-1961, s. 507-509.

13 Blíže k cestě Jeronýma Pražského na Litvu viz: Jan STEJSKAL, *Dva Jeronýmové na Litvě*, in (eds.) Libor Jan – Petr Kostrhun – Zdeňka Nerudová, *Svět tajemných Baltů. The World of the Mysterious Balts*, Brno 2013, s. 191-200.

14 *Annales Camaldulenses ordinis sancti Benedicti*, (eds.) Giovanni MITTARELLI – Anselmo COSTADONI, sv. IX, Venetiis 1755-1773, s. 785: „*Bohemi namque haeretici sua praedicatione haeretica subverterunt...*“

15 Aeneas PICCOLOMINI, *Historia de Europa*, in (eds.) Theodor Hirsch – Max Töppen – Ernst Strehle, *Scriptores rerum Prussicarum. Die Geschichtsquellen der preußischen Vorzeit bis zum Untergange der Ordensherrschaft*, sv. IV, Leipzig 1870, s. 237:

Jeho misie na Litvě tedy probíhala někdy mezi lety 1395 a 1398, kaplanem polského krále se totiž stal nejpozději 30. srpna 1394.¹⁶ Sám zmínil, že „...po tři léta kázal víru křesťanskou v zemi Saracénů...“.¹⁷ Zaměňovat pohany s muslimskými „Saracény“ byla ve středověku běžná praxe,¹⁸ a přestože Litva byla formálně považována za pokřtěnou zemi od roku 1390, pohanství zde, zvláště pak na Žmudi (Žemaitsku či Dolní Litvě), přetrvávalo ještě po několik staletí. Není tedy divu, že Jan z Prahy později ve svém „Traktátu proti českým heretikům“, zřejmě pro zjednodušení, zemi litevskou nazývá zemí saracénskou.¹⁹ Rok 1398 pak musel být závěrečným v časovém vymezení pobytu Jana Jeronýma na Žmudi, neboť je jisté na dlouhou dobu posledním rokem působení všech misí přicházejících na Žmud' z Aukštaitska, či přímo z Polska. V roce 1398 totiž Žmud' smluvně připadla Řádu německých rytířů a toto teritorium se tak patrně stalo pro zpovědníka krále Vladislava nepřístupné. Pro Vladislava a zejména Vytautase byla dohoda patrně způsobem, jak zajistit západní hranici v době, kdy se jejich výboje soustřeďovaly na východ.²⁰ Není vyloučeno, že Jan Jeroným z Prahy na Litvě setrval i po odchodu ze Žmudi. Je možné, že je Jan Jeroným – dle zmínky *Johannes Boemus* - totožný s osobou preláta a kanovníka ve Vilniusu, který svědčil při vydání několika listin vilniuského biskupa Ondřeje v letech 1397 a 1398.²¹ První z dokumentů je datován k 9. květnu 1397. Mezi svědky se objevuje i *Johannes Boemus*.²² Další z listin, na niž vystupuje osoba téhož jména, je závěť biskupa Ondřeje (*Testamentum Andreae primi episcopi Vilnensis*) z 27. října 1398.²³

„Ubi acceptis literis ab Vladislao rege...“

16 Życie domowe Jadwigi i Jagiely..., s. 55: „W niedzielę w dzień św. Felixa i Adaukta...za 10 lokci sukna brunatnego danego panu Janowi, spowiednikowi króla J. M...“

17 Kraków, Biblioteka Jagiellońska, sign. 385, s. 276v: „...eo quod tribus annis continuis fidei Christi predicans in terra Saracenorum habitavi...“

18 Miloš MENDEL, Saraceni, in: (ed.) Helena Pavlincová, *Judaismus, křesťanství, islám*, Olomouc 2003, s. 624.

19 Kraków, Biblioteka Jagiellońska, sign. 385, 276v.

20 Giedrė MICKŪNAITĖ, *Making a Great Ruler. Grand Duke Vytautas of Lithuania*, Budapest – New York 2006, s. 6-7.

21 *Codex diplomaticus Ecclesiae Cathedralis necnon Dioecesis Vilnensis*, (eds.) Jan FIJAŁEK – Władysław SEMKOWICZ, sv. 1 (1387–1507), Kraków 1932, s. 50, 57-59.

22 Ibid., s. 50.

23 Ibid., s. 59.

Je docela pravděpodobné, že kněz, který byl zpovědníkem krále Vladislava a který se stal jistým způsobem nepohodlným pro velkoknížete Vytautase a byl stažen ze žmuďské misie, mohl být „odškodněn“ jmenováním na přiměřeně důstojné a současně nikterak exponované místo kanovníka při biskupském kostele ve Vilniusu. Žádný další doklad k jeho působení v úřadu kanovníka, přijmeme-li ovšem hypotézu o totožnosti Jana Jeronýma s Janem Čechem, nemáme. S jistotou však můžeme tvrdit, že se následně Jan Jeroným z Prahy vrátil zpět ke královskému dvoru do Krakova.

Po několika letech byl jmenován opatem nově založeného kláštera premonstrátského řádu v Novém Sączu.²⁴ Jan Jeroným však ani zde nepobyl dlouho a nejpozději v roce 1413 z kláštera odešel. Svědčí o tom list polských premonstrátských opatů z 26. listopadu 1413 adresovaný do Prémontré. List obsahuje zmínku o pohřešovaném opatu Janu Jeronýmovi, který svůj klášter opustil a měl se zdržovat na neznámém místě.²⁵ Jsme tedy svědky na svou dobu neobvyklého kroku, který však podivuhodně zapadá do poněkud neklidného života Jana Jeronýma. Jerzy Rajman zmiňuje několik okolností, které mohly vést k odchodu Jana Jeronýma. Mezi ně patřila jednak žádost Jana Jeronýma k papeži, aby mu povolil cestu do Svaté země a pak také vlivy ortodoxní církve, které v dané oblasti nebyly nevýznamné, jichž byl Jan Jeroným silným odpůrcem.²⁶ Je nutné si uvědomit, že ortodoxní křesťané se po Krewské úmluvě stali významným fenoménem vzniklého soustátí. Navzdory *statu quo*, jehož požívali, se nový polský panovník stal terčem mnoha útoků zejména ze strany Řádu německých rytířů, jehož nepřitelem byl. Tolerance ortodoxních křesťanů mu tak rozhodně v očích řádu nepomohla. Dost možná přítomnost ortodoxních snášel těžce i opat Jan Jeroným. Ať už jej vedlo k odchodu cokoliv, faktem je, že důstojným úřadem pohrdnuvší Jan Jeroným se (na středověk) v poměrně pokročilém věku (bylo mu nejméně 43 let) vydal do toskánského Camaldoli, kde se stal mnichem poustevníkem. Ostatně opuštění kláštera a řehole mnichem za jistých okolností nebylo sankcionováno.

24 Jan SYGAŃSKI, *Nowy Sącz - jego dzieje i pamiątki dziejowe*, Nowy Sącz 2008, s. 271.

25 Szczęсны MORAWSKI: *spiskiem i księstwem oświęcimskim*, sv. II, Kraków 1865, s. 107-108.

26 Jerzy RAJMAN, *The Foundation by King Wladyslaw Jagiello of the Premonstratensian Abbey in Nowy Sącz and the Role of John the Eremit*, *Analecta Premonstratensia*, sv. XC (2014), s. 5-23.

Již privilegium papeže Jana XI., vydané roku 931 pro Cluny, se stalo podstatným pro budoucí mobilitu řeholníků.²⁷ Ono privilegium v prvé řadě potvrzuje všechna práva udělená dosud klášteru v Cluny – tedy např. právo svobodné volby opatů, imunita atd.²⁸ Navíc jím papež svěřil do jurisdikce Cluny všechny kláštery, které se v budoucnu rozhodnou ke Cluny připojit.²⁹ Ovšem nejpodstatnější pro jednotlivé řeholníky nespokojené s úrovní dodržování řehole v tom kterém klášteře – tedy i pro Jana Jeronýma – byla pasáž, kterou papež umožnil clunyskému opatovi přijmout jakéhokoliv mnicha, který by odešel ze svého kláštera, a to i přes nesouhlas svého představeného. Zejména pokud se tak stalo na základě nespokojenosti takového řeholníka s (ne)dodržování řehole v původním klášteře.³⁰ Tedy možnost změny kláštera a řehole byla napříště jistě možná a realizovatelná nejen na popud shora a s pomocí a dohodou představených příslušných řeholních institucí, ale i zcela svobodným rozhodnutím řeholníka. V takovém případě – tedy na základě vlastní svobodné vůle – však zpravidla šlo o změnu směrem k přísnější řeholi.

Jeroným Pražský na Litvě

Vzhledem k odchodu Jana Jeronýma z Polska tak pravděpodobně (byť těsně) nedošlo k jeho možnému setkání s Mistrem Jeronýmem Pražským,

27 *Papsturkunden 896–1046*, Harald ZIMMERMANN (ed.), sv. I (896–996), Österreichische Akademie der Wissenschaften. Philosophisch-Historische Klasse, Denkschriften 174, Wien 1988, s. 107–108; *Bullarium sacri ordinis Cluniacensis. Complectens plurima privilegia per summos Pontifices tum ipsi Cluniacensi Abbatiae, tum ei subditis Monasteriis hactenus concessa, nunc primum collecta per unum ex Religiosis strictioris observantiae ejusdem Ordinis. Quibus accessit Rotulus seu Index Ecclesiarum quae habent Societatem cum Ordine Cluniacensi*, (ed.), Pierre Simon, Lugduni 1680, s. 1–2.

28 *Bullarium sacri ordinis Cluniacensis*, s. 1.

29 *Ibid.*, s. 1: „Si autem coenobium aliquod ex voluntate illorum, ad quorum dispositionem pertinere videtur, in sua ditione ad meliorandum suscipere consenseritis, nostram licentiam ex hoc habeatis.“

30 *Ibid.*, s. 1: „Et quia, sicut nimis compertum est, jam penè cuncta monasteria a suo proposito praevericantur, concedimus ut si quis Monachus ex quolibet Monasterio ad vestram conversationem solo dumtaxat meliorandae vitae studio transmigrare voluerit, cui videlicet suus Abbas regularem sumptum ad depellendam proprietatem habendi ministrare neglexerit, suscipere vobis liceat; quousque monasterij sui conversatio emendetur.“

který přišel do Krakova v březnu 1413. Jeroným Pražský zde před dvorem i členy univerzitní obce vystoupil,³¹ byl zde tázán i na články učení církvi odsouzeného Jana Wyclifa a svými odpověďmi patrně pobouřil své publikum. S jistou dávkou ironie pak byl vyzván k návratu do Prahy.³² Jeroným Pražský však neuposlechl, a naopak se přidal k velkoknížeti Vytautasovi, jehož následoval při cestě na Litvu a Bílou Rus. Navzdory vlastní exkomunikaci, již byl Jeroným Pražský stížen již v roce 1410 ve Vídni, mu zjevně nikdo ve volném pohybu po Polsku, Litvě a Bílé Rusi nebránil. Jeroným Pražský se tak vydal na cestu ovšem jen částečně „ve stopách“ Jana Jeronýma, kdy navštívil nejen Vilnius, ale i Pskov a Vitebsk, města nacházející se v té době v hranicích obrovského litevského státu.³³ Zprávy o cestě Jeronýma Pražského jsou jen kusé a pocházejí vesměs z textu žaloby vznesené v průběhu procesu proti Jeronýmovi Pražskému na koncilu v Kostnici v roce 1416. Zmiňuje se zde (mimo jiné), že na Litvě a Rusi navštěvoval kostely, a dokonce prý před velkoknížetem Vytautem popřel nutnost překřtít ortodoxní věřící.³⁴ Pokud tak učinil, zachoval se jen v duchu lokálního konsensu. Krewská smlouva uzavřená v roce 1385 totiž výslovně hovoří o Jogailově (Vladislavově) závazku nechat pokřtít pouze pohany z řad vlastních litevských poddaných. O opětovném křtu ortodoxních zde není zmínka.³⁵ Jeroným Pražský tak reagoval v duchu této dohody a v Kostnici tento svůj postoj jen zopakoval. Ponecháme stranou problematiku dataci cesty Jeronýma Pražského na Litvu – kostnický text ji částečně umísťuje již do roku 1412, kdy však Jeroným prokazatelně na Litvě nebyl.³⁶ Je tedy otázkou, zda můžeme tuto zprávu

31 František ŠMAHEL, *Život a dílo Jeronýma Pražského...*, s. 63-64.

32 Ibid., s. 64.

33 Podrobně k cestě Jeronýma Pražského na Litvu viz: Jan STEJSKAL, *Dva Jeronýmové na Litvě...*

34 *Magnum Oecumenicum Constantiense Concilium de Universali Ecclesiae reformatione, unione, et fide*, (ed.) Hermann von der HARDT, sv. IV, Francofurti et Lipsiae 1699, sl. 642–643.

35 Akta unji Polski z Litwą 1385–1791, (eds.) Stanisław KUTRZEBA - Władysław SEMKOWICZ, Kraków 1932, s. 1-3: „Dum autem ea, ut praeferuntur, fine terminabuntur ordinato, interdum dominus Jagalo magnus dux cum omnibus fratribus suis nondum baptisatis, proximis, nobiles, terrigenis maioribus et minimis, in suis terris existentibus, fidei catholicam sanctae ecclesiae Romanae nititur, cupit et desiderat amplectari.“

36 František ŠMAHEL, *Život a dílo Jeronýma Pražského...*, s. 57-61.

vzít za bernou minci. Nota bene ji koncilní žalobci navíc spojili s obviněními, že ve městě Vitebsk měl Jeroným navštěvovat chrámy ortodoxních schizmatiků „*secundum rithum Ruthenorum*“ namísto františkánského katolického kostela. Jeroným Pražský zde měl veřejně vzdát úctu ikonám, dokonce před nimi měl pokleknout a ignoroval ostatky nesené katolíky. V Pskově měl dokonce navštívit nejen pravoslavný kostel a zúčastnit se zde bohoslužby, a snad i synagogu.³⁷ Navíc byl obviněn, že po nedatovaném kázání vilniuského biskupa veřejně postuloval své názory na víru pravoslavných Ruthenů – podle Jeronýma byli dobrými křesťany. Toto své tvrzení měl zopakovat na explicitní dotaz biskupa.³⁸ Datovat Jeronýmovu cestu však je, jak patrně, velmi obtížné. Je dokonce možné, že takových cest vykonal více, jednu například v roce 1411.³⁹ Jisté však je, že mu ony cesty – ať už v dané době proběhly či ne, a zvláště informace o jeho aktivitách v jejich průběhu, uškodily v kostnickém procesu. Na tomto procesu byl (jako jeho předchůdce Jan Hus) odsouzen za šíření wyclifské hereze a 30. května roku 1416 upálen. V té době (Jan) Jeroným Pražský žil v toskánském Camaldoli pod řádovým jménem Jeroným a před sebou měl ještě dlouhý život mnicha a reformátora camaldolské kongregace.⁴⁰

Camaldoli

Jan Jeroným s sebou do Camaldoli z Polska přivedl spolubratra Mikuláše,⁴¹ a oba byli patrně velmi dobře přijati. Jan Jeroným musel zapůsobit na camaldolské eremity velmi silným dojmem – patrně v důsledku své pověsti skutečného misionáře, který pobýval na Litvě, mezi skutečnými pohany. Byl totiž ihned zvolen představeným eremu v Camaldoli.⁴²

37 *Magnum Oecumenicum Constantiense Concilium de Universali Ecclesiae reformatione, unione, et fide...*, sl. 677-680.

38 *Ibid.*, sl. 679.

39 František ŠMAHEL, *Život a dílo Jeronýma Pražského...*, s. 66.

40 Podrobnosti ke kongregaci, jejím reformám i Janu Jeronýmovi viz: Jan STEJSKAL, *Řecké dědictví na Západě. Monasticismus, misie a střední Evropa ve středověku*, České Budějovice 2011.

41 Giovanni MITTARELI - Anselmo COSTADONI, *Annales Camaldulenses ordinis sancti Benedicti (dále jen A.C.)*, sv. VI, Venetiis 1755-1773, s. 247: „...subdit ipsum Hieronymum sociato secum Nicolao Michaelis homine Polono...“

42 *Ibid.*

Ona volba byla vskutku překvapivá, protože tento úřad koloval mezi eremy dle principu seniorátu. Dle tohoto principu by se totiž Jan Jeroným svým příchodem zařadil na poslední místo mezi eremy a nejspíše by si na úřad musel počkat. Takzvaný *maior eremi* byl pravidelně jmenován od roku 1271 a jeho hlavním posláním měla být péče o úroveň eremu v Camaldoli (ale i všech ostatních eremů, kterých však již v oné době nebylo mnoho) a dodržování všech předpisů kongregace.⁴³ Tato práva i povinnosti byly přijaty kongregací v roce 1278, tedy nedlouho po vytvoření úřadu představeného eremu.⁴⁴ *Maior eremi* měl povinnosti liturgického rázu v eremu a v nepřítomnosti generálního představeného kongregace i v cenobitském klášteře. Každou neděli zpovídal mnichy, dohlížel na pravidelná pokání, a upráznil-li se úřad generála řádu, měl právo přijímat novice (což bylo za normálních okolností právo generálního představeného kongregace). Nejdůležitějším privilegiem plynoucím z tohoto úřadu, však bylo členství v generální kapitule řádu – tedy právo volit nového generálního představeného, ale i nezadatelné právo ocitnout se na „seznamu“ případných kandidátů na jednom z čelných míst.

Vzdělání, zkušenosti a zejména pozice, kterou v camaldoliánské kongregaci Jan Jeroným hned po příchodu zaujal, jej opravňovala k pravidelným kázáním uvnitř eremu v Camaldoli. Jan Jeroným takového oprávnění využil, jak ukazuje rozsáhlá sbírka kázání, kterou po sobě zanechal. Byl nejen autorem, ale i redaktorem většiny zachovaných kázání, která sám sepsal (celý kodex obsahuje pouze texty Jana Jeronýma a je jeho autografem).⁴⁵ Většina zde sepsaných kázání obsahuje i přesné určení (incipitem) kdy a kde byla pronesena – často se objevuje i na čí žádost. Jeho činnost tak můžeme poměrně přesně sledovat. Jan Jeroným pronášel (mimo jiná) množství kázání *de sanctis*, z nichž některá jsou zajímavá jeho drobným komentářem k důvodům, které ho vedly právě k tomu či onomu konkrétnímu kázání. Například roku 1428 kázal o svatém Jiřím *de Sclavonia*

43 Ibid., App., s. 205-207.

44 Ibid., App., s. 225-226: “De officio Majoris eremi...”

45 Firenze, Biblioteca Nazionale Centrale (B. N. C.), Conv. Soppr. D.VII. 886. Tento kodex byl použit pro pečlivé vydání řady rukopisů v A. C. Celý obsahuje jen díla Jana Jeronýma a opisy jím pořízené, vše jeho rukou v letech 1434–1435 v klášteře sv. Matouše v Benátkách.

na žádost spolubratra Lukáše,⁴⁶ u nějž nezapomněl také zdůraznit jeho původ – *de Sclavonia*. Zde nutno zmínit fakt, že kláštery camaldoliánské kongregace ležely nejen na Apeninském poloostrově, ale i v přílehlých oblastech na severu,⁴⁷ kde již bylo přítomno slovanské etnikum. Bratr Lukáš tak nemusel pocházet „zdaleka“, jako Jan Jeroným. Podobně Jan Jeroným kázal o explicitně „slovanském“ světcí téhož roku v případě svatého Blažeje (patrona Dubrovníku),⁴⁸ či o svém jmenovci svatém Jeronýmovi (o jehož slovanském původu byl přesvědčen) roku 1432.⁴⁹ Lze se jen domnívat, že ony explicitní zmínky o slovanském původu světců, v nějž (nejen) Jan Jeroným věřil, měly co do činění se snahou Jana Jeronýma, který taktéž pocházel ze slovanské oblasti, očistit sebe sama z jakékoli souvislosti s husitstvím. Zdůrazňováním slovanského původu významných světců v čele se svatým Jeronýmem, pak mohlo vést posluchače k úvaze o pečlivějším rozlišování mezi jednotlivými Slovany a heretiky. Ostatně Jan Jeroným pod pojem *Sclavonia* zahrnoval celé množství zemí, samozřejmě včetně Čech.⁵⁰

Reformátor

Mistra Jeronýma Pražského a Jana Jeronýma nepochybně spojovala obava o stav církve a více, či méně radikální názory na církevní reformu. Jan Jeroným sice nikdy nezpochybnil svůj postoj na straně katolické církve, ale postupem času a patrně pod vlivem svých zkušeností se postavil

46 Firenze, B. N. C., Conv. Soppr. D.VII. 886, fol. 70v-73v: „Sermo modernus in festo sancti Georgii de Sclavonia Cappadocum Tribuni et martyris gloriosi, quem compilavit et dictavit dominus Hieronymus de Praga ad preces fratris Lucae de Sclavonia, heremitaie heremi Camalduli...“

47 Ke camaldoliánským klášterům a jejich rozšíření (nejen) na Apeninském poloostrově obecně viz např.: *Nuovo Atlante storico geografico Camaldolese. 1000 anni di storia tra spiritualità e gestione delle risorse naturali*, (eds.) Ugo Fossa – Maria C. GIORDA – Flavio LUPA – Fabio DI PIETRO – Raoul ROMANO, Roma 2012.

48 Firenze, B. N. C., Conv.Soppr.D.VII. 886, fol. 67r-70r: „Sermo modernus in festo sancti Blasii de Sclavonia episcopi et martyris gloriosi...“

49 Ibid., fol. 62v-66v: „Sermo modernus in festo sancti Jeronimi de Sclavonia doctoris gloriosi...“

50 Viz např.: A.C. sv. IX, s. 755-802.: „Tractatus contra quattuor articulos Bohemorum...“

na stranu reformních sil uvnitř církve. Byť z eremu v Camaldoli vykročil jen výjimečně, podařilo se mu účastnit se významných církevních shromáždění své doby – ať již to byl koncil v Basileji, či dříve v Pavii-Sieně. Z titulu jednoho z čelných představitelů řádu Jan Jeroným právě v Sieně zastupoval svůj řád. Pobyt v Sieně byl pro Jana Jeronýma zásadním.⁵¹ Na tomto koncilu pronesl dvě kázání: první na první adventní neděli roku 1423,⁵² druhé pak krátce před ukončením jednání koncilu koncem února 1424.⁵³ Už sama možnost kázat před takovým shromážděním, navíc ve výjimečné dny, patrně značí o tom, jaké vážnosti Jan Jeroným požíval. Projevy Jana Jeronýma na koncilu byly vnímány i jinými reformně naladěnými preláty. Například Jan Stojkovič si povšiml kritiky mravního stavu duchovenstva z úst Jana Jeronýma a zařadil jej mezi reformátory a konciliaristy.⁵⁴

Se skutečným stavem řeholního života měl Jan Jeroným jako určitý vizitátor svého řádu jistě velké zkušenosti. Jeho kritika se však dotýká veškeré církve, zvláště pak jejích představených všech stupňů. Církev se stala v očích Jana Jeronýma příliš světskou a požívačnou. Tento neradostný stav jej velmi sužoval a své názory ostře sdělil účastníkům koncilu ve svém prvním kázání. Neváhal nazvat mnohé z církevních hodnostářů nepřijemnými jmény, to však zřejmě posluchače v době trvající krize církve nevyvedlo z míry.⁵⁵ Jan Jeroným však nezůstal jen u kritiky, ale nabízel i řešení, které bylo jeho praxi vizitátora velmi blízké. Navrhl zřídit nový úřad vizitátorů v jednotlivých provinciích, který by obsazovali zvláště učením a příkladným životem proslulí mužové. Tito by pak požívali široké vážnosti a autority s pravomocí dohlížet na všechny klérus v dané

51 Blíže viz Walter BRANDMÜLLER, *Das Konzil von Pavia-Siena 1423–1424*, Münster 1968.

52 A. C., sv. IX, s. 731: „Explicit sermo modernus da Clerum quem fecit et praedicavit Dominus Hieronymus de Praga coram magnis Praelatis totius Orbis in Concilio Universali in Civitate Sena. Anno Domini M.CCCC.XXIII. Dominica prima in Adventu domini nostri Jesu Christi...“

53 Ibid., s. 744: „Explicit sermo modernus ad Clerum, quem fecit Dominus Hieronymus de Praga in Concilio universali Senarum Anno Dominicæ Incarnationis M.CCCC.XXIII...“

54 Blíže viz: Jaroslav BIDLO, *Čeští emigranti v Polsku doby husitské...*, s. 264.

55 A.C., sv. IX, s. 731: „Debent ergo Praelati subditorum peccata non dissimulare...“

oblasti bez možnosti jakéhokoliv odvolání k vyšší instanci.⁵⁶ Návrh to byl jistě zajímavý, ale prakticky neprosaditelný.

Pokus řešit reformu církve způsobem jisté centralizace, jak naznačil Jan Jeroným, nebyl zcela bláhový. Samozřejmě, v rámci obecné církve byla představa neomezených pravomocí vizitátorů, byť „proslulých příkladným životem“, kteří by mohli zasahovat do práv biskupů a opatů, zcela nepřijatelná. Avšak v rámci jednotlivých řádů k podobným pokusům o reformy docházelo. I přes nereálnost tohoto programu v rámci obecné církve lze odhadnout, jak důležité a vážené bylo postavení vizitátora. Podle představ Jana Jeronýma mohli určení vizitátoři pomoci omezit světské záležitosti kléru, zejména majetkové. Církev by pak nemusela být laiky napadána pro své vlastnictví. Jan Jeroným připouštěl, že špatná morálka církve by mohla být použita jako ospravedlnění útoků na ni. Zbaví-li se tedy církev špatnosti, nebude již záminky k jejímu napadání světskou částí společnosti.⁵⁷ Tato teze v žádném případě neznamená, že by snad Jan Jeroným ospravedlňoval útoky na církev, jisté však je, že si možná více než kdo jiný z účastníků koncilu uvědomoval možné důsledky špatné morálky církve. Psal se rok 1423, Jan Jeroným byl Čech a měl povědomí o situaci ve své vlasti. Jeho návrhy však nebyly přijaty a dříve, než mohl pronést svou druhou řeč před koncilem, bylo rozhodnuto o jeho ukončení. Již během února bylo vybráno místo konání dalšího všeobecného koncilu. Pro spory s papežem mělo jít o místo mimo Itálii – Basilej. Vzápětí bylo rozhodnuto o rozpuštění sienského koncilu, nicméně jeho účastníci setrvali až do začátku března, kdy se definitivně rozešli. Za tohoto stavu věci pronesl Jan Jeroným své druhé kázání před rozcházejícím se koncilem.

Východiskem tohoto druhého před koncilem kázání je „vyvolenost“ představitelů církve a z toho vyplývající odpovědnost.⁵⁸ Základy církve byly položeny samotným Bohem. Po biblických citátech na úvod zmiňuje

56 Ibid, s. 728–729: „Ergo huic reformationi hoc Sacrosanctum Concilium debet intendere. Nam secundus modus reformationis est iste, videlicet ut Sacrum hoc Concilium eligat viros doctos, bonae famae et vitae, quos per singulas provincias constituent et ordinent plena auctoritate et visitatores ac reformatores totius Cleri, exclusa omni appellatione...“

57 A.C., sv. IX, s. 728–729.

58 Ibid, s. 732. Své kázání začíná citátem: „Mnoho jest totiž povoláných, ale málo vyvolených.“

sv. Augustina, po něm následují Řehoř Veliký a autorův oblíbený sv. Jeroným – Jan Jeroným tedy jmenuje tři otce západní církve. Výběr zřejmě odpovídá tématu, jímž je jednota církve a odpovědnost jejích představitelů. Jan Jeroným tak chtěl zřejmě naznačit odpovědnost papeže i kurie za výsledek koncilu skrze sentence církevních otců, kteří se své odpovědnosti za stav církve nezřekli. Otcové jsou srovnáváni s představiteli církve, kteří se sešli v Sieně, a Jan Jeroným neskrývá zklamání plynoucí z takového srovnání. I přes zklamání se v jeho kázání v mnoha variacích objevuje neměnná úcta k Božím nařízením, která se vztahují i na samotnou strukturu církve a která je třeba bezpodmínečně respektovat.⁵⁹ Jan Jeroným nepochybuje o církevní hierarchii, k jejímu stavu je však velmi kritický.⁶⁰ Shromáždění častuje velmi tvrdými výrazy, když je přirovnává k opilcům, kteří jednájí mezi pitím o závažných otázkách církve. Jedině cestou pokání, nápravy sebe samých lze zlepšit celkový stav. Dle jeho slov jsou preláti povolání, nikoliv však vyvolení.⁶¹

Jan Jeroným však směřuje svou kritiku i na ty, kteří pyšně vyhlašují vlastní teorie reformy církve, jež však nejsou postaveny na reformě jich samých, na pokání. Mezi dlouhým seznamem pyšných heretiků najdeme i osoby Janu Jeronýmovi dobře a osobně známé, jako byli Jan Hus a Mistr Jeroným Pražský. U většiny je i uvedena krátká charakteristika jejich učení.⁶² Jan Jeroným nepopírá vzdělání těchto mužů, ale připomíná, že jedinou správnou pohnutkou k intelektuální činnosti, která má navíc směřovat k reformě církve, je oddanost a láska k Bohu.⁶³ *Caritas* je jedinou správnou pohnutkou k učení, je „uměním všech umění a vědou všech věd“. Je tou správnou metodou každé disciplíny. Načež vypočítává

59 Ibid, s. 734: „Nemo autem est qui dubitet, Sedem Apostolicam et Romanam Curiam esse caput et fundamentum totius Ecclesiae.“

60 Ibid, s. 736: „Sed quanti hodie in Ecclesia Dei sunt Episcopi et Praelati voluptuosi, Epicurei.“

61 Ibid, s. 735: „Primo Dominus innuit universalem omnium vocationem.“

62 Ibid, s. 735: „Quod Dominus Papa, Cardinales et moderni Episcopi sunt praecursores Antichristi, hoc Johannes Hus haereticus praedicavit Bohemis et reprobis Hieronymus.“

63 Ibid, s. 741–742: „sola caritas est vera Ethica, virtutum omnium late moribus decorata. Haec est Praelatorum utilis politica, juste regentium Clerum et populum universum.“

všech sedm svobodných umění.⁶⁴ Ty pak mají správně vycházet z oddanosti a lásky k Bohu a jeho dílo mají ve svém důsledku oslavovat. To je jediný pravý smysl vědění a umění. Oči je třeba mít stále upřeny na Boha, v opačném případě jsou umění a vědění jen hříčkou a prázdným tlachem. Jan Jeroným odsuzuje ty, kteří obdivují učení (antických) filozofů a básníků s poukazem na některé shody s křesťanským učáním. Doporučuje soustředit se na učení Kristovo.⁶⁵ Důsledky takového jednání shledává ve své rodné zemi, kde následkem přílišného studia antické filozofie zavládla hereze.⁶⁶ Nebezpečí hereze však spatřuje i v samotné Itálii a vypočítává rozmanité kacířské skupiny, které zřejmě byly tehdy v obecném povědomí.⁶⁷ Zmiňuje se i o fraticelles – „*de opinione haereticis*“ – a zdá se, že si je vědom rozmanitých proudů tohoto hnutí i nejednoznačného postoje církve k nim. Jan Jeroným nepochybuje, že o herezi jde i v případě kupčení s církevními úřady a svátostmi. Zdůrazňuje zde opět příčinou souvislost mezi ubohou morálkou kněžstva a světskými útoky na něj. Pro výstrahu uvádí jako příklad svou vlast.⁶⁸ Řeč je plná zklamání a skepse – zklamání z předčasného konce koncilu, jehož jednání bylo pro reformu církve bezvýsledné, a skepse pramenící z vědomí pokračujícího neradostného mravního stavu církve. Jan Jeroným si zřejmě od svého příchodu do Itálie a do Camaldoli mnoho sliboval, nenašel však ani zde takovou církev, jakou hledal. Koncil se rozešel a Jan Jeroným se navrátil zpět do camaldolského eremu.

Lze se jistě domnívat, že právě jeho účast na těchto nejvýznamnějších shromážděních církve jej přenesla do obecného povědomí tehdejších církevních elit a dost možná, že právě jeho (leckdy ostře) reformní postoje spolu se jménem Jeroným, které v té době nesl, mohly být jedním z faktorů, který mohl způsobit pozdější záměnu s Jeronýmem Pražským.

V letech 1428-1430 Jan Jeroným s největší pravděpodobností cestoval na Blízký východ a navštívil některá Byzancí ovládaná území.⁶⁹ Naplnil

64 Ibid, s. 742: „In caritate consistit omnis.“

65 Ibid, s. 742: „Nugaces enim sunt doctrinae Philosophorum et Poetarum.“

66 Ibid, s. 743: „Nam in hac causa tamquam expertus loquor.“

67 Ibid: „Sunt et hodie aliae multae haereses occultae in Ecclesia.“

68 Ibid, s. 744: „qui per Simoniam interfecti.“

69 Podrobně o cestě Jana Jeronýma do Svaté země viz: Jan STEJSKAL - Michaela ANTONÍN MALANÍKOVÁ, *Obraz islámu v textu řeholníka z 1. poloviny 15. století*,

tak další z podniků svého života, kterým si byl podobný s Jeronýmem Pražským, který také cestoval do Svaté země. O své cestě sepsal Jan Jeroným traktát *De erroribus Graecorum*, který se však poněkud liší formou od jeho ostatních známých prací, které jsou povětšinou sepsanými kázáními. Chybí zde obvyklé označení komu a kdy byl text určen.⁷⁰ Jistým vodítkem pro toto určení by však mohla být pasáž textu, v níž Jan Jeroným píše, že mimo jiné navštívil i „...pána kolosského...“ a seznámil se s knihou psanou v řečtině, obsahující „...dvacet heretických článků...“ která měla být přeložena z řečtiny do latiny a určena koncilu v Basileji.⁷¹ Na podzim roku 1431 se totiž koncil v Basileji shodl na zahájení jednání s Řeky o možnostech církevní unie a zaslal do Konstantinopole své pozvání. Je tedy pravděpodobné, že kniha byla připravována někdy před tímto obdobím, snad aby usnadnila řeckým vyslancům vyjednávání.⁷²

Je pravděpodobné (a bylo by to i praktické), že Jan Jeroným navštívil právě během této své cesty Svatou zemi. Pravděpodobně tak cestou do Svaté země navštívil Nikósii na Kypru, Krétu a celou řadu dalších menších ostrovů.⁷³ Po cestě disputoval s Řeky a jejich kněžími a také s již zmíněným „pánem kolosským“.⁷⁴ Řadu Řeků v těchto disputacích údajně přesvědčil, nicméně většina z nich byla, dle slov Jana Jeronýma, ve své herezi zatvrzelá.⁷⁵ Je otázkou, zda byl Jan Jeroným schopen vést disputace řecky, v jeho životě a díle se až na jednu výjimku neobjevují náznaky schopnosti komunikovat v řečtině. Ostatně i ona zmiňovaná debata

Historica Olomucensia. Sborník prací historických (50) 2016, s. 13-26.

70 A. C., sv. IX, s. 916-919.

71 A. C., sv. IX, s. 918: „Nam dominus Colossensis nuper reperit librum, noviter a Graecis compositum, in quo sunt scripti viginti articuli haeretici. Hunc librum praefatus Dominus transtulit de Graeco in Latinum et intendit destinare Basileam ad Concilium...“

72 Francis RAPP, *Církev a náboženský život západu na sklonku středověku*, Brno 1996, s. 128.

73 A. C., sv. IX, s. 916: „Ego Frater Hieronymus de Praga Sacrae Eremitae Camalduli reclusus Eremita, dum anno praeterito redirem de Jerusalem, veni in Nicosiam, Metropolitim Cypri et in Paphum, Colossum, et in Craetam et in alias urbeas ac insulas, in quibus Graeci habitant...“

74 Patrně se jedná o Kolossii (Κάστρο Κολοσσίου) na Kypru.

75 A. C., sv. IX, s. 916: „disputaviq[ue] cum Graecis et Sacerdotibus Graecorum, simulq[ue] cum Domino Colossensi, multos Graecos disputando convici...“

s „pánem kolosským“ byla vedena nad knihou, jejíž články však měly být přeloženy do latiny.⁷⁶ Onou výjimkou je právě text psaný v řečtině popisující „zázrak“, tedy *Miraculum noviter factum*, který Jan Jeroným (dle vlastních slov) našel ve městě Nazaret v Galileji. Jan Jeroným tedy navštívil Svatou zemi patrně v průběhu roku 1430, jak sám uvedl.⁷⁷ Během své cesty, ve městě Nazaretě, zřejmě našel již zmíněný text o zázraku, psaný v řeckém jazyce.⁷⁸ Rukopis latinského překladu, který Jan Jeroným sepsal, se v současnosti nachází ve Florentské národní ústřední knihovně. Není mi známa existence jiných rukopisů tohoto textu Jana Jeronýma. Přepis byl publikován až relativně nedávno Williamem P. Hylandem (překvapivě nebyl zařazen do obsažných A. C.).⁷⁹

Text obsahuje líčení zázraku, který měl vést k dávné konverzi mnohých muslimů a současně zahrnuje výzvu ke křížové výpravě, apel, který v Evropě v té době zazníval (ostatně koncil ve Ferrare/Florencii a nešťastná bitva u Varny se uskutečnily v historicky blízké době po cestě Jana Jeronýma na Blízký východ). Apel je zesílen líčením existence jakéhosi tajného vojska arabských konvertitů v Palestině a klonil se tak ke křížáckému tažení za osvobození Svaté země. Tento optimismus, důvěřující v konvertity, byl však, až na výjimky,⁸⁰ zcela iluzorní a byl sdílen jen nemnohými katolíky, kteří se úvahami o nové křížové výpravě zabývali.⁸¹ Bohužel neznáme ani další podrobnosti cesty Jana Jeronýma po Svaté zemi. Je však až s podivem, jak Jan Jeroným (ne)odhadl situaci ve východním

76 A. C., sv. IX, s. 918: „Nam dominus Colossensis nuper reperiit librum, noviter a Graecis compositum, in quo sunt scripti viginti articuli haeretici. Hunc librum praefatus Dominus transtulit de Graeco in Latinum...“

77 Firenze, B. N. C., Conv.Soppr. D.VII., f. 191r: „Incipit miraculum noviter factum. Omnibus patent Christi miracula que ipse dominus exemplo patris usque modo operari non cessat, presertim hoc novissimo tempore, quo totus mundus in maligno positus est, sicut greca lingua scriptum reperimus in partibus orientalibus tale fertur contigisse miraculum et anno ab incarnatione domini moccooxxo...“

78 Ibid.

79 William P. HYLAND, John-Jerome of Prague and the Religion of the Saracens, in (ed.) John Tolan, *Medieval Christian Perceptions of Islam. A book of Essays*, New York 1996, s. 199-208.

80 Zde je třeba vzít v úvahu zejména Pyrenejský poloostrov a závěrečné fáze reconquisty a též některé balkánské oblasti, kde však v konverzích spatřujeme oboustranný pohyb.

81 Norman HOUSLEY, The Crusades and Islam, *Medieval Encounters* 13 (2007) s. 208.

středomoří, které procestoval. S rolí Řeků (Byzantinců) v průběhu případné křesťanské invaze, kterou hlásal, vůbec nepočítal. Ti byli pro Jana Jeronýma, na rozdíl od tajuplné arabské armády křesťanských konvertitů, pro „křesťanskou věc“ zcela ztraceni. V daném okamžiku to však rozhodně nebyli křesťané, kdo mohl pomýšlet na dobývání, naopak obavy z vylovení muslimů měly brzy zaznít v samotné Itálii.

Následující období strávil Jan Jeroným opět v camaldolském eremu, a podílel se i na volbě nového generálního představeného řádu. Patrně se považoval za možného kandidáta, zvolen však byl humanista a věhlasný překladatel z řečtiny Ambrogio Traversari. O Janu Jeronýmovi tak na příště podal zprávy zejména sám Traversari, který je zanesl do své korespondence, ale i do svého cestovního deníku, který nazval *Hodoeporicon*. Traversari Jana Jeronýma hodnotil jako „zpuštěného“⁸² muže, který se „sám stal obětí vlastní hořkosti a zklamání“.⁸³ Za onou „hořkostí a zklamáním“ se snad skrývá neuspokojená ambice Jana Jeronýma stát se (namísto Traversariho) sám generálním představeným camaldoliánské kongregace. Patrně doufal, že jeho zásluhy i zkušenosti (včetně litevské misie) mohou být dostatečným důvodem k volbě. Nestalo se tak a Jan Jeroným se postupně stal jedním z o Traversariho dpůrců.

Roku 1432 odeslali zástupci koncilu v Bassileji dopis, jehož adresátem byl Jan Jeroným, tehdy žijící v Camaldoli.⁸⁴ Dopis obsahuje stručné seznámení s „husitskou problematikou“ a zmiňuje se především o chebských jednáních.⁸⁵ Lze tak nepřímou usuzovat na Jeronýmovu znalost situace v Čechách, protože pisatel dopisu ji zjevně předpokládá. Jan Jeroným byl listem vyzván neprodleně se dostavit do Basileje a stát se jedním z jejich oficiálních oponentů. Reprezentantům koncilu byl Jan Jeroným nepochybně znám a patrně jej hodlali v jednáních s Čechy plně využít. J. Bidlo spekuluje o iniciátorovi pozvání a dochází k závěru, že jím jistě

82 Jan STEJSKAL (ed.), *Hodoeporicon Ambrogia Traversariho*, České Budějovice 2013, s. 68.

83 Ibid., s. 196.

84 A.C. IX, s. 940-941: „Sacrosancta Synodus Basiliensis in Spiritu Sancto legitime congregata universalem Ecclesiam repraesentans venerabili viro fratri Hieronimo de Praga Professo conventus Camaldulensis salutem et omnipotentis Dei Benedictionem...“

85 Ibid., s. 941: „Hi nostri ambasciatores tandem in oppido Egrae cum ambasciatoribus Bohemorum...“

byl Jan Stojković, Jeronýmův známý ještě z dob koncilu v Sieně.⁸⁶ Mohl jím však být i kardinál Cervantes, protektor camaldoliánů. Stojković posléze sám zaujal jedno z míst husitských oponentů a Jan Jeroným, který byl tak uctivě ke koncilu pozván, zůstal nepovšimnut. Raymond Schmittlein naopak považuje za nejpravděpodobnějšího příznivce Jana Jeronýma samotného Cesariniho, z jehož popudu mohlo být pozvání sepsáno.⁸⁷ Odkazuje se na Piccolominiho relaci ze setkání s Janem Jeronýmem právě v Basileji.⁸⁸

Traversari Jana Jeronýma nepouštěl do Basileje s lehkým srdcem. Považoval za nutné vyžádat si pro tento krok požehnání od papeže, jehož vztah ke koncilu v Basileji byl přinejmenším skeptický, jak si sám poznamenal. Dobrozdání papeže však nepřicházelo a Jan Jeroným nakonec do Basileje dorazil pozdě a do jednání s Čechy v podstatě nezasáhl.⁸⁹

Není přesně známo, kdy Jan Jeroným přibyl do Basileje, ale pravděpodobně tomu bylo někdy koncem roku 1432, protože oficiální řečníci koncilu určení pro jednání s Čechy byli jmenováni již v říjnu 1432 a Jan Jeroným mezi nimi, navzdory pozvání, nebyl.⁹⁰ Lze tedy předpokládat, že tou dobou ještě nebyl na koncilu přítomen. Prvním důkazem

86 Jaroslav BIDLO, *Čeští emigranti...*, s. 427.

87 Raymond SCHMITTLEIN, *Facteurs politiques et sociaux dans l'évangélisation de la Lituanie*, in: *Festgabe Joseph Lortz II, Glaube und Geschichte*, Baden-Baden 1964.

88 O pozvání Cesarinim se zmiňuje i přímý účastník Piccolomini. Aeneas PICCOLOMINI, *Historia de Europa...*, s. 237: „*Venitque tandem ad synodum Basiliensem, vocatus ad Juliano sancti Angeli cardinali.*“

89 Jan STEJSKAL (ed.), *Hodoeporicon Ambrogia Traversariho*, České Budějovice 2013, s. 67-68: „Jeroným (řečený) Zavřený obdržel pozvání z koncilu v Basileji, aby se tam dostavil. I já jsem dostal naléhavý dopis, abych jej tam neprodleně pustil. Tato žádost však neměla jednoduché řešení, považoval jsem proto za nutné informovat papeže, protože nic se nemělo dít proti jeho vůli. Napsal jsem mu, ale můj list zůstal bez odpovědi. Mezitím se začala šířit zpráva, že papež udělil koncilu svůj souhlas, a tak Jeroným žil dlouhé dny v pochybnostech. Měli jsme spolu dlouhé debaty, které se týkaly mých pravomocí. Domníval se, že nemám právo dosazovat hlavu (představeného) eremu do úřadu. Odpověděl jsem mu v souladu s (našimi) ustanoveními: „Chci zachovávat vaše privilegia, ale nemohu současně snášet oklešťování těch mých.“ Rozešli jsme se po ostře výměně názorů v této věci. Jakmile však zjistil, že každé jeho zpupnosti bude učiněna přítrž, a zejména když získal můj souhlas k odchodu na koncil (do Basileje) a peníze na cestu, opustil eremus.“ Traversari v osobní charakteristice Jeronýma opět přechází do řečtiny a užívá výraz „φιλοδοξιας“.

90 Amedeo MOLNÁR, *Na rozhraní věků*, Praha 1985, s. 122.

o Jeronýmově účasti na koncilu je až jeho vystoupení během jednání 26. ledna 1433. Toho dne údajně povstal Jan Jeroným s žádostí, zda by mohl odpovědět na všechny články prezentované zde Čechy. Představitelé koncilu rozhodli, že odpovídat mají především k tomu určení řečníci. Jan Jeroným pak může na závěr dodat, cokoliv uzná za vhodné.⁹¹

Jan Jeroným se tedy ihned po skončení koncilu rozhodl zveřejnit svou již (patrně) dříve připravenou řeč. *Tractatus contra quattuor articulos Bohemorum* nebo *Tractatus contra haereticos Bohemos*, jak bývá v různých zachovaných variantách nazýván, byl přednesen v kartuziánském klášteře, v němž Jan Jeroným v Basileji pobýval (pravděpodobně pro příbuznost obou přísných řeholí).⁹² V prvních větách tohoto traktátu nacházíme zmínku o Jeronýmově disputaci s Čechy, která je však velmi nepravděpodobná.⁹³ O pobytu české delegace v Basileji máme značné množství zpráv, o takové případné disputaci, byť neoficiální, však ani jedinou. Nelze než souhlasit s J. Bidlem, který disputaci Jana Jeronýma s Čechy v Basileji vyloučil.⁹⁴

Traktát patří k Jeronýmovým nejdelším známým textům, jeho stavba se však neliší od většiny jeho předchozích děl. Jan Jeroným definuje každý ze čtyř husitských článků a vysvětluje husitské stanovisko. Pak následuje jeho odpověď, v níž je důkladně vyvrací. J. Bidlo se obsahem traktátu podrobně zabýval, neboť husitská otázka stála v popředí jeho zájmu.⁹⁵ Zaujala jej zvláště pasáž, v níž Jan Jeroným připomíná své pražské spolužáky a společné přijímání „pod jednou“, které praktikoval spolu s Husem i Jakoubkem ze Stříbra, „tak jako přijímali naši čeští otcové“.⁹⁶ Jan Jeroným tak zdůraznil, že požadavky prvního z artikulů nemají v Čechách žádnou tradici, dokonce ani mezi zakladateli husitské reformace. Neopomněl očistit i sebe, když zdůrazňoval: „Bohemus in natione, sed non in errore...“.⁹⁷

91 Alois KRCHŇÁK, *Čechové na basilejském sněmu*, Roma 1967, s. 167.

92 A. C., IX, s. 755-802.

93 Ibid., s. 755.

94 Jaroslav BIDLO, *Čeští emigranti...*, s. 430.

95 Ibid., s. 246.

96 Ibid.

97 A. C., IX, s. 796.

Velmi zajímavá je pasáž, v níž Jan Jeroným zmiňuje nebezpečí šíření „husitské hereze“. Podává výčet oblastí, v nichž se dle jeho názoru mluví českým jazykem, a které se tak nacházejí ve velikém nebezpečí vlivu husitských kázání. Tuto pasáž je možno vnímat také jako výpověď o geografických a etnografických znalostech zcestovalého teologa. Některá z jeho tvrzení zní velmi překvapivě. Jan Jeroným tento výčet zemí připojil k argumentům proti druhému artikulu, kterým se vyhlášovalo volné hlásání božího slova, a shrnuje zde své obavy z propuknutí epidemie husitské hereze. Česky se podle něj mluví nejen na Litvě a v Uhrách, ale dokonce v Bosně, ruských oblastech, Albánii...⁹⁸

Byť Jan Jeroným nezasáhl do jednání s Čechy, setrval (navzdory přáním svého představeného) v Basileji i nadále a vstupoval i do záležitostí, které stály mimo jednání s Čechy, a tedy i mimo jeho původní mandát. Dne 19. dubna 1433 přednesl před koncilem řeč, jež se týkala církevní reformy. Opakoval zde své návrhy, které vyslovil již v Sieně, a otevřeně se přihlásil k výsledkům kostnického koncilu – resp. ke konciliarismu.⁹⁹ Jeronýmovo překvapivé prohlášení s nevolí zaznamenal i jeho představený Traversari, oddaný zastávce papežské strany.¹⁰⁰

98 Ibid., s. 785: „Bohemi namque haeretici sua praedicatione haeretica subverterunt a fide nobile Regnum Bohemiae, et totam Marchiam Moraviae. Vellent ergo libere posse haeresim praedicare, ut possent etiam Regnum Poloniae, Regnum Hungariae et Regnum Bulgariae a fide catholica subvertere, quia praefata regna communicant Bohemorum linguae. Vellent etiam ubilibet posse praedicare, ut latissimas provincias Sclavoniae et Dalmatiae, Bosnae et Charvatiae, Sarbiae et Valachiae, provincias Rassianas et Albaniae, provincias Samogitarum et Lituaniae, provinciae Doniae, provincias Lussatiae et Silesiae, Ducatus latissimes Magnae Russiae, Albae et Rubae, omnes provincias et ducatus vellent Bohemi in haeresim subvertere, quia omnes supradictae provinciae, Regna et Ducatus communicant Bohemorum linguae, et optime intelligerent Bohemorum praedicationem...“

99 Kraków, Biblioteka Jagiellońska, sign. 1487, f. 306r: „Et quia hec sacra synodus est super papam in certis casibus, in Constanciensi concilio declaratis...“; též Jaroslav BIDLO: Čeští emigranti..., s. 431.

100 Jan STEJSKAL (ed.), *Hodoeporicon Ambrogia Traversariho...*, s. 197: „Jeronýmovi z Prahy jsem pak dal do Padovy vědět, že mu přísně zakazují návrat do eremu, za jeho vytrvale nepřátelský postoj k papeži Evženovi na koncilu v Basileji, který projevoval navzdory mému zákazu i za hanebnosti, jichž se dopustil vůči mé osobě. O všem jsem se dozvěděl listem opata z Carceri a od dalších důvěryhodných lidí. (Jeroným z Prahy) se stal sám obětí svého zklamání a hořkosti, když se na koncilu postavil proti mně, rozšiřoval opis mého listu a podněcoval kardinály proti mně. I toto jsem se dozvěděl od opata z Carceri.“

Představitelé koncilu se rozhodli využít Jeronýmových služeb v diplomatických záležitostech, a to navzdory Traversariho zákazu, podle něž se Jan Jeroným neměl pouštět do jiných než „českých věcí“. Pro prestiž, a zvláště legitimitu koncilu, která byla stále v sázce, bylo třeba zajistit přiměřené zastoupení. Neúčast polského duchovenstva přiměla koncil, aby se pokusil vyjednat podmínky účasti polské delegace přímo s králem Vladislavem. Komplikace spočívaly ve stále napjatých vztazích Polska k Řádu německých rytířů, a naopak tradičně dobrých kontaktech krále (a od května 1433 císaře) Zikmunda s tímž Řádem. Navíc Polsko bylo tradičním stoupencem papežské kurie. Jan Jeroným, někdejší Vladislavův zpovědník, se jevil být příhodným vyjednavatelem koncilu na krakovském královském dvoře. Dne 21. dubna 1433 koncil vyzdvihl Jeronýmovu autoritu mezi polskými preláty a vybavil jej bulou opravňující vést v Polsku jednání jménem koncilu.¹⁰¹

O misi samotné toho nevíme příliš, z událostí následujících však lze usuzovat, že se nakonec zdařila, protože polští zástupci se na koncil opravdu dostavili. Jan Jeroným v téže věci obeslal i polské biskupy, jak ukazuje jeden ze záznamů, který, po mnoha letech znovu podepsal jménem Jan. (Pod tímto jménem byl zřejmě v Polsku dobře znám.)¹⁰²

Odpověděl jsem jak opatovi, tak všem kardinálům, a zvláště pak kardinálovi protektorovi našeho řádu, který byl, alespoň dle mých informací, obzvláště rozčilen. Napsal jsem též kardinálům ze Sant'Angelo, Bologně a Ferma, a vysvětlil jim pohnutky svého konání. Nechtěl jsem pouze bránit papeže Evžena, či se snad mstít (Jeronýmovi) za jeho urážky, ale daleko spíše jsem hájil čest našeho řádu a klid v eremu. Muž takového povahy nemá žádné právo na poustevnícký život (v eremu). Dodal jsem, že nechám na jejich zvážení opatření, která by měla být přijata proti němu. Nicméně, kardinál od Svatého Kříže, který sám byl kartuziánem, a tak mi byl nakloněn více než kdo jiný, zcela otevřeně napsal, že Jeronýmovy prohřešky vůbec nebyly drobné. Slyšel na vlastní uši (Jeronýmovy) nestoudnosti, které byly zralé na žalobu. Opat z Carceri (kardinálovi) ukázal můj dopis, a předešel tak doručení mých listů kardinálům. Chtěl se totiž sám ujmout celého sporu, patrně v domněni, že by měl zprávu určenou jemu rozšířit i ostatním. Vlastně jsem uvažoval, že kardinála od Svatého kříže osobně zsvětím do celého sporu, byl totiž stoupencem a ochráncem feholí.“

101 Lorenzo MEHUS, *Historia litteraria...*, s. 402: „Die 21 Aprilis 1433. Sacrosancta Synodus Basiliensis Hieronymo de Praga, ordinis Camaldulensis, theologo et decretorum doctori, atque ipsius Synodi oratori mandat, ut eiusdem Synodi auctoritate moneat archiepiscopos, abbates, ceterosque regni Poloniae praelatos, ut personaliter conveniant ipsam Synodam infra terminum ab illo praesigendum... Hanc autem membranaceam Concilii Bullam versavi...“

102 Stanisław SMOLKA, *Archiwa w ks. Poznańském i v Prusiech Wschodnich*

V červnu 1433 byl Jan Jeroným opět v Basileji a přednesl zde další kázání týkající se husitské otázky.¹⁰³ Toto kázání je v podstatě opisem části protihusitského kázání předneseného na jaře, ale zabývá se v něm jen otázkou přijímání „pod jednou“. Tímto kázáním Jeronýmovy oficiální aktivity na koncilu končí a někdy koncem roku 1433 se Jan Jeroným vydává na cestu zpět do Camaldoli.¹⁰⁴ Jeronýmův odchod z koncilu byl zřejmě jeho velikou osudovou chybou, i když možná neměl na vybranou. Někdy na počátku roku 1434 Jan Jeroným vstoupil do camaldoliánského kláštera sv. Matouše v benátské laguně (na ostrově Murano), který byl přirozenou zastávkou na cestě do Camaldoli.¹⁰⁵ Tento klášter však již neměl po zbytek svého života opustit. Traversari, rozhořčený jeho jednáním na koncilu v Basileji, zapověděl Janu Jeronýmovi návrat do Camaldoli a na Muranu jej v podstatě internoval.¹⁰⁶ Zde již, soudě dle absence explicitních zmínek v textech případných kázání, Jan Jeroným ve své kazatelské činnosti nepokračoval – možná ani nesměl. Omezil se tedy jen na opisy textů církevních autorit, které pořizoval, či na soupisy vlastních kázání, která dříve pronesl. Na sklonku života se Jan Jeroným pokusil usmířit se svým generálním představeným. Adresoval mu s největší pravděpodobností list, v němž žádal o odpuštění. Soudit tak rozhodně lze z odpovědi (odeslané patrně v roce 1438), kterou od Traversariho obdržel. Traversari Janu Jeronýmovi odpustil s nadějí, že již proti svému představenému nevystoupí, o povolení návratu do Camaldoli, však v textu není ani zmínka.¹⁰⁷

Zachodnich, in *Rozprawy Akademii Umiejetnosci (Wydział Historyczno-Filologiczny)*, IV, 1878, s. 226.

103 A.C., IX, s. 755: „*Explicit sermo in Festo Corporis Christi, quem compilavit et dictavit Dominus Hieronymus de Praga contra haereticos Hussitas.*“

104 A.C., VII, s. 197.

105 A.C., VII, s. 88.

106 Jan STEJSKAL (ed.), *Hodoeporicon Ambrogia Traversariho...*, s. 175: „V oněch dnech se též objevil náš eremita Jeroným, který se vracel z koncilu. Ubytoval se v klášteře svatého Matouše. Rozhodl jsem se znemožnit jeho návrat do eremu, protože (na koncilu) vystupoval proti papeži Evženovi a porušoval tím můj výslovný zákaz.“

107 *Ambrosii Traversarii generalis Camaldulensium aliorumque ad ipsum, et ad alios de eodem Ambrosio latinae epistolae a domno Petro Canneto abbate Camaldulensi in libros 25. tributae variorum opera distinctae, et observationibus illustratae. Accedit eiusdem Ambrosii vita in qua historia litteraria Florentina ab anno 1192 usque ad annum 1440. ex*

Jan Jeroným sice Traversariho († 1438)) přežil, ale do Camaldoli se již zcela jistě nevrátil. Usmíření, o něž Jan Jeroným žádal, a odpuštění, kterého se mu od Traversariho dostalo, nejspíše Traversariho nepřežilo o mnoho déle. Staříčkový Jan Jeroným se jal perzekuovat všechny někdejší Traversariho příznivce v klášteře sv. Matouše. Svědčí o tom text, který sepsal Traversariho přítel a obdivovatel Mauro Lapi,¹⁰⁸ v němž zmiňuje útoky ze strany Jana Jeronýma, jichž se stal terčem. Lapi přechovával nejen Traversariho dopisy, ale i svůj spis *Dormitio Ambrossi ad Eugenium IV.* Jedná se o nejstarší text pojednávající o Traversariim sepsaný Lapim patrně bezprostředně po Traversariho smrti.¹⁰⁹ Tento oslavný text určený papeži, vzbudil u Jana Jeronýma takovou nelibost, že jej spolu s dalšími spisy rozlícený Jan Jeroným Lapimu odňal a spálil. Lapi si italsky zapsal, že se se Jan Jeroným choval jako „vzteklý pes“.¹¹⁰ Lapiho pobyt v klášteře sv. Matouše po smrti Traversariho a před smrtí Jana Jeronýma byl nejspíše utrpením. Dle svých slov měl být Mauro Lapi držen ve své cele, oddělen od ostatních „jako ve vězení“. Měl být dvakrát „zbit rukama i holí“ a pře-trpěl i „pokousání psy“, kteří na něj byli vpuštěni.¹¹¹ Na samotném sklonku svého života Jan Jeroným (zemřel v roce 1440) nesnesl nic z památky člověka, který mu zkrřížil plány.

monumentis potissimum nondum editis deducta est a Laurentio Mehus Etruscae Academiae Cortonensis socio, vol. II, Ambrossii Traversarii generalis Camaldulensium Epistolae et Orationes, (ed.) Lorenzo MEHUS, Florentiae 1759 (repr.) Bologna 1968, s. 745-746.

108 Mauro LAPI (di Lapo) se narodil v městě Lucca kolem roku 1390, nejprve se stal karmelitánem, ale od roku 1423 působil camaldolském eremu. Roku 1432 přesídlil do Benátek, kde žil nejprve v klášteře sv. Michala a později v klášteře sv. Matouše – zde se setkal s Janem Jeronýmem. Lapi († 1478) je znám pro svou literární činnost. Blíže viz: Edoardo Barbieri, *Produrre, conservare, distruggere: Per una storia dei libri e della biblioteca di s. Mattia di Murano, Ateneo Veneto 185, 35 (1997), s. 13-55.*

109 Lapiho poznámky publikoval: Edoardo BARBIERI, *Il libro nella storia. Tre percorsi*, Milano 2000, s.107-115.

110 *Ibid.*, s. 112: „...come un cane arrabiato...“

111 *Ibid.*, s. 108: „...In cella, quasi in prigione...Dell'avermi percosso per due volte molto disonestamente col bastone e colle mani, e farmi mordere a' cani...“

Jeromes of Prague: Master and Monk

JAN STEJSKAL

The paper monitors the life of John Jerome and Master Jerome of Prague in parallel whereas the paper is segmented chronologically and thematically.

In the first section the author describes the studies of both the scholars at Charles University during which they had a chance to meet each other. While Master Jerome of Prague continued studying abroad, John Jerome joined the Premonstratensian order and shortly stayed in Strahov.

In 1394 John Jerome was mentioned as a confessor at the royal court in Krakow from where he set off for a missionary journey to Lithuania, specifically to the region of mostly pagan Samogitia (1395-1398).

After returning to Krakow the missionary was elected an abbot of the Premonstratensian monastery in Nowy Sącz; he left the monastery in 1413 at the latest. The author raises a question why monks were not punished for leaving a monastery and a monastic order and concludes that relocation to another monastery and a change of religious order was possible not only when recommended by monastery leaders, but also upon monk's discretion. Master Jerome of Prague was in Krakow in 1413 when he joined the Grand Duchy Vitautas on his journey to Lithuania and Byelorussia. His journey was documented in records from the Constance Council (1416) where Master Jerome was accused of having denied to the Gand Duchy Vitautas the necessity of re-baptizing Orthodox worshippers. The Council also blamed him for frequent and friendly relationships with Orthodox worshippers in the Vitebsk region and in Pskov.

At this moment the author leaves the destiny of Jerome of Prague who was executed in Constance for his spreading Wycliffe's heresy. In the meantime John Jerome joined the hermitage in Camaldoli, Tuscany, and continued influencing the council movement. As a hermitage leader (*maior eremi*) he had a chance to employ his organizational and preaching skills; the author of the paper makes comments on several *de sanctis* sermons of his. Jerome's enthusiasm for reform of the Church brought him to the Sienna Council where he was allowed to present two lectures: the first one on the first Advent Sunday in 1423 and the second one before the end of the council negotiations at the end of February 1424. In the first lecture he proposed that an office of 'visitors' be established in

individual provinces for the sake of purification of the Church; the office would be held by educated and honest men who would audit secular, specifically property, matters of clergymen. The second lecture was critically aimed at members of the Church hierarchy who proudly announced their own theories of the Church reform, however, they forgot to reform themselves by penance. The list of heretics included also Jan Hus and Jerome of Prague. According to John Jerome heresy in Bohemia appeared in consequence of excessive interest in ancient philosophy; however, there was a similar danger in Italy where the preacher mentioned the heretic movement of *franticelles*.

After visiting the Near East (and maybe also the Holy Land) between 1428-1430, which he described in his essays *De erroribus Graecorum* and *Miraculum noviter factum*, John Jerome returned back to Camaldoli. During Jerome's journey a new general superior of the order was elected – it was humanist and Greek translator Ambrogio Traversari. Relationships between the two ambitious men deteriorated especially after Jerome's departure for the Basil Council where he was invited in 1432 for his familiarity with the Bohemian issue. However, the Bohemian scholar did not participate in the disputation on Four Articles of Prague even though he required to be heard during the negotiations. Only after the termination of the council he published his *Tractatus contra quattuor articulos Bohemorum* or *Tractatus contra haereticos Bohemos*. Jerome defined and thoroughly disproved all four Hussite articles. In April 1433 he presented to the Council his concept of the Church reform where he repeated his proposals from Sienna.

The Basil council sent John Jerome to discuss the participation of Polish clergymen in the council; his mission was successful (1433), however, resulted in a hateful intervention by A. Traversari. Upon his return from Basil, John Jerome joined the Camaldolian monastery of St. Mathias in Venetian lagoon where he was, upon Traversari's order, interned till the end of his life. Both opponents reconciled formally, but John Jerome died in the internment in 1440. Before his death he had allegedly vented his hatred towards Traversari by maltreating Traversari's admirer, a mate monk, Maur Lapi.

II. STUDIE
(STUDIES)

Středověká cisterna z Tábora Žižkova náměstí čp. 7

(II. Kachle, sklo, dřevo, usně)

MILOŠ DRDA

Abstract:

In the first part of this paper mechanical layers of the tank contents were dated based on pottery analysis. Layer no. 3 originated from the 2nd half of the 15th century and layers no. 1 and 2 were dated to the 1st half of the 16th century. This second part of the study analyses other artifacts found in the tank. These included container tiles with square orifices, fairly rare Gothic glass, especially so called 'goblets of Czech type' and round artifacts such as cooper's products, machined artifacts or shingles. Beside shoemaker's hoof, stirring spoon and an engraved end of a pole, archaeologists also found a wooden shovel. As regards leather, historians found shoe soles with inner-soles two of which even had embossed patterns. In addition to these, historians found some fastening parts and shoe tops. One of the tops enabled us to reconstruct a boot which was fastened with two straps and buckles.

Key words:

Tiles; hollow and window glass; wooden artifacts; shovel; boots; iconographic analogies

V prvé části příspěvku o cisterně z Žižkova náměstí čp. 7 v Táboře¹, jejíž charakter se pravděpodobně po vybudování jordánské nádrže jako zásobárny vody v roce 1492 změnil na odpadní jímku, byl proveden rozbor kuchyňské a stolní keramiky, jednoho z chronologicky nejcitlivějších nálezových materiálů archeologického výzkumu. Vzhledem k citelné odlišnosti struktury materiálu v jednotlivých vrstvách bylo konstatováno, že nejspodnější a tudíž nejstarší mechanickou vrstvu č. 3² lze datovat do 2. poloviny 15. století, dvě mladší vrstvy č.1 a 2 pak do první poloviny století 16. Stejně datování pak platí i pro materiál ostatní, jehož chronologická citlivost je podstatně horší: kachle, okenní a duté sklo, dřevo a usně.

Kachle

Kachle, zvláště mimo kamna v odpadu, rozhodně nepatří mezi nejcitlivější chronologické ukazatele archeologické situace. Kamna byla vždy dlouhodobou investicí, mohla dlouho přetrvávat a být zrušena až tehdy, kdy jejich tvar, morfologie i výzdoba jednotlivých prvků dávno vyšla z módy. Ostatně řada zachovaných historických kamen v různých památkových objektech, gotických a renesančních nevyjímaje, je toho nejlepším dokladem. Lze tedy datovat jejich vznik či výrobu kachlů na rozdíl od likvidace kamen, což je případ výskytu kachlů v tábořské jímce.

Ve vrstvě č. 3 se našlo několik torz nádobkových kachlů se čtvercovým ústím, tedy tyglíkových, z nichž tři jsou rekonstruovatelné (obr³. 1, i.č.⁴ 19693, 19694, 19695). Všechny lze zařadit ke krátké variantě s velkým ústím.⁵ Jejich povrch je hladký, jemně ostřený s příměsí slídy, barva šedá. Na dnech jsou stopy po odříznutí z kruhu strunou.

1 Miloš DRDA, *Středověká cisterna z Tábořa, Žižkova nám. Čp. 7, (I. Kuchyňská a stolní keramika)*, HT 20, 2016, s. 9 – 63.

2 Archeologické vrstvení nebylo možné kvůli rozbahnění výplně zaznamenat.

3 Kresby: S. Svatošová, H. Masopustová, M. Drda.

4 Celé inventární číslo má ve skutečnosti před numerickým záznamem index SA „Středověká archeologie“. Pro zjednodušení a větší přehlednost uvádím pouze numerický záznam v rámci podsírký Středověká archeologie.

5 Zdeněk SMETÁNKA, *K morfologii českých středověkých kachlů*, PA LX / 1969, s. 228 – 265.

Pro jejich chronologii je podstatné, že tento typ byl vyráběn na levobřežním předměstí Sezimova Ústí (v usedlosti č. VIII)⁶ ještě před jeho spálením a v zásadě s ním musíme tedy počítat od samých počátků husitského Tábora. Jejich použití pro stavbu kamen tedy můžeme datovat od 20. let 15. století přinejmenším do jeho poloviny, jestliže se přibližně mezi lety 1450 a 1500 (nevíme samozřejmě kdy přesně) dostaly do odpadu. Obdobné tyglíkové kachle, jen s tím rozdílem, že byly uvnitř polévané zelenou glazurou, byly nalezeny v odpadní jímce v čp. 220 v Táboře, ve vrstvě č. 5 datované zhruba do 2. třetiny 16. století⁷

Z vrstvy č. 1 pochází zlomek čelní vyhřívací strany komorového kachle s reliefní výzdobou, na níž je rozeznatelná část postavy s hlavou a límcem na krku a levou rukou v širokém rukávu. Vlevo od lidské by mohla být část špatně znatelné koňské hlavy. Není vyloučeno, že jde o postavu herolda či šaška v rytířské scéně. Povrch kachle je hladký, homogenní s příměsí slídy, barva světle šedá se zbytky zelené průhledné glazury. Jeho vznik lze rámcově datovat do 2. poloviny 15. století.

Sklo

Co do počtu tvoří nálezy skla z jímky v čp. 7 jen malé procento ve srovnání s nálezy keramiky a těchto 154 zlomků bylo nalezeno pouze v mechanické vrstvě č. 2 (obr. 2). Částečnou odpovědí na otázku proč ne ve vrstvě č. 3 by snad mohl být jakýsi pozdní projev tradičního, původně chiliastického odporu tábořských husitů k okázalosti a přepychu, známého mimo jiné ze systematického ničení symbolů bohatství církevního i světského po dobytí tvrze Sedlec či hradu Rábí v roce 1420 nebo z řádění tábořských žen mezi pražskými měšťany v tomtéž roce.⁸ Jeho

6 Miroslav RICHTER - Rudolf KRAJÍČ, *Sezimovo Ústí – Archeologie středověkého poddanského města 2. Levobřežní předměstí – archeologický výzkum 1962 – 1988*; Zdeněk HAZELBAUER, *Stavební rekonstrukce dvou vrcholně gotických kamen ze Sezimova Ústí*, AH 15 / 1990 s. 361 – 383.

7 Rudolf KRAJÍČ a kol., *Dům pasíře Prokopa v Táboře (Archeologický výzkum odpadní jímky v domě čp. 220)*, Tábor 1998, s. 181, 183, obr. 49, 80.

8 Josef MACEK, *Tábor v husitském revolučním hnutí, II. Tábor chudiny venkovské a městské*, Praha, 1955, s. 50, 141, 143, 182; František ŠMAHEL a kol., *Dějiny Tábora*, I. díl, 1. svazek, s. 245 – 269, I. díl, 2. svazek s. 565 – 605; Vavřinec z BŘEZOVÉ *Husitská kronika*, Praha 1979, s. 51, 53, 65.

umírněná forma mohla ve 2. polovině 15. století přežívat, a sklo bezesporu patří mezi produkty, které přepychem působily, byť se v 15. století dostalo v některých lokalitách do běžné výbavy domácností středních řemeslnických vrstev⁹ a tábořská společnost měla již dávno k chiliasmu daleko. Za druhou částečnou odpověď bychom mohli považovat enormně vysoký, patnáctiprocentní počet keramických pohárů ve vrstvě č. 3. a výskyt minimálně tří kusů dýhových picích pohárků (viz níže). Proč se nevyklytly zlomky skla v nejmladší vrstvě č. 1 neumím odpovědět. Zde i ve vrstvě 3 mohla hrát roli i značná variabilita ve výskytu skla v jednotlivých objektech či situacích, která je např. doložena v Mostě čp. 226, a její nikoli reprezentativní výpověď.¹⁰

Ze 154 zlomků patří 152 sklu dutému a pouze 2 zlomky sklu plochému. Jde o jeden větší a jeden menší střep kruhového okenního terče, oba s dutou obvodovou lištou (obr. 1, i.č. 28755, 28756). Průměr většího je 113 mm.

V rámci dutého skla lze určit několik typů (obr. 1). Nejpočetnější jsou pozůstatky číší „českého typu“.¹¹ Jelikož není k dispozici ani jeden zachovaný profil celé nádoby, nelze určit varianty, ale podle sklonu okrajů můžeme předpokládat nejen flétnový, ale i kyjovitý tvar (i.č. 28699). Rozměrově lze určit pouze průměry okrajů od 60 do 75 mm (i.č. 28699, 28700/1) a průměry patek od 90 do 160 mm (i.č. 28689). Nepočítáme-li konstrukčně exponovanější části jako okraj, či nasazení patky, pohybuje se síla střepu od 0,5 do 2 mm.

Výzdobu těchto číší tvoří natavené, většinou čárkovité nálepy různých velikostí, které jsou umístěny v řadách v středních částech číší (i.č. 28711/1, 28715/2). Je doloženo horní i dolní ohraničení této výzdoby natavenou nití (i.č. 28716, 28719) nebo páskem, který může a nemusí být štípaný (i.č. 28719, 28724, 28730). V jednom případě je doložena min. šestinásobná šroubovice z natavené nitě (i.č. 28733). Také

9 Olga DRAHOTOVÁ a kol., *Historie sklářské výroby v českých zemích*, I. díl I, Od počátků do konce 19. století, Praha, Academia 2005, s. 94.

10 Eva ČERNÁ, *Sklo 13. 16. století in: Archeologie středověkého domu v Mostě (čp.226)*, *Medievalia Archaeologica* 4/2002, s. 94.

11 Typ I podle F. FRÝDA, *Typologie středověkého skla v Čechách od 13. do konce 15. století*, SZM v Plzni, *Historie* V, 1990, s. 59 – 84; typ II podle O. DRAHOTOVÁ, *Historie sklářské výroby v českých zemích*, I. díl I, Od počátků do konce 19. století, Praha, Academia 2005, s. 89.

kombinace vodorovné nitě či pásku s vertikálními či obloukovitými natavenými, později odlomenými vlákny, po nichž zůstaly na sklovině povrchové technologické stopy (28734/1, 2). Patky mohou být na okraji zdobený drobným žlábkováním a opět nepravidelně zvlněnou natavenou nití (i.č. 28689, 28691). Jeden z okrajů číše byl patrně zdoben dvěma vodorovnými nitěmi a pod nimi dvěma nitěmi zvlněnými (i.č. 28700/1). Také v tomto případě zůstaly jen stopy po odlomeném dekoru. Chronologicky i topograficky blízký soubor skel z tábořského domu čp. 220¹² ukazuje podobné zlomky číši, i když se v určitých směrech liší. Výrazným výzdobným prvkem jsou zde šikmo natavené štípané pásky či vlákna, které v čp. 7 chybí. Složitější typ natavované výzdoby v čp. 7 předvádí bohužel jen velmi malý zlomek nádoby, kombinující vodorovné vlákno s girlandami či ovály (i.č. 28722). Podobnou, i když výraznější výzdobu lze spatřit na kutrolfech z Plzně Solní ul. čp. 262 a Náměstí Republiky, čp. 232, na číších a střepech z Olomouce, Opavy, Brna, hradu Cvilína a na tzv. baltské číše z Turku¹³ Nepatrné rozměry však nedovolují spekulovat ani o tvaru, ani o celkovém charakteru natavené výzdoby.

Druhým tvarem s relativně větším zastoupením je skleněná láhev s válcovitým, či k okraji se zužujícím hrdlem a nálevkovitě rozevřeným okrajem (i.č. 28740, 28742, 28743). Dva zlomky vpíchnutých den s krátkým zakřivením na baňaté, případně dvojkonické či hruškovité tělo pravděpodobně patří k tomuto typu lahví i konkrétně některým ze zmíněných hrdel i.č. 28736, 28737). Jsou buď z čirého, nazelenalého nebo oranžově hnědého skla.¹⁴ Lahve s válcovitým hrdlem se v nejstarším souvrství

12 Rudolf KRAJÍČ, *Dům pasíře Prokopa v Táboře...* (Archeologický výzkum odpadní jímky v domě čp. 220), Tábor 1998.

13 Bořivoj NECHVÁTAL, *Středověká studna v Plzni - Solní ulici*, ASM 12 / 1976, obr 35; František FRÝDA, *Středověké sklo v západních Čechách*, SZM v Plzni, II / 1979, s. 106; Georg HAGGRÉN - Hedvika SEDLÁČKOVÁ, *Ribbed beakers with applied glass threads in Europe*, PA XCVIII / 2007 s. 231; Hedvika SEDLÁČKOVÁ, *From the Gothic period to the Renaissance. Glass in Moravia 1450 - circa 1560*, 2007 s. 193, obr. 8.

14 Typ IX podle F. FRÝDA, *Typologie středověkého skla v Čechách od 13. do konce 15. století*, SZM v Plzni, Historie V, 1990, s. 59 - 84; typ III, 1 podle O. DRAHOTOVÁ, *Historie sklářské výroby v českých zemích*, I. díl I, Od počátků do konce 19. století, Praha, Academia 2005, s. 89; dále srov. Pavel ŠEBESTA, *Středověké a novověké sklo z archeologických nálezů v Chebu*, SZM v Plzni, Historie 2007 / XVIII, s.157, obr.3; Tomasz CYMBALAK - Kristýna MATĚJKOVÁ, *Zpracování nálezů ze dvou odpadních jímek a úskalí jejich interpretace*, Staletá Praha 2012, XXVIII/2, s.68, obr.25, 26.

(6–7) jímký v čp. 220, datovaném na předěl 15. a 16. století, ani v mladší vrstvě č. 5 nevyskytují. V obou horizontech byly zjištěny pouze zlomky patrně hruškovité obdoby tohoto typu lahve s výrazně se zužujícím hrdlem¹⁵.

Torzo vpíchnutého dna s dutou obvodovou lištou z nazelenalého skla¹⁶ (i.č. 28744) může patřit k běžnému typu lahve s baňatým, nebo hruškovitým tělem a vysokým úzkým hrdlem, případně tzv.¹⁷ dvojkónické lahvi (jinak lahvi s vnitřním prstencem¹⁸ nebo i konvičce¹⁹

Třetím tvarem zaznamenaným v jímce domu čp. 7 je podle zakřivení průměru těla drobná košťálová číška (i.č. 28745). Střep nedosahující ani k okraji, ani ke dnu původní celé nádoby je zdoben třemi výraznými nálepy a tělo od hrdla je odděleno dvojnásobným modrým vláknem z kobaltového skla.

Střep z válcovitého, dolů se mírně zužujícího hrdla (i.č. 28746) spíše patřil k číši flétnovitého typu s průměrem okraje 45 mm. Také ten je na okraji obtočen trojnásobným vláknem z kobaltového modrého skla.

Ze skleněných zlomků nebylo možné rekonstruovat ani jeden kompletní tvar, nicméně i z jednotlivých střepů je patrné že náleží ke sklu gotickému, typickému v našem prostředí pro 14. a 15. století, s mírným přesahem do století 16., což je případ jímký v čp. 7.²⁰

15 Srov. Rudolf KRAJÍČ, *Dům pasíře Prokopa*, obr. 40.

16 Srov. Rudolf KRAJÍČ, *Dům pasíře Prokopa...*, obr. 40, i.č. 23881;

17 Srov. Pavel ŠEBESTA, *Středověké sklo z Chebu*, SZM v Plzni, Historie II, s. 87, 133; Dagmar HEJDOVÁ – František FRÝDA – Pavel ŠEBESTA – Eva ČERNÁ, *Středověké sklo v Čechách*, AH 8/1983, s. 258;

18 Srov. Hedvika SEDLÁČKOVÁ, *Středověké sklo z Opavy*, PA XCV / 2004, s. 232 – 233.

19 Srov. Eva LEHEČKOVÁ, *Nové nálezy středověkého skla z Kutné Hory*, PA LXVI/1975, s. 466, 479.

20 Srov. Eva ČERNÁ – František KAFKA – Dagmar HEJDOVÁ – Zdeňka HIMMELOVÁ – František FRÝDA, 1994: *Středověké sklo v zemích koruny české*, s.73 – 75.

Dřevo

Patrně nejčastějšími nálezy dřevěných předmětů ve středověkých jímkách a studních jsou bednářsky vyráběné dýhové misky či picí pohárky, ať už kompletní, včetně den a obrouček ze štípaných prutů, nebo v jednotlivých částech.²¹ Ve vrstvě č. 3 jímky z čp. 7 datované do 2. poloviny 15. století nebyly nalezeny sice úplné misky, ale dvě rekonstruovatelné (obr. 16). Tři jedlové²² dýhy o výšce 100 mm a různých horních i spodních šířkách mají odpovídající dno o průměru 75 mm. Vně mají jeden zářez pro obroučku, přibližně ve třetině výšky, zevnitř zářez pro hranu shora zkoseného kruhového dna asi v jedné pětině výšky (obr. 3, i.č. 12700). I druhý exemplář se skládá ze tří jedlových dýžek o výšce 79 mm a na rozdíl od prvního, vyššího je z vnější strany opatřen dvěma zářezy pro obroučky, jedním nade dnem a druhým asi ve třech pětinách výšky. Dno má průměr 71 mm (obr. 3, i.č. 12703.). Jedna samostatná jedlová dýha o výšce 82 mm a jedním vnějším zářezem pro obroučku asi ve dvou pětinách výšky a jedním vnitřním zářezem pro dno ve čtvrtině výšky patřila ke třetímu exempláři picího pohárku (obr. 3, i.č. 14942). Expoziční rekonstrukce ukázala, že tvar pohárků byl méně obvyklý, se strmějšími stěnami. Vzhledem k výše uvedené chronologii nepřekvapuje, že se v obou mladších vrstvách zkoumaného objektu dýhové picí pohárky už nevyskytují.

Jedním z nejstarších zobrazení picí dýhové misky či pohárku v ikonografických pramenech a zřejmě nejstarším v českých zemích, je scéna z rukopisu *Cursus sanctae Mariae*, který vznikl kolem roku 1215 v jihomoravském klášteře Louka u Znojma. Na výjevu svádí Lotovy dcery svého otce a podávají mu pohár vína (zřetelně dýhový, stažený dvěma obroučkami (obr. 9/1). Doprovodný text říká: "... **Do sprachten sine tochtere. Wir suln unnsern vat' trunchen...**"²³. V 13. – 15. století se tyto dýhové picí misky vyskytují celkem běžně, a to jak v archeologických, tak

21 Srov. František FRÝDA, *Nálezy středověkého dřeva z Plzně*, AH 8 / 1983, s. 287 – 297; J. ORNA, *Nálezy středověkých dřevěných předmětů v Plzni*. Katalog. CD ROM, Plzeň 2001; František KOSTROUCH, *Středověké dýhové misky z Olomouce* AH 34 / 2009, s. 483 – 499, kde další literatura.

22 Druhy dřeva určil restaurátor nábytku Husitského muzea Emanuele Nesa.

23 Meta HARRSEN, *Cursus Sanctae Mariae. A thirteenth-century manuscript, now M. 739 in The Pierpont Morgan Library*, New York 1937m s. 38, Pl...

ikonografických pramenech. V místně nejbližší tábořské jímce z čp. 220, datované nejstarším souvrstvím na konec 15. a počátek 16. století, ani ve stejně datované studně soběslavské, tyto dýchové misky nalezeny nebyly, což nikterak neodporuje předpokladu, že se koncem 15. století z užívání vytrácejí.²⁴

Dalším bednářským výrobkem bylo věderko, z něhož se zachovaly dvě jedlové dýhy (obr. 3, i.č. 28757/1, 2). Jedna běžná o výšce 200 mm, spodní šířce 39, horní 33 mm a síle 6 – 7 mm. Druhá dýha je prodloužena do krátkého držadla s provrtaným kruhovým otvorem vzdáleným 24 mm od obloukovitého konce s celkovou délkou 237 mm. Vzhledem k tomu, že otvor je necelých 5 mm široký, nelze jím tedy prostrčit ani jeden prst a velice těžko by se za něj nádoba zavěšovala, nemohla dýha patrně sloužit jako držadlo jednostranné. Spíše lze předpokládat obdobnou dýhu s otvorem na protější straně nádoby a spojení obou otvorů provazem, drátem či železným prutem, případně kovovým třmenovým uchem, podobným exemplářům z Hradištka u Davle²⁵, Sezimova Ústí²⁶ Gdaňsku²⁷, Schleswigu²⁸, Yorku²⁹ či Novgorodu³⁰. Věderko bylo podle otisků 20 mm pod okrajem obepruto čtyřnásobnou a těsně nad podstavou pětínásobnou obroučkou ze štípaného prutu a podle nepatrného zúžení obou dých směrem vzhůru se ke dnu mírně rozšiřovalo. Vnitřní zářez pro zasazení dna byl vyryt 25 mm nad podstavou, tedy přibližně v polovině

24 Srov. Rudolf KRAJÍČ, *Dům pasíře Prokopa v Táboře...*, s. 118 - 123, 140 - 152; Rudolf KRAJÍČ, *Výzkum středověké studny v Soběslavi, okr. Tábor (I. Nálezové okolnosti a deskripce materiálu)*, AVJČ 6 / 1989, s. 79 - 123.

25 Miroslav RICHTER, *Hradištka u Davle - městečko ostrovského kláštera*, Academia Praha 1982, obr. 130/2, S. 192.

26 Rudolf KRAJÍČ, *Sezimovo Ústí. Archeologie středověkého poddanského města 3. Kovárna v Sezimově Ústí a analýza výrobků ze železa. Díl II, Tábor 2003*, s. 141, tab. 151.

27 Srov. Zofie HOLOWIŇSKA, *Dzielnica rzemieślnicza z XII i XIV wieku w Gdańsku, stan 2*, *Gdańsk wczesno-sredniowieczny*, VI, 1967, s. 183 - 243, tab. III / 19.

28 Ingrid ULBRICHT - Hilke E. SAGGEN - Karl-Heinz GLOY - Ulrike MAYER-KÜSTER, *Holzfunde aus dem mittelalterlichen Schleswig* in: *Ausgrabungen in Schleswig. Berichte und Studien* (ed. Volter Vogel), 17/2006, s.167, obr. 54.

29 Carole A. MORRIS, 2000.; *Wood and Woodworking in Angloscandinavian and Medieval York* in: *Archaeology of York. The Small Finds 17 / 13*, 2000, s.2225, obr 1066, 1067.

30 B. A. KOLČIN, *Novgorodskie drevnosti. Děrevjannyje izdělja*. *Archeologija SSSR, Svod archeologičeskich istočnikov E 1 - 55*, 1968, s. 27, tab. 11

spodního stažení obroučkou. Malé šířkové rozměry obou dých také svědčí o nepříliš široké nádobě.³¹ Podle ikonografických pramenů sloužila větší forma např. ze Sezimova Ústí či Yorku zejména k čerpání a transportu vody, jak ukazuje scéna se sv. Václavem v závěru *Velislavovy bible* (obr. 9/3), subtilnější pak k přenášení menšího množství tekutin (*Pasionál abatyše Kunhuty*, scéna ukřižování, obr. 9/4) včetně svěcené vody při liturgických úkonech, jako křtech i pohřbech, o čemž svědčí dvě scény z krumlovského rukopisu *Liber depictus* (obr. 9/2, 5). O něco frekventovanější jsou ve středověké ikonografii vědra bez kovového ucha s poněkud většími otvory ve dvou protilehlých přesahujících dýchách, jimiž bylo možné prostrčit delší či kratší tyč, případně ji rovnou začepovat. Umělecky krásnými ukázkami jejich použití v lázních jsou výjevy v bordurách a iniciálách *Bible Václava IV.* (obr. 9/6). Zda řídký výskyt věder či vědérek se třmenovým kovovým uchem odpovídal reálu je těžké rozhodnout. V případě že bychom posuzovali jejich takřka nulový výskyt ve velmi početném materiálu z plzeňských studní³², mohli bychom se k tomuto vysvětlení snad i přiklánět.

O existenci větších bednářských nádob svědčí nestratifikované torzo jedlového dna o průměru 325 mm a síle 10 mm (obr. 3, i.č. 28758). Zda k němu patří dvě také nestratifikované dýhy vysoké 800 mm (obr. 6, i.č. 14970, 14971), se šířkou pohybující se mezi 73 – 98 mm a mírným rozšířením směrem vzhůru, či ostatní zlomky dých 60, 68 a 90 mm nelze rozhodnout. Bednářské nádoby nejsou chronologicky citlivé, svůj tvar mění výjimečně a pouze v detailech a proto se s téměř stejnými můžeme setkat od raného středověku prakticky po současnost.

Zástupce soustruženého nádobí představuje deformovaný talíř z vrstvy č. 3 z topolového dřeva o průměru dna 112 mm a rekonstruovaném průměru okraje 148 mm. Rekonstruovaná výška je asi 50 mm. Má celkem běžný tvar se široce se rozevírajícím tělem, prohnutým podokrajím a šikmo ven vyloženým okrajem (obr.4, i.č. 12699) Neliší se příliš od soustružených talířů z Plzně Pražská 79/5 (ZČM i.č. HA 2599), 87/14 (ZČM i.č. HA 29171), Rooseveltova 8/7 (ZČM i.č. 29821)³³. Tyto talíře

31 Miroslav RICHTER, *Hradištko u Davle městečko ostrovského kláštera*, Praha 1982, s. 192, obr. 130.

32 J. ORNA, *Nálezy středověkých dřevěných předmětů v Plzni...* CD ROM, Plzeň 2001

33 J. ORNA, *Nálezy středověkých dřevěných předmětů v Plzni...* CD ROM, Plzeň 2001

byly používány v pozdním středověku a raném novověku celkem běžně až do jejich nahrazení talíři keramickými majolikovými. Do stejné kategorie lze přiřadit několik zlomků z okrajů a dna soustružených mís či talířů, jejichž deformace je příliš velká na to, aby byly podrobněji popsány. Totéž platí o velmi deformovaném, spíše dlabaném než soustruženém torzu dna mísovité nádoby.

Řezané je také torzo vařečky dlouhé 265 mm, z čehož 194 mm připadá na dřívovité držadlo, jehož šířka je 26 mm. Šířka oválného terče je 78 mm (obr. 4, i.č. 12698). Vařečka je běžné kuchyňské náčiní a vyskytuje se celkem často. Nejbližší analogii má ve studni v Soběslavi³⁴, dále pak Plzni Františkánská 119/5, 3. studna (ZČM HA i.č. 29975)³⁵, ale i na Hradištku Sekanka u Davle³⁶. nebo v Mostě čp. 226³⁷

Dalším nástrojem vyřezaným z jednoho kusu dřeva je ševcovské kopyto. Několik těchto předmětů bylo nalezeno na našich lokalitách v Jihlavě, Hradci Králové a Chrudimi.³⁸ Ve větším množství se samozřejmě nalézají na některých zahraničních lokalitách s vysokou úrovní spodní vody, jako je Novgorod, kde představují poměrně různorodou škálu od nízkých, plochých a symetrických tvarů, tvořících svým způsobem jen obrys chodidla a užívaných při šití a tvarování obuvi na obě nohy, tedy levou i pravou, až po vyšší, skládané matrice, používané na každou nohu zvlášť. Nálezy asymetrických, poměrně vysokých, ale nikoli skládaných kopyt sortiment ševcovských kopyt daný novgorodskými nálezy tedy obohatil. Tábořské kopyto je velmi nízké a ke špičce, která je odlomena, se ještě snižuje. Nelze u něj tedy bohužel s jistotou určit, zda bylo symetrické či asymetrické., i když asymetričnost je v jeho době pravděpodobnější. Není tak výrazně profilované jako kopyto z Jihlavy a podobá se

34 Rudolf KRAJÍČ, *Výzkum středověké studny v Soběslavi, okr. Tábor* s. 86, 101;

35 ORNA, *Nálezy středověkých dřevěných předmětů v Plzni. Katalog*. CD ROM;

36 Miroslav RICHTER, *Hradištko u Davle městečko ostrovského kláštera*, s. 192, obr. 140;

37 Jan KLÁPŠTĚ ed. *Archeologie středověkého domu v Mostě (čp. 226)*, MA 4 / 2002, s. 128, tab. 146 / 5.

38 Šimon KOCHAN, *Dřevěné středověké artefakty z Jihlavy*, AH 37/2002 s. 767 – 7; Miroslav RICHTER – Vít VOKOLEK, *Hradec Králové. Slovanské hradiště a počátky středověkého města*, Praha - Hradec Králové 1995, s. 83, tab. 129; Jan FROLÍK – Jiří SIGL, *Chrudim v pravěku a středověku. Obrázky každodenního života*, 1998, s. 110, 111.

spíše novgorodským exemplářům 4-7-1259, 16-15-980, 10-17-629³⁹. Zajímavé je, že nízká a vysoká kopyta rozlišují i kresby ševců v tzv. Norimberském rukopisu *Hausbuch der mendelschen Zwelfbrüderstiftung* (obr. 10.)⁴⁰ a ševcovská dílna si s jedním exemplářem či typem kopyta zřejmě nevystačila.

Pozoruhodným nálezem je tvarované prkénko z bukového dřeva ve tvaru pětiúhelníka se zaoblenými rohy o délce 340, šířce 260, a maximální síle 10 mm. Do listu jsou vyhloubeny dva otvory (obr. 5, i.č. 12710). Jeden z nich, blíže středu, je obdélný a dlabán tak, že jeho vnější strana je vůči rovině dané plochou artefaktu kolmá, opačná strana je pak k této rovině šikmá. Druhý otvor blíže k týlu je kolmo vrtaný. Oba otvory jsou přibližně v podélné ose listu a sloužily bezesporu k upevnění násady začepování. Promítneme-li do řezu artefaktu dvě dřevěné tyče a zasuneme-li je do obdélného i kruhového otvoru, zjistíme konstrukční princip, jehož základní úhel odpovídá úhlu násady a listu středověké dřevěné lopaty. Násada šikmo začepovaná do listu se na jeho konci opírá o dřevěný kolík přesně tak, jak ukazuje řada středověkých vyobrazení (obr. 14)⁴¹.

Čtyři dřevěné artefakty podobné tábořskému byly nalezeny v Plzni Perlové čp. 1 (i.č. HA 28529), Pražské čp. 5 (i.č. 27431.), Solní ulici čp. 3 (i.č. HA 29535) a Nám. Republiky čp. 23 (i.č. HA 29421). Jde o tentýž princip, jen nepatrně modifikovaný. Jeden šikmo dlabaný, v zásadě čtyřúhelný otvor blíže středu listu, druhý menší, vrtaný blíže k týlovému konci. Jsou ale mylně považovány za hrabla.⁴² Tento omyl není nikterak mimořádný. Podobné nedorozumění vzniklo v souvislosti s nálezem obdobného artefaktu v Durham považovaného za ozdobný šindel⁴³, podlouhlého listu lopaty na hradu Miele v JZ Německu, který byl pokládán za neidentifikovanou součást nábytku.⁴⁴ Artefakt se sice poněkud

39 B. A. KOLČIN, *Novgorodskie drevnosti. Děrevjannyje izdelija*. s. 19, 20, 102, tab. 5

40 *Hausbuch der Mendelschen Zwelfbrüderstiftung*, Stadtbibliothek Nürnberg, Amb. 317.2, fol. 48v, 93v.

41 Srov. Miloš DRDA, *Středověký dřevěný artefakt z Tábora*, TA 13 / 2007, s. 105 – 124.

42 J. ORNA, *Nálezy středověkých dřevěných předmětů v Plzni...* CD ROM;

43 M.O.H. CARVER, *Three Saxo-Norman tenements in Durham City*, *Medieval Archaeology XXIII* / 1979, s. 1 – 81.

44 Srov. Barbara SCHOLKMANN, *Mittelalterliches Holzgerät aus Südwestdeutschland*, *Zeitschrift für Archäologie des Mittelalters* 10 / 1982, s. 101 – 131.

liší od dříve zmíněných lopatových listů protáhlejším tvarem a dvěma vrtanými otvory v týlu na podélné ose, ale šikmo dlabaný obdélný otvor zřetelně hovoří o zapuštění násady a dva fixační kolíky jsou známy z ikonografie (viz níže). Konec konců byla tato konstrukce lopaty nalezena kompletní na hradě Boringholmu v Jutsku⁴⁵ a na jihošvédské lokalitě Östra Tommarp⁴⁶. Správně jako lopaty interpretovala deset obdobných artefaktů Carole A. Morris⁴⁷ na základě ikonografických pramenů, které v některých případech jsou velice detailní, jak ukazují následující obrázky. Zajímavá je skutečnost, že se tento typ velice potřebného nástroje vůbec neobjevuje v tak bohatém sortimentu dřevěných artefaktů, jaký poskytuje ruská lokalita Novgorod, alespoň do vydání Kolčinovy studie. Lopaty jsou v Novgorodu pouze přímé jednoduché⁴⁸

Lopata obecně nepatří na rozdíl od některých jiných pracovních nástrojů mezi často zobrazované předměty ve středověké ikonografii. Lze jen sporadicky použít jako zbraň, nepatří mezi atributy světců. Je příliš univerzální aby charakterizovala sezonní práce v kalendářiích a jen málokdy se hodí k ilustraci biblického textu. Dokonce se nepodílela ani na vytvoření ustáleného ikonografického schématu znázornění stavebních prací, kde ve skutečnosti musela hrát dosti významnou roli. Často je nahrazována rýčem. Přesto poskytují některé středověké iluminace téměř učebnicové doklady její konstrukce.

Ve scéně čištění chrámu od obchodnických stánků na Dareiův příkaz v oddílu *Biblia pauperum* Krumlovského rukopisu *Liber depictus* po polovině 14. století jsou nakresleny takové lopaty hned dvě (obr. 14/1) Jejich list má sice oválný tvar, ale na pohledu shora je zřetelně vidět vsazení násady, i její ukotvení pomocí začepované vzpěry. Podobná lopata je zobrazena v tomtéž rukopise v legendě o svatém Václavu a svaté Ludmile, ve scéně, kdy světec pohřbívá mrtvé (obr. 14/2). Stejnou konstrukci ukazují na několika iluminacích *Bible Václava IV.* z 90. let 14. století. Jde o scény

45 Srov. Rikke Agnete OLSEN, *Bäuerliche Sachkultur Dänemarks im Spätmittelalter. Archäologische Funde und Bildliche Darstellungen*, Veröffentlichungen des Instituts für mittelalterliche Realienkunde Österreichs Nr.7 / Wien 1984.

46 Carole MORRIS, *A Group of Early Medieval Spades*, *Medieval Archaeology* XXIV / 1980, s. 205 – 210. Artefakt uložen v Historickém muzeu v Lundu.

47 Carole MORRIS, *A Group of Early Medieval Spades...*

48 B. A. KOLČIN, *Novgorodskie drevnosti. Dėrevjannye izdėlija*, Moskva 1968.

z pohřbu Josefa Egyptského, Židů nucených v Egyptě vyrábět cihly, pohřbu Asaela, Abnera i Davida. Přes poměrně malé kresby a nepříliš velký smysl pro detail lze z obrázků vyčíst šikmé zasazení násady za použití vzpěry. Dvě iluminace ze souboru pořízeného k Vavřincovu překladu *Mandevillových cest* z počátku 15. století uloženého v Britské knihovně v Lonýně⁴⁹ předvádějí zdokonalený princip upevnění listu lopaty. Na obrázku znázorňujícím objevení hrobu Herma Terismegista v Konstantinopoli a obrázku sklářské huti (obr. 12/1) jsou vykresleny lopaty jejichž násady jsou do listu zakotveny kolíkovou vzpěrou a ještě přitaženy pravděpodobně provazem či koženým řemenem k týlovému výčnělku listu. Použití lopaty při kopání hrobu v poslední čtvrtině 15. století ukazuje i rukopis bible z Vídeňské národní knihovny⁵⁰. Těsně před polovinou 15. století vznikl patrně deskový obraz *Sv. Helena nalézá pravý kříž* (obr. 14/3, 4)⁵¹, na němž figurují hned dvě dřevěné lopaty, tentokrát s okovaným ostrím listu, ale napojení násady je stále totéž. Iluminátor *Světové kroniky* z roku 1463 použil také několikrát lopatu, a to v obrázku stavby Babylonské věže, pohřbu Izáka a pohřbu Mojžíše (obr. 14/5, 6, 7). Dvě z nich mají násadu začepovanou dvěma, třetí dokonce třemi opěrnými kolíky. Velmi instruktivní jsou obrázky lopat v německém rukopisu *Vitas patrum* datovaném k roku 1477 z Univerzitní knihovny Heidelberg (obr. 13, 14/8, 9).⁵² Asi o dvanáct let starší kostnický rukopis *Richentalovy kroniky kostnického koncilu* už ale ukazuje ve scéně vzhazování popela z Husovy hranice do Rýna dvě lopaty se železným listem připevněným pomocí tuleje na dřevěné násadě (obr. 12/2). Téměř všechny lopaty zobrazené v díle *Jiřího Agricoly De Re Metallica Libri XII*, vydaném v Basileji roku 1556 s pečlivě provedenými dřevoryty Basilia Welfringa, Jana R. M. Deutsche a Zachariáše Specklina mají díky rychlému rozvoji železářství již celokovový list s tulejí (obr. 14/10). Lopata s železným listem byla bezesporu drahým nástrojem, který se v 15. století začíná pomalu prosazovat, přirozeně nejdříve v movitějším společenském prostředí.

49 British Library London Add. Ms. 24189, fol.7r, 16r; Převzato z Josef KRÁSA, *The Travels of Sir John Mandeville*, New York 1983

50 ÖNB Wien, codex 2823. Převzato z Faksimile *Krumauer Bildercodex*, Codices selecti vol: XII. Graz, 1967.

51 Bližší údaje se nepodařilo zjistit.

52 UB Heidelberg, Cod. Pal. germ. 90.

Ani v polovině 16. století však nedokázaly moderní nástroje zcela vytlačit tradiční lopatu dřevěnou, dokonce i v tak progresivním odvětví jako v železářském hutnictví, jak ukazuje obrázek z Agricoly na str. 473 (obr. 14/11).

Dřevěnou lopatu si totiž mohl poříditi kdokoli sám bez velkých nákladů, stačila jen trocha zručnosti a bukový či dubový špalek.

Poněkud nesnadná je interpretace dřevěné trubičky 239 mm dlouhé o vnějším průměru 16 mm a síle stěny 2 – 3 mm. Povrch i oba konce jsou hladce opracovány. Uvnitř trubičky byla při nálezů vsunuta tyčinka dlouhá 221, silná 5 – 7 mm, se dvěma zářezy u jednoho konce. Podobná trubička byla nalezena ve studni č. 2 v areálu jezuitského kostela v Klatovech a vzhledem k tomu, že nemá, stejně jako trubička z Tábora, postranní otvory, je autorkou chápána jako pravděpodobný polotovar píšťalky (flétny).⁵³ Na rozdíl od toho jsou další podobné dřevěné trubičky z Freibergu interpretovány jako součást výbavy kuchyně bez bližšího určení nebo součást zařízení pro výrobu destilátů.⁵⁴ Konkrétnější interpretací je trubkovitá výlevka ode dna dřevěné nádoby, ať už dýhové nebo soustružené. Pro ni hovoří nálezy několika dých se šikmo připojenou dřevěnou trubicí do otvoru těsně nad rýhou pro uchycení dna. Nezpochybnitelné freiburské výlevky jsou však na rozdíl od tábořské trubičky na obou koncích šikmo seříznuté. Krom toho se směrem dolů mírně rozšiřují. Ulrich Müller však považuje za výlevky i samotné exempláře, nerozšířené a šikmo neseříznuté.⁵⁵ U tábořské dřevěné trubičky je však ještě jeden problém, a to je dřevěná tyčinka, v době nálezů zastrčená uvnitř. Tyčinka připomíná některé jednodušší tvary písátek z Kostnice⁵⁶, ovšem není zahrocená (že by torzo? a nemohla by v tomto případě trubička tvořit jakési pouzdro písátka?) Konečně dalším teoreticky možným vysvětlením tábořské dřevěné trubičky je rukojeť, opět na základě interpretace podobného kostnického

53 Srov. Kristina VONDRÁČKOVÁ, *Nálezy ze středověkých studní pod jezuitským kostelem v Klatovech*, SZM v Plzni XIII/1996, s.144, obr 9/25.

54 A.GÜHNE, *Stadtarchäologie in Freiberg. Holzfunde*.Berlin 1991.

55 Ulrich MÜLLER, *Holzfunde aus Freiburg/Augustinereremitenkloster und Konstanz.Herstellung und Funktion einer Materialgruppe aus dem späten Mittelalter*, Stuttgart 1996, Taf. 24 / 13, 15, 16, 17, 18.,

56 U. MÜLLER, *Holzfunde...* Taf. 25 / 13, 18, 22.

nálezu a opět je problémem tyčinka zastrčená dovnitř.⁵⁷ Konečná interpretace, pokud k ní vůbec dojde, bude asi vyžadovat více srovnávacího materiálu z lokalit, kde jsou nálezy dřevěných artefaktů běžné.

Dalším artefaktem s nejasnou funkcí je vyřezávané jedlové nákončí ve formě válce na torzu tyče s plastickým vzorem čtyř vertikálních rámců spojených vzájemně páskovými svorkami. Špatně zřetelnou vyřezávanou výzdobu má i torzo tyče, která je válcem ukončena. V pásech se na ní střídá šňurový ornament s řadou nečitelných písmen pravděpodobně gotické minuskule. (obr. 5, i.č. 12730). Vzdáleně připomíná hlavici palcátu. Jednou z možných odpovědí na otázku po funkci tohoto předmětu by mohla snad být koncovka sloupku spíše subtilního kusu nábytku, což by mohla napovídat některá ikonografická vyobrazení, ale spíše bych se přikláněl k hlavici nějaké žerdě, ať už světského, nebo liturgického charakteru.

Funkčně podobné by mohlo být deformované torzo soustruženého kužele s kónickou zaškrčenou hlavici a třemi obvodovými rýhami v horní části (obr. 5, i.č. 12731).

V závěru výčtu dřevěných artefaktů je třeba připomenout nejrůznější klínky, lišty, zátky či hranolky (obr. 3, i.č. 14940, 14941, 28759 a obr. 5, i.č. 14944, 14946, 14947), které nesou evidentní stopy opracování štípáním, řezáním či soustružením. Jejich funkce mohla být v domácnosti různorodá, ale těžko se jí konkrétně dopátráme.

Usně

V materiálu získaném z jímký v čp. 7 na Žižkově náměstí v Táboře, nejstarší vrstvy 3 z 2. poloviny 15. století, bylo získáno 30 více či méně zachovaných kusů hovězích usní, z nichž 21 nese výraznější stopy zpracování, zejména jako dílců obuvi.

Dobře zachovaná, v klenku značně zúžená podešev pravé, asymetrické, patrně dámské boty s výraznou špičkou o délce podélné osy 23,5 cm odpovídá podle současného číslování velikosti 36. Byla nalezena s dosud připojenou dvojdílnou stélkou v přední a patní části a volným, nepřekrytým klenkem. (obr. 7, i.č. 14949). Velice blízká analogie byla objevena v Mostě,

57 U. MÜLLER, *Holzfund...* Taf. 34 / 47.

v domě čp. 226, jímce 7.⁵⁸ Vrstvení podešve dokládá i nález ze studně v Hradištku u Davle⁵⁹ a plstěnou stélku přišitou k podešvi se podařilo objevit v Hradci Králové na Velkém náměstí čp. 143, 144⁶⁰, kde byly nejen příznivé podmínky pedologické, ale zároveň prostor, v němž se realizovala výroba obuvi. Nejvhodnější analogie k vrstveným podešvím přináší samozřejmě některé zahraniční výzkumy, kde jsou běžné nejen dobře zachované usně, ale v dostatečném množství i celé či rekonstruovatelné boty. Christiane Schnack dělí podešve z výzkumu ve Schleswigu z let 1971–75⁶¹ na jednoduché a vrstvené, které se začínají objevovat v době silnějšího rozvoje ševcovského řemesla a zvýšených snah o zpevnění bot na počátku 13. století. Vnitřní stélka (Innensohle) zřídka pokrývá celou plochu podešve (Laufsohle), což představuje typ 4 vrstvených podešví. Daleko častější jsou tzv. Teilinensohlen zpevňující patní (typ 1), přední (typ 2) nebo patní i přední část podešve (typ 3). Posledně jmenovaný typ se pak vztahuje i k naší podešvi i.č. 14949 z tábořské jímky. Ke stejnému typu patří vrstvené či vícedílné podešve ze štětínského hradu ze 2. poloviny 13. století.⁶²

Také přední část asymetrické podešve levé pánské boty s tupě zaoblenou špičkou je vrstvená s prošlapáním v obou vrstvách (obr. 7, i.č. 14950). Jelikož stélka pokrývá podešev až po nejužší místo klenku, kde je spolu s ní přetržena, není vyloučeno, že odpovídá scheswigskému typu 4, tedy pokrývá celou podešev.

Dalším spodkovým dílcem je torzo podešve (obr. 7, i.č. 14951), o jejíž možné symetričnosti nelze stoprocentně rozhodnout, vzhledem

58 Srov. Petr HLAVÁČEK., *Analýza usňových dílců*, in: Archeologie středověkého domu v Mostě, čp. 226. *Mediaevalia archaeologica* (Klápště J., ed.) 4/2002, s. 215, 216, tab. 77:1,2. Zadní část stélky sice v mosteckém nálezu chybí, nicméně dvě řádky vpichů analogické řádce před nimi, která sloužila k přichycení zadního okraje přední stélky, o ní svědčí.

59 Miroslav RICHTER, *Hradištko u Davle – městečko ostrovského kláštera*, Praha 1982, s. 194, obr.:141:2.

60 Miroslav RICHTER – Vít VOKOLEK, *Hradec Králové – Slovanské hradiště a počátky středověkého města*, Praha – Hradec Králové 1995, s. 82 – 84, tab 138:8

61 Christiane SCHNACK, *Die mittelalterliche Schuhe aus Schleswig, Neumünster 1992*, in: *Ausgrabungen in Schleswig, Berichte und Studien* 10, S. 48, obr. 17.

62 Eugeniusz CNOTLIWY, *Późnośredniowieczna studnia-latryna na dziedzińcu zamku książąt pomorskich w Szczecinie*, *Materiały zachodniopomorskie* XXVI / 1980, Muzeum narodowe Szczecin, s. 333 – 395.

k chybějící špičkové části. Nalezena byla jako jednoduchá, což asi nevyklučuje případné původní zdvojení.

Zajímavé je vnitřní klikatkovité tlačené žlábkování po celém povrchu, krom patní oblasti, kde je možná setřeno patrným oděrem. Klikatka je příliš pravidelná na to, aby nebyla intencionální. Jiný druh žlábkování (šikmé oblouky) nese na vnitřní straně již uvedené torzo podešve i.č.14950. Přestože jde přinejmenším o zvláštní umístění úpravy podešve, kterou bychom snadno mohli považovat za zdobení, pokud by byla na viditelné části obuvi, tuto eventualitu nemůžeme zcela odmítnout, neboť byl podobný případ doložen ve Štětíně na dětských botičkách z počátku 15. století. Jde o klikatkový a vlnicový ornament.⁶³

Spodkové dílce jsou zastoupeny ještě jedním malým útržkem podešve, o jejímž tvaru a velikosti nelze říci nic podrobnějšího (obr. 7, i.č. 14952).

Mezi stélku s svršek boty byly vsívány ještě úzké proužky kůže – rámy (obr. 7, i.č. 14953, 14954, 14955), vyskytující se v Plzni- Solní ulici⁶⁴, častěji na lokalitách bohatých na kožené artefakty, např.Schleswig⁶⁵, nebo York⁶⁶.

Celkem pravidelný trojúhelný dílec o délce 148 mm a výšce 42 mm, na všech stranách se švy (obr. 7, i.č. 14956), byl původně s největší pravděpodobností opatek zpevňující patu boty⁶⁷, druhotně byl zřejmě použit jinak (viz níže). Opatkem, či jeho polotovarem mohl být i velice podobný trojúhelný proužek usně (obr. 7, i.č. 14957) dlouhý 116mm a vysoký 48mm, jehož odvěsnové strany však nemají stopy švů. Malý lichoběžníkový proužek usně obšitý ze všech stran by mohl být bočkem, zpevňujícím stranu boty⁶⁸

63 Eugeniusz CNOTLIWY, *Późnośredniowieczna studnia-latryna*, s. 359, obr. 12, 20.

64 Srov. Bořivoj NECHVÁTAL, *Středověká studna v Plzni – Solní ulici...* č. kat. 3, 16, 21..., obr. 58/3, 59/16, 21.

65 Srov. Christiane SNACK, *Die mittelalterliche Schuhe aus Schleswig...* Tab. 3, 36, 40, 49

66 Srov. Quita MOULD – Ian CARLISLE – Esther CAMERON, *Leather and Leatherworking in Angloscandinaviem and Medieval York* in: *The Archaeology of York. The Small Finds 17/16. Craft, Industry and Everyday Life*, obr. 1597,1659,1664,1666.

67 Srov. Christiane SNACK, *Die mittelalterliche Schuhe aus Schleswig...* s. 63, tab.41/2, 47/1, 67/2, 83, 84/3, 89, 90, 95/1; Mould QUITA – Ian CARLISLE – Esther CAMERON, *Leather and Leatherworking in Angloscandinaviem and Medieval York*, s. Obr. 1659, 1664, 1666.

68 Petr HLAVÁČEK, *Analýza usňových dílců...*,s.116, tab. 76/22, 23.

Malý dílec ve tvaru trojúhelníka z Mostu čp. 226, jímka 36 identifikoval P. Hlaváček⁶⁹ jako doplněk požadovaného tvaru stříhu jednoduchého většího usňového dílce, vyvolaný snahou o úsporu a lepší využití materiálu. Snad by toto řešení mohlo platit i pro podobný nález usně z Tábora, také malý trojúhelník obšitý ze dvou stran (obr. 7, i.č. 14959).

Nejvíce indicií k rekonstrukci nabízí nártový svršek i.č. 14960, (obr. 8) s frontálním rozparkem v podélné ose, na jehož obou stranách je po dvou s ním rovnoběžných podélných dírek dlouhých 8–11 mm, širokých 0,5–1 mm. Na jedné straně je dílec uzavřen a lemován švy, druhá strana je torzovitá, zjevně utržená.

Dílec lze rekonstruovat dvěma způsoby. Buď jako samostatný nártový⁷⁰, nebo jako součást spojeného svršku nártového se zadním⁷¹. Jestliže po obou stranách rozparku je začistiřovací šev, na obou stranách dílce nad rozparkem je šev funkční, spojovací.⁷² I když se podle nálezů celých či větších částí bot, které jsem měl možnost prostudovat, zdá, že nastavování usňových dílců do výšky není příliš obvyklé, zde šlo patrně o jednu z výjimek.⁷³ S jistotou nelze analyzovaný svršek přiřadit k žádné z podešví nalezených v jímce. Jedná, která by snad mohla, vzhledem k zakřivení utržené špičky a velikosti připadat v úvahu, je podešev (obr. 7, i.č. 14950) nebo nějaká jiná, jí podobná. Vzhledem k funkčnímu švu „a“ (obr. 15/5, 6) musíme předpokládat připojení dalšího horního dílce „C“ k dílci „A, B“, a tím zvýšení boty na typ

69 Petr HLAVÁČEK, *Analýza usňových dílců*, in: Archeologie středověkého domu v Mostě, čp. 226. S. 118, Tab. 161:5.

70 Srov. GREW Francis – De NEERGAARD Margarethe, *Shoes and Pattens*, Museum of London Publication, 2004, s.65, 73, 74, obr. 98, 107, 108.

71 Srov. Francis GREW – Margarethe de NEERGAARD, *Shoes and Pattens*, Museum of London Publication, 2004, s.72, obr. 106.

72 Srov. Christiane SCHNACK, *Die mittelalterliche Schuhe aus Schleswig*, in: Ausgrabungen in Schleswig, Berichte und Studien, Neumünster, 10/1992, s.30, 31, obr. 8/1; Petr HLAVÁČEK, *Analýza usňových dílců...s. 122.*

73 Srov. Francis GREW – Margarethe de NEERGAARD, *Shoes and Pattens*, Museum of London Publication, 2004, s. 60, obr. 94; Quita MOULD – Ian CARLISLE – Esther CAMERON, *Leather and Leatherworking in Angloscandinavian and Medieval York* in. The Archaeology of York. The Small Finds 17/16. Craft, Industry and Everyday Life, s. 15497, obr. 1659; Christiane SCHNACK, *Die mittelalterliche Schuhe aus Schleswig*, tab. 77/2. in: Ausgrabungen in Schleswig, Berichte und Studien, Neumünster, 10/1992, tab. 35, 47/2, 82, 84/3, 86, 91, 94/1; Henryk WIKLAK, *Obuwie gdańskie z XIII – XIV wieku*, obr. 24.

škorně např. podle bot namalovaných na karetní hře *Hofämterspiel* z poloviny 15. století (obr. 15/1, 2) nebo iluminace z *Vitas patrum* z roku 1477 (obr. 15/3), případně podle obrázku z roku 1480 z *Van Waateringeheo publikace: Schuhmode...* (obr. 15/4) bez udání původu. Jelikož nártový svršek i.č. 14960 je opatřen dvěma páry podélných direk, lemujiících oboustranně rozparek, a u každé z nich zřetelnými stopami stehu, musíme předpokládat zapínání této škorně na řemínky s přezkami, jak ostatně naznačují výše zmíněné ikonografické analogie. Přestože analyzovaný nártový svršek, dokumentovaný kvůli švům zapínacích řemínků z vnitřní strany, patří ke škorní pravé, kvůli lepší názornosti byla provedena kresebná rekonstrukce boty levé (obr. 15/6).

Usňový dílec (obr. 8, i.č. 14962) je s velkou pravděpodobností částí svršku s celkem zachovanou zadní částí a ustřiženou velkou částí nártu.⁷⁴ Pravděpodobně k němu byla přišita trojúhelná výztuha i.č.14956, která vzhledm ke své symetričnosti mohla být původně opatkem. Toto, snad druhotné použití, ukazují shodné švy i otlačky tvaru na svršku. Dílce (tab. 8, i.č. 14961, 14963, 14967 a 14968) lze snad považovat za součásti svršků, případně kožených oděvů a malé útržky perforovaných usní (tab. 8, i.č. 14965, 14966, 14967) by mohly hypoteticky patřit ke svrškům lehčích provzdušněných letních střeviců na způsob sandálů.

S úzkými řemínky, či koženými tkaničkami zavázanými na uzel (obr. 8, i.č. 14964) se celkem běžně setkáváme na lokalitách s nálezy většího množství usní.

Závěr

Nálezy z cisterny, po roce 1492 pravděpodobně odpadní jímky, v čp. 7 na Žižkově náměstí obohatily táboorskou hmotnou kulturu 15. a první poloviny 16. století o nové skutečnosti. Jestliže tyglíkové kachle, nepřiliš bohaté nálezy okenního i dutého skla a některé běžné dřevěné a kožené artefakty jsou známy i z jiných táboorských výzkumů, poměrně vzácný nález dřevěné lopaty a nález ševcovského kopyta je pro táboorskou každodennost pozdního středověku a raného novověku obohacením, možnost rekonstrukce škorně přínosným poznáním a výskyt dýchových pohárků ve vrstvě č. 3 ze 2. poloviny 15. století a naopak jejich absence mladších vrstvách č. 1 a 2 zpětným potvrzením správného datování.

74 Srov. Christiane SCHNACK, *Die mittelalterliche Schuhe aus Schleswig*, tab. 77/2.

Medieval Tank from Tábor, Žižka Square no. 7**(II. Tile, glass, wood, leather)**

MILOŠ DRDA

The first part of this paper published in the previous volume analysed kitchen and table pottery and concluded that layer no. 3 originated from the second half of the 15th century and both younger layers no. 1 and 2 came from the first half of the 16th century.

Tiles

Tiles from defunct stoves are not a sensitive chronological indicator that could be used to set the date of an archaeological layer or artifact. It is easier to determine the date of their origin. Short container tiles with a large square orifice which were found among garbage in the 3rd layer had been produced in Sezimovo Ústí before 1420. Therefore, we can theoretically assume that they were produced from the 1420s, in other words from the beginning of the town of Tábor.

Glass

In layer no. 2 a total of 154 fragments of hollow glass, i.e. luxurious material, were found. Glass was missing from layer no. 3 which originated from the second half of the 15th century. The absence of glass from this layer might have resulted from chiliastic opinions which refused wealth and luxury and required their demonstrative destruction in fire. It is fairly possible that glass which was common among craftsmen in towns was replaced with excessive numbers of ceramic and wooden goblets.

The Majority of the discovered fragments originated from hollow glass, specifically from goblets of the 'Czech type'. Unfortunately, it was not possible to reconstruct a single container from the fragments. However, judging from the shape of edges of the fragments they could be flute-shaped or club-shaped glasses whose height we do not know. Diameter of edges ranged between 60 and 75 mm, diameter of bases between 90 and 160 mm. They were decorated with small pieces of glass stuck to the surface in horizontal lines in the central section of the glass. These lines were bordered with horizontal threads or stripes on both sides. Threads, either straight or wavy, sometimes decorated also the edge or base of glasses.

Beside goblets there were several bottles with cylindrical or tapered orifice, funnel shaped edge and probably pear-shaped or round body and squeezed-in bottom. Fragments of a flute-shaped goblet were decorated with a thread from cobalt glass.

Wood

Veneer bowls or cups range among the most frequent finds as regards medieval wooden artifacts in Bohemia. They were used from the 13th till the 15th centuries and towards the end of the 15th century they gradually disappeared. Three incomplete bowls found in layer no. 3 with one inner groove for the bottom and two outer grooves for rims correspond with the above defined time span (table 3, ident. no. 12700, 12703, 14942). The fact that no bowls were found in the oldest layer no. 6/7 in tank in house no. 220 in Tábor and in a well in Soběslav also corresponds with the above defined period of time. An image showing Lot's daughters seducing their father by a goblet of wine was probably the oldest picture of such a drinking bowl in our region. The picture was found in manuscript "Cursus sanctae Mariae" (table 9/1) from a monastery in Louky near Znojmo which was established about 1215.

Another cooper's product found in the tank was a bucket approximately 200 mm high from which one common and one tall veneer with a drilled hole under the upper rounded edge have survived. There must have been two taller pieces opposite each other in the bucket (table no. 3, ident. no. 28757). Both the tall pieces were probably connected with a metal handle. The bucket was encircled with a rim from a chopped rod. As documented by illuminations from various books such as *Passional of Abbess Kunigunde*, *Velislav's Bible*, *Liber Depictus* or *Bible of Wenceslas IV*, larger containers of this type were used for transporting water; smaller containers were used for carrying small amounts of liquid including holy water during liturgical acts.

The tank also contained several large wooden containers and machined plates. A common kitchen stirring spoon and a low shoemaker's hoof were also made of wood. The nearest analogy of the hoof originated from Novgorod.

A fairly rare find was the longitudinal pentagonal beech board with two holes in the longitudinal axis. Similar boards made of hard wood were found in Pilsen and in many other European locations. Historians would assume that these were pieces of furniture, decorative shingles or ash rakes. However, British archaeologist Carole Morris correctly

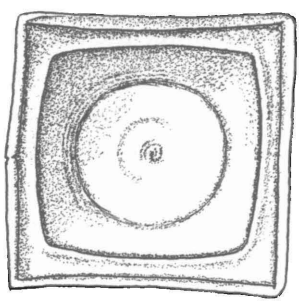
identified in 1980 that these were functional parts of wooden shovels. A handle was inserted in an inclined hole and reinforced with one or two pivots. Sometimes also a rope could be used to reinforce the tool. A metal edge attached to the shovel could make the process of shoveling soil or mortar more efficient. In the 15th century this type of shovels was gradually replaced with metal ones. These changes were documented by a number of iconographic materials of Bohemian as well as foreign origin.

Archaeologists did not manage to interpret some wooden artifacts. For example a 239 mm long tube with an inserted stick (table 5, ident. no. 14948) and an engraved head of a pole with an illegible inscription (table 5, ident. no. 12730). Wooden finds included a number of machined shapes whose specific function could never be identified.

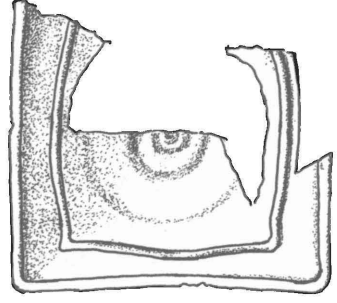
Leather

Several pieces of leather were found in layer 3 which originated from the second half of the 15th century. These included a sole of a right lady's shoe with a prominent tip (table no. 1, ident.no. 14949). According to Christiane Shnack layered soles were first used at the beginning of the 13th century. As regards our artifact – both the rear as well as the front part of sole was reinforced. Equally so, the front part of the sole from a left man's shoe with a rounded tip found in the tank was also layered (table 7, ident. no. 14950). A fragment of a single layer sole, which does not exclude the possibility that originally there were several layers, featured an embossed pattern (table 7, ident. no. 14951). We can assume that it was a decoration since a similar pattern was found in children's shoes from the early 15th century in Štětí castle.

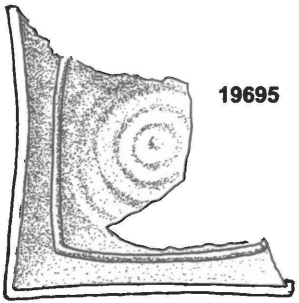
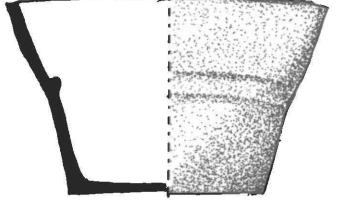
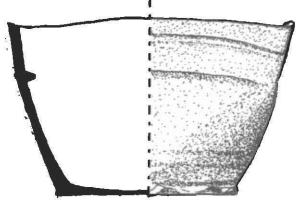
The most interesting leather piece is the instep top which enabled us to reconstruct the original shoe (table 8, ident. no. 14960). With regards to the number, shape and function of seams on the top of the shoe, we assume that these were riding boots. Similar shoes were for example depicted in cards used for a game called Hofämterspiel from the mid-15th century (picture 15/1,2) or in a picture from *Vitas Patrum* from 1477. Since there were two pairs of holes with apparent traces of seams in the instep top of ident. no. 14960, we assumed that the boots were fastened to feet with leather straps and buckles (picture 15/6), as also shown in the aforementioned pictures. Other pieces of leather found in the tank were mostly parts shoe tops or leather clothes.

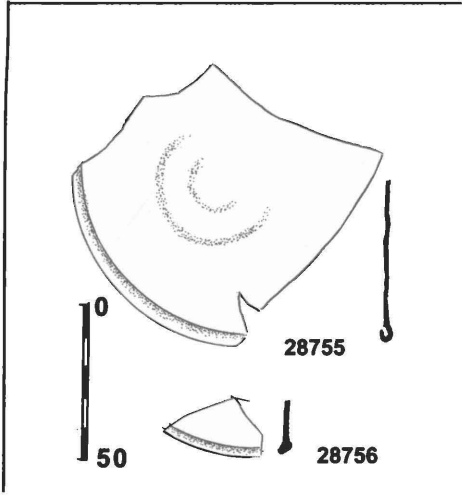
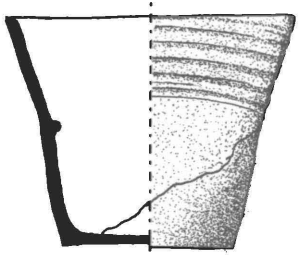
19693

19694

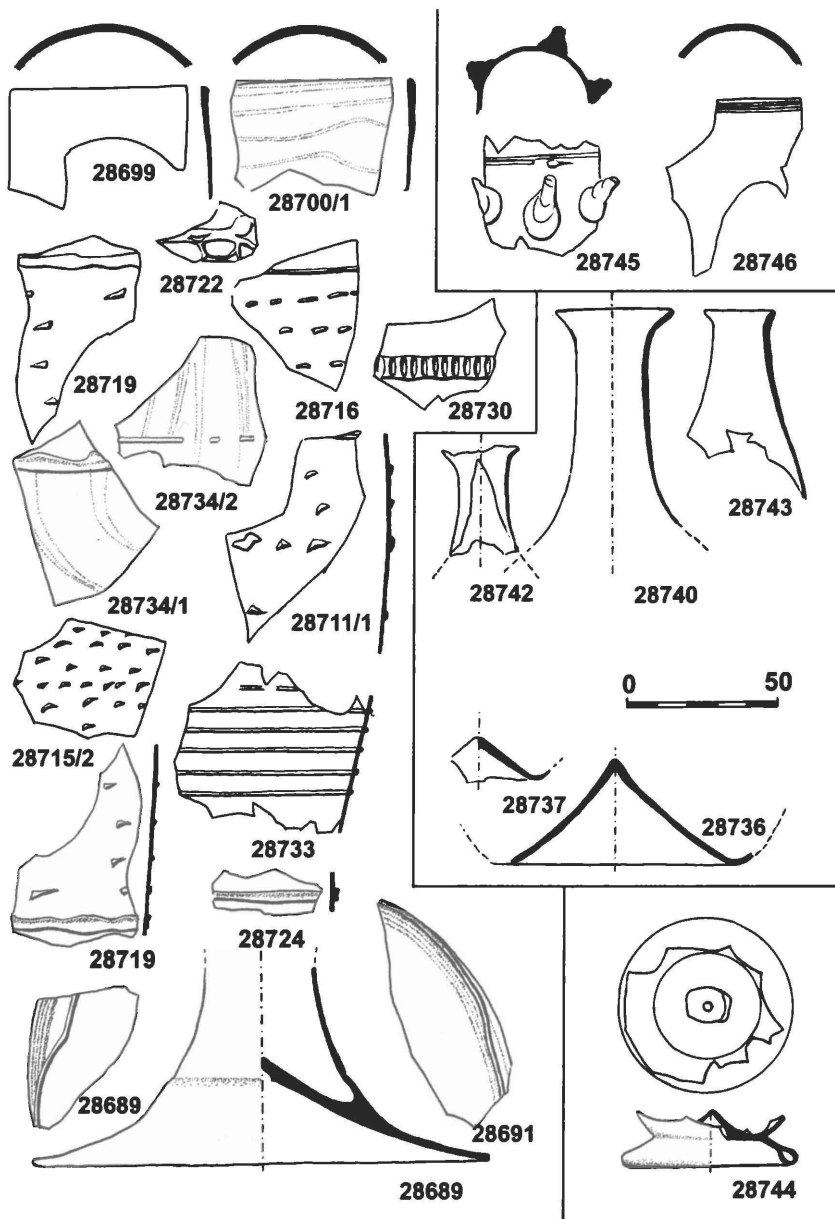
19695

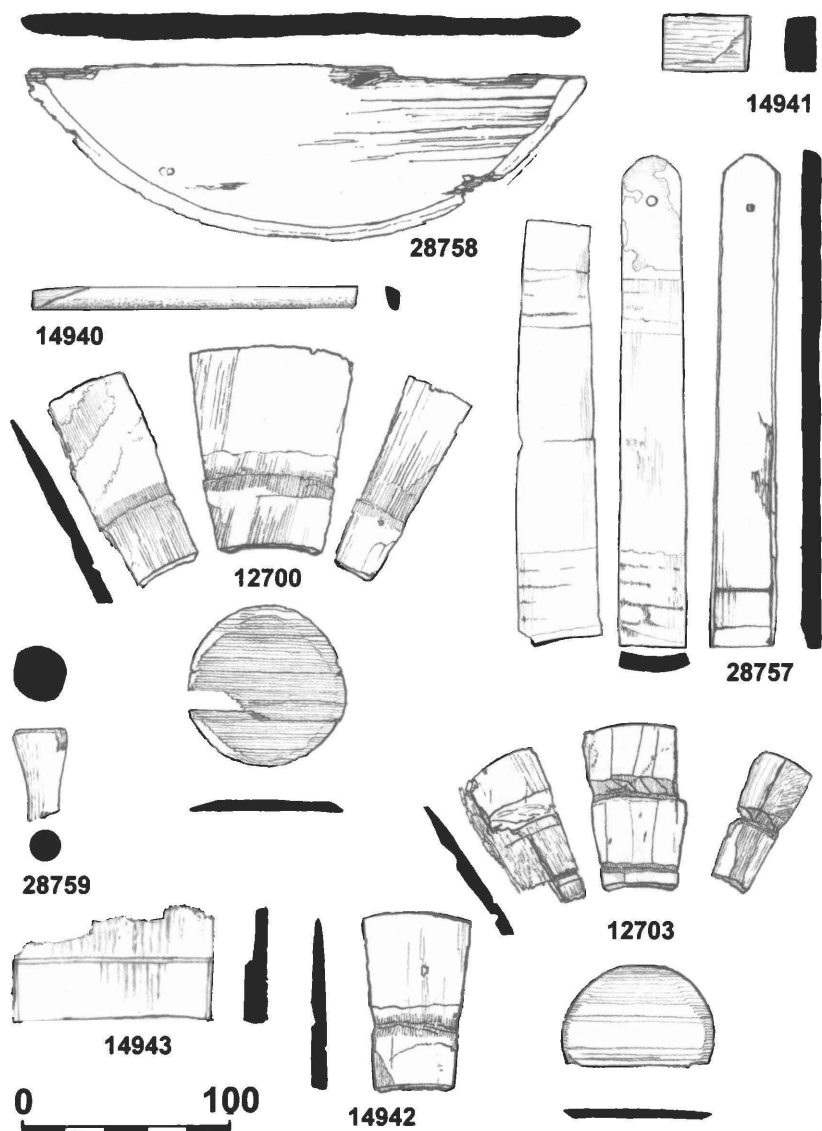
28755

28756

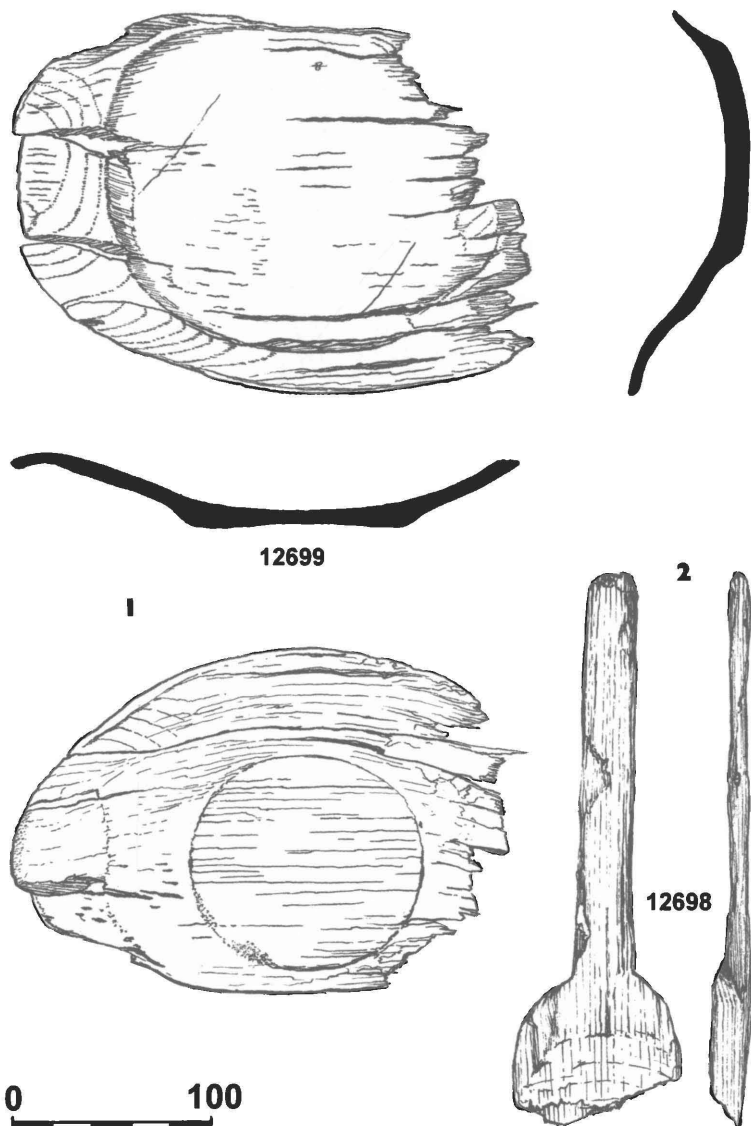
obr. 1 Keramické kachle: (i.č. 19693, 19694, 19695) a okenní sklo: (i.č. 28755, 28756).

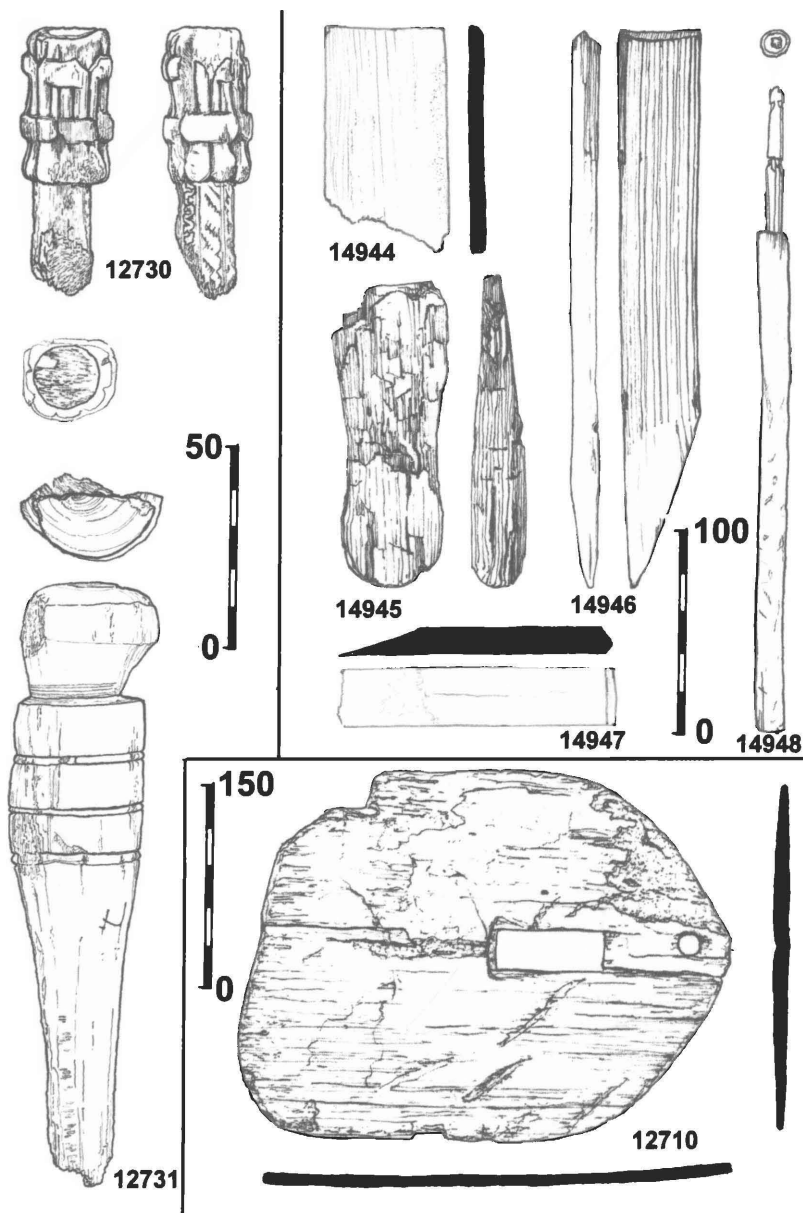
obr. 2 Duté sklo: Číše „českého typu“ (i.č. 28689/1, 2, 28691, 28699, 28700/1, 28711/1, 28715/2, 28716, 28719/1, 2, 28722, 28733, 28734/1, 2) Lahve (i.č. 28736, 28737, 28740, 28742, 28743, 28744) Zlomky kobaltového skla (i.č. 28745, 28746).

obr. 3 Bednářsky zpracované dřevo: Torza picích pohárků (i.č. 12700, 12703, 14942), torzo věděrka (i.č. 28757), torzo dna bednářské nádoby (i.č. 28758), torzo větší bednářské dýhy (i.č. 14943), drobné kousky opracovaného dřeva (i.č. 14940, 14941).

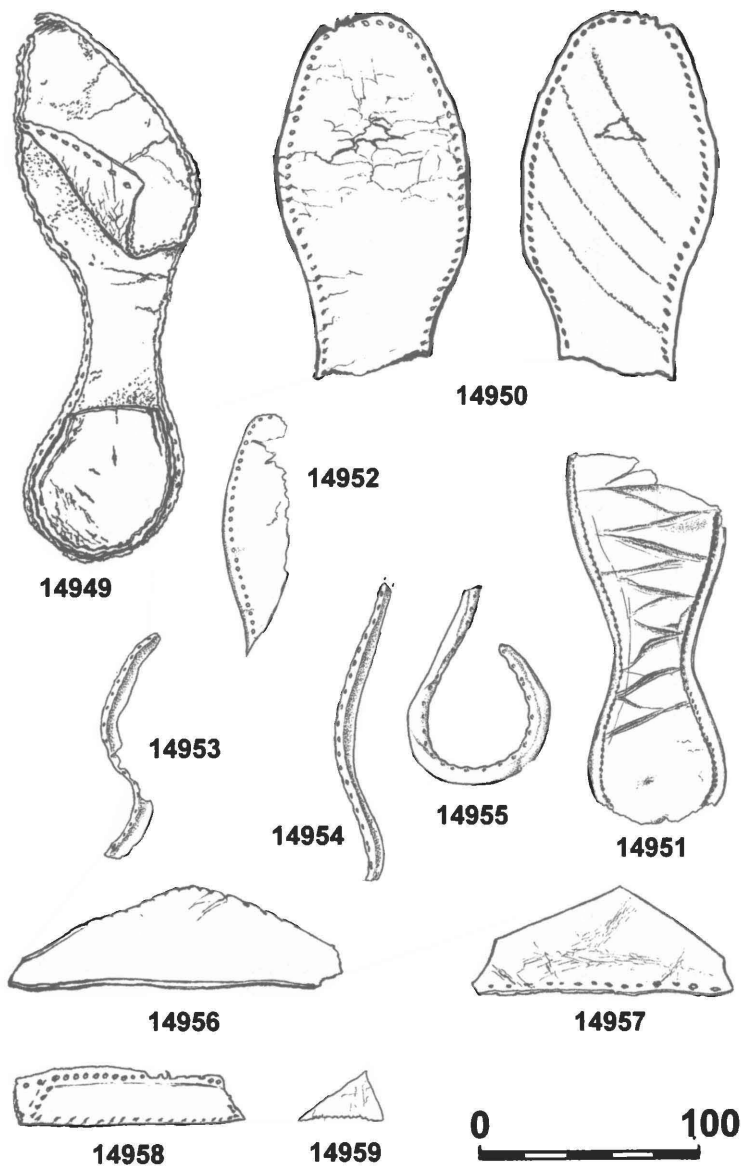
obr. 4 Soustružené a řezané dřevo: Talíř (i.č. 12699), vařečka (i.č. 12698).

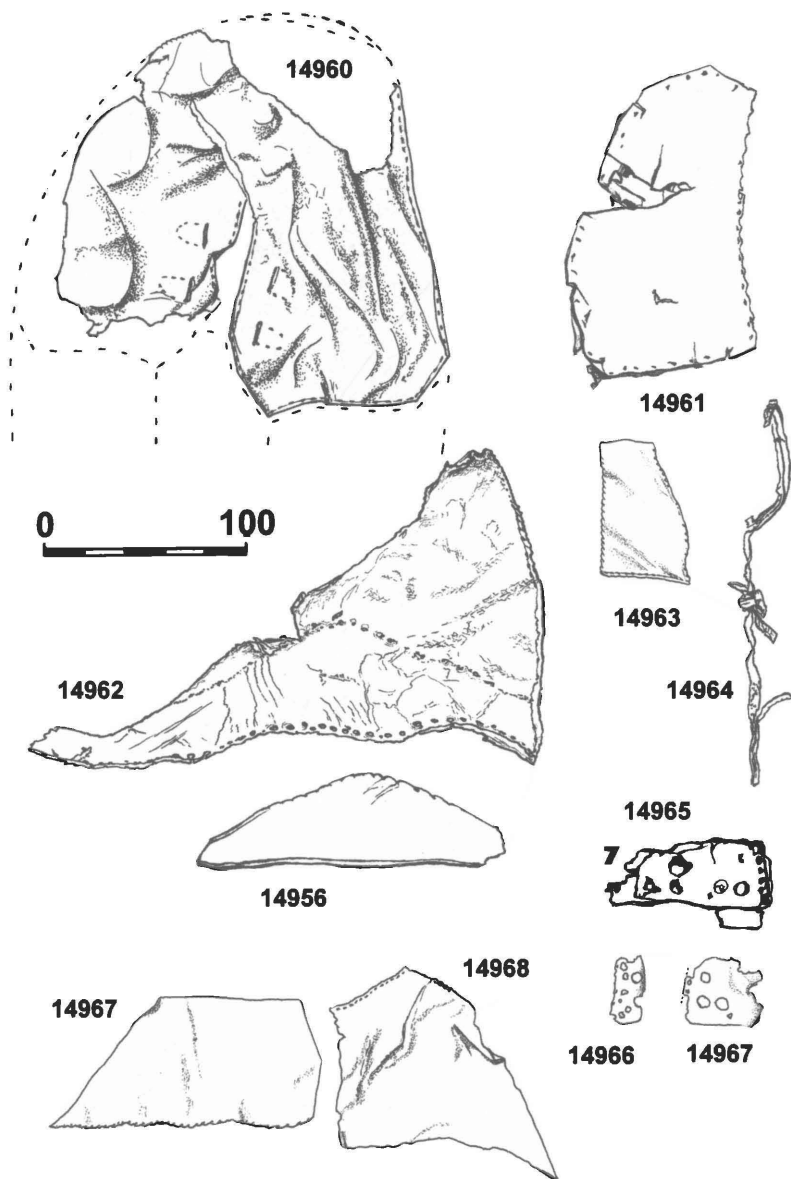
obr. 5 Vyřezávané, soustružené a řezané dřevo: Vyřezávaná hlavice ozdobné žerdě? (i.č. 12730), soustružená kuželovitá hlavice (i.č. 12731), dřevěný list lopaty (i.č. 12710), ševcovské kopyto (i. č. 14945), různě přířznuté latě a klínky (14944, 14946, 14947), dřevěná trubička s vloženou tyčinkou (14948).

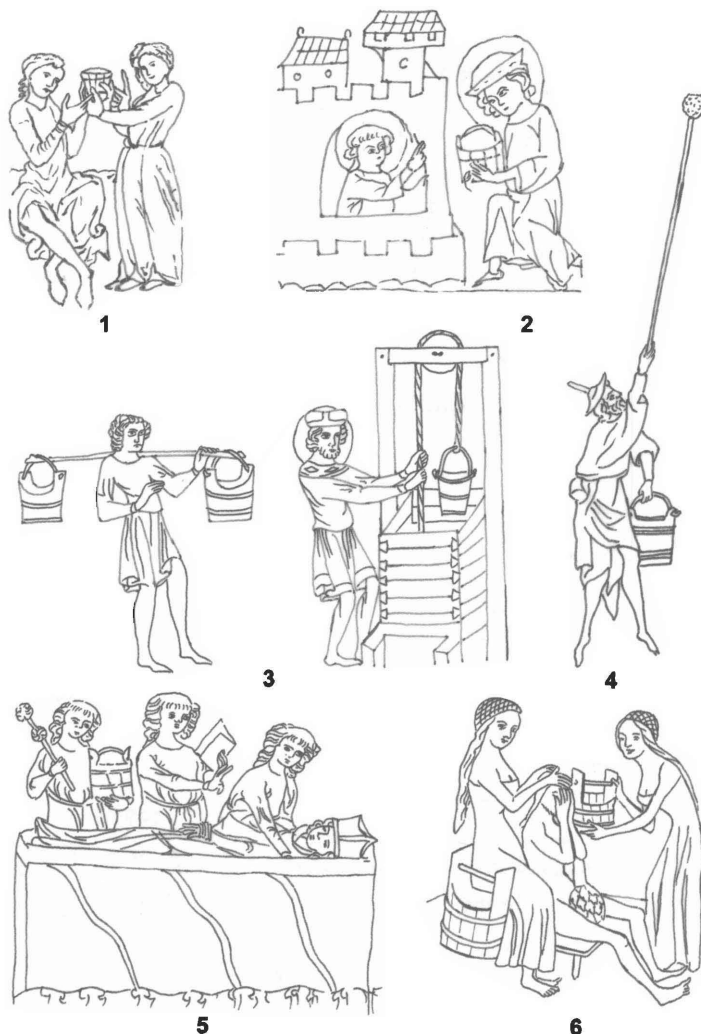
obr. 6 Velké bednářské dýhy: (i.č. 14970, 14971), šindele (i.č. 14972, 14973).

obr. 7 Usně: podešve (i.č. 14949, 14950, 14951, 14952), zlomky rámmů (i.č. 14953, 14954, 14955), podpůrné a doplňkové části bot (14956, 14957, 14958, 14959).

obr. 8 Usně: Nártový svršek s rozparkem a stopami po čtyřech vsazených řemíncích (i.č. 14960), patový svršek s postranní výztuhou (i.č. 14962, 14956), části svršků či kožených oděvů (i.č. 14961, 14963, 14968, 14969), kožená šňůrka s uzlem (i.č. 14964), perforované usně (i.č. 14965, 14966, 14967).

obr. 9 Ikonografie picího pohárku a vědra: 1 *Cursus Sanctae Mariae*, cca.1215, Pierpont Morgan Library sig. M 739, fol. 11v. (Lotovy dcery podávají otcí dýhový picí pohárek s vínem); 2 *Liber depictus*, po 1358, ÖNB Wien, sig. Codex 370, fol. 65v. (Sv. Vavřinec křtí Římana); 3 *Velislavova bible*, kol. 1340, NK Praha sig. XXIII.C.124, fol. 184 (Sv. Václav čerpá vodu); 4 *Pasionál abatyše Kunhuty*, 1321, Národní knihovna ČR, Praha, sig. XIV A 17, fol.8a (scéna ukřižování); 5 *Liber depictus*, fol.81r (Pohřeb sv. Maximina); 6 *Bible Václava IV.* 1390–1400, Österreichische Nationalbibliothek Wien, Cod. 2759, sv. 3, fol. 174 v. (král obsluhován lazebnicemi).

obr. 10
Ikongrafie ševcovského kopyta: 1 Hausbuch der Mendelschen Zwölfbrüderstiftung, kol.1426, SttB Nürnberg, Amb. 317.2 fol. 48v; 2 Hausbuch der Mendelschen... 1474, fol. 93v.

obr. 11 Rekonstrukce lopaty z čp. 7. Husitské muzeum v Táboře.

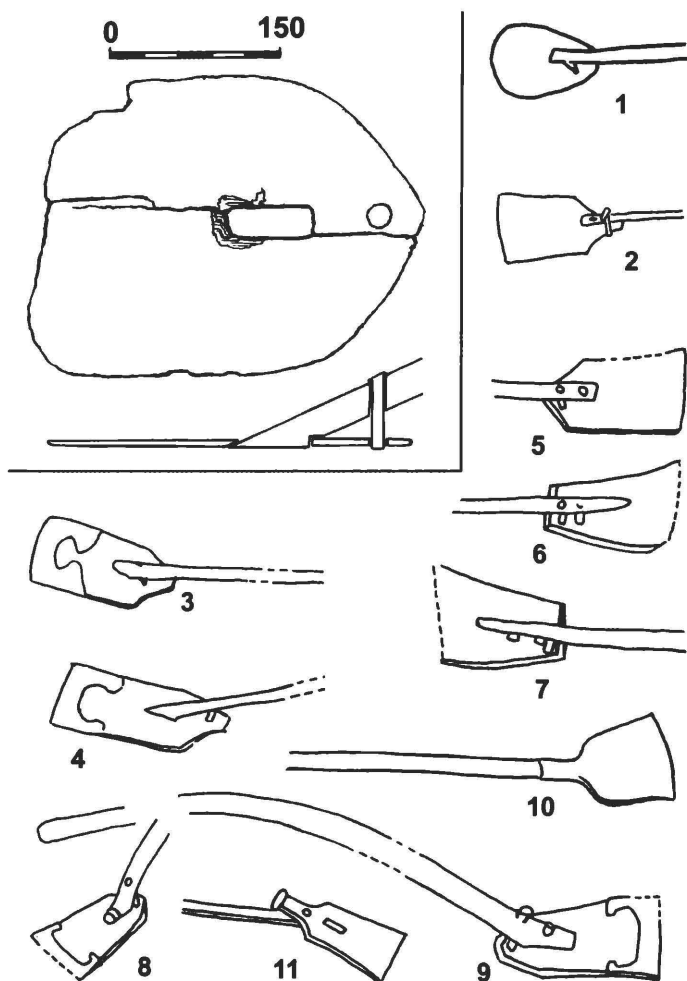

obr. 12 Ikonografie lopaty: 1 *The Travels of Sir John Mandeville*, BL Add. Ms. 24189, fol. 16r; **2** Ulrich Richental, *Chronik des Konstanzer Konzils*, kostnický rukopis, cca 1464. Rossgartenmuseum Hs.1, fol. 58r.

Obr.13

obr. 13
Ikonografie lopaty:
Vitas patrum, deutsch.
1477, UB Heidelberg,
Cod.Pal. germ. 90, fol 72.

obr. 14 Ikonografie lopaty a schema nasazení násady:

1 *Liber depictus*, po 1358, ÖNB Wien, cod. 317, fol. 34 v; 2 *The Travels of Sir John Mandeville*, kol. 1410, BL London Add. Ms. 24189, fol.7r; 3, 4 *Sv. Helena nalézá pravý kříž*, (patrně desková malba 1440 - 1445) provenience a uložení se nepodařilo zjistit); 5, 6, 7 *Weltchronik*, 1463, ÖNB Wien cod. 2823, fol. 39v, 133v, 239r; 8, 9 *Vitas patrum*, 1477, UB Heidelberg, Cod. Pal. germ.90; fol. 97r, 72v; 10, 11 *Jiří Agricola, De re metallica libri XII*, 1556, pag. 473, 114.

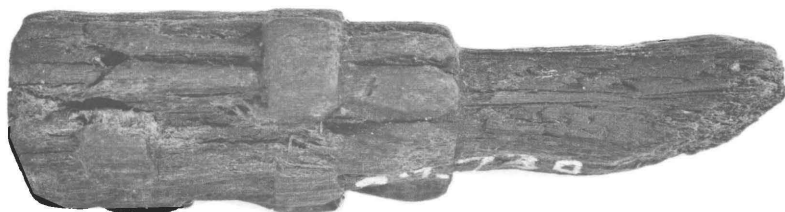

obr. 15 Ikonografie škorňe, nález z čp.7 a jeho rekonstrukce:

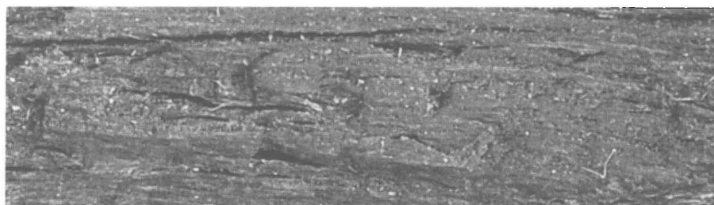
1, 2 Hofämterspiel, kol. 1450, Kunsthistorisches Museum Wien, sig. KK 5119, KK5089;
 3 Vitas patrum, deutsch 1477, UB Heidelberg, Cod.Pal. germ.90; fol. 80r; 4 překresle-
 ná škorňe, 1480, přejato z Van WAATERINGE-Willy Groenman - Velt L.M., 1975:
 Schuhmode im späten Mittelalter. Funde und Abbildungen, Zeitschrift für Archäologie
 des Mittelalters 3, s. 95 (bez udání původu); 5 Nález nártového svršku i.č. 14960; 6 re-
 konstrukce škorňe podle usně i.č. 14960.

12700

12730

obr. 16 Expoziční rekonstrukce picí misky i.č. 12700; Hlavice žerdě i.č. 12730.

Foto: Zdeněk Prchlík

Soupis použité literatury a pramenů

- AGRICOLA Jiří, 1556:** De re metallica libri XII, Basel.
- CARVER M.O.H., 1979:** Three Saxo-Norman tenements in Durham City, Medieval Archaeology XXIII, s. 1 – 81.
- CNOTLIWY Eugeniusz, 1980:** Późnośredniowieczna studnia-latryna na dziedzińcu zamku książąt pomorskich w Szczecinie, Materiały zachodniopomorskie XXVI / 1980, s. 333 – 395.
- CYMBALAK Tomasz – MATĚJKOVÁ Kristýna, 2012:** Zpracování nálezů ze dvou odpadních jímek a úskalí jejich interpretace, Staletá Praha XXVIII/2, s. 41 – 76.
- ČERNÁ Eva, 2002:** Sklo 13. – 16. století, in: Archeologie středověkého domu v Mostě (čp.226), Medievalia archaeologica 4.
- ČERNÁ Eva – KAFKA František – HEJDOVÁ Dagmar – HIMMELOVÁ Zdeňka – FRÝDA František, 1994:** Středověké sklo v zemích koruny české.
- DRAHOTOVÁ Olga a kol., 2005:** Historie sklářské výroby v českých zemích, I. díl I, Od počátků do konce 19. století, Praha, Academia,
- DRDA Miloš, 2007:** Středověký dřevěný artefakt z Tábora, TA 13 s. 105 – 124.
- DRDA Miloš, 2016:** Středověká cisterna z Tábora, Žižkova nám. Čp. 7, (I. Kuchyňská a stolní keramika), HT 20, S. 9 – 63.
- FROLÍK Jan – SIGL Jiří, 1998:**“ Chrudim v pravěku a středověku. Obrázky každodenního života.
- FRÝDA František, 1979:** Středověké sklo v západních Čechách, SZM v Plzni, II /,
- FRÝDA František, 1983:** Nálezy středověkého dřeva z Plzně, AH 8, s. 287 – 297.
- FRÝDA František, 1990:** Typologie středověkého skla v Čechách od 13. do konce 15. století, SZM v Plzni, Historie V.
- HAGGRÉN Georg – SEDLÁČKOVÁ Hedvika, 2007:** Ribbed beakers with applied glass threads in Europe, PA XCVIII /s. 231.
- GREW Francis – De NEERGAARD Margarethe, 2004:** Shoes and Pattens, Museum of London Publication.
- GŮHNE A., 1991:** Stadtarchäologie in Freiberg. Holzfund. Berlin
- HARRSEN Meta, 1937:** Cursus Sanctae Mariae. A thirteenth-century manuscript, now M. 739 in The Pierpont Morgan Library, New York.
- HAZELBAUER Zdeněk, 1990:** Stavební rekonstrukce dvou vrcholně gotických kamen ze Sezimova Ústí, AH AH 15 / 1990 S. 361 – 383.
- HLAVÁČEK PETR., 2002:** Analýza usňových dílců, in: Archeologie středověkého domu v Mostě, čp. 226. Medievalia archaeologica 4.
- HOLOWIŃSKA Zofie, 1967:** Dzielnica rzemieślnicza z XII i XIV wieku w Gdańsku, stan. 2, Gdańsk wczesnośredniowieczny, VI, s. 183 – 243.
- KAVÁN Jatoslav, 1962:** Nálezy zlomků dřevěných nádob a nábytku ze 13. století, PA LIII / 1962, s. 219.
- KOCHAN Šimon, 2002:** Dřevěné středověké artefakty z Jihlavy, AH 37, s. 767.
- KOLČIN B.A., 1968:** Novgorodskie drevnosti. Děrevjannye izdělja. Archeologija SSSR, Svod archeologičeskich istočnikov E 1 – 55.
- KOSTROUCH František, 2009:** Středověké dýhové misky z Olomouce AH 34, s. 483 – 499.

- KRAJÍČ Rudolf, 1989:** Výzkum středověké studny v Soběslavi, okr. Tábor (I. Nálezové okolnosti a deskripce materiálu), AVJČ 6, s. 79 – 96.
- KRAJÍČ Rudolf, 1990:** Výzkum středověké studny v Soběslavi, okr. Tábor (II. Analýza souboru kuchyňské a stolní keramiky), AVJČ 7, s. 97 – 112.
- KRAJÍČ Rudolf a kol., 1998:** Dům pašije Prokopa v Táboře (Archeologický výzkum odpadní jímky v domě čp. 220), Tábor 1998,
- KRAJÍČ Rudolf, 2003:** Sezimovo Ústí. Archeologie středověkého poddanského města 3. Kovárna v Sezimově Ústí a analýza výrobků ze železa. Díl II, Tábor 2003.
- KRÁSA Josef, 1983:** The Travels of Sir John Mandeville, BL Add. Ms. 24189, New York.
- KRÁSA Josef, 1990:** České iluminované rukopisy 13. / 16. století, Praha.
- KRUMAUER BILDERCODEX ÖNB** Codex 370, Codices selecti XIII (faksimile), Graz 1967.
- KÜHNEL Harry ed.,mit. HUBSBÜCLER Helmut, JARITZ Gerhard, VAVRA Elisabeth 1965:** Alltag im Spätmittelalter, Graz, Wien, Köln.
- KYESER aus Eichstätt Conrad, 1967:** Bellifortis, Georg-Agricola-Gesellschaft, Düsseldorf.
- LEHEČKOVÁ Eva, 1975:** Nové nálezy středověkého skla z Kutné Hory, PA LXVI.
- MACEK Josef, 1955:** Tábor v husitském revolučním hnutí, II. Tábor chudiny venkovské a městské, Praha.
- MORRIS A. Carole, 2000:** Wood and Woodworking in Angloscandinavian and Medieval York in. Archaeology of York. The Small Finds 17 / 13, Craft, Industry and Everyday Life.
- Mould Quita – CARLISLE Ian – CAMERON Esther,** Leather and Leatherworking in Angloscandinavian and Medieval York in. The Archaeology of York. The Small Finds 17/16. Craft, Industry and Everyday Life.
- MÜLLER Ulrich, 1996:** Holzfunde aus Freiburg Augustinereremitenkloster und Konstanz. Herstellung und Funktion einer Materialgruppe aus dem späten Mittelalter, Stuttgart
- NECHVÁTAL Bořivoj, 1976:** Středověká studna v Plzni - Solní ulici, ASM 12.
- OLSEN Rikke Agnete, 1984:** Bäuerliche Sachkultur Dänemarks im Spätmittelalter. Archäologische Funde und Bildliche Darstellungen, Veröffentlichungen des Instituts für mittelalterliche Realienkunde Österreichs Nr. 7/ Wien.
- ORNA J., 2001:** Nálezy středověkých dřevěných předmětů v Plzni. Katalog. CD ROM, Plzeň.
- Van REGTENEN Altena – SARFATIJ H., 1969:** A Late Medieval Site at Diemen, Prov. Nord Holand, Berichten van de Rijksdienst 19.
- RICHTAL Ulrich,** Chronik des Konstanzer Konzils 1414 – 1418 (ed Feger Otto), Konstanz.
- RICHTER Miroslav, 1982:** Hradištko u Davle – městečko ostrovského kláštera, Academia Praha.
- RICHTER Miroslav – KRAJÍČ Rudolf, 1990 :** Sezimovo Ústí – Archeologie středověkého poddanského města 2, Tábor.
- RICHTER Miroslav – VOKOLEK Vít, 1995:** Hradec Králové. Slovanské hradiště a počátky středověkého města, Praha - Hradec Králové.
- SEDLÁČKOVÁ Hedvika, 2007:** From the Gothic period to the Renaissance. Glass in Moravia 1450 – circa 1560.

- SEDLÁČKOVÁ Hedvika, 2004:** Středověké sklo z Opavy, PA XCV / s. 232 – 233.
- SCHOLKMANN Barbara, 1982:** Mittelalterliches Holzgerät aus Südwestdeutschland, Zeitschrift für Archäologie des Mittelalters 10/s. 101 – 131.
- SMETÁNKA Zdeněk, 1969:** K morfologii českých středověkých kachlů, PA LX / S. 228 – 265.
- SCHNACK CHRISTIANE, 1992:** Die mittelalterliche Schuhe aus Schleswig, in: Ausgrabungen in Schleswig, Berichte und Studien, Neumünster, 10.
- ŠEBESTA Pavel, 1979:** Středověké sklo z Chebu, SZM v Plzni, Historie II, str. 79 – 95.
- ŠEBESTA Pavel, 2007:** Středověké a novověké sklo z archeologických nálezů v Chebu, SZM v Plzni, Historie XVIII, s. 154 – 160.
- ŠMAHEL František a kol., 1990:** Dějiny Tábora, I. / 1. , I. / 2.
- ULBRICHT Ingrid – SAGGEN E. Hilke – GLOY Karl-Heinz – MAYER-KÜSTER Ulrike, 2006:** Holzfunde aus dem mittelalterlichen Schleswig in: Ausgrabungen in Schleswig. Berichte und Studien 17 (ed. Volter Vogel).
- URBÁNKOVÁ Emma - STEJSKAL Karel - Pasionál Přemyslovny Kunhuty, Praha 1975.**
- VONDRÁČKOVÁ Kristina, 1996:** Nálezy ze středověkých studní pod jezuitským kostelem v Klatovech, SZM v Plzni XIII, s. 134 – 159.
- VELISLAI BIBLIA PICTA** (ed. Stejskal Karel), Cimelia Bohemica XII, Praha 1970.
- Van WAATERINGE–Willy Groenman 1988:** Leather from Medieval Svendborg in: The Archaeology of Svendborg, Denmark. No. 5 (ed. Henrik M. Jansen).
- Van WAATERINGE–Willy Groenman – Velt L.M., 1975:** Schuhmode im späten Mittelalter. Funde und Abbildungen, Zeitschrift für Archaeologie des Mittelalters 3, s. 95.
- VAVŘINEC z Březové, Husitská kronika, Praha 1979.**
- VITAS PATRUM, 1477:** UB Heidelberg Cog. Pal. Germ, 90.
- WELTCHRONIK, 1463:** ÖNB Wien cod. 2823.
- WENZELSBIBEL, ÖNB Codex 2759, Codices selecti..., Graz 1981.**

Seznam zkratk

- AH** Archeologia historica
- AR** Archeologické rozhledy
- ASM** Archeologické studijnímateriály
- AVJČ** Archeologické výzkumy v jižních Čechách
- ÖNB** Österreichische National bibliothek Wien
- HT** Husitský Tábor
- PA** Památky archeologické
- SZM** Sborník Západočeského muzea
- TA** Táborský archiv
- UB** Universitätsbibliothek

Rozbor osteologického materiálu z cisterny v čp. 7 v Táboře

PETR ZBYTOVSKÝ – MILOŠ DRDA

Abstract:

*Numerous animals were identified from 551 assignable fragments of bones found in a tank in house no. 7. Specifically the following species were found there: out of domestic animals there were **horses, oxen, sheep, goats, pigs, fowl, geese and cats**. In addition to that **deer stags, hares and partridges** were found. Out of water species there were **carps, pikes and crayfish**. The fact that also **human** bones were found can be considered exceptional. The large amount of fowl remains found in this place as compared to other medieval locations inspired the authors to present hen keeping in medieval iconography. Pictures showed mostly henhouses, protective means against predators and transport boxes. Rare images showed the process of cooking hen meat and cockfighting.*

Key words:

the town of Tábor; osteology; iconography; henhouse

Osteologický materiál, získaný z cisterny domu čp. 7 v Táboře, obsahoval celkem 931 kostí a jejich zlomků. Určit se podařilo 551 zlomků, 125 zlomků bylo neurčitelných. Zlomky žeber a obratlů nebyly určovány. Byly také nalezeny neúplné skelety některých druhů. Kosti v nich obsažené

byly zahrnuty do celkového počtu určených kostí, z kterého bylo určováno procentuální zastoupení druhů. Další procentuální zastoupení bylo získáno z celkového počtu kostí, považovaných za kuchyňské odpadky, tedy ze zvířat konzumovaných (Tab. č. 1). V Tab. č. 2 jsou zachyceny četnosti jednotlivých zlomků z anatomického hlediska.

Kosti byly získány ze tří vrstev, ale protože součásti skeletu jelena do 0,5 roku byly nalezeny ve všech třech vrstvách, je celý nález hodnocen najednou. Můžeme pouze konstatovat, že na kosti a jejich zlomky byly kvantitativně i kvalitativně nejbohatší druhá a třetí vrstva, tedy vrstvy nejstarší.

Zhodnocení jednotlivých druhů

Kůň domácí (*Equus ferus f. domestica*) je v celém nálezu zastoupen pouze jedním zlomkem (dist. část levé tibie). Některé další pozůstatky by mohly být zastoupeny v neurčitelných zlomcích.

Tur domácí (*Bos primigenius f. taurus*). Zlomky jeho kostí tvoří pouze 6,2 % z celkového počtu zlomků, z kuchyňských odpadků je to však 12,4%, což je druhé největší zastoupení. Značná část neurčitelných zlomků patří zřejmě k tomuto druhu. Na některých kostech jsou zřetelné stopy sekání. Určené zlomky pocházejí minimálně ze čtyř zvířat (2 telata, 1 subadultní a 1 adultní jedinec).

Ovce domácí (*Ovis ammon f. aries*) a koza domácí (*Capra aegagrus f. hircus*). Tyto dva druhy, jejichž kostí nelze většinu jednoznačně rozlišit, jsou zastoupeny poměrně málo, 4,5 % z celkového počtu určených zlomků a 9,1 % z kuchyňských odpadků. Zlomky pocházejí minimálně ze 3 zvířat. Pravděpodobně šlo o ovce, protože zde byly zjištěny podle atlasu a lebečních kostí minimálně 2 jedinci tohoto druhu, adultní a juvenilní. Některé zlomky nesou stopy sekání a opálení, jako typické kuchyňské odpadky.

Prase domácí (*Sus scrofa f. domestica*) je v celkovém vzorku zastoupeno velmi početně, a to 27,7 %. V tomto počtu jsou ale zahrnuty kosti patřící 11 neúplným skeletům zvířat ve stadiu foetus, neonatus a velmi mladých jedinců ve stáří do 0,5 roku. Šlo zřejmě o mrtvě narozená mláďata nebo o selata uhynulá ve velmi mladém věku, která byla odhozena do odpadků. Tomu nasvědčuje i nález pravé mandibuly novorozeného selete s patologicky deformovaným zubním obloukem. Z minimálně tří

jedinců ve stáří 1 – 3,5 roku bylo nalezeno 26 zlomků, některé se stopami sekání. Zde šlo pravděpodobně o kuchyňské odpadky. **Kur domácí (*Gallus gallus f. domestica*)** je v našem materiálu nejhojněji zastoupeným živočišným druhem (30,1 %). Kostí jsou minimálně z 19 jedinců tohoto druhu (3 kohouti, 4 kuřata a 12 slepic).

Husa domácí (*Anser anser f. domestica*). Zlomky kostí tohoto druhu tvoří pouze 2% z celkového počtu určených kostí a 4% z kuchyňských odpadků. Část zlomků pocházela z mladého jedince, část z dorostlého zvířete. Z velikosti femuru, pocházejícího z dospělého kusu, bylo zjištěno, že jde o zakrslý, degenerovaný typ.

Kočka domácí (*Felix lybica f. catus*) je v našem materiálu jediným zástupcem nekonzumního domácího zvířete. Je zastoupena velmi početně (18,7%). Jde o zbytky minimálně 8 skeletů převážně dospělých jedinců (5 ad., 3 subad.), které byly odhozeny do odpadků.

Divoká zvířata tvoří jen malou část vzorku (necelých 10% zlomků z celkového počtu určených kostí). Zajímavý je nález neúplného skeletu **jelena lesního (*Cervus elaphus*)**. Šlo o zvíře ve stáří do 0,5 roku a na kostech, které byly nalezeny celé, nepřelámané, nebyly nalezeny žádné stopy po sekání ani po jiné kuchyňské úpravě. Jak se dostaly do cisterny nelze jednoznačně odpovědět. Byla také nalezena část lodyhy parohu, která byla uříznutá a provrtaná. Pravděpodobně byla získána ze shozu, nebo mohla být.

Zajíc polní (*Lepus europaeus*) je zastoupen pouze 4 zlomky, **koroptev (*Perdix perdix*)** jedním. Zde jde patrně o kuchyňské odpadky. Nízký podíl zlomků z divokých zvířat svědčí o malém významu lovu pro výživu člověka v tomto prostředí a období.

O zpestřování stravy vodními živočichy, kteří hráli určitě důležitou roli jako jídla postní, svědčí nálezy zlomků dentala a opercula **štiky obecné (*Esox lucius*)**, lebečních kostí **kapra obecného (*Cyprinus carpio*)** a zlomků klepeta **raka (*Astacuss*)**.

Neobvyklý je nález kostí lidských. Pět kostí je pozůstatkem skeletu infantilního jedince, snad novorozence. Zda šlo o násilně zabitě dítě nebo o dítě mrtvě narozené, což je pravděpodobnější, odhozené do odpadků, není možné jednoznačně rozhodnout. Jedna lýtková kost patřila dospělému člověku. Její nález je těžko vysvětlitelný.

Zajímavý pohled na strukturu osteologických nálezů z jímky v čp. 7 přináší srovnání s několika dalšími soubory kostí z přibližně stejně starých objektů. V jímce v čp. 220, vzdálené jen několik desítek metrů, bylo

bohužel nalezeno jen malé množství zvířecích kostí a procentuální vyjádření jejich druhové skladby by mohlo být zavádějící. Nicméně hlavní hospodářské druhy chované v městském prostředí pozdního středověku a nastupujícího raného novověku jsou shodné.

Více poznatků přináší srovnání s početnějšími osteologickými nálezy ze tří studní v Plzni, a to v Solní ulici¹ a Perlové ulici studna č. 1 a studna č. 3². Jestliže ve všech čtyřech jmenovaných objektech nepřesahuje poměrné zastoupení tura domácího s mírnými výkyvy 10 %, ovce/koza má podobné zastoupení s výjimkou extrémních 40 % v Solní ulici. Nepřekvapuje početnější zastoupení prasete domácího, které v Táboře dosahuje téměř 28 % a v Plzni Perlové st. č. 3 přesahuje 40 %. Podstatně méně se vyskytuje husa domácí, jejíž desetiprocentní maximum bylo zjištěno v Plzni Solní ulici. Tábořské dvouprocentní zastoupení zhruba odpovídá ostatním souborům. Poněkud výjimečná je situace u kura domácího s jeho 30 %, při čemž ve všech ostatních srovnávaných souborech je procento slepičí drůbeže podstatně nižší. To platí i pro starší osteologické soubory ze Starého Místa u Jičína z 2. poloviny 13. století(1,2 %)³, mostecké studny 1/80(1 %)⁴ a plzeňské studny Perlová 2 (8,7 %)⁵.

Vzhledem ke své hmotnosti i nekonzumnímu charakteru je nepatrné procento koně domácího v tábořské jímce v celku logické. Stejně tak logický je téměř 19 % poměr kostí kočky domácí, jejíž užitečnost spočívala v likvidaci myší.

Podíl lovné zvěře na konzumaci městského obyvatelstva je všeobecně považován za minimální, přesto se ve zkoumané jímce, na rozdíl od ostatních srovnávaných, objevily pozůstatky tří druhů, a to jelena lesního, zajíce polního a koroptyve. Jen v Plzni Solní byly nalezeny kosti lišky

1 Srov. Josef BENEŠ, *Osteologický materiál ze středověké studny I (Plzeň – Solní ulice č. 20)*, in: Bořivoj NECHVÁTAL, *Středověká studna v Plzni – Solní ulici* ASM 12, 1976, s.147.

2 Srov. Zdeňka SŮVOVÁ, *Archeozoologická analýza materiálu ze tří pozdně středověkých studní v Plzni*, Ve službách archeologie VII/2006, s. 255.

3 Srov. Lenka KOVAČIKOVÁ, *Soubor zvířecích kostí z období středověku ze Starého Místa u Jičína*, Archeologie ve středních Čechách 18/1, 2014 s.351.

4 Srov. Lubomír PEŠKE, *Osteologické nálezy ze středověké studny 1/80 z Mostu*, PA LXXIV / 1983, s. 503.

5 Srov. Zdeňka SŮVOVÁ, *Archeozoologická analýza materiálu ze tří pozdně středověkých studní v Plzni*, Ve službách archeologie VII/2006, s. 255.

obecné, kterou lze považovat jak za škodnou, tak za kožešinnou zvěř. Nepatrné procento, respektive promile bylo konstatováno u živočichů vodních (kapr obecný, štika obecná a rak), kteří zároveň sloužili za pokrmu postní. Tábořský soubor však zdaleka nedosahuje druhové rozmanitosti nálezů ryb v Plzni Perlová studna 3.

Lze konstatovat, že osteologický rozbor nálezů z jímký v čp. 7 přinesl zajímavý pohled na soužití člověka s domácími i divokými zvířaty v Táboře ve 2. polovině 15. a první polovině 16. století a výrazně doplnil představu získanou osteologickou analýzou nálezů z jímký v čp. 220.

Vysoký podíl slepičí drůbeže v tomto souboru oproti řadě jiných středověkých českých lokalit si snad zaslouží letmý pohled na podobu středověkých kurníků, případně některé ostatní aspekty chovu slepic v ikonografických pramenech širší střední Evropy. Nejprostším typem kurníku byla jednoduchá košatinová budka více méně hranolovitého tvaru, jakou ukazuje scéna z *Tacuina sanitatis*, jehož rukopis vznikl v severní Itálii kolem 1390 (obr. 1/1).⁶ V čelní stěně budky byla patrně zasouvací dvířka, jak napovídají dva postranní svislé sloupky rámu a tři vodorovné čárky po stranách dvířek, které sice mohou být panty s petlicí (v tom případě by nešlo o „šoupačky“), ale také jinou fixovací, či posouvací pomůckou. Na levé straně vrátek je umístěn vstupní otvor, jehož excentrické umístění také svědčí pro „šoupačky“, několik menších vrtaných otvorů v horní a pravé části sloužilo zřejmě k odvětrání plynů ze slepičího trusu. Vrátko patrně sloužila k uzavření slepic na noc a jejich ochraně před predátory, zejména notoricky známou liškou, která byla jistě častým nezvaným hostem každého chovu slepic a tak se také nezřídka dostala do umění jako realisticky ztvárněná šelma např. v *Pontifikálu Karla III. Lotrinského* (obr. 2/1)⁷ z počátku 14. století a rukopisu Antonia Pforra *Buch der Beispiele* (obr. 2/2)⁸ ze Švábska čtvrté čtvrtiny 15. století nebo v satirické podobě nenasytného mnicha z francouzského *Breviáře* z konce

6 Převzato z *Tacuinum sanitatis in medicina*, Österreichische Nationalbibliothek Wien, Codex Vindobonensis, series nova 2644 Faksimile, Graz 1967.

7 Převzato z Fotodokumentace hmotné kultury v ikonografii AÚ AV ČR;

8 Převzato z *Antonius von Pforr: Buch der Beispiele*, Universitätsbibliothek Heidelberg, Cod. Pal. Germ. 84, faksimile on line: <http://didi.ub.uni-heidelberg.de/diglit/cpg84/0215>;

15. století⁹. Šelmy a zloději však nebyli jediným nebezpečím pro chov slepic. Zejména kuřata bylo třeba chránit před ptačími predátory a k tomu sloužily pletené kuželovité stříšky z proutí (obr. 3)¹⁰, jaké nám ukazují *Hodinky Kateřiny de Clèves* z Utrechtu kolem 1440 a nizozemská *Knížní ilustrace* z roku 1567. Přes více než stoletý časový rozdíl se příliš nezměnily. Výše zmíněný severoitalský exemplář proslulé zdravotnické příručky, případně společný vzor, byl obkreslen do pařížského rukopisu *Tacuína* z Porýní ve třetí čtvrtině 15. století (obr. 1/2), jak ukazuje kompozice scény, ovšem vlastní kurník byl poněkud pozměněn. Budka nemá hranolový, ale valeně klenutý, půlválcový tvar. Také znázornění košatiny není zcela přesvědčivé. Kresba má nejspíš naznačit její omazání hlínou, nelze však vyloučit iluminátorovo nepochopení stavební technologie. Ostatní komponenty kurníku v zásadě odpovídají původnímu vzoru. O něco stabilnější byl asi dřevěný zamřížovaný kurník, jaký je vyobrazen ve francouzském překladu *Boccacciova Decameronu* z roku 1432 (obr. 1/3)¹¹. Jde o jakýsi poklop kubického tvaru, v němž se schovává záletník, jehož noha a ruka vykukují ven.

Leptší ochranou před predátory bylo určitě vysunutí kurníku na sloupky. Velice stylizovanou podobu takového, zřejmě košatinového kurníku hranolového tvaru na kúlech můžeme patrně nalézt ve wolfenbüttelském rukopisu *Sachsenspiegel* (obr. 3/1)¹². Košatinovou kupoli s vnějšími plnými vrátky bez větrání (pokud nejde o opominutí iluminátora) na stolanu s podpěrami a žebříkem se dvěma postranicemi a příčkami nabízí vídeňský iluminovaný rukopis rytířského románu *Willehalm* (obr. 3/2)¹³ asi z roku 1320. Snad až přílišnou výškou působí vysutý kurník na čtyřech zavětrovaných kúlech v latinském rukopisu *Tacuina sanitatis* z Francouzské národní knihovny (obr. 3/3)¹⁴. Je pojat asi jako dřevěná

9 Převzato z *Breviary*, Pierpont Morgan Library MS M.463, <http://corsair.themorgan.org/cgi-bin/Pwebrecon.cgi?BBID=316801>

10 Převzato 3/1 z *Hodinek Kateřiny de Cleves*, Faksimile on line: <http://www.themorgan.org/collection/hours-of-catherine-of-cleves/19>; 3/2 z internetu: Medieval and Renaissance Material Culture / Animals / Chickens

11 Převzato z faksimile on line: galicia.bnf.fr/ark:12148/btv1b7100018t/f444.item

12 Převzato ze *Sachsenspiegel*, Herzog August Bibliothek Wolfenbüttel, Cod. Guelf. 3.1 Aug.2, faksimile Berlín 1993;

13 Převzato z ÖNB Wien, Cod. S.n.2670.

14 Převzato z internetu: <http://visualiseur.bnf.fr/>

budka krytá prejzy ve výšce balkonu na vedlejším domě, ale vzhledem k velké stylizaci nelze iluminátoru příliš věřit. Žena na žebříku vybírá vejce a podává je do misky na nožce, kterou drží druhá žena. Kurník nemá žádná vrátka, ale vně pod okénkem je vysunut jakýsi rám, patrně s příčkami, který by mohl být nepochopeným hřadem.

Samostatnou stavbu kurníku košatinového neomítnutého charakteru, s rohovými sochami na nichž spočívá štítová vaznice a štítové krokve spojené dvěma hambalky předvádí iluminace z druhého vídeňského rukopisu *Willehalm* z roku 1387 (obr. 4/1)¹⁵. Její střecha je kryta došky a prázdný štít zakryt snopy slámy. Spodní část štítové stěny je volně přístupná pro hejno slepic, které v těch místech postává. Pokud bychom věřili exteriérovému pohledu, který nám iluminátor předkládá, museli bychom si přimyslet zvýšené podlaží či podstřeší v interiéru, tvořící vlastní kurník s hřadem a kukaněmi a nezbytným žebříčkem či schůdky. To by mohla ukazovat podobná stavba ze souboru iluminací k Vavřincovu překladu *Mandevilových cest* do češtiny z Britské knihovny v Londýně. (obr. 4/2)¹⁶ Jde o košatinovou stavbu se sedlovou střechou krytou došky. V patrně omítnutém průčelí je prolomen vstupní otvor bez dveří, jímž je vidět žebříček s jedním dřikem v ose a postranními příčkami-bidýlky, který se na některých iluminacích objevuje právě u kurníků. Zmíněný otvor je sice poněkud nelogicky zasazen vně uzavřeného prostoru dvora, kde se před objektem pohybují slepice a prase, ale na tuto zmatečnost iluminátora v umístování vstupů upozorňuje již Zdeněk Smetánka.¹⁷

Zrovna takový žebříček s bidýlky je nakreslen u kurníku na obrázku února v kalendariu *Grimanského breviáře* od vlámského mistra z let 1490 – 1510 uloženého v Národní knihovně Marciana v Benátkách (obr. 5)¹⁸. Kurník je ovšem jiný. Jde o hrázděný omítnutý přístavek k obytnému domu, v jehož přízemí se zamřížovaným okénkem by mohl být chlívek, snad pro prase stojící vedle, a pod zasněženou pultovou střechou

ConsulterElementNum?O=IFN-08100553 E=JPEG Deb=119 Fin=119 Param=C

15 Převzato z ÖNB Wien, Cod. S.n. 2643.

16 Převzato z *The Travels of Sir John Mandeville*, (ed. Josef Krása,) British Library London Add. Ms. 24189, New York 1983.

17 Srov. Zdeněk SMETÁNKA, *K ikonografii středověké vesnice*, AR XXXVII / 1985, s. 319.

18 Převzato z Breviarium Grimany Wikimedia commons.

přístřešek pro slepice. Jedna sedí na bidýlku hned pod prázdným okénkem, druhá uprostřed žebříčku, třetí zobe na dvoře. I tento kurník se dočkal napodobeniny, tentokrát zrcadlově obrácené, v díle vlámského iluminátora Simona Benninga *Henneseý Book of Hours* z roku 1530 i některých dalších.

Konečně další podobu kurníku, který představuje asi neúčinnější ochranu chovu, prezentuje *Tacuinum sanitatis* z knihovny Casanatenese v Římě (obr. 6)¹⁹. Je umístěn v síni zděného domu za příčkou proloženou dveřním otvorem a dvěma malými, snad větracími okénky. Také otevřené dveře mají větrací perforaci. Průhledem je vidět hřad z několika tyčí a od něj vede na podlahu žebříček se dvěma postranicemi a do nich vsazenými příčkami. Na jedné z nich sedí slepice, ošatka se zrním je na podlaze. Hospodyně právě vybrala do košíku vejce. Takřka stejný kurník ukazuje vídeňský a pařížský rukopis *Tacuina*. Evidentně jde o obkreslení jednoho vzoru.

Že byly slepice i vejce důležitým artiklem místního trhu, není třeba zdůrazňovat. V souvislosti s trhem bývaly také zobrazovány. Prodavačka slepic a holoubat z pařížského rukopisu *Tacuina sanitatis* (obr. 8/1)²⁰ má válcovitou přepravní klíčku s dřevěným rámem, do něhož jsou zapuštěny tenké, patrně také dřevěné příčky. Ptactvo určené k prodeji je pohromadě uvnitř. Vejce má v běžném pleteném košíku se třmenovým uchem. Dvě přepravky z jiného pařížského rukopisu *Tacuina* (obr. 8/2)²¹ jsou obohaceny o důležitý detail, a to dvířka v horní kruhové mříži. Kvádrovitou přepravní klec na drůbež ukazuje obrázek stěhující se farářovy hospodyně v *Jenském kodexu* (obr. 8/3)²² z přelomu 15. a 16. století (Knihovna Národního muzea v Praze). Plošné neperspektivní zobrazení však mnoho detailů nenabízí. Ve velkých městech zřejmě obchod s drůbeží nabral značných rozměrů a vyžádal si samostatné živnosti. V norinberském *Hausbuch der mendelschen Zwölfbrüderstiftung* jsou k roku 1425

19 Převzato z *Tacuinum sanitatis* Wikimedia commons.

20 Převzato z internetu: <http://visualiseur.bnf.fr/ConsulterElementNum?O=IFN-7815547 & E=JPEG & Deb=18Fin=1 & Param=C>

21 Převzato z *Medieval and Renaissance Material Culture / Containers / Baskets*.

22 Převzato z pozůstalosti Antonína Bláhy, fotografa Národního muzea v Praze, zakoupené do tehdejšího Muzea husitského revolučního hnutí v roce 1987, sig. SD 261.

a 1430 (obr. 9)²³ uvedeni dva „nosiči kuřat“ vybavení speciálními, téměř identickými krosnami s dřevěnou kostrou a vakem pleteným z popruhů či řemíneků. Mřížkou u dna vykukují kuřata, s vrchu je krosna zamčena na visací zámek.

Za pouhý doplněk lze považovat dva příklady z pestré ikonografické tematiky konzumace slepičího masa, respektive její přípravy. Kuchání a vaření slepic v kotlíku zavěšeném nad ohništěm s dymníkem ukazuje vídeňský rukopis *Tacuina sanitatis* (obr. 10/1)²⁴, kuřata na rožni pak obrázek z bordury *Románu o Alexandrovi* (obr. 10/2)²⁵ z let 1338–1344 z Oxfordské univerzitní knihovny. To už je však jiná kapitola.

S chovem slepic souvisí také kohoutí zápasy, které ukazuje další z výjevů v bordurách *Románu o Alexandrovi* (obr. 10/3)²⁶. I ty však náležejí spíše do jiného okruhu každodenního života středověku a raného novověku. Na rozdíl od některých států západní Evropy, zejména Anglie, se tato krvavá kratochvíle českým zemím spíše vyhýbala, ale neznámá zde nebyla.²⁷

23 Převzato z: *Hausbuch der mendelschen Zwölfbrüderstiftung*, Wikimedia commons.

24 Převzato z *Tacuinum sanitatis in medicina*, ÖNB, Codex Vindobonensis series nova 2644 Faksimile, Graz 1967.

25 Převzato z *Romance of Alexander*, Bodleian Library, University of Oxford, L MS Bodl.264, faksimile on line.

26 Převzato z *Romance of Alexander*, Bodleian Library, University of Oxford, L MS Bodl.264, faksimile on line.

27 Srov. Jindřich FRANCEK, *Lovecká vášeň v proměnách století*, Praha 2008, s. 41.

Analysis of osteological material from a tank in House no. 7

PETR ZBYTOVSKÝ – MILOŠ DRDA

A total of 931 bones were obtained from a tank in house no. 7; out of the total number 551 bones were assigned to particular species. The percentage of species was defined first from the total number of bones, and second from the number of bones considered kitchen garbage. Bones from all layers were analyzed as a whole whereas the largest number of bones was found in layers no. 2 and 3. Out of consumable domestic animals the following were found: **oxen, sheep and goats, pigs, fowl** (the most numerous species – 30% out of total) and **gees**. Non-consumable domestic animals were represented by **horses and cats**.

As regards wild animals remains of **deer stags, hares and partridges** were found in the tank. These formed less than 10% of the total, which demonstrates an insignificant role of hunting in nutrition of medieval people. Menu was diversified by water animals – **pikes, carps and crayfish**. Water species were also eaten during fast.

The high percentage of fowl in the tank from House no. 7 as compared to Pilsen complexes from Solní Street and Perlová Street (well 1, 3) was a challenge which inspired the authors to present the reflection of fowl breeding in medieval iconography. Pictures showed mainly henhouses but also protective and transportation means available in the local market and possibly also other facts and objects related to hen breeding. Pictures of henhouses of various shapes were found in several manuscripts of medieval medical book *Tacuinum sanitatis in medicina* from the Österreichische Nationalbibliothek in Wien, the Bibliothèque Nationale de France in Paris and from the Biblioteca Casanatense Roma, in addition to that such pictures were found also in two manuscripts of chivalric novel *Willehalm* in the Österreichische Nationalbibliothek in Wien, in calendars *Grimany Breviary* in Biblioteca Nazionale Marciana in Venecia and in *Henessé Book of Hours* in the Royal Library of Belgium in Bruxeles; in addition to that pictures related to the topic were also found in the French translation of the *Decameron by Boccaccio* in the Bibliothèque Nationale de France in Paris, in the *Sachsenspiegel* manuscript in the Herzog August Bibliothek Wolfenbüttel, and in one of a set of illuminations accompanying the Czech translation of *The Travels of Sir John Mandeville* by Vavřinec of Březová in the British Museum in London.

The look of henhouses was very varied ranging from simple wicker or wooden boxes to suspended booths standing on pillars, separate wicker structures, half-timbered structures adjoining houses and ending with best secured henhouses located in halls inside houses.

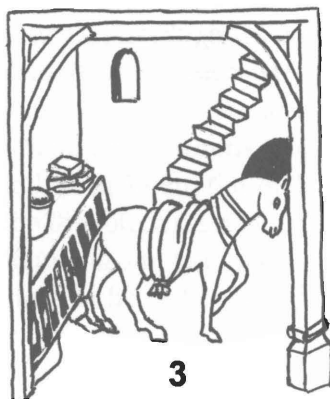
Transportation boxes were identified in two manuscripts of *Tacuina sanitatis* in the Bibliotheque Nationale de France and in the *Jena Codex – Antithesis Christi et Antichristi* in the Knihovna Národního Muzea in Prague. A very special frame-backpack for transportation of chicken was pictured twice in the *Hausbuch der mendelschen Zwölfbrüderstiftung* in the Stadtbibliothek Nürnberg. Out of fairly frequent pictures of a fox, the main predator of fowl herds, both in a realistic or satirical form, the authors picked pictures of the *Pontificate of Charles III of Lorraine* in the Národní Knihovna of the Czech Republic in Prague, in the *Buch der Beispiele by Antonio von Pforr* from the Universitätsbibliothek Heidelberg and from the *Breviary* of the Pierpont Morgan Library in New York. Pictures of baskets protecting chickens against bird predators were obtained from *The Hours of Catherine of Cleves* in the Pierpont Morgan Library in New York and from a *Book-illustration* in the British Museum in London. As regards the marginal topic of cooking, the authors picked a picture of disemboweling and boiling chicken in a pot from the Viennese manuscript *Tacuina Sanitatis* and a picture of broiling several chickens on a long skewer plus a cockfight from edge painting in the *Romance of Alexander* in the Bodleian Library University Oxford.

1

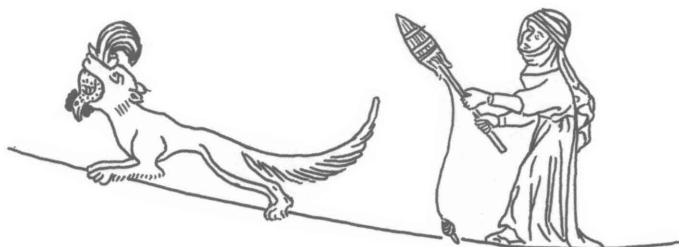

2

3

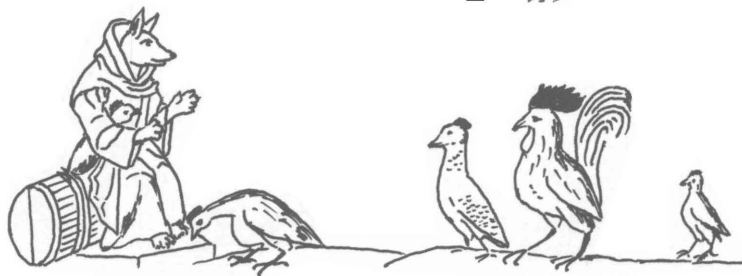
obr. 1 Malé košatinové a dřevěné kurníky: 1 *Tacuinum sanitatis*, 3. čtvrtina 15. st., Porýní, Bibliotheque nationale de France Paris, dep. Manuscripts, Latin 9333, fol 63r. 2 *Tacuinum sanitatis* kol.1390, Severní Itálie, ÖNB Wien SAD 2644, fol. 65r. 3 *Boccaccio: Decameron*, Francouzský překlad 1432, BNF Paris, Arsenal 5070, fol. 215v.

1

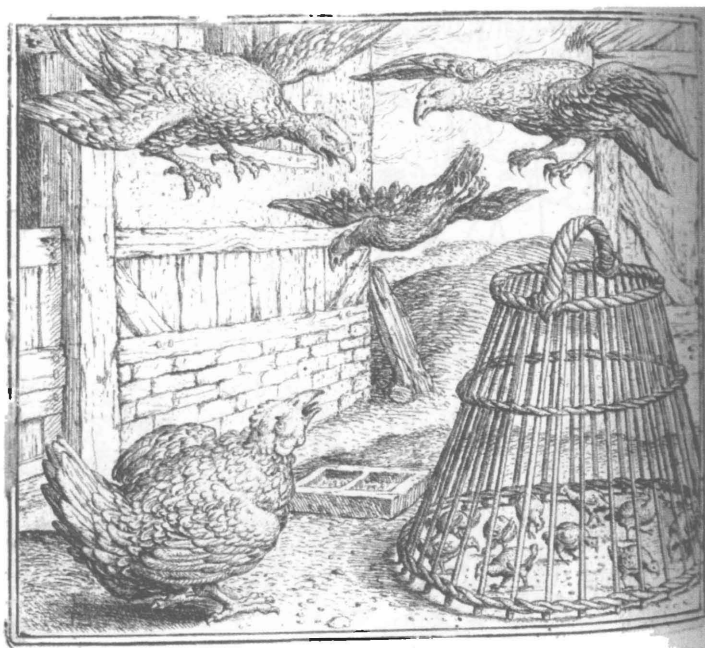
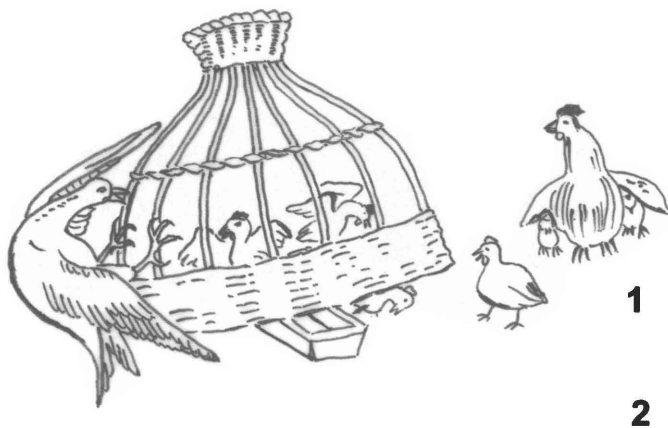

2

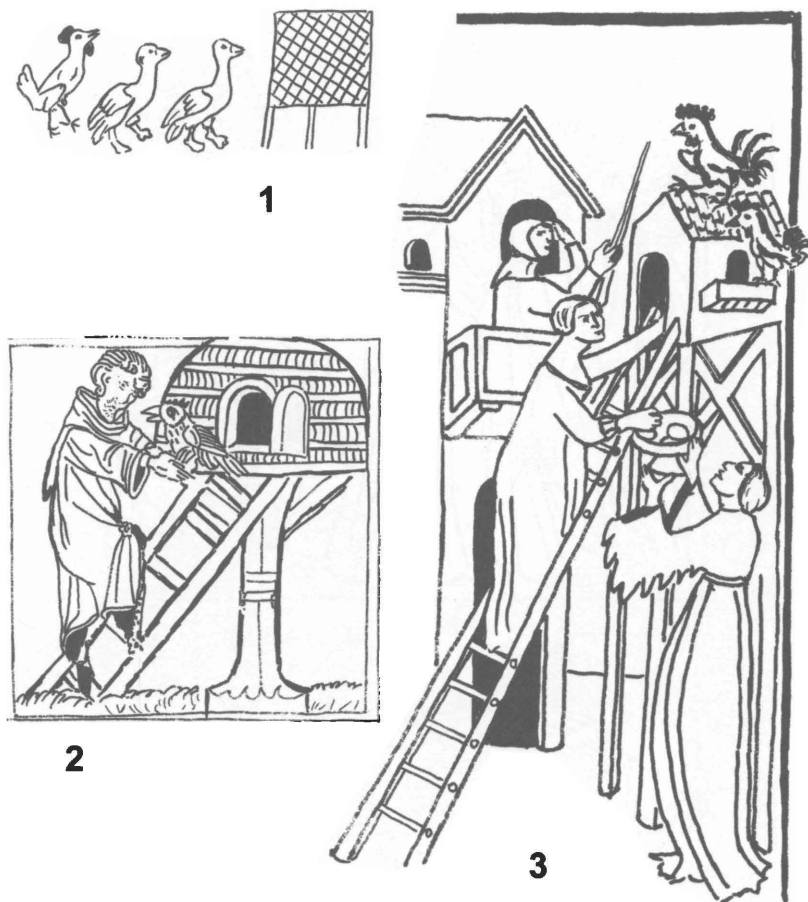

3

obr. 2 Liška jako škodná: 1 Pontifikál Karla III. Lotrinského, NKČR Praha, MS XXIII C 120, fol. 24v; 2 Antonius von Pffor: Buch der Beispiele 1475–1482 Švábsko, Universitätsbibliothek Heidelberg, Cod. Pal. Germ 84, fol. 103r. 3 Breviář, 1485–1495 Francie Toulouse, PML MS M. 463, fol. 408v.

obr. 3 Ochrana kuřat proti ptačím predátorům: 1 *The Hours of Catherine of Cleves*, cca 1440 Utrecht, PML New York, MS M. 945, fol. 82r; **2** *Bookillustration*, Holland 1567, British Museum https://www.britishmuseum.org/research/collection_object_details/collection_image_gallery.aspx?assetid=1009944001 & 20objectid=3371797

obr. 4 Kurníky na kúlech: 1 *Sachsenspiegel*, 1220–1235 Herzog August Bibliothek Wolfenbüttel, Cod. Guelf. 3.1 Aug. 2, fol. 99v. 2 *Willehalm* kol. 1320, ONB Wien Cod. Serie nova 2670, fol. 388r. 3 *Tacuinum sanitatis* 1390–1400, BNF Paris, Nouvelle acquisition latine 1673, fol. 60r.

1

2

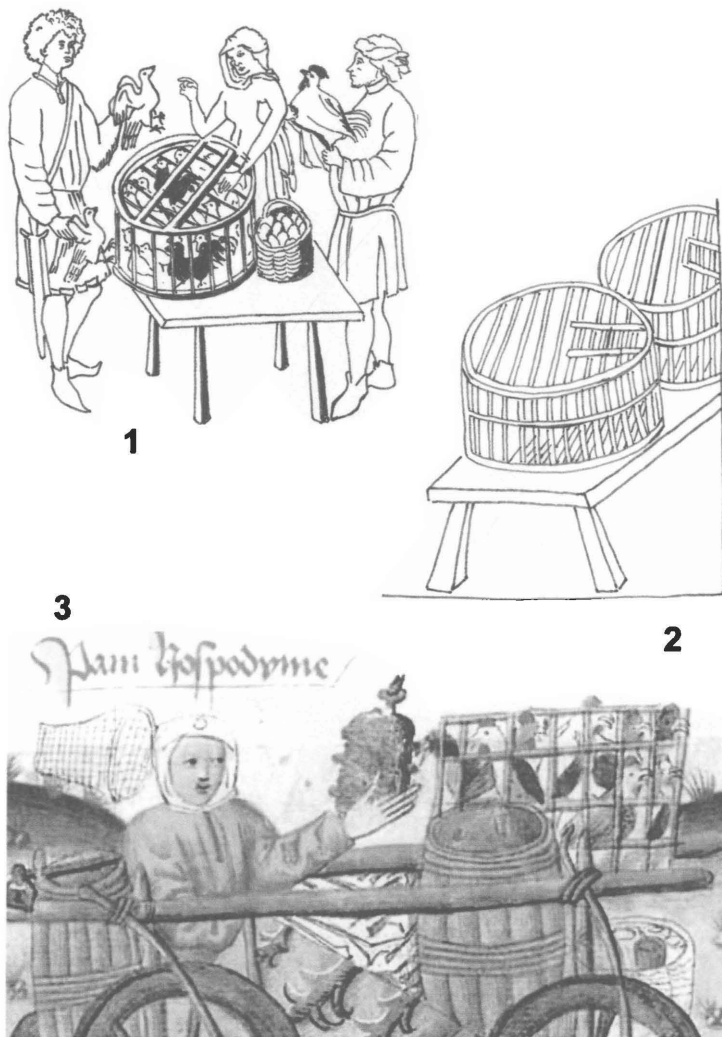
obr. 5 Kurníky jako samostatné stavby: 1 Willehalm 1387, ÖNB Wien, Cgd. s.n. 2643, fol. 403r 2 The Travels of Sir John Mandeville, Čechy kol. 1410, British Library London, Add. Ms. 24189, fol. 3v.

obr. 6 Kurník v přístavku: Grimany breviary, Vlámský mistr, 1490–1510, BN Marciana Venecia, Cod. Lat. 199= (2138), únor.

obr. 7 Kurník ve zděném domě: *Tacuinum sanitatis in medicina*, 1390–1400, *Biblioteca Casanatense Roma 4182, fol.?*

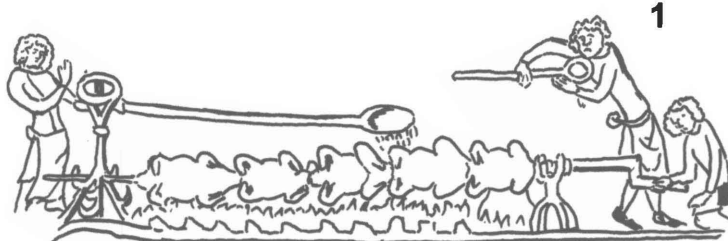
obr. 8 Přepravky na slepice: 1 *Tacuinum sanitatis in medicina*, Porýní pol. 15. století, BNF Paris, Latin 9333, fol.?.; 2 *Tacuinum sanitatis in medicina*, 1390–1400, BNF Paris, Nouvelle acquisition latine 1673, fol. 68v. 3 *Jenský kodex, Antithesis Christi et Antichristi*, Knihovna NM v Praze, IV.B 24 fol. 67r.

obr. 9 Krosna na přenášení kuřat: Hausbuch der mendelschen Zwölfbrüderstiftung
Bd. 1, Norinberk 1430, Stadtbibliothek Nürnberg, Amb.317.2°, fol. 50v.

1

2

3

obr. 10 Kuchání a tepelná úprava slepičího masa a kohoutí zápas: 1 *Tacuinum sanitatis in medicina*, ÖNB Wien, Codex Vindobonensis Series nova 2644, fol. 80r; 2 *Romance of Alexander*, Anglie 1338–1344, Bodleian Library, University of Oxford, L MS Bodl.264, fol. 83v; 3 *Romance of Alexander*, Anglie 1338–1344, Bodleian Library, University of Oxford, L MS Bodl.264, fol. 99v.

Druh	Počet zlomků celkem	Minimální počet jedinců	% zlomků	Odhad počtu skeletu	Počet zlomků ze skeletu	Počet zlomků z kuchyň. odpadků	Minimální počet jedincu	% zlomků
Bos primigenius f. taurus	34	4	6,2			34	4	12,4
Ovis/Capra	25	3	4,5			25	3	9,1
z toho Ovis ammon f. domestica	5	2	0,9			5	2	1,8
Sus scrofa f. domestica	153	14	27,7	11	127	26	3	9,4
Gallus gallus	166	19	30,1			166	19	60,3
Equus ferus f. domestica	1	1	0,2			1	1	0,4
Anser anser								
Felis lybica f. catus	103	8	18,7	8	103			
Cervus elephus	28	1	5,1	1	28			
Lepus europaeus	4	1	0,7			4	1	1,4
Perdix perdix	1	1	0,2			1	1	0,4
Esox lucius	4	1	0,7			4	1	1,4
Cyprinus carpio	2	1	0,4			2	1	0,7
Astacus sp.	1	1	0,2			1	1	0,4
Rattus rattus	7	2	1,3					
Homo sapiens	6	2	1,1	1	5			
Počet určených zlomků	551		100					
Zlomky žeber	193							
Zlomky obratlů	62							
Neurčitelné zlomky	125							
Počet zlomků celkem	931							100

tab. 1 Množství zlomků a minimální počet jedinců nalezených druhů.

	Equus ferus f. dom.	Bos primigenius f. taurus	Capra / Ovis	Ovis ammon f. aries	Sus scrofa f. dom.	Cervus elaphus	Lepus europaeus	Felis lybica f. catus	Rattus rattus	Gallus gallus f. dom.	Anser anser f. dom.	Perdix perdix	Esox lucius	Cyprinus carpio	Astacus sp.	Homo sapiens
Ossa cranii	4	1		4	7	1	1	16	2	2	1			2		
Maxilla	1	3			2		1	1								
Mandibula	2	5			18	2				1						
Dentes	2				4											
Atlas				1	2											
Epistropheus								3								
Scapula	1	1			12	2		8		5	2	1				2
Sternum										13						
Furcula										5	1					
Coracoid										9						
Humerus	1	4			16			13		18	1					1
Radius	1	1			9	2		11		6						
Ulna	1				8	2		5		9	1					
Ossa carpi	1				1											
Metacarpus	3				3	2	1									
Carpo-metacarpus										6						
Sacrum		1														
Lumbosacrale										2						
Pelvis	5				9	2		9	1	16						
Femur	5	1			14	2		16	3	19	1					1
Patella					2											
Tibia	1	2	2		11	2	1	9	1							1
Tibio-tarsus										27	1					
Fibula					4			1								1
Calcaneus	2	1				2		1								
Talus					3	2										
Ossa tarsi					2											
Metatarsus					8	1										
Tarso-metatarsus										30	1					
Metapodium					8			10								
Phalanx	3				10	6				1	2					
Dentale													3			
Operculum													1			
Bracchium																1

tab. 2 Přehled nálezů podle druhové příslušnosti a anatomické polohy

Spesies	Druh	Táb. čp. 7 ks	Táb. čp. 7 %	Plz. Solni ks	Plz. Solni %	Plz. Per. 1 ks	Plz. Per. 1 %	Plz. Per. 3 ks	Plz. Per. 3 %	Táb. čp. 220	
I.	Equus ferus f. dom	<i>kůň domácí</i>	1	0,2		2	0,8				
	Canis lupus familiaris	<i>pes domácí</i>									
	Felis lybica f. catus	<i>kočka domácí</i>	103	18,7	68	17		514	18,2	x	
II.	Bos primigenius f. taur.	<i>tur domácí</i>	34	6,2	40	10	7	2,9	219	7,7	x
	Ovis / Capra	<i>ovce / koza</i>	20	3,6	166		60	24,7	290	10,2	x
	Ovis ammon f. dom.	<i>ovce domácí</i>	5	0,9	162	40	35	14,4	10	0,4	x
	Capra aegagrus	<i>koza domácí</i>			4	1			13	0,5	
	Sus scrofa f. domestica	<i>prase domácí</i>	153	27,7	52	13	26	10,7	1171	41,3	x
	Gallus gallus	<i>ku domácí</i>	166	30,1	18	5	17	7	158	5,6	x
	Anser anser	<i>husa domácí</i>	11	2	40	10	1	0,4	58	2,5	x
	Anas platyrhynch. f. d.	<i>kachna domácí</i>							1	0,04	
Columbia livia f. dom.	<i>holub domácí</i>							1	0,04		
III.	Galiformes	<i>hrabaví</i>				5	2,1	127	4,5		
IV.	Cervus elephus	<i>jelen lesní</i>	28	5,1							
	Lepus europaeus	<i>zajíc polní</i>	4	0,7							
	Perdix perdix	<i>koroptev</i>	1	0,2							
	Anas platyrhynchos	<i>kachna divoká</i>			1	0,3					
	Vulpes vulpes	<i>liška obecná</i>			19	4,7					
V.	Cyprinidae	<i>kaprovití</i>					1	0,4	40	1,4	
	Cyprinus carpio	<i>kapr obecný</i>	2	0,4					30	1,1	
	Esox lucius	<i>štika obecná</i>	4	0,7	2	0,4			1	0,04	
	Salmonidae	<i>lososovití</i>							10	0,4	
	Anguilla anguilla	<i>úhoř říční</i>							1	0,04	
	Silurus glanis	<i>sumec velký</i>							6	0,2	
	Abramis brama	<i>cejn velký</i>							1	0,04	
	Leuciscus idus	<i>jelec jesen</i>							1	0,04	
	Leuciscus leuciscus	<i>jelec prou.</i>					1	0,4	6	0,2	
	Rutilus rutilus	<i>plotice obecná</i>							1	0,04	
	Percidae	<i>okounovití</i>					4	1,7	50	1,8	
	Stizostedion lucioper.	<i>čandát obecný</i>							5	0,2	
Astacus sp.	<i>rak</i>	1	0,2					7	0,3		
VI.	Paseriformes	<i>pěvci</i>					8	3,3	51	1,8	
	Coloeus medeula	<i>kavka obecná</i>					28	11,5	11	0,4	
	Turdus sp	<i>drozd</i>							1	0,04	
	Rattus rattus	<i>krysa obecná</i>	7	1,3			45	18,5	44	1,6	
	Mus musculus	<i>myš domácí</i>					1	0,4	6	0,6	
	Microtus arvalis	<i>hraboš polní</i>					1	0,4			
	Crocidura snaveolens	<i>běložub. š.</i>					1	0,4			

tab. 3 Srovnání souboru z čp. 7 s dobovými soubory z Plzně

Seznam použité literatury

- BENEŠ Josef, 1976:** Osteologický materiál ze středověké studny I (Plzeň – Solní ulice č. 20,) in: Nechvátal Bořivoj, Středověká studna v Plzni – Solní ulici ASM 12, 1976, s.147.
- DRDA Miloš, 2016:** Středověká cisterna z Tábora Žižkova náměstí čp. 7. (Kuchyňská a stolní keramika).
- FRANCEK Jindřich, 2008:** Lovecká vášeň v proměnách staletí, Praha 2008.
- KOVAČIKOVÁ Lenka, 2014:** Soubor zvířecích kostí z období středověku ze Starého Místa u Jičína, Archeologie ve středních Čechách 18/1, s.351
- PEŠKE Lubomír, 1983:** Osteologické nálezy ze středověké studny 1 / 80 z Mostu, PA LXXIV s. 503.
- SMETÁNKA Zdeněk, 1985:** K ikonografii středověké vesnice, AR XXXVII, s. 319.
- SŮVOVÁ Zdeňka, 2006:** Archeozoologická analýza materiálu ze tří pozdně středověkých studní v Plzni, Ve službách archeologie VII, s. 255.
- Tacuinum sanitatis in medicina, ÖNB,** Codex Vindobonensis series nova 2644, Faksimile, Graz 1967.
- The Travels of Sir John Mandeville,** (ed. Josef Krása,) British Library London Add. Ms. 24189, New York 1983.

Zkratky

- AR** Archeologické rozhledy
BNF Bibliotheque nationale de France Paris
ÖNB Österreichische Nationalbibliothek Wien
PA Památky archeologické
PML Pierpont Morgan Library New York

Rozbor archeobotanického materiálu z cisterny v čp. 7 v Táboře

† EMANUEL OPRAVIL – DANIEL ABAZID

Abstract:

Analysis of plant macro-remains in a sample obtained from a layer dated to the 2nd half of the 15th century identified 67 taxa of vascular plants and 2 species of moss. As regards cultivated plants there were 4 types of cereals (millet prevailed), 8 fruit trees (local orchards comprised apples, pears, sour cherries and various types of cherries and plums; the list of period fruit was complemented with probably imported grapes and figs), poppy seed, hemp and hop. 11 taxa originated from picked plants – herbs, dyeing plants and first and foremost berries which have been typical of archaeological finds from Tábor. They document how people enhanced their menus at that time. The analysis also detected 41 taxa of natural biotopes, ruderal sites and weeds.

Key words:

the town of Tábor; medieval town; archaeobotany; plant macro-remains; economic plants

Při archeologickém výzkumu cisterny domu čp. 7 na tábořském Žižkově náměstí, který v roce 1978 prováděl Miloš Drda¹, byl z nejstarší mechanické vrstvy (č. 3) datované do 2. poloviny 15. století odebrán také

1 DRDA 2016, DRDA 2017.

vzorek pro analýzu rostlinných makrozbytků. Tuto analýzu provedl roku 1981 první z autorů článku na svém pracovišti v Opavě, jejím výsledkem byl abecední soupis všech zjištěných taxonů s počty nalezených diaspor, příp. fragmentů rostlin, a popisy a rozměry nalezených pecek trnek a slív. Vzhledem k úmrtí Emanuela Opravila zpracoval následující rozdělení taxonů do skupin a interpretaci druhý z autorů, a to především na základě srovnání získaných dat s publikovanými výsledky obdobných průzkumů dalších domů v historickém centru Tábora – čp. 6² a čp. 220³ – a znalostí o recentní květeně regionu. Nomenklatura taxonů (kromě mechorostů a vnitrodruhového členění zástupců rodu *Prunus*) je uvedena podle nejnovějšího seznamu cévnatých rostlin české květeny.⁴

Obilniny

taxon	část rostliny	počet nálezů
<i>Avena sativa</i> (oves setý)	obilka zuhelnatělá	1
<i>Hordeum cf. vulgare</i> (ječmen obecný?)	obilka poškozená	1
<i>Panicum miliaceum</i> (proso seté)	obilka	1
	plucha	27
	zlomek	nevycísleno
<i>Triticum aestivum</i> (pšenice obecná)	obilka zuhelnatělá	2

Malé množství makrozbytků obilnin je pro odpadní jímky středověkého či raně novověkého města typické, což platí i pro všechny dosud archeobotanicky zkoumané tábořské objekty (čp. 6, 7, 161, 220 a 326). Z toho lze usuzovat, že v těchto domech zřejmě nebyly větší zásoby obilí. Ve vzorcích nejhojněji zastoupenou obilninou bylo proso, využívané k přípravě jáhlové kaše. Nález stovek prosných pluch v jímce sousedního domu čp. 6 napovídá, že tam mohlo docházet i k loupání jáhel (oddělování pluch z obilek) v ruční stoupě.

2 OPRAVIL 1985.

3 OPRAVIL 1998.

4 DANIHELKA – CHRTEK – KAPLAN 2012.

Olejniny a vláknodárné rostliny

taxon	část rostliny	počet nálezů
<i>Cannabis sativa</i> (konopí seté)	nažka	2
	oplodí - polovina	2
	oplodí - zlomek	2
<i>Papaver somniferum</i> (mák setý)	semeno	66

K významným středověkým plodinám a potravinám patřil mák, i když v domě čp. 7 byl detekován ve výrazně menším množství než v sousedním domě čp. 6 (tamních 3574 semen představovalo nejbohatší nález druhu u nás). V okolí Tábora se pěstovalo také konopí, což dokládají i další nálezy z města (čp. 6), ze zaniklé vsi Kravín i ze Sezimova Ústí. Ojedinelé nálezy ve zkoumaném vzorku však zřejmě představují jen náhodný výskyt (nejde o pozůstatek zásob, lisování oleje ani používání konopného vlákna).

Ovocné dřeviny

taxon	část rostliny	počet nálezů
<i>Ficus carica</i> (fíkovník smokvoň)	nažka	977
<i>Malus domestica</i> (jabloň domácí)	semeno	7,5 ccm
	šupina jádřince	1
<i>Prunus avium</i> (třešeň ptačí)	pecka	115
<i>Prunus cerasus</i> (třešeň višeň)	pecka	68
<i>Prunus insititia</i> (slivoň obecná)	pecka	29
<i>Prunus insititia</i> (slivoň obecná) var. <i>juliana</i> (slíva)	pecka	9
<i>Pyrus communis</i> (hrušeň obecná)	kališní jamka	5
	semeno	31
<i>Vitis vinifera</i> subsp. <i>vinifera</i> (réva vinná pravá)	semeno	64

Vzorky z jímek tábořských domů čp. 6, čp. 7 a čp. 220 umožňují rekonstruovat sortiment ovoce pěstovaného ve zdejších sadech. Nálezy

v čp. 7, oproti dvěma dalším vzorkům výrazně méně početné, představují makrozbytky jablek, hrušek, třešní, višňi a slív. Nejvíce nálezů představují semena jablek, z peckovic převažují třešně a višně.

V případech třešní byly nalezeny jak pecky pěstovaných třešní, tak i několik pecek drobnoplodých, planě rostoucích třešní (= var. *avium*, ptácnice). U slivoní lze rozlišit 4 typy – ve středověku velmi rozšířené drobnoplodé slívy s kulatými plody (= var. *juliana*, místně zvané „kulovačky“) a 3 typy „lepších“ slív s kulatými nebo oválnými plody. Typ I. charakterizují pecky v obrysu široce kopinaté, ze stran zduřelé, báze je tupá až uťatá, apex zašpičatělý, povrch nepravidelně síťovitě hrbolatý (slabě), hřbetní šev široký s okraji nepravidelně hrbolatými, břišní šev tupě kýlovitý, široký a hladký. Typ II. má pecky v obrysu široce kopinaté, asymetrické (v dolní třetině až polovině) na břišní straně, zduřelé, hřbetní šev je užší než u předchozího typu, po stranách úzce kýlovitý a nepravidelně hrbolatý, po stranách v dolní třetině s náběhy 1–3 žeber. Pecky typu III. jsou v obrysu oválné, ze stran silně zduřelé, hřbetní šev je mělký a užší s okraji úzkými a nezřetelně vystouplými. Rozměry (D = délka, Š = šířka, T = tloušťka) a indexy pecek (vždy aritmetický průměr, maximum a minimum) jednotlivých typů uvádí následující tabulky:

taxon	počet nálezů	aritmetický průměr			maxima			minima		
		D	Š	T	D	Š	T	D	Š	T
<i>Prunus insititia</i> var. <i>juliana</i>	9	10,68	5,47	7,27	11,8	5,1	7,8	9,6	5,9	6,8
<i>Prunus insititia</i> typ I.	23	13,22	6,32	8,67	15,8	8,0	10,6	11,2	5,8	7,4
<i>Prunus insititia</i> typ II.	2	14,75	6,85	10,4	14,9	7,4	10,5	14,6	6,3	10,3
<i>Prunus insititia</i> typ III.	4	12,63	8,1	10,45	13,8	11,9	11,3	11,2	6,4	9,8

taxon	počet nálezů	aritmetický průměr			maxima			minima		
		Š/D	T/D	T/S	Š/D	T/D	T/S	Š/D	T/D	T/S
<i>Prunus insititia</i> var. <i>juliana</i>	9	51,34	68,2	132,95	56,25	75,0	141,82	47,83	65,25	125,93
<i>Prunus insititia</i> typ I.	23	48,0	65,7	137,16	57,97	76,81	153,33	39,24	58,23	125,42
<i>Prunus insititia</i> typ II.	2	46,41	70,51	152,69	49,66	70,55	163,49	43,15	70,47	141,89
<i>Prunus insititia</i> typ III.	4	63,47	83,11	136,96	86,23	90,4	168,66	53,6	76,09	88,24

Pecky švestek, myrobalánu ani „trnoslívky“ (uváděné z jímek v domech čp. 6 nebo čp. 220) nebyly v analyzované cisterně nalezeny, stejně jako zbytky vlašských ořechů. Spektrum konzumovaného ovoce doplňují nálezy diaspor fíkovníku a vinné révy, které pravděpodobně představují ovoce do města dovážené. Vinnou révu snad bylo možné na jižně orientovaných svazích pod tehdejším městem v nevelkém rozsahu i pěstovat.

Zelenina, koření a pochutiny

taxon	část rostliny	počet nálezů
<i>Humulus lupulus</i> (chmel otáčivý)	nažka	21

Oproti vzorkům z domů čp. 6 a čp. 220 nebyly v jímce domu čp. 7 nalezeny žádné makrozbytky zeleniny a koření, ačkoli byly v tábořských zahradách jistě pěstovány. Obecně je malý počet nálezů zeleniny dán tím, že se často sklízí a konzumují vegetativní části rostlin, z nichž nezůstávají žádné diaspory. Jedinou objevenou pochutinou je tak chmel, který mohl pocházet jak z chmelnic, tak i z volné přírody podél Lužnice, kde roste dodnes. Chmel sloužil nejen k výrobě piva, ale také jako léčivá rostlina.

Léčivé a barvířské rostliny

taxon	část rostliny	počet nálezů
cf. <i>Achillea millefolium</i> agg. (? okruh řebříčku obecného)	nažka poškozená	1
<i>Bellis perennis</i> (sedmikráska obecná)	úbor	1
<i>Cota tinctoria</i> (rmen barvířský)	nažka	1
<i>Pimpinella saxifraga</i> (bedrník obecný)	nažka	2

Z významných léčivých rostlin byly ve vzorku vzácně detekovány řebříček (?), sedmikráska a bedrník. Sedmikráska byla ve středověku v léčitelsví hojně užívána⁵, přičemž sbírány byly především její úbory. Tomu odpovídá i zdejší nález jen málo poškozeného úboru, v němž se zachovaly téměř všechny jazykovité i trubkovité květy. Také řebříček (jehož

5 SLAVÍK 2004, s. 125.

drogou jsou květenství či celá kvetoucí nať) byl chválen už v tehdejších herbářích.⁶ Bedrník (z něhož jsou ale používány kořeny) byl ve středověku považován za lék proti moru a byl také součástí všeléčivého dryáku.⁷ K léčebným účelům mohly být využívány i další rostliny, které jsou v tomto textu uvedeny jako sbírané plodiny, příp. i v jiných kategoriích makrozbytků (fikovník, chmel či čekanka).

Podobně mohly být sbírány také některé barviřské rostliny, např. rmen barviřský, který v regionu dosud roste na výslunných ostrožnách nad údolím Lužnice. Z jeho zlatavých úborů se získávalo žluté barvivo. K barvení mohly být používány také trnka a borůvka, uvedené v následujícím oddíle.

Sbírané plodiny

taxon	část rostliny	počet nálezů
<i>Fragaria vesca</i> (jahodník obecný)	nažka	418
<i>Prunus spinosa</i> (trnka obecná)	pecka	37
<i>Rosa</i> sp. (růže)	trn	1
	nažka	3
<i>Rubus caesius</i> (ostružiník ježiník)	semeno	114
<i>Rubus fruticosus</i> agg. (okruh ostružiníku křovitého)	semeno	33
<i>Rubus idaeus</i> (ostružiník maliník)	semeno	1226
<i>Vaccinium myrtillus</i> (brusnice borůvka)	semeno	10

Součástí potravy obyvatel středověkého města byly také plody planě rostoucích rostlin, což dokládají četné nálezy jejich zbytků v jímkách. V cisterně domu čp. 7 byly doloženy maliny (maliník je nejhojněji zastoupeným druhem v celém vzorku), jahody, ostružiny, trnky, borůvky a šípky, v jímkách domů čp. 6 a čp. 220 i další „plody“ (lískové oříšky, jalovčinky, plody střemchy ad.). Jahodník či maliník mohly být snad i pěstovány v zahradách, trnka a růže v jejich keřových lemech.

6 JIRÁSEK – STARÝ 1989, příl. 93.

7 JIRÁSEK – STARÝ 1989, příl. 4.

U trnky je v Opravilově rukopisu rozlišeno 6 typů – 3 typy v rámci var. *spinosa* (= *Prunus spinosa* subsp. *spinosa* var. *spinosa*, ve vzorku nalezeno 8 dokladů typu s menšími peckami, 6 pecek typu s většími peckami se slabě drsným povrchem a 9 pecek typu s většími peckami s povrchem hrubě nepravidelně síťovitým), 2 typy v rámci var. *virgata* (= *Prunus spinosa* subsp. *spinosa* var. *virgata*, ve vzorku nalezeno 10 pecek typického typu a 2 pecky zašpičatělého typu) a dále typ představující taxon *Prunus spinosa* subsp. *megalocarpa* (2 pecky). Je však třeba uvést, že uvedené vnitrodruhové taxony byly popsány Dominem⁸ a v současnosti nejsou většinou akceptovány.⁹

Některé z uvedených druhů bylo možné používat i jako léčivé rostliny (z nálezů v čp. 6 především jahodník, maliník, ostružiník a borůvka, jejichž listy tvořily součást čajových směsí, též růže a trnka) nebo barvířské rostliny (z nálezů v čp. 6 trnka a borůvka).

Plevele a ruderály

taxon	část rostliny	počet nálezů
<i>Agrostemma githago</i> (koukol polní)	semeno	2
	semeno - zlomek	2
<i>Anthemis arvensis</i> (rmen rolní)	nažka	5
<i>Centaurea cyanus</i> (chrpa modrá)	nažka	56
<i>Chenopodium album</i> agg. (okruh merlíku bílého)	semeno	123
<i>Chenopodium hybridum</i> (merlík zvrhlý)	semeno	1
<i>Cichorium intybus</i> (čekanka obecná)	nažka	1
<i>Echinochloa crus-galli</i> (ježatka kuří noha)	obilka	1
<i>Euphorbia helioscopia</i> (pryšec kolovratec)	semeno	1
<i>Fallopia convolvulus</i> (opletka obecná)	nažka	6
<i>Galeopsis ladanum</i> (konopice širolistá)	tvrdka	1
<i>Galeopsis tetrahit</i> (konopice polní)	tvrdka	5

8 DOMIN 1945.

9 Srov. CHRTEK 1992, s. 438.

<i>Geranium dissectum</i> (kakost dlanitosečný)	semeno	18
	zlomek	4
<i>Neslia paniculata</i> (řepinka latnatá)	plod	12
	plod - polovina	23
<i>Persicaria lapathifolia</i> subsp. <i>lapathifolia</i> (rdesno blešník pravé)	nažka	21
	nažka - polovina	8
<i>Polygonum aviculare</i> agg. (okruh truskavce ptačího)	nažka	10
<i>Scleranthus annuus</i> (chmerek roční)	nažka	1
<i>Setaria pumila</i> (bér sivý)	obilka	30
	zlomek	10
<i>Sinapis arvensis</i> (hořčice polní)	semeno	2
<i>Thlaspi arvense</i> (penízek rolní)	semeno	17
<i>Valerianella dentata</i> (kozlíček zubatý)	nažka	65

Nejvíce taxonů nalezených ve vzorku z cisterny domu čp. 7 představují plevelné a ruderalní druhy. Z nich převažují plevele, jejichž diaspory se do jímky nejpravděpodobněji dostaly během přípravy pokrmů z plodin pěstovaných na polích a zahradách, s nimiž byly do domu přineseny. Řada taxonů byla detekována v nevelkém množství. Více než 30 nálezu patří pouze pěti druhům plevelů, kterou tvoří řepinka latnatá, bér sivý, chrpa modrá, kozlíček zubatý a nejhojnější merlík bílý (ten je současně i typickým rumištním druhem). Sešlapávané trávníky reprezentuje rdesno ptačí a také již výše zmíněná sedmikráska obecná.

Rostliny přírodních biotopů

taxon	část rostliny	počet nálezů
<i>Acer platanooides</i> (javor mléč)	nažka bez křídla	1
cf. <i>Aegopodium podagraria</i> (? bršlice kozí noha)	nažka - zlomek	1
<i>Carex</i> cf. <i>elongata</i> (ostřice prodloužená?)	nažka	1
<i>Carex leporina</i> (ostřice zaječí)	mošnička	3
	nažka	4
<i>Carex</i> cf. <i>pseudocyperus</i> (ostřice nedošáchor?)	mošnička poškozená	1
<i>Carex</i> cf. <i>vesicaria</i> (ostřice měchýřkatá?)	nažka	1
<i>Centaurea</i> cf. <i>jacea</i> agg. (okruh chrpy luční?)	nažka	1
<i>Daucus carota</i> (mrkev obecná)	nažka	6
<i>Fallopia dumetorum</i> (opletka křovištní)	nažka	5
<i>Persicaria minor</i> (rdesno menší)	nažka	1
<i>Polygala</i> cf. <i>amara</i> (vítod hořký?)	semeno	1
<i>Ranunculus repens</i> (pryskyřník plazivý)	nažka	7
<i>Rumex acetosa</i> (šťovík kyselý)	nažka	3
<i>Rumex</i> cf. <i>conglomeratus</i> (šťovík klubkatý?)	nažka	1
<i>Silene vulgaris</i> (sílenka nadmutá)	semeno	2
<i>Valeriana</i> cf. <i>dioica</i> (kozlík dvoudomý?)	nažka korodovaná	1
<i>Viburnum opulus</i> (kalina obecná)	semeno	1
	zlomek	1

Mezi makrozbytky nalezenými v cisterně domu čp. 7 nacházíme také řadu druhů přírodních biotopů, především luk a pobřežních porostů. Žádný z taxonů nebyl detekován ve větším množství, z čehož lze usuzovat, že se jedná jen o příměs, která se do domu mohla dostat například s krmivem domácích zvířat.

Vegetaci pobřežních lemů vodních toků či rybníků, příp. mokřadních olšin ve vzorku reprezentují mokřadní ostřice (o. prodloužená?, o. nedošáchor? a o. měchýřkatá?), bršlice kozí noha (?), rdesno menší, šťovík

klubkatý (?), liána opletka křovištní a z dřevin kalina obecná, příp. i javor mléč (jinak typický pro suťové lesy v údolí Lužnice). Vlhké louky jsou nejčastějším biotopem pro pryskyřník plazivý a kozlík dvoudomý, z dalších lučních druhů jmenujme chrpu luční (?), mrkev obecnou, šťovík luční či silenku nadmutou. Ostřice zaječí je druhem vlhkých luk, ale také lesů a jejich pasek. K lesním druhům je třeba přičíst také většinu výše popsaných sbíraných plodin. Některé z uvedených druhů současně vstupují i na ruderalní stanoviště (bršlice kozí noha, ostřice zaječí, mrkev obecná, pryskyřník plazivý, šťovík klubkatý, silenka nadmutá).

Pozoruhodný je nález semene vítodu, Opravilem determinovaného jako vítod hořký (v archeologickém materiálu z našeho území poprvé zjištěn Opravilem ve vzorku z jímky tábořského domu čp. 6). Tento druh je však v ČR znám pouze ze tří reliktních lokalit mimo jižní Čechy, lze se proto domnívat, že semena nalezená v obou tábořských objektech náležejí jinému druhu rodu. Podobná semena mají vítod obecný (*Polygala vulgaris*), v. ostrokřídý (*P. multicaulis*) a především v. chocholatý (*P. comosa*)¹⁰, které na Tábořsku v biotopech krátkostébelných trávníků a lomů rostou i v současnosti.

Další, blíže neurčené rostliny

taxon	část rostliny	počet nálezů
<i>Carex</i> sp. (ostřice)	nažka	6
cf. <i>Chaerophyllum</i> sp. (? krabilice)	nažka - zlomek	1
<i>Galium</i> sp. (svízel)	nažka	1
<i>Poaceae</i> (lipnicovité)	zlomky stébel, kolénka	nevyčísleno

Čtyři uvedené taxony, které se nepodařilo blíže určit, představují rostliny zařaditelné nejspíše k druhům přírodních biotopů anebo mezi plevele a ruderály.

10 Srov. KIRSCHNER 1997, s. 245–251.

Mechorosty

Ve vzorku byly nalezeny 2 druhy mechorostů, jejichž determinaci provedl Josef Duda. Rokytník skvělý (*Hylocomium splendens*) je běžný lesní druh, zpeřenka jedlová (*Abietinella abietina*) roste na skalách a v suchých trávnících. Pravděpodobně šlo o náhodnou příměs, chuchvalce poukazující na využití mechů k těsnění nebyly zjištěny.

Závěr

Ve vzorku z cisterny domu čp. 7 na tábořském náměstí bylo zjištěno 67 taxonů cévnatých rostlin a 2 druhy mechorostů, což je méně než v materiálu z domů čp. 6 a čp. 220. Je však třeba připomenout, že zkoumaný vzorek z domu čp. 7 je z nich nejstarší, pochází už z 2. poloviny 15. století. Naproti tomu materiál z jímky domu čp. 6 byl odebrán z vrstvy z 1. poloviny 16. století a většina nálezů z jímky domu čp. 220 pocházela z vrstev z 2. třetiny 16. století až 17. století, zatímco vrstvy datované do konce 15. století až 1. třetiny 16. století obsahovaly jen 4 taxony cévnatých rostlin (třešeň, višně, slivoň a trnku).

Za pěstované rostliny lze považovat 15 taxonů – 4 obilniny, 8 ovocných dřevin (víno a fíky ale pravděpodobně představují importované ovoce), mák, konopí a chmel (ten však mohl pocházet i z volné přírody). Analyzovaný vzorek ukazuje, že již v 15. století byly v Táboře vedle jabloní, hrušní a višňi pěstovány i různé odrůdy třešní a slivoní.

11 taxonů patří rostlinám sběrného hospodářství – jde o sbírané ovocné plodiny, léčivé rostliny a barvířské rostliny. Některé z nich mohly sloužit k více účelům, borůvka a trnka dokonce jako potravina, k léčení i k barvení. Jako léčivé mohly být využívány i další vybrané rostliny. Zkoumaný vzorek potvrdil vysoké zastoupení sbíraných ovocných plodin (zvláště jahodníku a maliníku), které je pro nálezy z Tábora typické (v jímce domu čp. 6 navíc hojně i borůvka a ostružiník). Je tedy zřejmé, že sběr plodin v okolních lesích představoval běžné zpestřování jídelníčku obyvatel středověkého města.

Neužitkových rostlin bylo detekováno 41 – z toho 20 taxonů plevelných či ruderalních, 17 taxonů přírodních biotopů (z nichž 6 ovšem může růst i na ruderalních stanovištích) a 4 taxony blíže neurčené. K rostlinám přírodních stanovišť lze přiřadit i oba zjištěné druhy mechorostů.

Analysis of archaeobotanical material from a tank in Tábor, House no. 7

† EMANUEL OPRAVIL – DANIEL ABAZID

In the process of archaeological research of a tank in house no. 7 in Žižka Square in Tábor performed by Miloš Drda in 1978 a sample for analysis of plant macro-remains was taken from the oldest layer which was dated to the second half of the 15th century. The first author of this paper analysed the sample in 1981; the second author interpreted the results after the first author's death. 67 taxa of vascular plants and 2 species of moss were identified in the sample, which is less than in material obtained from Tábor houses no. 6 and no. 220. However, we owe to mention that the analysed sample was the oldest of all.

15 taxa can be considered cultivated plants. Considering the small amount of macro-remains of cereals (not only here but also in other researched sites in Tábor) we can assume that only small amounts of cereals were kept in local houses. 4 species of cereals were detected, the most frequent of which was millet used for preparation of porridge.

Samples from tanks in Tábor houses make it possible to reconstruct the range of fruit grown in local orchards. Finds from house no. 7 comprise macro-remains of apples, pears, cherries, sour-cherries and damson plums. Apple seeds were the most frequent in the analysed sample; as regards stone fruit cherries and sour-cherries prevailed. In cherries and damson plums we can recognize various sorts. The spectrum of consumed fruit was complemented with figs and grapes which were probably imported to the town. Beside cereals and fruit trees, there was also poppy seed, hemp and hop which local citizens grew.

11 taxa originated from picked plants – these included picked berries, herbs and dyeing plants. The high number of picked berries was typical of finds from Tábor (in this sample there were especially strawberries and raspberries; in house no. 6 there were also blueberries and blackberries). Such finds imply that citizens of medieval towns commonly enhanced their menu by picking berries in surrounding forests.

As regards non-utilizable plants 41 taxa were detected – of that there were 20 taxa of weedy and ruderal species, 17 taxa of natural biotops (of which 6 can also grow in ruderal sites) and 4 unidentified taxa. Both detected species of moss can be included among wildly growing plants.

Seznam použité literatury

- DANIHELKA Jiří – CHRTEK Jindřich Jr. – KAPLAN Zdeněk, 2012:** Checklist of vascular plants of the Czech Republic, Preslia, 84, Praha, s. 647–811.
- DOMIN Karel, 1945:** O proměnlivosti trnky (*Prunus spinosa* L.), Rozpravy České akademie věd a umění. Třída II. 54 (1944)/27, Praha, s. 1–39.
- DRDA Miloš, 2016:** Středověká cisterna z Tábora, Žižkova nám. čp. 7 (I. Kuchyňská a stolní keramika), Husitský Tábor 20, Tábor, s. 9–63.
- DRDA Miloš, 2017:** Středověká cisterna z Tábora, Žižkova nám. čp. 7 (II. Kachle, sklo, dřevo, usně), Husitský Tábor 21, Tábor, s. 78–116.
- CHRTEK Jindřich, 1992:** *Amygdalaceae* D. DON. – mandloňovité, in: HEJNÝ Slavomil – SLAVÍK Bohumil (eds.), Květena České republiky 3, Praha, s. 435–462.
- JIRÁSEK Václav – STARÝ František, 1989:** Atlas léčivých rostlin, Praha, 2. vyd.
- KIRSCHNER Jan, 1997:** *Polygalaceae* R. BR. – vítodovité, in: SLAVÍK Bohumil (ed.), Květena České republiky 5, Praha, s. 240–252.
- OPRAVIL Emanuel, 1985:** Rostlinné zbytky z odpadní jímky v Táboře č. p. 6, Archeologické rozhledy 37, Praha, s. 186–194.
- OPRAVIL Emanuel, 1998:** Paleobotanický materiál, in: KRAJÍČ Rudolf a kol., Dům pasíře Prokopa v Táboře (Archeologický výzkum odpadní jímky v domě čp. 220), Tábor, s. 137–139 et 200–204.
- SLAVÍK Bohumil, 2004:** *Bellis* L. – sedmikráska, in: SLAVÍK Bohumil – ŠTĚPÁNKOVÁ Jitka (eds.), Květena České republiky 7, Praha, s. 123–125.

Husův žák? Obraz Bolka V. Opolského v historiografii*

DAVID RADEK

Abstract:

The presented study deals with the reflection of Bolko V of Opole in historiography. Period chroniclers described him as a Hussite and heretic due to his relations with the Hussite army and this point of view was frequently taken over by modern history. The purpose of this study is to explain how the picture of Silesian heretic was made and how succeeding generations of historians worked with it.

Key words:

Bolko V. of Opole; Silesia; historiography; memory studies; the Hussite movement; cultural memory; Duchy of Opole

Postavě opolského knížete, Bolka V. byla v historiografii věnována značná pozornost. Historikové, přistupující k jeho postavě, obvykle zdůrazňují skutečnost, že se Bolek V. jako jediný slezský kníže připojil k husitům, po jejichž boku bojoval proti ostatním představitelům slezských dynastií. Nermalou pozornost upoutaly také jeho kroky vůči církevnímu

* Tato studie vznikla v rámci interního grantu Slezské univerzity v Opavě SGS/10/2015 „Moc v pozdním středověku“.

zboží, které neváhal zabrat po vzoru svých českých spolubojovníků. Bolek V. se na stranu husitů připojil počátkem třicátých let a setrval na ni do roku 1433, kdy byl poražen v bitvě u Rybníka. Po této porážce se stáhl na čas do ústraní a v následujících letech se věnoval především obnově své mocenské pozice v rámci slezských knížat. Neklidná doba pohusitského bezvládní a následně slabá vláda Ladislava Pohrobka umožňovala výrazným osobnostem prosadit se na soudobé mocenské mapě. Bolek V. nabízenou příležitost využil a ve čtyřicátých letech postupně rozšířil svůj úděl na úkor opavských Přemyslovců, aktivně se účastnil konfliktu slezských knížat s polským královstvím a stranou nezůstal ani ve Slezsku, kde se stal hejtmanem hornoslezského knížecího spolku.¹

Mocenský vzestup „slezského heretika“ byl trnem v očích soudobých kronikářů, kteří na jeho postavu nahlíželi především prizmatem jeho vztahu k husitství a považovali jej za kacírě. Kronikáři jako Jan Dlugosz, Petr Eschenloer, Kaspar Borgen, případně E. S. Piccolomini jsou obecně známi svým kritickým postojem vůči českým husitům, což se pochopitelně odrazilo v jejich líčení Bolka V. Jím vyvozený obraz hluboce zakořenil v historické paměti, a proto se i moderní dějepisectví často zabývalo otázkami spojenými s vírou opolského zeměpána. Základním problémem takto orientovaného bádání je nedostatek pramenů, vztahující se k náboženským představám Bolka V. Většina moderních badatelů proto vychází z portrétů opolského knížete, tak jak jej představili soudobí dějepisci. Vzhledem k absenci jakýchkoli jiných pramenů může být takto zkonstruovaný obraz značně problematický. Díky nemožnosti konfrontace kronikářských textů s jinými prameny se můžeme setkat s tím, že historikové často podlehli dikci pramenů a nekriticky přejali hodnocení dobových kronikářů. Na příkladu české šlechty husitské doby poukázal v nedávné době Robert Novotný na škodlivost tohoto přístupu, když upozornil na skutečnost, že kronikářské záznamy nepředstavují ideální pramen pro poznání konfesijních představ jednotlivých šlechticů.² V případě Bolka V. se ukazuje, že dochované narativní prameny nemohou

1 Srovnaj Archiwum panstwowe Wroclaw, f. Akta miasta Wroclawia, č. mikrofilmu T52126.

2 Robert NOVOTNÝ, *Konfesionalizace před konfesionalizací? Víra a společnost v husitské epoše*. In: Heresis seminária. Pojmy a koncepty v bádání o husitství, edd. Pavlína Rychterová – Pavel Soukup, Praha 2013, s. 233–265.

uspokojivě odpovědět na otázky spojené s jeho pojetím víry. Neznámá to ovšem, že by je historik měl zavrhnout. Způsob, jakým kronikáři vytvářeli obraz Bolka V. jakožto heretika je zajímavý sám o sobě. Neméně zajímavá je otázka, jak byl tento obraz přijímán generacemi jejich nástupců z řad raně novověkých a moderních dějepisců. Pokud historikové přemýšlejí nad něčím obrazem v dějepisectví, zkoumají především paměť na danou osobu. Za pomoci nástrojů uplatňovaných v bádání o vnímání paměti v minulosti, se pokusím v předkládané studii vysvětlit, jakým způsobem došlo k vytvoření obrazu „slezského husity“, jak se tento obraz odrazil v dějepisectví a konečně, jak se k němu postavila moderní historiografie.

V současné době se v historiografii čím dál častěji setkáváme se zájmem historiků o oblast paměti, jejího utváření a fungování. Tzv. „memory boom“, jehož počátky můžeme vidět ve studiích Pierra Nory, výrazně ovlivnil naše úvahy nad rolí paměti v minulosti.³ Jeho známé teze o „místech paměti“, které chápe jako určité společné body v kolektivní paměti, odkazující na minulost, se staly nosnou koncepcí uplatňovanou v evropské historiografii. Místa paměti v tomto pojetí mají často metaforický a symbolický rozměr, pro francouzskou společnost může být místem paměti například Jana z Arku, případně Eiffelova věž, pro italskou zase Garibaldi, či opera.⁴ Neméně výraznými postavami v rámci paměťových studií jsou němečtí badatelé Aleida Assman a její manžel Jan.⁵ Ti obohatili paměťové studie o nové pojetí paměti, které se díky nim běžně uplatňuje v humanitním bádání. Jan Assman ve své knize věnované otázkám paměti ve starověkých kulturách představil definici paměti, která se podle něj dělí na dva druhy – paměť komunikativní a kulturní. Komunikativní paměť se skládá především ze vzpomínek z nedávné minulosti,

3 V češtině je dostupná pouze programová stať viz Pierre NORA, *Mezi pamětí a historií. Problematika míst*. In: Politika paměti. Antologie francouzských společenských věd, Praha 1998, 7-31.

4 Kornelia KOŃCZAL, *Miejsca pamięci. O niebywalej karierze pewnej koncepcji badawczej*, In: Robert Traba – Hans Henning Hahn (edd.), *Polsko-niemieckie miejsca pamięci 4. Refleksje metodologiczne*, Warszawa 2013, s. 77-101. Tam také důkladný přehled bádání o místech paměti v jednotlivých evropských historiografích.

5 Aleida ASSMAN, *Przestrzenie pamięci. Formy i przemiany pamięci kulturowej*, In: Magdalena Saryusz Wolska (ed.), *Pamięć zbiorowa i kulturowa. Współczesna perspektywa niemiecka*. Kraków 2009, s. 101-143.

kteřé člověk sdílí se svými současníky. U tohoto typu paměti je také typické, že obvykle zaniká se svými nositeli. Kulturní paměť na druhou stranu představuje to, co daná společnost považuje za nutné zachovat. Nejde tedy o minulost jako takovou, ale o selektivní výběr, který poté sehrává roli například v otázkách identity určitého společenství. Klíčovou roli při vytváření kulturní paměti sehrávají speciální nositelé – kněží, kronikáři, učenci apod.⁶ Koncepce Aleidy a Jana Assmanových představuje společně s místy paměti Pierra Nory nejvýznamnější metodickou základnu pro bádání nad rolí paměti v minulosti.⁷

Výše naznačené teoretické koncepty inspirovaly také mé vlastní úvahy nad obrazem Bolka V. v dějepisectví. Jeho domnělá příslušnost k husitství pramenila především z role, jakou samo husitství hrálo ve slezské společnosti pozdního středověku. Pro slezské učence představoval boj s českými heretiky důležitý bod v rámci paměti společenstva. Vymezení se vůči českým kacířům a paměť na války s nimi sehrálo také značnou roli v procesu sjednocování Slezska. Nejlépe se tato koncepce projevila v díle Petra Eschenloera, který boj proti husitům učinil hlavní osou své kroniky.⁸

Vytváření paměti

V soudobých svědectvích o herezi opolského knížete se málokdy setkáme s důvodem, který by vysvětloval příklon Bolka V. k husitství. Jediným pramenem, který uvádí příčiny Bolkova kacířství, jsou Hlohovské analý.

Hlohovské analý představují interpretačně poněkud problematické dílo. Jak prokázal v nedávné době Wojciech Mrozowicz, jejich autorem byl vikář katedrálního kostela v Hlohově a tamní rodák Kaspar Borgení.⁹

6 Podrobně Jan ASSMAN, *Kultura a paměť. Písmo, vzpomínka a politická identita v rozvinutých kulturách starověku*. Praha 2001, s. 50-52.

7 Existuje celá řada dalších přístupů k dějinám paměti, přehledně Radmila ŠVAŘÍČKOVÁ-SLABÁKOVÁ, *O paměti, historii, vědomí a nevědomí. Současná bádání v paměťových studiích*, *Dějiny – Teorie - Kritika*, 2, 2007, s. 232-255. Případně nově Piotr WĘCOWSKI, *Początki Polski w pamięci historycznej późnego średniowiecza*, Kraków 2014, s. 11-15.

8 Petr ESCHENLOER, *Geschichte der Stadt Breslau t. I-II*, München – New York 2003.

9 Jako autora určil Kaspara Borgeního již Paul Knoetel, srovnej Wojciech

Jeho kronika, dovedená do roku 1493, kdy autor pravděpodobně zemřel, se skládá z několika částí, které popisují dění především v samotném Hlohově a v jeho blízkém okolí. Sám sebe autor prezentoval jako pravověrného křesťana, což je důvod jeho tvrdých odsudků českých husitů, případně jejich slezských stoupenců. Tato skutečnost se odrazila také v autorově negativním postoji vůči Čechům, které obecně chápe jako kacíře.

Není jasné, jaký byl vztah mezi Kasperem Borgenim a Boleslavem V. Vzhledem k vzdálenosti, která odděluje Hlohov od Horního Hlohova, je pravděpodobné, že se nikdy nesetkali a autor o opolském knížeti slyšel jen z doslechu.¹⁰ Nedochoval se také žádný pramen, který by dokládal pobyt Bolka V. v Hlohově. Jeho osobu autor zmiňuje jen jednou a to v okamžiku Bolkovy smrti, kdy zaznamenal – „*A.d. 1461 (Mortuus est eidam dux Boleslaus, dictus vulgariter Woloschke, dominus Minoris Glogoviae, magnus haereticus et persecutor cleri, qui ibidem dissipavit unum collegium canonicorum, secutus est magistros haereticorum, scilicet Wiclew, Joannem Huss et alios pessimos, quia ipse etiam doctus et **baccalaurens Pragensis** et pessimam vitam duxit...*“¹¹ Kaspar Borgen se tedy domníval, že Bolek V. studoval v Praze, kde se seznámil s reformním učením, což představovalo základní kámen Bolkovy hereze. Tuto tezi přijalo i moderní dějepisceví, které v letopiscově líčení našlo kýžené vysvětlení, proč se slezský kníže stal husitou. Jeden z Bolkových životopisců, Stanisław Brodsko, se dokonce domníval, že Bolek V. přijal bakalářský titul z rukou Mistra Jana Husa.¹² Pokud přijmeme, že se opolský kníže narodil okolo roku 1400, čemuž vše nasvědčuje, je z časových důvodů vyloučeno, že by se během svých studií setkal s Husem. Jan Hus už v roce 1412 opustil pod hrozbou interdiktu Prahu a pobýval v severozápadních a jižních

MROZOWICZ, *Kaspára Borgenihó Rocznik glogowski. Z dziejów historiografii regiono-
nej v późnym średiowieczu na Śląsku*. In: Kaspar Borgen, *Rocznik glogowski do roku
1493*, Glogów 2013, s. 10-11.

10 Hlohov (Glogów) je město v jihozápadní části Dolního Slezska, zatímco Horní Hlohov (Glogówek), sídlo Bolka V., se nachází ve Slezsku Horním.

11 *Scriptores rerum Silesiacarum X. Annales Glogovienses bis z. J. 1493*. Ed. Hermann Markgraf, Breslau 1877, s. 26.

12 Stanisław Brodsko, *Piast – husyta. Książę opolski Bolko V i jego rod*. In: Ewa Malczyńska (ed.), *Z dziejów postępowej ideologii na Śląsku w XIV-XV w*, Warszawa 1956, s. 68-97

Čechách.¹³ V této době z pochopitelných důvodů nepůsobil ani na univerzitě. Není to jediný problematický moment v představě Bolka V. jakožto studenta pražské univerzity.

Dalším argumentem proti může být zdánlivě nesouvisející datum 1409. Je všeobecně známo, že v tomto roce byl vydán Dekret kutnohorský, který radikálně změnil poměry na pražské univerzitě.¹⁴ Po jeho vydání došlo k odchodu mistrů zbývajících univerzitních národů, kteří byli často následováni svými studenty. Vzhledem k Bolkovu geografickému původu můžeme předpokládat, že by se podobně jako ostatní studenti ze Slezska zapsal do polského univerzitního národa.¹⁵ Jeho existence ale byla po roce 1409 spojena se značným úbytkem studentů, který vedl až faktickému zániku. Značnou roli také hrálo konfesijní směřování univerzity, která čím dál víc získávala punc kacířské instituce.¹⁶ Je proto obtížně představitelné, že by v této atmosféře, která na univerzitě panovala po roce 1409, studoval šlechtic z významného knížecího rodu. V pozdním středověku bylo sice již poměrně běžné, že druhorození synové ze šlechtických rodin studovali na univerzitách v rámci přípravy na budoucí církevní kariéru, jako tomu bylo například u strýce Bolka V. Jana Kropidla. Ten na pražské univerzitě studoval v osmdesátých letech 14. století a následně se stal biskupem. Boleslav V. byl ale dlouhou dobu jediným dědicem Boleslava IV., nabízí se proto otázka jaká je šance, že by měl být určen církevní dráze.¹⁷ Vzhledem k časovému odstupu, se kterým autor

13 K osudům Jana Husa nově Pavel SOUKUP, *Jan Hus. Život a smrt kazatele*, Praha 2015. Případně František ŠMAHEL, *Jan Hus. Život a dílo*, Praha 2014. Tam také důkladný rozbor literatury k tématu.

14 Ke genezi Dekretu kutnohorského nejlépe Martin NODL, *Dekret kutnohorský*, Praha 2010.

15 Skutečnost, že se studenti ze Slezska zapisovali do polského univerzitního národa, je v literatuře dobře zmapovaná, srovnej Jiří STOČES, *Pražské univerzitní národy do roku 1409*. Praha 2010.

16 S vnímáním pražské univerzity jako „kacířské“ se můžeme setkat již od dob univerzitních protestů na podporu Jana Husa, srovnej Michal SVATOŠ, *Cesta k husitské univerzitě. Proměny pražské univerzity 14. a 15. století*, In: Robert Novotný – Petr Šámal a kol., *Zrození mýtu. Dva životy husitské epochy*. Praha – Litomyšl 2011, s. 42-50. Případně TÝŽ, *Kališnická univerzita (1419-1556)*, In: *Dějiny univerzity Karlovy 1347/48-1622 I.*, Praha 1995, s. 205-213.

17 Mladší bratr Bolka V. Jan se narodil až kolem roku 1410, Jindřich a Mikuláš až počátkem dvacátých let, viz Stanisław SCZUR – Krzysztof OŻÓG (edd.), *Piastowie*,

psal kroniku, nelze ani vyloučit, že Kaspar Borgení zaměnil Bolka V. za Jana Kropidla.

Nezbývá než se obrátit „*ad fontes*“ a pokusit se doložit pobyt Boleslava V. v pramenech univerzitní proveniencie. Situaci komplikuje skutečnost, že matrika pražské artistické fakulty byla ztracena pravděpodobně během třicetileté války a současní badatelé jsou proto odkázáni pouze na tzv. děkanskou knihu.¹⁸ Ta dokáže chybějící matriku částečně nahradit, zaznamenávala především výsledky zkoušek konaných na fakultě. Pokud by tedy Boleslav V. opravdu studoval v Praze, tak by se jeho jméno mělo v děkanské knize vyskytovat, bohužel tomu tak není. Nejsme schopni jej zachytit ani v dalších pramenech týkající se univerzity jako jsou listiny, kroniky apod. Za zmínku také stojí skutečnost, že univerzitní studium nefiguruje v žádné listině či korespondenci Bolka V. Je tedy evidentní, že z dochovaných pramenů nejsme schopni doložit, že opolský kníže skutečně v Praze studoval. Šance, že by Bolek Opolský studoval v Praze a nebyl zachycen žádným nám známým pramenem, je podle mého soudu velmi nízká.

Nabízí se ještě další teorie, které by mohly vysvětlit údajné univerzitní vzdělání opolského zeměpána. Letopisec hlohovských analů psal s časovým odstupem a teoreticky mohl zaměnit pražskou univerzitu za nějakou jinou ve středoevropském prostoru.¹⁹ V úvahu připadá univerzita v Krakově. Vzhledem k intenzivním kontaktům mezi opolskými knížaty a krakovským dvorem, není tato varianta nereálná. Krakovské vysoké učení má ovšem výhodu dochovaných studentských matrik a při bližším zkoumání zjistíme, že žádný opolský kníže se v této době v Krakově nevyskytoval. Podobně je tomu i u vzdálenější vídeňské univerzity.²⁰ Jeho pobyt v Praze je

Krakow 1999, s. 762-763. K postavě Jana Kropidla viz Tamtéž, s. 760-762.

18 *Liber decanorum Facultatis Philosophicae Universitatis Pragensis ab anno Christi 1367 usque ad annum 1585* e codice membranaceo illius aetatis nunc primum luce donatus, Pars I, Pragae 1830; Pars II. Pragae 1832.

19 K prameni podrobně Waclaw KORTA, *Średniowieczna annalistyka śląska*, Wrocław 1966, s. 300-314.

20 *Metryka czyli album Uniwersytetu Krakowskiego z lat 1400-1508* I+II, edd. GAŚI-OROWSKI Antoni- JUREK Tomasz-SKIERSKA Izabela, Krakow 2004. K vídeňské univerzitě srovnej GOTTSCHALK, op. cit. Joseph GOTTSCHALK *Oberschlesier auf dem Universität des Mittelalters*, In: Beiträge zur Heimatkunde Oberschlesien II 37, Leobschütz 1934, s. 29-78.

možné také vysvětlit v rámci jakési šlechtické cesty za vzděláním, tak jak je známe z pozdějšího období ve formě kavalírských cest.²¹ Bylo by to ovšem dost ojedinělé, protože v první polovině patnáctého století nemáme v korunním prostoru podobné cesty doložené.²² Navzdory zjevným obtížím s datováním pobytu Bolka V. v Praze se tato skutečnost stala v moderním dějepisectví pevnou součástí jeho životopisů, jak uvidíme dále.

Text Hlohovských análů poté pokračuje ještě strhujícím líčením smrti Bolka V., kterou popsal takto: „*Demum infirmabatur et debuit finem suum concludere juxta dictum commune: Qualis vita, talis finis etc. Misit sellare et praeparare optimum equum duem secum in curia habuit et fecit eum adduci, et dixit se non velle ad infernum invare pedestre, sicut et alii latrones, sed equitare, ut decet dominum. Et sic in illa fantasia mortuus est anno uts...*“²³ Podle letopisce tedy Bolek v okamžiku své smrti rozkázal, aby mu přivedli koně, protože se nesluší, aby pán šel do pekla pěšky. Kronikář dále zaznamenal, že po jeho smrti v Horním Hlohově jej tamní mniši pochovali v místním klášteře, a když se to dozvěděl vratislavský biskup, nařídil exhumovat Bolkovo tělo. Władysław Dziewulski, znalec Bolka V. v rámci snahy o reinterpetaci Bolka V., tento pramen odmítl z důvodu evidentních výmyslů autora, které jsou příliš fantastické na to, aby se jimi historik mohl zabývat.

Moderní medievistika opakovaně upozorňuje na symbolické roviny v dílech středověkých kronikářů. Cílem historika se v takto pojímaném výzkumu stává co nejlépe porozumět symbolickému významu textu. Není pochyb o tom, že Kaspar Borgen se považoval za pravověrného křesťana a z tohoto pohledu také popisoval osobnost Bolka V. Jeho obraz opolského knížete nelze chápat jako objektivní faktografické informace, které si tolik cenilo pozitivistické dějepisectví. Hlohovský letopisec chtěl především zdůraznit, že Bolek V. byl heretik a kacír a v tomto kontextu je třeba také číst celý jeho text. Studium na pražské univerzitě, která po celé patnácté století nesla cejch kacírské univerzity, slouží jako prostředek,

21 K fenoménu kavalírských cest podrobně Petr MAŤA, *Svět české aristokracie (1500-1700)*, Praha 2004, s. 307-318.

22 Putování po evropských zemích jako součást knížecí výchovy již tomto období předpokládá Martin ČAPSKÝ, *Vévoda Přemek Opavský (1366-1433). Ve službách posledních Lucemburků*. Brno – Opava 2005, s. 188-189.

23 SRS X, s. 26-27.

kterým kronikář zdůrazňuje míru Bolkova kacířství. Stejnou roli hraje v textu také odkaz na Jana Husa a Wicleffa. Autorovo zdůrazňování pražských studií skýtá ještě další interpretace. Je evidentní, že v textu plní roli vysvětlení, kde a jak se Bolek V. nakazil herezí. Slezsko v čele s Vratislaví bývá v pozdním středověku často považováno za baštu pravověří, v čemž místní obyvatelé utvrzovala celá řada kazatelů. Bolek V. představuje výjimku, kterou se autor pokusil zdůvodnit skutečností, že heretikem se stal díky pobytu v Praze a vina za jeho selhání tak neposkvřňuje čistotu víry Slezska.²⁴

Smyslem autora popisů bylo tedy vylíčit Bolka V. jako kacíře a k tomu použil klasické metody středověké historiografie. Vrchol této snahy je popis smrti opolského zeměpána. Kronikářovo fantastické líčení posledních okamžiků Bolka V. symbolicky vykresluje, že byl zatvrzelý heretik, který se ani na smrtelné posteli není ochoten vzdát svého bludu. Jeho popis Bolkovy smrti pracuje s rozšířeným motivem soudobého myšlení, tzv. dobré křesťanské smrti. Tento koncept byl středověkými mysliteli rozvíjen již od počátku křesťanství. Jak upozornil Norbert Ohler podle této teorie lze z chování člověka v okamžiku jeho smrti vyzorovat, zda dotyčný dosáhne spásy nebo bude zatracen.²⁵ Pravověrný křesťan by měl umírat klidně a přijmout poslední pomazání. Jedině tak lze podle středověkých myslitelů dosáhnout spasení.²⁶ Kdo se naopak chová zpupně, případně nedokáže kontrolovat svou bolest, bude zatracen. Je proto typické, že u celé řady středověkých kronikářů se setkáme s bouřlivými popisy posledních okamžiků zejména těch lidí, kteří byli z perspektivy kronikáře vnímáni jako zrádci, nepřátelé, případně heretici. Skutečnost, že v myslích středověkých lidí bylo narušení dobré smrti spojováno s kacířstvím, je literatuře dobře zmapována.²⁷

24 K roli kazatelů v pozdně středověkém Slezsku srovnej Martin Čapský, *Město pod vládou kazatelů. Charizmatičtí náboženští vůdci ve střetu s městskou radou v pozdně středověkých českých korunních zemích*, Praha 2015, s. 75-104.

25 Norbert OHLER, *Umírání a smrt ve středověku*, Jihlava 2001, s. 80-81.;

26 V případě, že tyto podmínky nebyly dodrženy, mohla se podle středověkých představ neklidná duše vracet zpět ze záhrobí, srovnej Jean-Claude SCHMITT, *Revenanti. Živí a mrtví ve středověké společnosti*, Praha 2002. Fenoménem dobré smrti se pro mladší období zabývala Marie KOLDINSKÁ, *Každodennost renesančního aristokrata*, Praha – Litomyšl 2001, s. 175-192.

27 Jak doložila Anne Brenonová na příkladu katarství, absence posledního pomazání

Navýsost symbolický je také přídomek, kterým Kaspar Borgen Bolka V. počastoval. Jak upozornil Maciej Woźny, označení „wolozek“ je lidový pojem pro plevelovitou rostlinu chrpy. V bibli je symbol chrpy používán pro označení zrádců, případně nevěřících.²⁸

S velmi podobnými obraty se setkáme i v díle pozdějšího papeže Pia II. Eneáše Silvia Piccolominiho. V jeho případě je zajímavé, že popis osobnosti Bolka V. není součástí známé Historie české, kde se Bolkem V. nezabývá vůbec, ale spisu, který bývá označován jako De Europa.²⁹ Władysław Dziewulski se domníval, že tento popis vznikl přibližně kolem roku 1458, tedy ještě za Bolkova života.³⁰ Opolského knížete charakterizoval takto: „*Inter hos duces unum esse ferunt nominem Bulconem Opoliensem appellant, qui Glogouiae residens delicijs ac uoluptatibus deditus usque adeo insanuit, ut neque infern, neque superos esse diceret, animasque cum corporibus simul produs interire putaret. Ecclesiam uel nunquam, uel raro ingressus est, sacramentis Christianis prorsus abstinuit, nisi quod abusus matrimonio, uxore quae sibi integrata esset relicta, alteram superduxit. Quae ne pellex appellari posset, non nisi per solennia matrimonij conjugij uoluit.*“³¹ Vidíme, že i v Piccolominiho líčení sehrává klíčovou roli Bolkův vztah ke křesťanským svátostem, které podle něj odmítal. Piccolomini o opolském knížeti pravděpodobně slyšel jen z doslechu, a proto

v katolickém duchu, byl jedním z typických způsobů, jak poznat kacíře, viz Anne BRENONOVÁ, *Kataři. Život a smrt jedné křesťanské církve*. Praha 2001, s. 16-44.

28 Maciej WOŹNY, *Przydomki Bolka V opolskiego*, Ziemia Prudnicka, 2009/2010, s. 59-60.

29 Spis De Europa vyšel tiskem společně s dalšími autorovými texty již v šestnáctém století, viz AENEAE SYLVII PICCOLOMINEI SENENSIS, QVI POST ADEPTVM PONTIFICATVM PIVS EIVS NOMINIS SECVNDVS *appellatus est, opera quae extant omnia, nunc demum post corruptissimas editiones summa diligentia castigata & in unum corpus redacta, quorum elenchum uersa pagella indicabit. HIS QVOQVE ACCESSIT GNOMOLOGIA EX OMNIBVS SYLVII OPERIBVS collecta, & Index rerum ac uerborum omnium copiosissimus*, Basileae 1571. V nedávné době byl spis zpřístupněn edičně, viz ENEE SILVII PICCOLOMINEI *postea PII PP.II De Evropa*, ed. Adrianvs van Heck, Città del Vaticano 2001. K jeho postavě srovnej František ŠMAHEL, *Enea Silvio Piccolomini a jeho Historie česká*, In: Dana Martínková – Alena Hadravová – Jiří Matl, *Eneo Silvio, Historica Bohemica – Historie česká*, Praha 1998.

30 Władysław DZIEWULSKI, *Herezja Bolka Opolkiego*. Studia z dziejów kościoła katolickiego I, 1960, s. 181.

31 PICCOLOMINI... *opera quae extant omnia*, Basileae 1571, s. 415.

se jeho popis skládá především z topoi, které bývaly obvykle spojovány s kacíři. Do této kategorie patří především již zmíněné odmítání svátostí, víra ve smrtelnost lidské duše, porušení svátosti manželství, případně odmítání existence nebe a pekla. S podobnými spojeními se setkáme také v kronice Petra Eschenloera. Ten nahlížel na postavu opolského zeměpána především prizmatem jeho spojení s kališnickým králem Jiřím s Poděbrad a ve spojitosti s Bolkem prohlásil, že „*Diser gloubete nicht noch disem leben ein andir leben.*“³² V jeho úvahách nad vírou opolského knížete se objevuje, podobně jako u Piccolominiho tradiční topoi spojované s kacíři, že Bolek V. nevěřil v posmrtný život.

Podobným způsobem konstruoval obraz Bolka V. Jan Dlugosz ve své kronice³³ Stejně jako v případě Hlohovských análů hraje zásadní roli líčení smrti opolského zeměpána. Dlugosz kladl důraz především na skutečnost, že Bolek zemřel bez zpovědi, kterou stejně neuznával. Také v jeho úvahách se objevuje myšlenka dobré křesťanské smrti, kterou Boleslav V. odmítl a tím potvrdil hloubku své hereze. Dlugosz také připomíná jeho zásah proti kapitule v Horním Hlohově, jejíž statky si přivlastnil.³⁴ Zatímco všichni výše uvedení autoři se vyjadřovali především k otázkám víry, Jan Dlugosz kladl důraz také na zeměpanskou problematiku. Z jeho líčení vychází Bolek V. jako tyran, který utiskuje své poddané a je tedy špatným knížetem. Dlugosz zde pracuje s rozšířenou představou ideálního středověkého vládce, které Bolek nedostal. Proti němu klade, podobně jako autor Hlohovských análů, Bolkova bratra Mikuláše, člověka prostého a dobrého, který zůstal věrný pravé víře.³⁵ Jan Dlugosz Bolka V. pranýřuje i na jiných místech svého díla, kromě jiného také poskytuje odpověď na otázku, proč soudobí kronikáři tak často uváděli, že Bolek nevěřil ve svátost manželskou. Právě z jeho pera pochází zmínka o zavržení Bolkovy první ženy Alžběty, nevlastní dcery Vladislava Jagielly.³⁶

32 P. ESCHENLOER, *Geschichte der Stadt I*, s. 243.

33 Jana DLUGOSZA *Roczniki, czyli kroniki sławnego Królestwa Polskiego ks. 12.*, Warszawa 2009, s. 394.

34 Zásah proti kolegiátě připomíná také Kaspar Borgeni, viz SRS X, s. 26-27.

35 Problematikou panovnického ideálu se důkladně zabýval Robert ANTONÍN, *Ideální panovník českého středověku. Kulturně-historická skica z dějin středověkého myšlení*, Praha 2013.

36 K její postavě stručně Colmar GRÜNHAGEN, *Elisabeth (von Pilcia), Herzogin von Oppeln*, *Zeitschrift für preussische Geschichte und Landeskunde*, 8, 1871, s. 125-128.

Ačkoliv Długosz na stránkách své kroniky neskrýval nechuť k Alžbětině matce, skutečnost, že Bolek zapudil její dceru a oženil se znovu, mu dala příležitost jej pranýřovat.³⁷ Zákeřnost opolského knížete se dle jeho mínění znovu projevila krátce před nešťastnou bitvou u Varny, kde zahynul polský král Vladislav III. Bolek V. v době, kdy se král chystal k mobilizaci svých sil před rozhodující bitvou, přepadl polské kupce mířící na jarmark do Vratislavi, protože podle Długosze, věděl o králově tažení do Uher a předpokládal, že polské království nebude schopno účinně zareagovat.³⁸ V Długoszově díle je patrný jistý posun v nahlížení na postavu opolského knížete. I v jeho pojetí je Bolek kacířem a zavrženíhodným heretikem, ale na rozdíl od soudobých dějepisců klade značný důraz na konkrétní kroky Bolka V. především ve vztahu vůči polskému království.

O kacířství opolského zeměpána se dále zmiňují drobnější kroniky z patnáctého století jako kronika Jana Frobena, Střelínské zlomky, kronika Sigmunda Rosicze a další. Tyto práce jsou pro historiky cenné zejména z toho důvodu, že často uvádí konkrétní události, kterých se Bolek V. účastnil během husitských válek a mohou také napomoci v dataci přechodu opolského knížete do husitského tábora. V tomto duchu informují o Bolkově životě např. kronika Martina z Bolkenheimu.³⁹ Ani jeden ze zmíněných pramenů nepopisuje okolnosti přestupu opolského zeměpána na kališnickou stranu, ani neuvádí žádné další podrobnosti. Detailnější popis bojů z jara roku 1430 se objevuje v *Namyslovské kronice*, z pera Jana Frobena, který zdůraznil především skutečnost, že poté, co Boleslav Opolský dobyl Kluczbork, padl do pasti, jež mu přichystala namyslovská městská hotovost a utrpěl těžké ztráty.⁴⁰ Froben také opakovaně

37 Tamtéž. Je pravděpodobné, že rozvod Bolka V. s jeho první ženou neproběhl podle kanonického práva, což je patrně důvod Długoszových výpadů. Ke vztahu Długosze k Alžbětě z Pilče srovnej Antoni PROCHASKA, *Długosz o Elżbiecie, trzeciej żonie Jagiełły*, Lwów 1876.

38 J. Długosz, *Roczniki* 12., s. 329.

39 *Scriptores rerum Silesiacarum XII, Geschichtschreiber schlesiens des XV. Jahrhunderts, Chronik des Martin von Bolkenheim*, ed. Franz Wachter, Breslau 1883, s. 9-10. Rosiczova kronika viz Tamtéž, s. 37-87, konkrétně o Bolkovi, který je v textu označován co by „heresiarcham“ s. 50.

40 Archiwum państwowe we Wrocławiu, f. Zbiór Rekopisów Archiwalnych, Rep. 135, sig. 679, Ioannes Froben, *Annales Ioannis Frobenii ab anno 1347*, s.18a. Samotný pramen v nedávné době detailně rozebral Ronald CZARNECKI, *Kronika Namysłowa*

označuje Bolka za kacíře. Po skončení výpravy z jara 1430 mizí Bolek z očí kronikářů a na scénu se opětovně navrácí až v roce 1433 v souvislosti s bitvou u Rybníka. Bolek zde byl poražen spolu se svými husitskými spojenci Mikulášem Ratibořským. Tato porážka představuje důležitou část Bolkovy obrazu a tradičně je interpretována jako konec Bolkovy aktivního vystupování na straně husitů. O to zajímavější je skutečnost, že soudobí kronikáři této srážce věnovali minimální pozornost. Sigmund Rosicz ji zmiňuje pouze konstatováním, že 13. května byl kníže Bolek Opolský, heretik, poražen Mikulášem Ratibořským.⁴¹ Podobně ani Jan Długosz nezanechal ve své kronice obsáhlejší zprávu. Długoszova relace je zajímavá z jiného hlediska. Celou bitvu interpretuje jako výsledek sporů o území mezi Mikulášem Ratibořským a Bolkem Opolským. Nestekáváme se zde s žádným konfesijním zabarvením a opolský kníže není ani označen jako heretik. Jak upozornili již editoři kroniky, Długosz se pravděpodobně domníval, že se bitvy účastnil Bolkův otec, Boleslav IV. a ne jeho syn.⁴² Díky tomu ji interpretuje čistě jako střetnutí dvou zeměpánů, o jaké nebyla v pozdně středověkém Slezsku nouze. Bitva u Rybníka představuje symbolické místo paměti v nahlížení na život opolského zeměpána. O jejím významu byl přesvědčen raně novověký historiograf Joachim Cureus, který ji označil za porážku knížete husity („*dux hussiticis*“).⁴³ Za zásadní událost ji považoval také další raně novověký badatel slezských dějin, Jacob Schickfuss. Ten zmátl pozdější badatele tvrzením, že Bolek V. v této bitvě zahynul a na jeho místo nastoupil další syn Boleslava IV., Boleslav VI.⁴⁴ Populárnost bitvy dosvědčuje také skutečnost, že

autorstwa Johannes a Froben a jako utwór dziejopisarstwa miejskiego, Warszawa 2015.

41 „*Anno domini 1433 feria quarta post cantem illustris princeps dux Nicolaus dominus Rathboriensis prostravit dominum Bolkonem ducem Opoliensem heresiarcham ante Trebnitz*“ SRS XII, s. 50. Jak upozornil již Colmar Grünhagen Rosicz si evidentně spletl Rybník s dolnoslezskou Trzebnicí, srovnej Colmar GRÜNHAGEN, *Die Hussitenkämpfe der Schlesier*, Breslau 1872, S. 248-249.

42 Jana DLUGOSZA *Roczniki, czyli kroniki sławnego Królestwa Polskiego ks. 11.*, Warszawa 2009, s. 122, pozn. č. 139.

43 Ioachimo CVREO, *Gentis Silesiae annales*, Witebergae 1571, s. 128.

44 Jacobo SCHICKFUSS, *Neu wermehrete schlesische chronica*, s. 137. Informaci o Bolkově smrti přejal F. Idzikowski ve svém poněkud zmateném líčení dějin opolského knížectví, viz Franciszek IDZIKOWSKI, *Opole: Dzieje miasta do 1863 roku*, Opole 2002. (německý originál vyšel 1863), s. 74.

se dostala na stránky známého raně novověkého kalendáře z pera Nicolause Pola.⁴⁵ Důležitou roli sehrává také v jím sepsaných dějinách města Vratislavi.⁴⁶ Ačkoliv raně novověcí dějepisci opisovali Bolkův život na podobných základech jako jejich středověcí předchůdci, nesetkáváme se v jejich líčení s tak tvrdými hodnoceními. Ačkoliv vesměs všichni o něm hovoří jako o kacíři, případně husitovi, tato skutečnost nehraje v jejich pohledu zásadní roli. Klíčovými body, které našly své místo v kulturní paměti, jsou již zmíněná bitva u Rybníka, Bolkovo přepadení polských kupců v předvečer bitvy u Varmy, případně jeho útoky na polské pohraničí ve čtyřicátých letech.

Reflexe

Obraz, se kterým se setkáváme v moderním dějepisectví, je často silně ovlivněn pohledem dobových kronikářů. Jejich líčení kacířství opolského knížete posloužilo jako základ pro tvrzení, že Bolek V. byl husita. Nestor německé historiografie Colmar Grünhagen ve své klasické práci věnované dějinám husitství ve Slezsku o této skutečnosti nepochyboval, ačkoliv si neodpustil poznámku, že Bolek měl blíže k soudobým loupeživým rytířům, než ke známým husitským válečníkům. Bolkův příklon ke kalichu vysvětloval Grünhagen tezí, že se Bolek V. seznámil s kališnickou věroukou během svých studií v Praze.⁴⁷ Vycházel z údajů německého autora Heinricha Schnurpfeila, který na základě Hlohovských analů tuto skutečnost znovuobjevil pro moderní bádání.⁴⁸ Pražské studia se tak v literatuře na dlouho dobu stala základním vysvětlením hereze opolského zeměpána. Totožný postoj zaujal například Augustin Weltzel a další.⁴⁹

45 Nicolaus POL, *Hemerologion Silesiacum Vratislaviense Tagebuch Allerley fürnehmer, namhafftiger, gedenckwürdiger Historien, so fürnemlich in Breßlaw der Hauptstadt, auch sonst etlichen andern Orten im Fürstenthumb Schlesien, sich begeben: ...* Breslaw 1612, s. 179.

46 Nicolaus POL, *Jahrbücher der Stadt Breslau* Bd. 1, Breslau 1823, s. 182.

47 C. GRÜNHAGEN, *Die Hussitenkämpfe*, s. 133 a 281.

48 Heinrich SCHNURPFEIL, *Geschichte und Beschreibung der Stadt Ober-Glogau in Oberschlesien, Ober-Glogau 1860*, s. 29.

49 Augustyn Boguslaw WELTZEL, *Historia miasta Prudnika na górnym Ślasku*, Prudnik 2005, 43-45. (německý originál vyšel 1870)

S podobným přístupem se můžeme setkat také u předválečné polské historiografie. Jak upozornil Wojciech Iwańczak vztah tehdejšího dějepisce k husitství byl převážně negativní a tato skutečnost se odrazila také ve vnímání opolského knížete.⁵⁰ Antoni Prochaska například zdůrazňoval, že Bolek V. byl zavřehodný heretik a člověk, který se pro materiální zisk neštítel ničeho.⁵¹ Obecně lze konstatovat, že až na výjimky nejevila předválečná polská historická věda o dějiny husitství zájem a tento fakt se odrazil také ve vnímání opolského knížete.

V případě polského poválečného dějepiscectví dochází k posunu v interpretacích Bolka V., který se v duchu marxistické ideologie stává „revolučním“ bojovníkem. Tato koncepce samozřejmě úzce souvisí s poválečným ovzduším na tamních univerzitních pracovištích, kde se prosazovalo marxistické pojetí dějin. Jak poznamenal Martin Čapský, neméně velkou roli sehrála také skutečnost, že polská historická věda se musela vyrovnat se ziskem území na západě, zejména Slezskem. Pro polskou poválečnou historiografii je také typické prolnutí marxistických přístupů s nacionálním pojetím dějin.⁵² Tato skutečnost sehrála nemalý vliv v chápání postavy opolského knížete. Autoři jako Stanisław Brodtko, Roman Heck, případně Ewa Maleczyńska se na příkladu Bolka V. snažili především prokázat, že ve Slezsku převládala polská populace, která měla pozitivní vztah k husitství, případně rozváděli teze o protifeudálních bojích ve Slezsku v souvislosti s husitskými válkami. Opolskému zeměpánu byla v tomto kontextu přisouzena klíčová role. Pro výše zmíněné autory byl Bolek V. husita, hlavní roli ovšem nehrály náboženské otázky, ale především určité části kališnické věrouky, zaměřené na sekularizaci církevního zboží a obecně otázky spojené s „protifeudálním“ bojem.⁵³

50 Wojciech IWAŃCZAK, *Táborité v polské historiografii 19. a začátku 20. století*, Husitský Tábor 12, 1999, s. 69-77.

51 Antoni PROCHASKA, *Szkice historyczne z XV wieku*, Kraków – Warszawa 1884, s. 239.

52 Martin ČAPSKÝ, *Obraz husitství v polském poválečném dějepiscectví*, Acta historica et museologica Universitatis Silesianae Opaviensis 5, 2000, s. 193-199. Přehledně k polskému poválečnému dějepiscectví Rafał STOBIECKI, *Historiografia PRL. Ani dobra, ani mądra, ani piękna, ale skomplikowana*, Warszawa 2007.

53 K marxistickým pohledům na středověké dějiny Slezsky nejlépe Marek CETWIŃSKI *Metamorfozy śląskie, studia źródłoznawcze i historiograficzne*, Częstochowa 2002.

Základní pojetí opolského zeměpána představil Stanisław Brodtko který kladl značný důraz na pobyt Bolka V. v předrevoluční Praze. Již bylo zmíněno, že předpokládal vztah mezi mladým dědicem opolského knížectví a Janem Husem. V otázkách víry se autor domníval, že Bolek přijal čtyři artikuly a praktikoval přijímání z kalicha.⁵⁴ Brodtkovy teze získaly značnou popularitu a ostatní autoři se na jeho závěry týkající se Bolka pobytu v Praze často odkazovali. Dodnes z něj někteří autoři vycházejí při líčení hereze opolského zeměpána.⁵⁵ Neméně důležitou roli hrál v jeho úvahách františkánský klášter v Horním Hlohově a tamní kapitula. Již u dobových autorů nalezneme zmínky o sekularizačních krocích Bolka V. V pojetí Stanisława Brodka a dalších poválečných historiků se kroky opolského knížete vůči církevním strukturám staly jedním ze základních argumentů, na jejichž základě vytvářeli obraz Bolka V. jakožto revolučního husity. Je příznačné, že podstatně menší pozornost věnovali autoři otázce návratu františkánů do Horního Hlohova, který pravděpodobně inicioval Bolek V. V obnoveném klášteře také našel místo posledního odpočinku.⁵⁶

Výše zmínění autoři předpokládali ve Slezsku analogicky k situaci v Čechách vzednutí poddanského lidu, který povstal proti utlačovatelům z řad šlechty a církve. Bolek V. byl postaven na špici tohoto boje, spolu s polskými dobrodruhy Dobkem Puchalou a Zikmundem Korybutovičem.

54 S.BRODKO, *Piast - husyta*, s. 77.

55 Srovnej například Ewa MALECZYŃSKA, *Ruch husycki w Czechach i w Polsce*. Warszawa 1959, s. 454. Případně Radek FUKALA, *Slezsko, neznámá země Koruny české. Knížecí a stavovské Slezsko do roku 1740*, České Budějovice 2007, s. 116-117. Autor předpokládá silný vliv univerzitních studií na budoucí směřování opolského zeměpána, ale kriticky se staví k Brodtkově tezi o vztahu mezi Janem Husem a Bolkem V.

56 Po zničení kláštera husity v roce 1428 odešli místní mniši do nově založené kláštera v Kozlí, kde později přijali observantskou řeholi. Historiografie zatím nenalezla uspokojivou odpověď v otázce návratu mnichů do Horního Hlohova. Zatímco Zatímco D. Karczewski se domnívá, že k návratu mnichů došlo v druhé polovině třicátých let, Gabriela Was upozornila na skutečnost, že teprve v roce 1436 byl plně zprovozněn klášter v Kozlí, takže není pravděpodobné, že by se mniši ještě ve třicátých letech přesunuli zpět do Horního Hlohova. Obnovení kláštera v sídelním městě Bolka V. je proto třeba posunout spíše do druhé poloviny čtyřicátých let, srovnej Gabriela WAS, *Franciszkanie-obszernicy na Slasku w średniowieczu*. In: Jakub Kostowski (ed.), *Bernardyni na Slasku w późnym średniowieczu*, Wrocław 2005, s. 21-51. Dariusz KARCZEWSKI, *Franciszkanie w monarchii Piastów i Jagiellonów w średniowieczu. Powstanie - rozwój - organizacja wewnętrzna*, Kraków 2012, s. 217.

Jejich vojsko, které po boku polních vojsk operovalo v slezském prostoru, se mělo skládat především z místních poddaných, kteří se pod dojmem kališnické nauky chopili zbraní a pustili se do boje se šlechtou.⁵⁷ Tato interpretace Bolka V. je z celé řady důvodů značně problematická, především z dochovaných pramenů lze jen s velkou dávkou fantazie tvrdit, že opolský zeměpán vedl protifeudální boj. Tuto kuriózní situaci, kdy v čele poddaných měl stát feudál z tradiční knížecí rodiny, si uvědomovali i sami autoři. Stanisław Brodtko se snažil zjemnit toto tvrzení slovy o blíže nespécifikovaných neshodách mezi opolským knížetem a jeho vojskem.⁵⁸ Klíčovou roli opět sehrává bitva u Rybníka, které byl přisouzen podobný význam jako bitvě u Lipan. Ta představovala v myšlení marxistických historiků konec revoluce, kdy pokrokově smýšlející složky husitství byly poraženy „reakční“ stranou.⁵⁹ Podle S. Brodka se Bolek po této porážce stáhl do ústraní a věnoval se konsolidaci svého území.

Nezpochybnitelnou roli v úvahách S. Brodka a R. Hecka hrála národnost Bolka V. Ostatně polské cítění bylo podle Stanisława Brodka jeden z důvodů Bolkovy konverze k husitství.⁶⁰ V jejich pojetí se z opolského knížete stává uvědomělý Polák, kterého staví do kontrastu vůči ostatním slezským knížatům, kteří se cítili být spíše Němci.⁶¹ Toto pojetí odpovídá tradičnímu vnímání husitství jako slovansko-německého sporu, které bylo v polské historiografii populární již před válkou.⁶² Navzdory tomu se s úvahami o národnosti Bolka V. setkáme až v dílech poválečných polských historiků. Značný důraz byl kladen na Bolkovo spojenectví se Zikmundem Korybutovičem, které v takové míře v pramenech explicitně doloženo není, ačkoliv jej můžeme předpokládat.⁶³ Toto spojenectví

57 S.BRODKO, *Piast - husyta*, s. 80. Roman HECK *Śląsk w czasach wielkich ruchów ludowych w Czechach i Niemczech*, In: Ewa Maleczynska a kol. *Dzieje Śląska*, Warszawa 1955, s. 90.

58 Tamtéž.

59 Srovnej Petr ČORNEJ, *Lipanská křižovatka*, Praha 1992.

60 Brodtko upozorňuje na zvlášť pozitivní vztah Jana Husa k polskému národu, což mělo být jeden z důvodů, proč mladého knížete jeho kázání zaujaly, viz S.BRODKO, *Piast - husyta*, s. 74-75.

61 Viz S.BRODKO, *Piast - husyta*, s. 81-82.

62 Otázku husitství v polské historiografii přehledně shrnul M. ČAPSKÝ, *Obraz husitství*, s. 193-199.

63 O Bolkově spojení se Zikmundem Korybutovičem hovoří dopis Zikmunda

poskytlo také základ teoriím ohledně navrácení Slezska polskému království. Primární role připadla litevskému princovi, který si měl spolu s Bolkem V. rozdělit celé Slezsko, přičemž by došlo k návratu pod pravomoc polského krále a oba zeměpáni by vládli jako vazalové polského krále.⁶⁴ Teze o snahách polských panovníků navrátit Slezsko zpět polské koruně měly v polské historiografii své místo již v předválečném období.⁶⁵

Po bitvě u Rybníka mizí z pramenů zmínky o Bolkovi jakožto husitovi, ačkoliv je stále označován za kacíře. Poválečná polská historiografie proto postupně kladla větší důraz na Bolkovu národnost, která se plně projevila v nepokojných letech po smrti Zikmunda Lucemburského. Na jeho místo měl nastoupit rakouský vévoda Albrecht Habsburský, ale část české stavovské obce se proti tomuto plánu postavila a povolala na trůn syna Vladislava Jagelloňského, Kazimíra. Ten se vydal v čele vojska do Čech, prosadit svou kandidaturu, přičemž zvolil cestu přes Slezsko. Bojové akce ve Slezsku byly poválečnou polskou historiografií hodnoceny jako pokračování snahy o získání Slezska nazpět. Klíčovou roli opět sehrává Bolek V. Opolský, který spolu se svým bratrem Mikulášem a strýcem Bernardem uznali Kazimíra za českého krále a zavázali se mu složit hold. Roman Heck v tomto spatřoval nezpochybnitelný důkaz propolské orientace opolského knížete, zároveň do své teze umně zakomponoval Bolkovu husitskou minulost tvrzením, že Bolek byl díky svému kališnickému přesvědčení v trvalém ohrožení ze strany ostatních slezských knížat, a proto hledal podporu u polského dvora.⁶⁶ S. Brodtko nabídl částečně odlišnou interpretaci událostí roku 1438. Byl přesvědčen o tom, že Bolka V. vedly k podpoře Kazimíra především národnostní sympatie, které ale měly své hranice. V Brodtkově pojetí se opolský kníže snaží vystupovat především jako nezávislý na královské moci a jeho mocenská pozice byla založena na obratném lavírování mezi českým a polským královským dvorem.

Lucemburského Vitoldovi, knížeti litevskému, viz *Momumenta medii aevi historica res gestas Poloniae illustrantia*, t. VI. *Codex epistolaris Vitoldi magni ducis Lithuaniae*, ed. Antoni Prochaska, Kraków 1882, č. 1409, s. 899.

64 Roman HECK, *Slask w czasach*, s. 109. Tato teze se objevuje také u Brodka, viz S.BRODKO, *Piast - husyta*, s. 81.

65 Srovnej Karol PIOTROWICZ, *Plany rewindykacji Śląska przez Polskę pod koniec średniowiecza*, Katowice 1936.

66 Roman HECK, *Tabor a kandydatura jagiellońska w Czechach (1438-1444)*, Wrocław 1964, s. 154.

V okamžiku, kdy polské vojsko pustoší jeho knížectví, přijme menší zlo v podobě polského krále, ke kterému má z národnostních důvodů blíže než k „Němci“ Albrechtu Habsburskému. Dalším argumentem, který měl prokázat polskou národnost Bolka V., bylo složení jeho dvora. S. Brodtko konstruoval národnostní složení lidí v okruhu opolského zeměpána na základě povrchní analýzy jmen, které se vyskytují ve svědečných řadách, z čehož usoudil, že Bolek V. se cíleně obklopoval Poláky.⁶⁷ Z dnešního pohledu jsou tyto teze značně diskutabilní, nabízí se především otázka, do jaké míry je možné považovat slovanské obyvatelstvo pozdně středověkého Slezska za národnostní Poláky. Ze svědečných řad z první poloviny třicátých let lze usuzovat spíše na chabé sociální sítě mladého dědice opolského knížete, který se obklopoval lidmi pocházejícími z jeho nevelkého údelu.

Tyto teze prokázaly dlouhou životnost a prosáky také do řady českých pracích na toto téma.⁶⁸ Polská historická věda konstruovala výše zmíněné představy na základě mocenské situace třicátých let. V následujících letech došlo k proměně vztahu mezi polským královstvím a Bolkem V. Ten se po boku slezských knížat zapletl do spleťtého konfliktu s krakovským dvorem, který s přestávkami trval až do smrti opolského knížete. Je signifikantní, že tato situace představovala pro poválečné dějepisectví interpretační problém. Navzdory slušné pramenné základně, na jejímž základě se dají rekonstruovat kroky Bolka V. namířené proti polskému království, se výše zmínění autoři tomuto období nevěnovali nebo ho přecházeli zjednodušujícími vysvětleními. Jak uvádí Jan Długosz, Bolek v roce 1452 vyplnil pohraniční město Wieluň. S. Brodtko ve svém vysvětlení ignoroval soudobou mocenskou situaci a Bolkův útok vysvětloval jako snahu získat zpět území, které kdysi patřilo jednomu z jeho předků Wladislavovi Opolskému.⁶⁹ Roman Heck se komplikovanou problematikou slezsko-polských vztahů ve čtyřicátých a padesátých letech vůbec nezabýval.⁷⁰

67 S. BRODKO, *Piast - husyta*, s. 85-87.

68 Srovnej Jiří JURK, *Příčiny, struktury a osobnosti husitské revoluce*, České Budějovice 2006, s. 142, Případně R. FUKALA, *Slezsko*, s. 116-117.

69 S. BRODKO, *Piast - husyta*, s. 87. K nárokům Vladislava Opolského na Wieluňsko srovnej Alicje SZYMCZAK a kol., *Wieluń. Dzieje miasta do 1792 roku*. Łódź – Wieluň 2011, s. 54-57.

70 Roman HECK, *Piastowie śląscy a Królestw o Polskie w XIV — XV w.*, In: Roman Heck (ed.), *Piastowie w dziejach Polski. Zbiór artykułów z okazji trzechsetnej rocznicy*

Značně palčivější otázku představuje spojenectví Bolka V. s Řádem německých rytířů během třináctileté války Řádu s polským státem. Informace o spolupráci mezi nimi se objevují u Dlugosze.⁷¹ Marxističtí historikové tuto představu odmítli s poukazem, že Bolek Opolský se cítil být Polákem, a proto by se nikdy nespojil s úhlavním nepřitelem polského státu. Jejich interpretace ale odporuje pramenům. Navzdory urputné snaze marxistických historiků vidět Bolka V. jako husitu a Poláka, Bolkovu spolupráci s Řádem německých rytířů můžeme prokázat i pomocí jiných pramenů než je líčení krakovského kronikáře. Marian Biskup ve svém zásadním díle věnovaném polsko-řádové válce upozornil na skutečnost, že mezi velkým mistrem Řádu a opolským knížetem byly živé kontakty na sklonku padesátých let. Jak je patrné ze zpráv řádových posílů, Bolek V. evidentně jevil zájem o účast ve vojenské výpravě, která by podpořila řádový stát.⁷² Otázka vztahu opolského zeměpána a Řádu tak zůstává otevřena dalšímu bádání.

Počátkem šedesátých let se k otázce husitství ve Slezsku vrátil již několikrát citovaný Władysław Dzierwulski.⁷³ Ten se kriticky vyjádřil k postojům předchozího bádání a na základě nového čtení pramenů se pokusil o odlišnou interpretaci. Přesvědčivě vyvrátil teze marxistických historiků o husitském povstání ve Slezsku a následně obrátil svou pozornost k postavě opolského knížete. Již bylo řečeno, že zásadně odmítl představu ohledně Bolkových studií v Praze. Na základě rozboru narativních pramenů došel k přesvědčení, že Bolek V. ve skutečnosti nebyl husita, ale ateista. Jak sám poznamenává, opolský kníže byl dle jeho mínění prvním polským ateistou. Své závěry opřel především o doslovné chápání textů výše citovaných kronikářů, především Piccolominiho a Eschenloera. Vycházel z představy, že oba autoři museli přijít do styku s opolským knížetem, především Eschenloer, který působil jako městský písař ve Vratislavi, a tudíž byli oba dobře informováni o víře Bolka V.⁷⁴ Svou

wygaśnięcia dynastii Piastów, Wrocław 1975, s. 69-96.

71 S.BRODKO, *Piast - husyta*, s. 87.

72 S odkazem na pramen Marian BISKUP, *Trzynastoletnia wojna z Zakonem Krzyżackim 1454-1466*, Oświęcim 2014, s. 476-477.

73 W. DZIEWULSKI, *Herezja*, s. 181-193. TÝŽ, *Pierwszy wolnomysłciel polski*. *Kwartalnik Opolski*, 42, 1965, 2, s. 5-14.

74 K jeho životu Wojciech IWAŃCZAK, *Piotr Eschenloer - świadek epoki*, In: Antoni

tezi se snažil podepřít celou řadou podobných případů středověkého ateismu, zejména v případě manželky císaře Zikmunda Lucemburského, Barbory Celské. Není náhodou, že v případě uherské královny klíčovou roli v představách o jejím bezvěrectví sehrává Piccolominiho líčení, ve kterém se objevují podobné motivy, jako v případě Bolka V. Druhým životem královny Barbory se důkladně zabývala Daniela Dvořáková, která přesvědčivě vyvrátila teze staršího dějepisce, zamýšlející se podobně jako W. Dziewulski nad otázkami ateismu královny.⁷⁵ Dziewulského teze ve své době nevyvolaly větší ohlas a v moderním bádání nehrají až na výjimky žádnou roli.⁷⁶ Bolek V. je historiografií i nadále vnímán především jako husita.⁷⁷

V souvislosti s úpadkem zájmu o husitství, který se v polské historiografii projevil v šedesátých a sedmdesátých letech, mizí ze zřetele historiků také postava opolského knížete. Autoři, kteří se zabývají pozdně středověkých Slezskem, již nepřisuzují Bolkovi V. tak zásadní význam jako představitelé staršího dějepisce. V poslední době můžeme vysledovat jistou renesanci zájmu o postavu Bolka Opolského. Na méně známou část života opolského knížete se zaměřil Zbigniew Bereszynski, který v inspirativní studii analyzoval mocenské vazby opolského knížete k loupeživému rytířstvu ve Slezsku, které doložil na příkladě nájezdu na polské město Bedzin v roce 1447. Z. Bereszynski je také autorem zatím poslední biografické skici Bolka V.⁷⁸ Problematika husitských válek přitáhla

Barciak (ed.), *Tysiąclecie dziedzictwo kulturowe diecezji wrocławskiej*. Katowice 2000, st. 160 – 170.

75 Daniela DVORÁKOVÁ, *Čierna kráľovná. Barbora Celjská*. Životný príbeh uhorskej, rímsko-nemeckej a českej kráľovnej (1392 - 1451), Budmerice – Bratislava 2013.

76 S Dziewulského tezí pracoval například J. JUROK *Příčiny*, s. 142. Zároveň ale nepopírá představu ohledně Bolkova přijímání z kalicha.

77 Z nedávné doby srovnej například precizní monografii Jerzy Horwata věnovanou dějinám opolského knížectví, který se otázkou Bolkovy konfese vůbec nezabýval a přijal teze staršího bádání, především vliv pražských studií na otázku Bolkovy konverze k husitství, Jerzy HORWAT, *Księstwo Opolskie i jego podziały do 1532 r. Książęta. Miasta. Kościół. Urzędy. Własność prywatna*, Rzeszów 2002, s. 216-217. Z české historiografie podobně například Petr ČORNEJ, *Velké dějiny země Koruny české V*, Praha- Litomyšl 2000, s. 528. Podobně také Rościślaw ŻERELIK, *Dzieje Śląska do 1526 roku*. In: M. Czaplinski, E. Kaszuba, G. Wąs, R. Żerelik, *Historia Śląska*, Wrocław 2002, s. 94-95.

78 Zbigniew BERESZYŃSKI, *Sprawcy i polityczne tło napadów na Będzin i ziemię wielunińską w 1447 r. Przyczynek do biografii politycznej księcia opolsko-głogówieckiego*

pozornost Macieje Woźneho, který se zaměřil na roli, kterou opolský zeměpán sehrál v počátcích třicátých let. Autor se vymezil vůči dosud přijímanému pojetí Stanisława Brodka a ve svých interpretacích se navrátí spíše k pojetí předválečné historiografie. Bolka V. ve svých úvahách vnímá jako nepřilíš přesvědčeného husitu, který přijal čtyři artikuly čistě z materiálních důvodů, aby mohl po boku polních vojsk rozšířit své nevelké panství.⁷⁹ Připomínám, že žádný dobový pramen neuvádí, že by Bolek Opolský přijal čtyři artikuly, setkáváme se pouze s obratem, že se opolský kníže stal kacířem, tím, že se připojil k husitům. Maciej Woźny také kladl značný důraz na spolupráci Bolka V. s jeho otcem, který jej i podle dobových pramenů měl skrytě podporovat a snaží se tak vysvětlit zapojení Bolka V. do bojů po boku husitů v rámci mocenských strategií opolského seniora, který se obratně pohyboval mezi podporou Zikmunda Lucemburského a zároveň se snažil zachovávat neutralitu vůči českým husitům. Týž autor se také v populárně laděné studii zabýval otázkou přídomků Bolka V. a jak již bylo zmíněno výše, upozornil na skutečnost, že označení „woloszek“ je v lidové polštině starý název pro chrpu, biblický symbol nevěrných/nevěřících. V závěru své práce se autor pokusil prokázat, že označení „husita“ je výtvozem moderní historiografie, což je omyl. Tento přídomek nalezneme již v díle Joachima Curea.⁸⁰

V souvislosti s novými proudy medievistického bádání se historikové zaměřují na dosud neprobádané oblasti. Jerzy Rajman se zabýval procesem kulturní výměny na polsko – slezské hranici a v intencích tohoto bádání kladl důraz také na činy opolského knížete, především na příkladu války o Sevěř, do které se Bolek V. zapojil spolu s ostatními slezskými knížaty.⁸¹ Postavou opolského knížete se v nedávné době zabýval na stránkách své knihy také Martin Čapský, který upozornil na roli, kterou Bolek hrál ve stavovských uskupeních Slezska.⁸²

Bolesława V Wołoszka. Sobótka 60, 2004, s. 185-208. TÝŽ, Księże opolsko-głogówecki Bolesław V Wołoszek, Ziemia Prudnicka 2009/2010, s. 52-58.

79 Maciej WOŹNY, *Działalność polityczna Bolka V opolskiego w okresie wojen husyckich*, In: *Wieki stare i nowe 3*, Sylwester Fertacz – Marie W. Wanatowicz (edd.), Katowice 2011, s. 89-103.

80 Viz poznámka č. 40.

81 Jerzy RAJMAN, *Pogranicze śląsko-małopolskie w średniowieczu*, Kraków 1998.

82 M. ČAPSKÝ, *Zrození země*. Praha 2013.

Závěr

V této studii jsem se pokusil vysvětlit, jakým způsobem byl vytvořen obraz Bolka V. jakožto husity a kacíře a sledoval jsem reflexi tohoto obrazu v historické paměti. Kořeny těchto představ pochází z pera soudobých kronikářů, kteří Bolkovy činy hodnotili konfesní optikou. Klíčovou roli sehrává líčení Kaspara Borgenioho tak jak jej zaznamenal na stránkách Hlohovských análů. Jeho vysvětlení, proč se z dědice opolského knížectví stal husita, přejala celá řada moderních autorů. Kritickým rozborem textu a komparací s dalšími prameny jsem se pokusil doložit, že obecně zažitá představa o pražských studiích budoucího opolského zeměpána je pravděpodobně mylná a z autorovy strany se jednalo o literární topoi. Podobným způsobem pracovali s postavou Bolka V. i další pozdně středověcí autoři jako byl Jan Dlugosz, Piccolomini nebo Jan Froben. Z jejich pera vzešel obraz, který následně přijali také raně novověcí badatelé. Pravděpodobně díky protestantské víře většiny slezských historiků raného novověku nedochází v jejich dílech ke zdůrazňování faktu, že opolský kníže byl kacíř, přičemž se ale ve svých líčeních soustředí na podobné body jako středověcí autoři. Mezi pomyslná místa paměti, tedy to, co současníci považovali za nutné zachovat, patří zejména Bolkova porážka v bitvě u Rybníka, případně zjetí krakovských kupců. Tyto události představují klíčové okamžiky Bolkova obrazu. Moderní historiografie tento obraz taktéž přejala, ačkoliv například v osobě Colmara Grünhagena zdůraznila, že Bolek V. jednal především z materiálních pohnutek. Zlom v interpretacích opolského knížete nastává po druhé světové válce v důsledku nástupu marxistických přístupů do polského dějepisceví. Na základě textů středověkých kronikářů polští marxisté vytvořili obraz revolučního válečníka a zapáleného husity, který se postavil do čela lidového povstání ve Slezsku. Na problematičnost tohoto pojetí upozornil Władysław Dzierwulski, který na základě pramenů přesvědčivě vyvrátil teze o povstání poddaných ve Slezsku a v případě Bolka V. se pokusil doložit, že Bolek nebyl husita, ale ateista. Jeho teze ohledně náboženských představ opolského zeměpána se ale v historiografii neprosadily a i nadále je vnímán především jako husita. Ukázalo se tedy, že obraz vytvořený středověkými kronikáři hluboce zakořenil v kulturní paměti a stal se pevnou součástí našich úvah nad otázkou husitství ve Slezsku.

Vnímání Bolka V. jako husity má dlouhou tradici, která přetrvala do dnešní doby a prosákla také do současné pop kultury. Polský spisovatel fantastiky Andrzej Sapkowski ve své románové trilogii, odehrávající se na pozadí husitských válek ve Slezsku, učinil opolského knížete jednou z vedlejších postav románu. Autorova vize je založena na dobré znalosti historické literatury k tématu a Bolek je zde představen nejen jako husita, ale především jako člověk, který dokáže využít situace k vlastnímu obohacení.⁸³ Rozšířenost představy o herezi opolského zeměpána dokládá také skutečnost, že pověst o jeho smrti pronikla také na stránky populárně laděných knih, zabývajících se legendami polských měst a hradů.⁸⁴

83 Andrzej SAPKOWSKI, *Narrenturm*, Ostrava 2003. TÝŽ, *Boží bojovníci*, Ostrava 2005. TÝŽ, *Lux Perpetua*, Ostrava 2008.

84 Witold WARGAS – Paweł ZYCH, *Duchy polskich miast i zamków*, Olszanica 2013, s. 98.

Hus' pupil? The Picture of Bolko V of Opole in Historiography

DAVID RADEK

Bolko V of Opole was a significant figure of Silesian history in the late Middle Ages. He was the only Silesian prince who publicly joined the Hussite army and fought along with them in Silesia in the early 1430s. Therefore, he was frequently described as a Hussite and heretic by period chroniclers. Kaspar Borgen, the author of *Hlohov Annals*, played the most important role in creation of this image. He introduced Bolko V as a so called heretic. Kaspar Borgen is also the originator of the widespread idea that the Prince of Opole studied in Prague which he used in his texts to explain the way how the Prince became familiar with the Utraquist belief. When Borgen's work was rediscovered by historiography in the 19th century, ideas about Prague studies became deeply rooted in the cultural memory and even today historiography commonly works with this opinion. As our research showed, Borgen's statement needs to be understood as a literary means which the author used to demonstrate the fact that the Prince of Opole was an obstinate heretic since beside the text, we have no other documents proving Bolko's stay at Prague University. Other Polish chroniclers, not only the ones from Silesia, pictured the Prince of Opole in this way. Krakow chronicler, Jan Dlugosz or Eneas Silvio Piccolomini significantly contributed to the above described image of Bolko. Piccolomini described the landlord from Opole in his work called *De Europa*. Historiography of the early Modern Era did not find the heretic aspect of Bolko's personality interesting probably due to the spreading reformation movement and period authors emphasized especially his military skills leaving aside the issue of alleged heresy. The 'Silesian heretic' returned to history books only in the 19th century when for example Colmar Grünhagen spoke about the Prince of Opole as about a not very convinced Hussite. The introduction of Marxism historiography after the Second World War brought new impulses in the research of this nobleman. In harmony with the Marxist interpretation of the Hussite movement Bolko V was described as a convinced Hussite whose life was incorporated in the concept of the so called Silesian uprising of serfs promoted by Polish Marxist historiography. In the early 1960s the concept of serfs' uprising was denied by Władysław Dzięwulski who dealt with Bolko V as well. In his opinion Bolko was an atheist

not a Hussite, nevertheless his theory was not accepted by the historiography and Bolko V is nowadays perceived as a Hussite.

Husitská doba v první redakci Kalendáře historického Daniela Adama z Veleslavína*

DMITRIJ TIMOFEJEV

Abstract:

The paper examines the image of Hussite era as presented in the first edition of Daniel Adam of Veleslavín's Historical Calendar (1578). It identifies sources used by Veleslavín for description of XVth century history in Czech lands, follows the author's method of modifying their information and makes an attempt to reconstruct Veleslavín's view of events related to the anti-Catholic movement. Brief analysis proves that, despite using sources written by the Catholic authors, Veleslavín by means of paraphrasing shows Czech Hussites as warriors fighting for „the truth of Christ“, i.e. the Utraquist communion, against Germans and Hungarians. Therefore Historical Calendar should be perceived and analyzed as an integral part of the XVIth century Czech Utraquist historiography.

Key words:

Hussites; Daniel Adam of Veleslavín; Utraquists; XVIth century historiography; Czech historiography, Jan Hus; Jan Žižka; George of Poděbrady; Sigismund of Luxembourg; Wenceslaus IV of Bohemia

Studie vznikla v rámci řešení projektu GA ČR P405/12/G148 *Kulturní kódy a jejich proměny v husitském období.*

*Kalendář historický, to jest Krátké poznamenání všech dnův jednoho každého měsíce přes celý rok, k nimžto přidány jsou některé paměti hodné historiae, o rozličných příhodách a proměnách jak národův jiných a zemí v světě, tak také a obzvláště národu a království českého z hodnověrných kronik od m. Daniele Adama Pražského s pilností sebrany spatřil světlo světa v tiskárně Jiřího Melantricha z Aventina v roce 1578.*¹ Jednalo se o prvotinu mladého historika, který pouhé dva roky předtím opustil půdu Pražské univerzity, oženil se s Annou Melantrichovou a začal se podílet na provozu tiskárny jejího otce, předního představitele „černého umění“ v Praze.² Kalendář historický Daniela Adama (jenž v té době ještě nezískal přídomek z Veleslavína) po stránce formální nepředstavoval pro českou raně novověkou čtenářskou obec žádné novum. Uspořádání rozličných informací podle jednotlivých dnů v roce bylo typické pro středověké ručně psané cisiojány a později i tištěné pranostiky či minuce;³ drobné kalendáře církevních svátků vycházely v samotné Melantrichově tiskárně.⁴ Pojednání o dějinách formou kalendáře se v druhé polovině 16. století hojně vyskytovalo v německých zemích, například v dílech Michaela Beuthera,⁵ Andream Hondorfa,⁶ Abrahama Buchholzera⁷ či Veleslavínova vzoru Paula Ebera.⁸ Veleslavínův Kalendář historický byl tedy první jazykově českou obdobou soudobých latinsky a německy psaných

1 Mirjam BOHATCOVÁ, *Obecné dobré* podle Melantricha a Veleslavínů, Praha 2005, s. 125, W 1/1578; tamtéž odkazy na Knihopis.

2 Milan KOPECKÝ, Daniel Adam z Veleslavína, Praha 1962, s. 16–17.

3 Srov. např. Knihopis 5587–5592, 14281, 14282, 14286, 1558. Podrobněji o vývoji těchto typů textů viz Petr VOIT, *Encyklopedie knihy. Starší knihtisk a příbuzné obory mezi polovinou 15. a počátkem 19. století. Papír, písmo a písmolijectví, knihtisk a jiné grafické techniky, tiskaři, nakladatelé, knihkupci, ilustrátoři a kartografové, literární typologie, textové a výtvarné prvky knihy, knižní vazba, knižní obchod*, Praha 2006, s. 426–427, 595, 716.

4 Mirjam BOHATCOVÁ, *Obecné dobré*, s. 79–81.

5 Michael BEUTHER, *Calendarium historicum*, Frankfurt am Main 1557.

6 Andreas HONDORF, *Calendarium historicum*, Frankfurt am Main 1575.

7 Abraham BUCHHOLZER, *Isagoge chronologica*, Frankfurt an der Oder 1577.

8 Paul EBER, *Calendarium historicum*, Basel 1550.

prací,⁹ což sám autor zdůraznil již v předmluvě ke své knize.¹⁰ Toto dílo mělo pro Veleslavína programový význam. Vytvoření kalendáře, v němž byly české, moravské a slezské události zařazeny do kontextu světového dění od dob antických, mělo podle představ autora přispět „obecnému dobrému“: povzbudit národnostní vědomí, povznést českou slovesnost na úroveň sousedních národů, vzdělat „sprostný a obecný lid... v jazyku přirozeném“ a předložit mu příklady, podle nichž by mohl „život svůj jako po pravidle spraviti, ctností a chvalitebných skutkův následovati“ a „hanebných nešlechtností a hříchův [se] uvarovati“.¹¹ Kalendář historický byl prvním z Veleslavínových tisků pořízených za účelem popularizace poznání a posílení vlasteneckého citění.¹² O úspěchu tohoto záměru svědčí skutečnost, že se Kalendář jako jeden z mála soudobých českých tisků¹³ dočkal druhého, značně rozšířeného a přepracovaného vydání v roce 1590.¹⁴

Kalendář historický se na rozdíl od poutavějších děl české historiografie, například Starých letopisů českých¹⁵ či Kroniky české Václava

9 Naděžda KUBŮ – Dana PICKOVÁ, Historické kalendáře v českém humanistickém dějepisectví, *Historický obzor: Časopis pro výuku dějepisu a popularizaci historie* 3, 1992, s. 287–288.

10 Daniel ADAM Z VELESLAVÍNA, *Kalendář historický*, Praha 1578, f. V^r.

11 *Ibidem*, f. II^r–V^r.

12 M. KOPECKÝ, Daniel Adam z Veleslavína, s. 75–82; Mirjam BOHATCOVÁ – Josef HEJNIC, O vydavatelské činnosti veleslavínské tiskárny (1578–1620), *Folia Historica Bohemica* 9, 1985, s. 301.

13 Mirjam BOHATCOVÁ, Předmluva v českých předbělohorských tiscích, in: Josef Polišenský, František Šmahel (eds.), *Knihtisk a kniha v českých zemích od husitství do Bílé hory: Sborník prací k 500. výročí českého knihtisku*, Praha 1970, s. 92.

14 Podrobněji o rozdílech mezi dvěma redakcemi Kalendáře viz např. Jaroslav BIDL, První a druhé vydání Veleslavínova „Kalendáře Historického“, *Časopis Společnosti přátel starožitností českých v Praze* 3, 1895, s. 25–28, 45–49; M. KOPECKÝ, Daniel Adam z Veleslavína, s. 20–23; N. KUBŮ – D. PICKOVÁ, *Historické kalendáře*, s. 288.

15 Základní starší bibliografie viz Alena M. ČERNÁ – Petr ČORNEJ – Markéta KLOSOVÁ, *Staré letopisy české (texty nejstarší vrstvy)*, Praha 2003, s. 250–269; mezi novější práce patří např. Alena RICHTEROVÁ, *Staré letopisy české v rukopisech z knihovny Františka Martina Pelcla*, in: *Inter laurum et olivam*, Praha 2007, s. 501–507; Alena M. ČERNÁ, “B” texty Starých letopisů českých, *Husitský Tábor* 18, 2013, s. 37–67; Táž, První redakce Starých letopisů českých z pohledu lingvisty, *Studia mediaevalia Bohemica* 3, 2011, s. 95–105; Táž, Vokalická kvantita v rukopise T Starých letopisů českých, *Listy filologické = Folia Philologica* 138, 2015, s. 269–298; Táž, *Hájkova kronika a Staré*

Hájka z Libočan,¹⁶ těšil spíše okrajovému zájmu badatelů. Kvůli způsobu podání informací byla Veleslavínova práce často charakterizována jako pouhá kompilace zpráv ze starších zdrojů, jež nehodnotí popisovaná fakta a neposkytuje „souvislý obraz dějin“.¹⁷ Některé studie se pokusily tuto tezi vyvrátit a rekonstruovat Veleslavínovo vnímání jednotlivých jevů či událostí představené v Kalendáři, tyto práce ovšem zpravidla měly spíše přehledovou povahu.¹⁸ Mnohem podrobněji byla probírána otázka pramenné základny v druhé redakci Kalendáře¹⁹ a Veleslavínovo pojetí dějin, vlasti a národa vyjádřené v předmluvách a dedikacích.²⁰

V tomto příspěvku bychom chtěli přiblížit zpracování jednoho z klíčových témat české humanistické historiografie v prvním vydání Veleslavínova Kalendáře, a to doby husitské. Starší práce poukazují na to, že Veleslavínův celkový postoj k událostem tohoto období zapadal do kontextu nekatolického dějepisce: autor sympatizoval s Husovými myšlenkami a zápasem jeho stoupenců o přijímání podobojí, avšak odsuzoval válečná násilí, k nimž docházelo na všech zúčastněných stranách.²¹

letopisy české, in: Jan Linka (ed.), *Na okraj Kroniky české*, Praha 2015, s. 37-54; Táž, *Zprávy o smrti Jana Husa ve Starých letopisech českých*, *Theologická revue* 87, 2016, s. 45-61.

16 Základní starší bibliografii viz Jan LINKA (ed.), *Na okraj Kroniky české*, s. 211-226; z novějších studií zmíníme např. Marie TOŠNEROVÁ, *Kronika česká Václava Hájka z Libočan jako pramen městské historiografie*, in: *Jak psát dějiny velkých měst?* Brno – Ústí nad Labem – Praha, 2016, s. 307-319.

17 Josef TEIGE, *Přehled života a díla mistra Daniela Adama z Veleslavína*, in: J. Teige (ed.), *M. Daniela Adama z Veleslavína Historický Kalendář*, Praha 1920, s. 6; M. KOPECKÝ, *Daniel Adam z Veleslavína*, s. 20; Zdeněk BENEŠ, *Daniel Adam z Veleslavína*, nakladatel a literát, in: *Duchem, ne mečem. Fakta, úvahy, souvislosti*, Praha 2003, s. 118.

18 Naděžda ŠTĚPINOVÁ, *Historický kalendář Daniela Adama z Veleslavína*, Nepublikovaná diplomová práce, FF UK v Praze 1978; N. KUBŮ – D. PICKOVÁ, *Historické kalendáře*, s. 288-290; Miroslava HEJNOVÁ, *Obraz Anglie ve Veleslavínově kalendáři historickém*, *Miscellanea oddělení rukopisů a vzácných tisků* 10 (2), 1993, s. 315-337.

19 J. BIDLO, *První a druhé vydání; Zbyněk MALÝ*, *Kronika mistra Vavřince z Březové v českých humanistických kalendářích*, *Časopis Národního muzea* 129, 1960, s. 162-176.

20 Zdeněk BENEŠ, *Pojmy národ a vlast v díle Daniela Adama z Veleslavína*, *Acta Universitatis Carolinae – Philosophica et historica* 1. *Studia historica* XXXII. *Problémy dějin historiografie* IV, 1988, s. 61-74.

21 N. ŠTĚPINOVÁ, *Historický kalendář*, s. 42; Petr ČORNEJ, *Hus a husité v české nekatolické historiografii pozdního středověku a počátku novověku*, in: Petr Čornej

V naší studii si klademe za cíl toto tvrzení ověřit a doplnit. Pokusíme se odpovědět na otázku, které prameny používal Veleslavín k zachycení doby husitské, jakým způsobem zacházel s informacemi v nich obsaženými a jaké prostředky volil pro charakteristiku popisovaných událostí.

Při vymezení zkoumaného období jsme vycházeli z rozšířené periodizace husitské epochy, kterou navrhuje Petr Čornej ve své studii o husitství v Hájkově kronice.²² Zaměříme se tedy na časový úsek od roku 1378, tj. od smrti Karla IV., do roku 1485, kdy byl v Kutné Hoře uzavřen náboženský mír. Širší kontext nám umožní lépe pochopit Veleslavínovo vnímání událostí spojených s protikatolickým hnutím, jemuž je v první redakci Kalendáře věnováno 253 záznamů, tj. 11,8 % z celkového počtu zpráv.²³

V Kalendáři historickém z roku 1578 nejsou zmíněny takřka žádné prameny, z nichž autor vycházel. Na tuto skutečnost upozornil již Jaroslav Bidlo.²⁴ Ve zprávách o době husitské najdeme odkazy na předlohy pouze u 6 záznamů. V nich uvádí Veleslavín Kroniku českou Václava Hájka z Libočan, Wandalii Alberta Krantze, *Historiae hussitarum* Jana Cochlaea, bulu papeže Pia II. z roku 1462 a kroniku Vavřince z Březové.²⁵ Neznamená to samozřejmě, že Daniel Adam netěžil z jiných zdrojů nebo o nich nevěděl. Velká část zpráv o husitské epoše z první redakce Kalendáře byla Veleslavínem v upravené podobě použita ve vydání z roku 1590, obsahujícím mnohem podrobnější údaje o jednotlivých pramenech.²⁶ Na základě odkazů uvedených u těchto záznamů v druhé redakci Kalendáře lze tedy zjistit, jaké texty měl Veleslavín k dispozici pravděpodobně již při přípravě první redakce.

– Václav Ledvinka (eds.), *Praha Husova a husitská. 1415–2015. Publikace k výstavě. Clam-Gallasův palác 25. září 2015 – 24. ledna 2016*, Praha 2015, s. 148.

22 Petr ČORNEJ, *Hájkův obraz husitské epochy*, in: Jan Linka (ed.), *Na okraj Kroniky české*, s. 83–109.

23 Při excerpce jsme vyřadili záznamy týkající se počasí a zprávy o dění v zahraničí, jež neměly vztah k událostem husitské doby. Ponechali jsme však řadu údajů o nebeských znameních, o nichž bude pojednáno níže.

24 J. BIDLO, *První a druhé vydání*, s. 46.

25 Toto dílo označuje Veleslavín zkratkou „M. Nymbur.“ či „M. Nymb.“, tj. pravděpodobně omylem ztotožňuje Vavřince z Březové s Vavřincem z Nymburka (srov. Josef TRŠKA, *Životopisný slovník předhusitské pražské univerzity 1348–1409. Repertorium biographicum universitatis Pragensis prae-hussiticae 1348–1409*, Praha 1981, s. 337).

26 J. BIDLO, *První a druhé vydání*, s. 46–47.

Zmínky o zdrojích najdeme u 196 zpráv o událostech husitské doby. U některých záznamů uvádí Veleslavín dva až sedm zdrojů. Soupis tištěných pramenů s uvedením počtu zmínek jednotlivých textů ve zprávách Kalendáře věnovaných zmíněnému období znázorňuje Tabulka 1.²⁷ Soupis rukopisů pravděpodobně použitých Danielem Adamem obsahuje Tabulka 2.²⁸ Kromě rukopisných a tištěných zdrojů zmiňuje Veleslavín záznam o utopení litoměřických měšťanů v blíže nezjištěném litoměřickém kostele.²⁹

Zkratka v redakci Kalendáře historického z roku 1578 a 1590	Zkrácený název tisku	Rok vydání tisku	Počet zmínek tisku
Hagek, Hag.	Václav Hájek z Libočan, Kronika česká	1543	129
Iohannes Cochlaeus hist. Hussit., Cochlaeus hist. Hussitar., Cochlaeus, Cochleus, Cochl.	Johann Cochlaeus, Historiae hussitarum libri duodecim	1549	46
Cuthenus, Cuthen.	Martin Kuthen ze Šprinsberku, Kronika o založení země české	1539	38
Æneas Syluius, Syluius, Syl.	Enea Silvio Piccolomini, Historia Bohemica	cca 1489, 1503, 1524, cca 1525, 1532, 1538, 1545, 1575	21
Mechouien., Mechoui., Mechou.	Matěj Měchovský, Chronica Polonorum	1519, 1521	14
Histor. Hussii, Oper. Hussii, Oper. Huss., Narratio martyrii	Ioannis Hus atque Hieronymi Pragensis Historia et Monumenta	1558	13
Olomucen., Olomuc.	Jan Dubravius, Historia Boiémica	1552, 1575	11
Bucholcerus, Bucholcer., Bucholc.	Abraham Buchholzer, Isagoge Chronologica	1577	11
Curæus, Cureus, Cur.	Joachim Cureus, Gentis silesiae annales	1571	11

27 Do našeho soupisu, jenž obsahuje informace o pramenech pravděpodobně použitých Veleslavínem pro první redakci Kalendáře, zahrnuli jsme pouze tisky vydané před rokem 1578; u titulů vydaných vícekrát uvádíme všechny zjištěné edice. Vzhledem k rozsahu plných názvů originálních děl podáváme zde jejich zkrácené tituly.

28 Pokládáme za nemožné zjistit, které redakce rukopisných pramenů měl Veleslavín k dispozici, proto zde neuvádíme léta jejich vzniku.

29 D. ADAM Z VELESLAVÍNA, Kalendář historický 1578, s. 154.

Chron. Mansfeld	Cyriacus Spangenberg, Mansfeldische Chronica	1572	8
Petr. Codicill., Codicillus	Petr Kodicill z Tulechova, Minuci a pranostika ³⁰	1565, 1571, 1572, 1575, 1577	4
Cuspinianus	Johannes Cuspinian, De caesaribus atque imperatoribus romanis opus insigne	1540, 1541, 1555, 1561	2
Crenzheim.	Leonhard Krenzheim, Chronologia	1577	2
Cromer.	Martin Cromerus, De origine et rebus gestis Polonorum libri XXX.	1555, 1568	2
Albertus Cranzius	Albert Krantz, Wandalia	1519, 1523, 1575	2
Auentin.	Johannes Aventinus, Chronica	1566	2
Fabricius	Georg Fabricius, Rerum Misnicarum libri septem	1569	2
Nauclerus, Naucler.	Johannes Nauclerus, Chronica	1544, 1553	2
Bulla Pii II Pape	Bulla papeže Pia II.	1462	1
Eber.	Paul Eber, Calendarium historicum conscriptum	1550, 1564, 1569, 1571	1
Sebast. Frank.	Sebastian Franck, Chronica, Zeitbuch und Geschichtsbibel	1531, 1536, 1555	1
Urspergen	Chronicon abbatis Urspergen	1515	1
Philip Comineus	Les memoires de messire Philippe de Commines	1524, 1525, 1528, 1529, 1539, 1543, 1545, 1546, 1549, 1552, 1559, 1561, 1572, 1577	1
Chron. Thuring.	Ernst Brotuff, Türingische Chronica	1562	1
Leouitius	Cyprianus Leouitius, De coniunctionibus magnis insignioribus superiorum planetarum	1564, 1573	1
Acta concilii Basiliensis	Decreta et acta concilii Basiliensis	1499, 1511, 1512, 1524, 1530	1

Tabulka 1. Tištěné prameny pravděpodobně použité Danielem Adamem z Veleslavína v první redakci Kalendáře historického

30 Nepodařilo se nám přesně zjistit, z kterého Kodicillova tisku Veleslavín těžil informace pro Kalendář. Předpokládáme však, že se jedná o některou z pranostik, do nichž Petr Kodicill často zahrnoval stručná historická pojednání.

Zkratka v redakci Kalendáře historického z roku 1578 a 1590	Současný název rukopisu	Počet zmínek rukopisu
MS	Staré letopisy české	55
M. Nymbur., M. Nymb., M. Laurent., M. Laurentius	Vavřinec z Březové, Husitská kronika	28
Paralipomena Cosmae, Paralipomena	Pokračovatelé Kosmovi	2

Tabulka 2. Rukopisné prameny pravděpodobně použité Danielem Adamem z Veleslavína v první redakci Kalendáře historického

Na základě námi uvedeného přehledu zdrojů lze konstatovat, že Veleslavín byl velice dobře obeznámen s dobovou a starší historiografickou produkcí a měl k dispozici bohatou materiálovou základnu. Mezi prameny Kalendáře najdeme texty jak domácí, tak cizozemské provenience. Počet pramenů psaných zástupci reformovaných církví činí 14 titulů, katolickým autorům přitom patří 13 děl. Lze z toho vyvodit, že se Veleslavín nedržel při sestavování Kalendáře výhradně nekatolické tradice vnímání 15. století. Při popisu událostí husitské epochy hojně čerpá Veleslavín z Hájkovy Kroniky české, na níž je v první redakci Kalendáře odkazováno u více než poloviny zpráv věnovaných námi zkoumanému období. Kromě toho z ní vychází velká část záznamů, u kterých se zdroj neuvádí. Mezi další prameny, jejichž názvy se vyskytují nejčastěji, patří blíže nezjištěný opis Starých letopisů českých, Historia hussitarum německého katolického teologa Johanna Cochlaea, Kronika o založení země české kališníka Martina Kuthena, Historia Bohemica papeže Pia II. či Husitská kronika mistra Vavřince z Březové.

Na způsob Veleslavínovy práce s prameny v druhé redakci Kalendáře již poukazoval Zbyněk Malý. Badatel upozornil na to, že Hájkova kronika je hlavním pramenem informací pro Kalednář. Dále zdůraznil Veleslavínovu faktografickou nepřesnost, jistou odtrženost od textu předloh a závislost na Lupáčově tisku *Rerum Bohemicarum Ephemeris*.³¹ Naším úkolem bude ověřit platnost závěrů Malého (vyjma tvrzení o Lupáčovi, jenž v roce 1578 vydal pouze stručnější ukázkou svého díla)³² i pro první redakci Kalendáře. Pro zjištění Veleslavínovy metody zpracování

31 Z. MALÝ, Kronika mistra Vavřince z Březové, s. 170–173.

32 N. KUBŮ – Dana PICKOVÁ, Historické kalendáře, s. 288.

údajů předloh jsme vybrali záznamy o významných bitvách husitské doby, u nichž je odkazováno na více zdrojů.

Jako první příklad jsme zvolili válečnou událost, již je věnován v první redakci Kalendáře největší počet zpráv – střetnutí vojsk Jana Žižky a Zigmunda u Kutné Hory před Vánocemi roku 1421, po němž následovala porážka císaře a Uhrů 8. ledna 1422 u Habrů a dobytí Německého Brodu Žižkovými vojáky o dva dni později. Veleslavín o této epizodě pojednává ve čtyřech záznamech a jako zdroje uvádí Hájka, Vavřince, Silvia a Staré letopisy.³³ Pro srovnání uvedeme úplné znění zpráv o této události obsažené ve všech zmíněných pramenech Kalendáře.

Daniel Adam z Veleslavína, Kalendář historický:³⁴

Prasinec 23. [...] Léta 1421. Jan Žižka obležen jsa od císaře Zigmunda na jedné hoře Tourkaňk řečené, toho dne v noci zšikovav se s svými na císařské nenadále udeřil a statečně se skrže ně probiv i s vozy až na Kolín ujel.³⁵

Leden 6. [...] Léta 1422. Císař Zigmund Horu vypálil. A slyše, že naň pražané s Žižkou táhnou, k Německému Brodu s lidem svým utekl.³⁶

Leden 8. [...] Císař Zigmund utíkaje od Hory postižen u Německého Brodu od pražanův a Žižky a s svými Uhry na hlavu poražen, kdežto však více se jich ztopilo (nebo když utíkali přes řeku, led se s nimi prolomil) nežli od meče padlo.³⁷

Leden 10. [...] Léta 1422. Pražané s Žižkou porazivše císaře Zigmunda, dobyli šturmem města Německého Brodu, kdež na tři tisíce lidu s obojí strany padlo.³⁸

33 Daniel ADAM Z VELESLAVÍNA, Kalendář historický, Praha 1590, s. 13, 17, 20, 635.

34 Zde i dále při transliteraci starších tisků vycházíme z edičních zásad Jiřího Daňhelky: Jiří DAÑHELKA, Směrnice pro vydávání starších českých textů, Husitský Tábor 8, 1985, s. 285–301.

35 D. ADAM Z VELESLAVÍNA, Kalendář historický 1578, s. 365.

36 Ibidem, s. 6.

37 Ibidem, s. 8.

38 Ibidem, s. 10.

Vavřinec z Březové, Husitská kronika:

[...] frater Zizka cum Thaboritis et Pragensibus capiunt campum et supra Montes circa tugurium Thabor a rege predicto noviter fabricatum se cum gentibus suis collocant regem venturum volendo expectare. Et cum rex venire aliqualiter distulit, Czaslaviam ingrediuntur, ut se per armatorum gentes fortificarent. Venientibusque in Czaslaviam Boczkone, Hasskone et domino Wenceslao, domini Petri filio, dominis terre Bohemie et Moravie, munita bene Czaslavia Montes revertuntur et in die Thome, que fuit dies dominicus, mane completis divinis presbiteris in ambonibus et preconica voce pretacti domini cum Zizka et Pragensibus clamare per omnes plateas iubent, quod omnes sint ad occurrendum regi parati et quod fidem, quam pro defensione veritatis evangelice deo et Pragensibus promiserunt, inviolabiliter teneant nec timore regis appropinquantis concussi terreantur, quia servata capitaneis fide domini et militares omnisque Pragensium exercitus colla cum eis prius ponere volunt, quam eos deserere ab eisdem recedendo. Et facta modica prelibacione pulsataque campana de Montibus relicto magistro moncium exeunt per portam, que ducit versus Gurzim civitatem. Et cum vix ad duo a civitate pervenissent stadia, rex cum suo exercitu in turmis cepit exercitui Pragensi appropinquare, in regis autem maiori turma inter armatorum multitudinem equestrium multa boum et vaccarum centena fuere inclusa, ut videntibus timore incusso eos converterent in fugam. Sed deus, qui nusquam suos sine adiutorio dimisit milites, omnibus constanciam animi pro veritate sua pugnantibus tribuit habundanter. Nullo enim ex multitudine gencium terrore concussi campum capiunt se undique curribus cingentes, omnesque pedestres eciam et Montani, qui cum eis exiverant, quidam ut iuvando fratribus astarent, alii ad spectaculum aderant, ut cernerent, cuius exercitus obtineret, intra currus cum suis tritulis et armis disponuntur pixidibus pluribus in curribus ad percuciendum preparatis. Et facta modica presbiterorum exhortacione cuncti ad terram prostrati ad deum devotas fundunt preces et ab oracione surgentes plures novos milites efficiunt, ut eo audacius pro defensione veritatis se exponant et se interim contra regem preparent. Et cum quedam turme regis

ad impetum currus vellent invadere, eciam cum magno eorum dampno per pixides sunt repulsi. Tales itaque inimicorum insultus et dimicandi preludia usque noctem occuparunt. Interea hiis simul sic mutuo, ut dictum est, modo militari certantibus, plura centena cum Montanis a civitate profugis per portam Coloniensem Montes introire traditorie sunt permissi. Et hiis civitatem intrantibus ceteri cum eis confederati Montani et fossores pro tunc in cellariis latentes exierunt et omnes, quicumque signum non habebant et proverbium ignorabant, ferro letaliter prostraverunt. Profugi quoque domos proprias introeuntes omnes Pragensibus faventes velut hereticos occidebant. Ad dotem autem quidam clericus distortus incurrens pro direttore ecclesie magistro Petro interrogabat et, cum cognovisset, quia in exercitu esset, ibi comedit et bibit et demum currens inhumanos latrones adduxit et procuratorem cum presbiteris, quos invenerunt, gladio perimerunt. Quidam autem ad turrim ecclesie confugerant pro vita conservanda et hos non dimiserunt, sed cum quodam presbitero domino Mathia Sclavo interficiendo de turri proiecerunt, unum eciam senem presbiterum capite canum et reverendum coram altari ante corpus et sanguinem Christi flectentem reperientes sine rubore vulnerantes usque ad spiritus exalacionem perimerunt, archam quoque de pulchro labore noviter erectam portatam de ecclesia in plures concuciant partes etc. Corpore et sanguine Christi quid actum sit, veraciter ignoratur, dicitur tamen, quod quidam accurrens cum lancea corpus dominicum perforavit. In capella tamen curie monetarum quadam monstrancia cum corpore Christi reperta corpus Christi, ut dicitur, pedibus in omnium christianorum scandalum est conculcatum. Et cum taliter, ut dictum est, inhumana a Montanis fieret strages, circa quamcunque fere domum Christi vel sanctorum eius diverse exponuntur ymagines prius absconse, ut per signum venientibus darent noticiam, eos non esse nec fuisse de Pragensium hereticorum, ut dicebant, secta. Quas quidem ymagines iteratis vicibus ecclesiarum altaribus cum ingenti gaudio inponunt variis malediccionibus Thaboritis cum Pragensibus ac Wiklefistis maledicendo.

Item cum, ut predictum est, usque noctem in campis militaria fierent ab utroque exercitu certamina, exercitus regis non longe

a Pragensium exercitu se collocavit, ut de Montibus sibi victualia darentur. Thaborite vero cum Pragensibus modicum valde cibum et potum habentes deo ieiunia in frigore persolvebant. Et surgentes ad locum, quem rex cum gente sua occupaverat, accedunt et excussis pixidibus ipsum regem cum totali suo exercitu a positionis loco repellunt. Et facto mane³⁹

Enea Silvio Piccolomini, Historia Bohemica:

Vastatus est undique per circuitum ager. Continuata obsidio ad festum usque sancti Galli. Tumque soluta, cum Sigismundus ad praemissam diem non adesset. Ille autem collecto ex Hungaris, Austrialibus ac Moravis exercitu circa solemnia Dominicæ Nativitatis Bohemiam intravit et cum aliqua oppida vi cepit, Cuthenses per deditionem accepit, sed irruente in se Zischa, quamvis caeco, pavidus trepidusque multis ex suis interfectis nobilibus et amissis impedimentis effugit, prius tamen Cuthnam exussit, quam Thaborenses propter argentifodinas crumenam Antichristi vocabat. Zischa itinere unius diei imperatorem secutus magna fugientium praeda ditatus est et oppidum Brodam, quod Theutonicorum vocatur, vi captum incendit, quod postea XIII ferme annis sine habitatore permansit. Imperator amnem Iglaviam ponte transmisit. Pipo Florentinus, qui equites in eam expeditionem XV milia ex Hungaria duxerat, per glaciem iter habuit, quæ multitudinis pondere dissoluta multos mortales in profundum rapuit.⁴⁰

Staré letopisy české:

Léta MCCCCXXII král uherský Sigismund vypálil Horu, kterýž od Pražan a od Žižky vyhnán jest z Čech, a město Německý Brod dobyto jest po Božím křtění, v němž mnoho lidí zbito jest.⁴¹

39 Josef EMLER– Jan GEBAUER – Jaroslav GOLL (eds.), Vavřinec z Březové. Kronika husitská, in: J. Emler – J. Gebauer – J. Goll (eds.), Prameny dějin českých. Díl V = Fontes rerum Bohemicarum. Tom V, Praha 1893, s. 532–534.

40 Dana MARTÍNKOVÁ – Alena HADRAVOVÁ – Jiří MATL (eds.), Enea Silvio. Historia Bohemica/Historie česká, Praha 1998, s. 124, 126.

41 Uvádíme zde znění textu a Starých letopisů českých (A. M. ČERNÁ – P. ČORNEJ

Václav Hájek z Libočan, Kronika česká:

Léta tisícího čtyřstého dvacátého I. [...] Vtom císař přijel do Hory a opanoval jí a zvěděl, že Žižka se otočil vozy na Tourkaňku, kázal jej hned oblehnouti, aby dolův ani nahoru žádný nemohl. Druhé pak noci Žižka s svými připraviv se rychle, na strážné udeřiti rozkázal, a tak se skrze ně statečně probil a ujel i s vozy až na Kolín, a to bylo den před Štědrým dnem.

Léta tisícího čtyřstého dvacátého II. Léta toho Žižka sebrav lid okolo Jičina a Turnova, přijel zase do Kolína a odtud s nimi vyjel a položil se proti lidu císařovu mezi Horou a Kolínem u Nebovid a tu za několik dní proti sobě harcovali a jedni druhé jímali i mordovali. Vtom přišel hlas do vojska císařského, že mnoho lidu táhne Žižkovi na pomoc. Císař to slyše, kázal Horu zapáliti na den Božího Křtění a sám s svými táhl k Německému Brodu pospíchaje a Žižka s svými houfy po něm a tu ve čtvrtek po Božím Křtění postihl jej u Německého Brodu a Uhří hned se tu počali proti Žižkovi šikovati a Žižka proti nim, jako by chtěl mezi ně upřímo vskočiti a oni počali před ním přes řeku ustupovati. Vtom se řeka aneb led prolomil, někteří se dobyli a někteří tam zůstali a jiní se dali na utíkaní a nechali tu velmi mnoho vozův s rozličným zbožím, oděvem i hotovými penězi a bylo tu kněh rozličných křesťanských i židovských, že by jich na tři fasaňky nepobral, kteréž Uhří, zloupivše v Čechách mnohé kostely, chtěli vézti do své země. Žižka rozkázal svým hejtmanům, aby ty kořisti věrně a právě mezi bojovníky rozdělili.

Nazejtří ráno počali k městu Brodu šturmovati a stáli u šturmu ten celý den a oni z města statečně se bránili, kamením ze zdi házejíce i z houfnic střílejíce. Časem večerním od šturmu odstoupili a nazejtří Žižka kázal s měšťany rokovati o pokoj a drábi Žižkovi proto předse bez přestání na zdi lezli a tam vlezše, všecky jednak lidi zbili, a tak počítali, že tu lidu z obou stran zhytnulo na tři tisíce.⁴²

– M. KLOSOVÁ (eds.), *Staré letopisy české*, s. 83). Domníváme se, že posloupnost děje, jež podle Malého u Veleslavína „není logicky formulována“ (Z. MALÝ, *Kronika mistra Vavřince z Březové*, s. 174), mohla být převzata z některé verze Starých letopisů, jejíž text, stejně jako text *a*, pocházel z nejstarší vrstvy.

42 Jan LINKA (ed.), *Václav Hájek z Libočan. Kronika česká*, Praha 2013, s. 923/f. 397^r.

Z uvedených fragmentů je zřejmé, že ačkoliv Veleslavin zmiňuje u zpráv více zdrojů, obsahově a textově vychází z Hájka, jehož záznamy výrazně zkracuje. Kalendář nepojednává o událostech, jež nejsou popsány v Kronice české: nenajdeme zde ani vyprávění o dění v Kutné Hoře, ani zmínku o Jihlavě. Veleslavin přebírá v mírně pozměnené podobě i některé Hájkovy formulace.⁴³ Lze předpokládat, že k jiným historiografickým textům Veleslavin pouze přihlíží, v druhé redakci Kalendáře je však pravděpodobně zmiňuje především za účelem dodat svému vyprávění na přesvědčivosti či odkázat čtenáře na podrobnější zdroje.

Podobný přístup lze pozorovat i při srovnání Veleslavinovy zprávy o bitvě u Lipan se záznamy o této události v textech, které autorovi sloužily jako prameny:

Daniel Adam z Veleslavína, Kalendář historický:

Máj 30. [...] Léta 1434 v neděli po Božím těle pražané s Plzeňskými, s p. Ptáčkem, Meynhardem, Alšem z Šternberka a některými jinými pány českými porazili na hlavu tábory a sirotky u Lipan mezi Brodem a Kouřimem. A v té bitvě padli Prokop Holý a Prokůpek, hejtmané vojska tábořského a sirotčího, a jiných více než na půl druhého tisíce zmordováno. Někteří s Čápkem hejtmanem na Kolín utekli.⁴⁴

Enea Silvio Piccolomini, Historia Bohemica:

Ventum est ad locum inter Brodam Bohemicam et Burim IIII milibus et quingentis passibus a Praga distantem, in agris late patentibus. Ibi currus contra currus incurrunt et sublato clamore alteri alteros contumeliose compellant. Decreverat Procopius haudquaquam pugnae copiam facere, nisi ex occasione praerogativa daretur. Erat ei animus recta via Pragam petere, ubi non dubitabat Novam Civitatem sibi portas aperturam. At equitatus nobilium munitiones eius praetergressus, dum forte ultimam partem apertam

43 Srov. např. u Veleslavína „Žižka [...] na císařské nenadále udeřil a statečně se skrze ně probívil i s vozy až na Kolín ujel“, „kdež na tři tisíce lidu s obojí strany padlo“, u Hájka „Žižka [...] na strážné udeřiti rozkázal, a tak se skrze ně statečně probívil a ujel i s vozy až na Kolín“, „tu lidu z obou strán zhyňulo na tři tisíce“.

44 D. ADAM Z VEESLAVÍNA, Kalendář historický 1578, s. 154.

videt, raptim ingreditur caedemque magnam facit. Hostes improvise malo praeventi, quid agant, nesciunt. Trepidatur totis castris, insolita res terrorem auget. Neque enim intra munitiones curruum intrasse prius equites aliquando viderant. Caeduntur passim pedites, fit fuga aperta ex altera parte mole quadrigarum, instant nobiles, sternuntur ubique fugientes. Procopius, ubi suos retinere non potest nec audire hortamenta periculum metusque sinit, inter confertissimos hostes dilapsus cum cohorte, quam sibi ex fortissimis magis quam amicissimis delegerat, aliquandiu hostis impetum retinet multisque caesis victoriam paene hostibus eripuit. Sed circumventus multitudine equitum non tam victus quam vincendo fessus telo in incertum misso transfoditur. Pari modo et alter Procopius, quem Minorem appellari diximus, in eodem globo fortiter pugnans occumbit. Atque is finis duobus illis perniciosissimis ac taeterrimis monstris fuit. Sic Thaboritarum et orphanorum scelerati exercitus invicti prius victi ac deleti sunt.

Procopium Rasum quis occiderit, ignoratum est, quamvis Cosca, de quo supra meminimus, id facinus honestum dignumque praemio suum dixerit, qui tum partes nobilium sequebatur. Primus eius victoriae auctor habitus est Maynardus, post eum Ptasconis magna virtus visa. Ciapco vero, qui Thaboritarum equitatum ductabat, rei militaris apprime peritus et qui multis aliquando damnis Prutenos affecerat et a rege Poloniae vocatus usque Gedanum et mare Balteum victorem exercitum duxerat, ex hoc proelio fuga dilapsus cum magna parte equitatus in Coloniam se recepit.⁴⁵

Martin Kuthen ze Šprinsberku, Kronika o založení země české:

Léta Páně 1434. [...] Téhož hned Léta v ochtáb Božího vstoupení táboři a sirotci, kteříž u Plzně leželi, zvěděvše o této příhodě Novoměstských, pryč odtrhli a proti Pražanům Staroměstským a jiným pánům jich se přidržícím táhli, kdež pak v neděli po Božím těle setkavše se u Lipan mezi Brodem a Kúřímem boj měli, a tu od pražan jsou na hlavu poraženi. V té také bitvě Prokop Holý a druhý Prokůpek, hejtmané sirotkův, mužsky se bráníc zahynuli.⁴⁶

45 D. MARTÍNKOVÁ – A. HADRAVOVÁ – J. MATL (eds.), *Enea Silvio*, s. 160.

46 Martin KUTHEN ZE ŠPRINSBERKU, *Kronika o založení země české*,

Václav Hájek z Libočan, Kronika česká:

Léta tisícího čtyřstého třicátého IIII. [...] Při tom času páni někteří, jako Ptáček, Menhard, Aleš z Štermberka, Aleš z Vřešтова, Diviš Borek, Pražané a Plzeňští a něco lidu pána z Rožmberka, sjevše se spolu, táhli na ty zhoubce zemské a tu pod Lipany u vsi, kteráž slove Hřib, potkavše se s nimi, Táboři a Sirotci jako zvyklí bojovníci statečně se bránili, ale však takovému množství obrániti se nemohli. Tu jsou zbiti hejtmané jich, totiž kněz Prokop Holý, vůdce tábořský, kněz Prokúpek, hejtman Sirotčí, kněz Markolt, kněz Jan Buřič, kněz Martin Nedovařil, kněz Pešček z Plzně a jiných kněží těch hanebných velmi mnoho a lidu více než na půl druhého tisíce krom těch, kteříž jsou s Čapkem hejtmanem z té bitvy utekli a ti byli na Kolín puštěni. Ta bitva stala se v neděli po Božím těle.⁴⁷

Johann Cochlaeus, *Historiae hussitarum libri duodecim*:

Ventum est ad locum inter Brodam Bohemicam et Burim, Quatuor milibus et Quingentis passibus a Praga distantem, in agris late patentibus. Ibi currus contra currus incurrunt, et sublato clamore alteri alteros contumeliose compellant. Decreverat Procopius, haud quaquam pugnae copiam facere, nisi ex occasione praerogativa daretur. Erat ei animus, recta via Pragam petere, ubi non dubitabat, novam civitatem sibi portas aperturam. At equitatus nobilium, munitiones eius praeter gressus, dum forte ultimam partem apertam videt, raptim ingreditur, caedemque magnam facit. Hostes improviso malo premens, quod agant nesciunt. Trepidatur totis castris, insolita res terrorem auget. Neque enim intra munitiones curruum intrasse prius equites aliquando viderant. Ceduntur passim pedites, fit fuga aperta. Ex altera parte mole quadrigarum instant nobiles, sternuntur ubique fugientes. Procopius ubi suos retinere non potest, nec audire hortamenta periculum metusque sinit, inter confertissimos hostes dilapsus, cum cohorte, quam sibi ex fortissimis magis, quam amicissimis delegerat, aliquandiu

Praha 1539, f. PIII^r.

47 J. LINKA (ed.), Václav Hájek z Libočan, s. 947/f. 408^r.

hostis impetum retinet, multisque cesis victoriam pene hostibus eripuit. Sed circumventus multitudine equitum, non tam victus quam vincendo fessus telo in incertum misso transfoditur. Pari modo et alter Procopius, quem minorem appellari diximus, in eodem globo fortiter pugnans occumbit. Atque is finis duobus illis perniciosissimis ac taeterrimis monstis fuit. Sic Thaboritarum et Orphanorum scelerati exercitus invicti prius victi ac deleti sunt. Procopium Rasum quis occiderit, ignoratum est. Primus eius victoriae auctor habitus est Mainardus, post eum magna Ptatsconis virtus visa. Coapcho vero Thaboritarum equitatum ductabat, rei militaris apprime peritus; et qui multis aliquando damnis Prutenos affecerat, et a Rege Poloniae vocatus, usque ad Gedanum et mare Baltheum, victorem exercitum duxerat. Ex hoc praelio fuga dilapsus, cum magna parte equitatus in Coloniam sese recepit.⁴⁸

I v daném případě je Veleslavínův záznam především přeformulovanou verzí Hájkova vyprávění. Kalendář nejen přebírá základní popis děje, ale ve zkrácené podobě opakuje i pořadí pánů, již se účastnili bitvy a počet padlých „na půl druhého tisíce“. Zajímavé je, že vedle Historie české Enei Silvia uvádí Veleslavín mezi prameny i dílo Johanna Cochlaea, který ve svém textu explicitně a téměř doslovně cituje Silviovo dílo a neobohacuje jej žádnými novými informacemi. Tento způsob práce s prameny je dalším dokladem toho, že některé odkazy na starší tisky v Kalendáři měly především zvýšit věrohodnost zprávy pro čtenáře.

Lze tedy potvrdit předpoklad Zbyňka Malého, že při nejmenším pro období 15. století je hlavním zdrojem informací Kalendáře historického Kronika česká Václava Hájka z Libočan, přestože měl Veleslavín k dispozici i jiné prameny a často na ně odkazoval. S tímto lpěním na Hájkovi může těsně souviset i faktografická nepřesnost Kalendáře, jenž ovšem, jak plyne z již citované předmluvy, měl sloužit spíše jako poučná sbírka exemplů než jako akademická příručka dějin. V námi uvedených zápisech Kalendáře se však nevyskytují významné textové a obsahové odchylky od Veleslavínovy předlohy. Tendence doplňovat údaje pramenů, na niž upozornil Malý, se totiž u Veleslavína neprojevuje příliš často a prováděné změny ve většině případů nejsou náhodné.

48 Johann COCHLAEUS, *Historiae hussitarum libri duodecim*, Mainz 1549, s. 277.

Přímý vliv pramenů na text Kalendáře je přitom nepopíratelný. Pokládáme proto za nezbytné přihlížet při rozboru Veleslavínových záznamů k jejich zdrojům, především k Hájkově kronice. V případě, že není jako pramen zprávy označen Hájek nebo se obsah záznamu liší od Kroniky české, je potřeba ověřit popis či líčení události i v jiných uvedených zdrojích. Zprávy, či některé jejich součásti, jež není možné dohledat v pramenech Kalendáře, lze považovat za dílo samotného Veleslavína. Při hodnocení obrazu husitství, jemuž je věnována tato studie, je však nutné zohlednit nejen obsah vybraných zpráv, ale i to, z kterých zdrojů jsou excerpovány a jakým způsobem jsou pozměněny. Kromě informací představených v záznamech uvedeme i počet zpráv věnovaných jednotlivým periodám zkoumaného období.

O událostech předcházejících první pražské defenestraci pojednává 44 zpráv Kalendáře. Již zde můžeme zaznamenat první náznaky Veleslavínova pohledu na husitskou epochu. Ten je patrný z charakteristiky hlavních aktérů doby.

Václavovi IV. věnuje Veleslavín celkem 7 stručných zpráv. V nich mimo jiné zmiňuje odebrání titulu císaře českému králi⁴⁹ či zjetí Václava Zikmundem v Berouně.⁵⁰ Václav v Kalendáři vystupuje jako slabý panovník, jenž při pohledu na ozbrojené pražany v čele s Žižkou „obávaje se jich a nesměje se jim rozkázati z zbroje svléci, domův je pokojně propustil“.⁵¹ O Václavově strachu zde přitom nepíše ani Hájek,⁵² který vůči králi zaujímal spíše kritickou pozici,⁵³ ani jiné zdroje Kalendáře. Pozoruhodné je i Veleslavínovo vysvětlení příčiny Václavovy nemoci, jež vedla ke králově smrti. V Kalendáři na den 16. srpna 1419 čteme, že Václav „zděsiv se té bouřky, kterúz Žižka [...] stropil, šlakem poražen jsa, umřel“,⁵⁴ přičemž Veleslavínovy prameny uvádějí jiné důvody, které vyvolaly královou smrt.

49 D. ADAM Z VELESLAVÍNA, Kalendář historický 1578, s. 238.

50 Ibidem, s. 40.

51 Ibidem, s. 119.

52 J. LINKA (ed.), Václav Hájek z Libočan, s. 874/f. 374^r.

53 P. ČORNEJ, Hájkův obraz husitské epochy, s. 94–95.

54 D. ADAM Z VELESLAVÍNA, Kalendář historický 1578, s. 234. Kalendář obsahuje dvě zprávy o Václavově smrti, což je dáno pravděpodobně nedbalou kontrolou záznamů; najdeme zde též dvě zprávy o smrti Jana Žižky (s. 182, 291) či Jiřího z Poděbrad (s. 20, 84) s různou datací. Druhá zpráva o úmrtí Václava zmiňuje jen to, že král byl „šlakem poražen“, neuvádí přitom důvody smrti.

V Kuthenově kronice Václav „velikým hořem v nemoc vpadl“,⁵⁵ Hájek uvádí jako důvod Václavovy smrti „rozhněvání“.⁵⁶ Veleslavín zdůrazňuje Václavovu nespěšnost ve větší míře než se o ní píše v pramenech, z nichž čerpá. Naproti tomu se ani jednou nezmiňuje o králově zálibě ve víně a dalších neřestech, které byly častým tématem především v dobové katolické historiografii.⁵⁷ Pohnuté události v českých zemích nebyly podle Veleslavína výsledkem nedbalého panování Václava IV. Bouřlivý vývoj dějin dává za vinu především Ladislavu Neápolskému, „na kteréhož [...] Innocentius VII. papež cruciatam vydal, a ta, do Čech přinesena, příčinu dala mistru Janovi z Husince a jiným, že se proti římské církvi postavili“, z čehož „potom mnohé jiné nesnáze vzrostly“.⁵⁸ Pozoruhodné je, že u této zprávy neuvádí Veleslavín žádné zdroje. Podobné odůvodnění husitských válek bychom v pramenech Kalendáře hledali marně. Jedná se zde s největší pravděpodobností o osobní postoj Daniela Adama, podle něhož jako původci českých problémů nejednou vystupují cizinci.

Příznačné je, že uherský král Zikmund, o kterém se hovoří v 5 zprávách týkajících se prvních let 15. století, je charakterizován jako spojenec cizozemců a nepřítel Čechů. Patrné je to především v záznamu k 18. dubna 1417 s neuvedeným zdrojem, podle něhož „císař Zikmund zemi Mareckou, kteráž k Koruně české náležela, a kurfiřtství Brandeburské daroval Fridrichovi I., purkrábí Normberskému, za to, že mu proti věrným Čechům pomáhal“.⁵⁹ Kromě toho se Veleslavín opírá o zprávy pramenů, jež představují Zikmunda jako neúspěšného válečníka, který útrpěl porážku od jihlavských měšťanů⁶⁰ a byl vězněn Uhry.⁶¹

Více než polovina záznamů týkajících se let 1378–1419 pojednává o mistru Janu Husovi, Jeronýmovi a kostnickému koncilu. Samotnému koncilu je v Kalendáři věnováno 16 zpráv, tj. více než kterékoli jiné události v celém 15. století, a z autora detailního popisu sněmu lze soudit, že se

55 M. KUTHEN ZE ŠPRINSBERKU, *Kronika o založení země české*, f. NII¹.

56 J. LINKA (ed.), *Václav Hájek z Libočan*, s. 875/f. 375^r.

57 Viz např. D. MARTÍNKOVÁ – A. HADRAVOVÁ – J. MATL (eds.), *Enea Silvio*, s. 87–89; J. COCHLAEUS, *Historiae hussitarum*, s. 6–7.

58 D. ADAM Z VELESBLAVÍNA, *Kalendář historický 1578*, s. 86.

59 *Ibidem*, s. 112.

60 *Ibidem*, s. 52.

61 *Ibidem*, s. 122.

pro Veleslavína jedná o klíčovou událost husitské doby. Nasvědčují tomu i stylistické prostředky, například citování, na něž jinde v Kalendáři téměř nenarážíme. V textu se vyskytují dvě citace historických postav. Z Buchholzerovy *Isagoge Chronologica* přebírá Veleslavín fragment řeči papeže Jana XXIII. pronesené při zahájení kostnického koncilu: „Milujte pokoj a pravdu.“⁶² Podruhé uvádí Veleslavín nepřímou řeč mistra Jana Husa před upálením, jenž nechtěl učení svého „prvé nežby z písem svatých lépe vyučen byl a bludové jeho ukázány byly, odvolati a potupiti“.⁶³ Zmíněná Husova slova ve zdrojích uvedených Veleslavínem u této zprávy nenajdeme. Předpokládáme proto, že jejich autorem byl Veleslavín sám. Husovo učení tedy podle něj nebylo kacířské a upálení mistra Jana se tak barvitě (v kontextu ostatních zpráv Kalendáře) podává jako smrt za pravdu „písem svatých“.

Téma mučednictví se objevuje i na jiných místech Kalendáře věnovaných tomuto období, především v záznamu o utopení měšťanů v Litoměřicích datovaném rokem 1418: „V Litoměřicích 23 mužův věrných přijali jsou korunu mučednickou, kteřížto, když za dlouhý čas v věži v nečistotě a v smradu držáni byli, pro pravdu Kristovu a krev jeho velebnů v Labi ztopeni jsou.“⁶⁴ I zde se smrt pro kalich vnímá Veleslavínem jako smrt pro „pravdu Kristovu“. Kromě toho se v této zprávě používá slovo „věrný“ ve významu „přijímající podobojí“; na stránkách Kalendáře se s ním setkáváme často.

K dalším charakteristickým úpravám dochází ve zmínkách o nebeských znameních převzatých z některé redakce Starých letopisů českých. Staré letopisy pojednávají o krvavém dešti, jenž spadl na sních v roce 1416, či o nebeském zjevení kříže a meče.⁶⁵ Veleslavín doplňuje tyto údaje důležitými, pravděpodobně vlastními, vysvětleními: „Zázračné znamení válek a krve prolevání, kteréž potom v Čechách za mnoho let bylo“;⁶⁶ „Jisté znamení nevolí, válek a krve prolití, kteréž potom nastalo.“⁶⁷

62 Ibidem, s. 328.

63 Ibidem, s. 192.

64 Ibidem, s. 154.

65 Srov. např. A. M. ČERNÁ – P. ČORNEJ – M. KLOSOVÁ, *Staré letopisy české*, s. 15, 62, 80 aj. Veleslavínovy podoby znamení ovšem nepopisuje žádná ze zjištěných redakcí Starých letopisů.

66 D. ADAM Z VELESLAVÍNA, *Kalendář historický 1578*, s. 54.

67 Ibidem, f. BbbIII^v.

O letech 1419–1436 se v Kalendáři pojednává ve 124 zprávách. Největší prostor je přitom věnován první revoluční fázi hnutí odehrávající se v letech 1419–1421: jedná se o 63 zpráv, tj. o 25,1 % všech záznamů Kalendáře spojených s husitskou dobou.

Klíčovou epizodou, která odráží Veleslavínovo vnímání období „válek a krve prolití“, je zpráva o první pražské defenestraci, v níž Jan Žižka z Trocnova poprvé vystupuje do popředí: „V neděli na s. Abdona mezi 13. a 14. hodinou třinácte konšelův na Novém Městě pražském z rathouzu vokny dolů smetáno a zmordováno. Příčina toho outoku obce na pány byla, že když s procesí od s. Štěpána šli, někdo z rathouzu cihlu na kněze svhrl. Původové pak toho pokládají se nějaký Žibřid a Jan Žižka z Trocnova, kterýžto, jakž se o něm praví, lituje smrti a upálení m. Jana Husy a m. Jeronýma a maje v tom od krále, aby sobě to, může-li, opravil, povolání, od dávního času příčiny hledal a tuto první šarvatku na konšely učinil.“⁶⁸ Jako prameny uvádí Veleslavín kroniku Hájkovu a Kuthenovu. Podání Kroniky české však vypadá zcela jinak: „Téhož léta obce obě měst Pražských často se spolu pokoutně scházeli a někteří i nočním časem jedni s druhými proti vůli svých konšelův rojukíce, tak dlouho to snovali, až na tom zůstali, aby to na den sv. Abdona otkali, aby z obou rathouzův své konšely vokny ven vymetali a tu je zmordovali. Toho dne, když bylo mezi třináctou a čtrnáctou hodinou, obec novoměstská, jížto vůdce byli nějaký Žibřid a Jan Žižka, udeřili na rathouz, a kteréž tam konšely zastihli, ty jsou zmordovali a spolu s nimi Mikuláše, jinak Nykláska, rychtáře a jeho pacholka, a tak spolu tu třináct osob zamordováno, kteréž pochytivše, některé živé a jiné mrtvé z oken jými házeli a jiní vně před rathouzem stojíce, na oštípy a na sudlice je brali a dobili.“⁶⁹ Veleslavín zde oproti svému obvyklému postupu vychází z verze Kuthenovy: „V neděli na den svatého Abdona v hodinu 14. třinácte konšelův na Novém Městě pražském z rathouzu smetáno, protože když šli od svatého Štěpána s procesí, někteří protivníci Němci z rathouzu hodili cihlou na kněze. Původ smetání těch konšelův byl Jan Žižka, neb to se o něm praví, že když byl před tím dvořením krále Václava a jeho milostník, uslyšav o smrti mistra Jana Husy a mistra Jeronýma, že jsou původem nevěrných kněží spáleni, velmi se mu toho slitovalo. [...] Žižka na králi ještě se doptáváje, ráčil-li by dáti

68 Ibidem, s. 216.

69 Jan LINKA (ed.), Václav Hájek z Libočan, s. 875/f. 374^v.

k tomu své povolení, že on to sobě chce slušně oprávit, a král zasmáv se pověděl, že proti němu nic není, jen, můž-li, aby sobě opravil“.⁷⁰ Je zřejmé, že Veleslavín Hájkovu interpretaci příběhu o defenestraci znal velmi dobře: převzal z ní například zmínku o Žibřidovi, časový údaj „mezi 13. a 14. hodinou“ či mírně upravenou formulaci „vokny dolů smetáno a zmordováno“. Přesto s Hájkem explicitně polemizuje. Veleslavínovy sympatie s kališnictvím se názorně projevují v popisu vzpoury pražanů. Ta není chápána jako výsledek politického spiknutí proti moci, nýbrž jako náboženský konflikt, v němž nejvyšší zemská autorita, český král Václav, schvaluje Žižkovi, vůdci měšťanů, jeho jednání. Kromě toho vypouští Veleslavín popisy ukrutností, jichž se pražané dopouštěli na koňselích. Jan Žižka z Trocnova zde není vyobrazen jako nemilosrdný intrikán, ale jako bojovník za Husovu pravdu, v souladu s Kuthenovým podáním. V tomto duchu vyznívá řada dalších zpráv Kalendáře vycházejících z Hájkovy kroniky a Veleslavínem upravených: o zločinech protikatolických vojsk se v Kalendáři pojednává jen stručně, přičemž Veleslavínovo hodnocení aktivit pražanů a táborů není zcela ve shodě s předlohami.

Jako příklad můžeme uvést záznam o dobytí Vožice, jež Hájek popisuje takto: „Roku toho Jan Žižka jsa správci a vůdci učiněn toho lidu táborského, kteřížto na ten čas zakládali a počali domů na hoře Tábor stavěti, v Veliký pátek pojav ten lid sršatý, jenž byl hotový k vylévání krve křesťanské, táhl s nimi k zámku a k městečku Vožici, a přitáhše nočně a tiše, probořili plaňky, jimiž bylo městečko oplaňkováno, a zapálili na několika a hned mordovali a tu mnoho žoldněřův císařských zbili, a koně jich pobravše, na nich jezdili. A tu Žižka nejprve z pěších jízdných sobě nadělal a hrad ten Vožici kázal rozbořiti.“⁷¹ Veleslavín vynechává negativní charakteristiky husitského vojska a mění strukturu zprávy, jejímž těžištěm se stává porážka císařových vojáků Žižkou. Údaje o vypálení města a zámku přitom zestručňuje a kondenzuje ve druhé větě: „V Veliký pátek Jan Žižka s svými tábory nenadále vpadl do zámku a městečka Vožice a tu dva tisíce lidu jízdného císaře Zigmunda zmordovav, zbroj a koně jim pobral, a od toho času vojsko své jízdnými opatřil. Městečko vypálil a zámek rozbořil.“⁷²

70 M. KUTHEN ZE ŠPRINSBERKU, Kronika o založení země české, f. NII.

71 J. LINKA (ed.), Václav Hájek z Libočan, s. 882/f. 378^r.

72 D. ADAM Z VELESLAVÍNA, Kalendář historický 1578, s. 100.

Dalším názorným příkladem může být pojednání o dobytí Chomutova Žižkou v roce 1421, o němž v Kronice české čteme: „Na den Květné neděle Žižka s Pražany dobyli města Chomutova a tu mnoho kněží a zemanův i řemeslníkův zbili a spálili beze vši lítosti, ukrutnost svou provozující, tak jsou vůbec pravili, že by tu na dvamezcítma set lidu zahynulo.“⁷³ V Kalendáři je popis škod zkrácen a dobytí města je zde ospravedlněno spojením měšťanů s nepřítelem „věrných Čechů“ Zikmundem: „Na Květnú neděli pražané s Žižkou dobyli Chomutova, protože se proti nim s císařem Zigmundem spuntovali, při kterémžto dobývání na dvamecítma set lidu zahynulo.“⁷⁴

Stručná forma záznamů v Kalendáři přitom nebrání Veleslavínovi přidávat vlastní hodnocení stran konfliktu.

Získání Pražského hradu v roce 1421 popisuje Hájek následujícími slovy: „Pražané se veň uvázali – z Starého Města sto a z Nového Města sto žoldněřův poslavše, jej jsou osadili a druhého dne kázali po vši Praze ve všechny zvony zvoniti a „Te Deum laudamus“ zpívati, že Pražané mají oba hrady.“⁷⁵ Veleslavín, jenž i zde vychází z Kroniky české, vynechává údaje o zvonění a zpívání, nahrazuje je ovšem podrobnějším zdůvodněním radosti Pražanů: „Pražané opanovali Hrad pražský s. Václava a žoldněři svými, jichžto staroměstských sto a novoměstských sto bylo, jej osadili, nemálo veselí jsouce, že se obou hradův pražských zmocnili a císaře Zigmunda nevděčného hostě tudy poněkud jako pozbyli.“⁷⁶ Veleslavínova metafora „nevděčný host“ působí ve srovnání s naturalistickými epeity, jež používá Hájek při charakteristice nekatolických vojáků umírněně. Svědčí však o tom, že se v Kalendáři slovní hodnocení někdy vyskytují i tam, kde v předloze, tj. Kronice české, chybějí.

Kupříkladu rozdělení protikatolických vojsk na tábory a sirotky Hájek zachycuje v této stručné větě: „V tom odtazení oni Sirotci svadili se vespolek i rozdělili se na dvě straně – jedni sluli Sirotci a druzí Táboři.“⁷⁷ Veleslavín tento údaj rozšiřuje a doplňuje kladným hodnocením husitských vojenských útvarů: „Toho dne vojsko tábořské, kteréž po smrti

73 J. LINKA (ed.), Václav Hájek z Libočan, s. 903/f. 398^r.

74 D. ADAM Z VELESLAVÍNA, Kalendář historický 1578, s. 78.

75 J. LINKA (ed.), Václav Hájek z Libočan, s. 908/f. 390^r.

76 D. ADAM Z VELESLAVÍNA, Kalendář historický 1578, s. 164.

77 J. LINKA (ed.), Václav Hájek z Libočan, s. 933/f. 401^v.

Žižkově pozůstalo, na dvě se rozdělilo, z nichžto jedni táboři, jako i prvé, slouli, druzí pak, kteříž po Žižkovi toužili, sirotci se jmenovali. A ti obojí, ačkoli zvláštní stanoviště mívali, však když toho potřeba nastala, jedni druhým věrně a statečně pomáhali.“⁷⁸

Při úpravách zpráv věnovaných Zikmundovu vojsku Veleslavín často zdůrazňuje císařovy neúspěchy. Například k odchodu Zikmunda z Prahy po porážce u Vítkova se Hájek vyjádřuje stručně: „Třetího dne císař hnul se svým lidem a odtrhnul od Prahy.“⁷⁹ Kalendář nadto zdůrazňuje dopad císařovy porážky amplifikačními synonymy: „A císař Zigmund s hanbou a s škodou odtrhnouti musil.“⁸⁰

Příznačný je i jeden ze záznamů, jenž Veleslavín nepřebírá z Kroniky české, nýbrž z díla Vavřince z Březové. Jedná se o popis ležení Zikmundových vojsk na Letné v červenci roku 1420, které Kalendář zachycuje takto: „Ležení vojska císaře Zikmunda na polích nad Letní zapálilo se, a že vítr veliký val, mnoho stanův shořelo.“⁸¹ Vavřinec z Březové, na nějž Veleslavín odkazuje, mluví dokonce o podpálení císařova tábora: „[...] tentoria hostium fuere incensa et flante vento valido plurima cum rebus tentoria sunt citissime exusta.“⁸² Hájek se o požáru na Letné nezmiňuje, popisuje však vystrašenost pražanů již připravených se vzdát císaři.⁸³ Veleslavín zde podobně jako při interpretaci příčin a průběhu defenestrace volí v souladu se svým záměrem verzi, jež popisuje další císařův nezdar, nikoliv zprávu, jež hodnotí pražany jako poražence.

Charakteristikou Zikmunda jako špatného válečníka, kterou nenajdeme v žádném z uvedených zdrojů, doplňuje Veleslavín i zprávu o smrti císaře, jenž byl podle Kalendáře „moudrý a srdnatý i statečný, ale v bitvách nešťastný pán“.⁸⁴ Zikmundovým protikladem je úspěšný vojevůdce Jan Žižka z Trocnova. Veleslavínovo vnímání Žižky se názorně projevuje v úpravách Hájkovy zprávy o následcích bojů u hradu Rábí. Žižka podle Hájka „druhé oko ztratil, však proto obou očí zbaven jsa, své přílišné

78 D. ADAM Z VELESLAVÍNA, Kalendář historický 1578, s. 91.

79 J. LINKA (ed.), Václav Hájek z Libočan, s. 890/f. 382^v

80 D. ADAM Z VELESLAVÍNA, Kalendář historický 1578, s. 200.

81 Ibidem, s. 205.

82 J. EMLER – J. GEBAUER – J. GOLL (eds.), Vavřinec z Březové, s. 395.

83 J. LINKA (ed.), Václav Hájek z Libočan, s. 886/f. 380^v.

84 D. ADAM Z VELESLAVÍNA, Kalendář historický 1578, s. 351.

ukrutnosti páchatí nepřestal“.⁸⁵ Kalendář zachovává původní strukturu zprávy, avšak mění hodnocení činů Jana Žižky, jenž „náhodou druhé oko ztratil a tak na obě oči oslepl, nic méně války vedl a vítězství mnohá obdržal“.⁸⁶ Žižka a Zikmund jsou přitom pro Veleslavína centrálními postavami revoluční fáze husitské doby: Žižkovi je věnováno 28 záznamů, Zikmund se zmiňuje ve 27 zprávách.

Ničení a rabování obcí a klášterů, jichž se dopouštěla především protikatolická strana, popisuje Veleslavín zpravidla ustálenými slovními spojeními „Pražané město [...] vybrali, z gruntu vypálili a rozbořili“;⁸⁷ „Klášter [...] od táborův a zběři lidu pražského vydrancován a vypálen“;⁸⁸ „Pražané oblehše město [...] ho dobyli, vybrali a vypálili, lidu mnoho zmordovali“;⁸⁹ jež rozsahem a podobou odpovídají spíše Hájkovým margináliím: „Klášter zbraslavský vybrali Pražané a vypálili“.⁹⁰ Podrobnější popisy válečných zločinů nalezneme v Kalendáři jen ve zmínkách o cizozemských vojácích. Tak například podle Veleslavína pražané a táboři oblehli Ústí v roce 1426 z toho důvodu, „že tu u něho Němci Mišnaři brali, pálili, jímali a šacovali lidi“;⁹¹ kdežto podle Hájka bylo město obklíčeno „nenadále a beze vši příčiny“.⁹² Neobvykle naturalisticky působí v Kalendáři i záznam o dobytí Poličky Slezany, kteří „tu všeckny obyvatele zmordovali, mnohým jazyky vyřezovali“;⁹³ přičemž v Kronice české, uvedené jako zdroj této zprávy, podobný popis nenajdeme.⁹⁴ O násilí cizinců se dočteme i ve zprávách věnovaných utrakvistickým mučedníkům, například v epizodě převzaté z kroniky mistra Vavřince⁹⁵ o upálení „kněze Václava s kaplanem a některými jinými [...], jako s třmi sedláky starými a čtyřmi pacholátky, z nichžto nejstarší v 11. letech bylo, pro viru

85 J. LINKA (ed.), Václav Hájek z Libočan, s. 902/f. 387^v.

86 D. ADAM Z VELESLAVÍNA, Kalendář historický 1578, s. 47.

87 Ibidem, s. 105.

88 Ibidem, s. 228.

89 Ibidem, s. 300.

90 J. LINKA (ed.), Václav Hájek z Libočan, s. 890/f. 382^f.

91 D. ADAM Z VELESLAVÍNA, Kalendář historický 1578, s. 172.

92 J. LINKA (ed.), Václav Hájek z Libočan, s. 935/f. 402^v.

93 D. ADAM Z VELESLAVÍNA, Kalendář historický 1578, s. 151.

94 J. LINKA (ed.), Václav Hájek z Libočan, s. 914/f. 393^v.

95 J. EMLER – J. GEBAUER – J. GOLL (eds.), Vavřinec z Březové, s. 385–386.

a přijímání svátosti večere Páně pod obojí způsobou“, jež mělo na svědomí služebnictvo rakouského knížete Albrechta.⁹⁶

Období mezi lety 1437 až 1458, tj. mezi smrtí císaře Zikmunda a nástupem Jiřího z Poděbrad na český trůn, věnuje Veleslavín 35 zpráv. Najdeme mezi nimi žádnou událost, jíž by věnoval Kalendář zvláštní pozornost. Mezi významnější úpravy předlohových záznamů patří například jednoznačné vyjádření sympatií pražanům v jejich konfliktu s tábory u Prahy a bitvě u Domašína v roce 1447.⁹⁷ Veleslavín zde znovu vychází z Hájka,⁹⁸ oproti předloze však doplňuje označení Táborských jako „loupežníků“ a příznačně vypouští popis sporů o kořist mezi pražskými vojáky, již podle Kroniky české „bili se tak, že jich okolo osmnácti zbitých na cestě zůstalo a něco raněných do Prahy přivezeno“. Další úpravu lze pozorovat v pojednání Kalendáře o dobytí Prahy Jiřím z Poděbrad v roce 1448. Veleslavín používá především Hájkovy informace, preferuje ovšem, stejně jako v popisu defenestrace, Kuthenovo odůvodnění této vojenské akce. Podle Hájka se Jiří zmocňuje Prahy „maje v svém srdci pejchu a žádostiv jsa povýšení“;⁹⁹ Kuthen a spolu s ním Veleslavín uvádějí jako příčinu „velké nátisky těm, kteříž pod obojí způsobou byli“.¹⁰⁰

V záznamech týkajících se let 1458 až 1471 věnuje Veleslavín hlavní pozornost Jiřímu z Poděbrad. Z 38 zpráv o tomto období se jméno „husitského krále“ vyskytuje ve 33. V souladu s již naznačeným postupem přebírá Veleslavín základní informace zpravidla z Kroniky české, jejich modifikace přitom odpovídají kališnickému vnímání poděbradské epochy.

Jiří z Poděbrad, podobně jako v popisu dobytí Prahy uvedeném výše, vystupuje v Kalendáři především jako obhájce kalicha, vítězný válečník a zároveň zastánce míru. Při líčení průběhu podřízení moravských měst¹⁰¹ a Jihlavy¹⁰² Jiřím, se nezmiňuje Veleslavín o valečných škodách, místo toho téměř doslovně opakuje Kuthenův výrok, že po této události

96 D. ADAM Z VELESLAVÍNA, Kalendář historický 1578, s. 193.

97 Ibidem, s. 243.

98 J. LINKA (ed.), Václav Hájek z Libočan, s. 980/f. 423^v.

99 Ibidem, s. 981/f. 424^v.

100 M. KUTHEN ZE ŠPRINSBERKU, Kronika o založení země české, f. QIII^r; D. ADAM Z VELESLAVÍNA, Kalendář historický 1578, s. 252.

101 D. ADAM Z VELESLAVÍNA, Kalendář historický 1578, s. 162.

102 Ibidem, s. 199.

„pokoj byl v Čechách za 5 let, neb všickni stavové králi poddani a poslušni byli“. Jiří z Poděbrad je též iniciátorem sněmu v Chebu z roku 1461, jehož výsledkem se stal především „pokoj“ mezi říšskými zeměmi,¹⁰³ nikoliv slib českého krále jednat „v pořádcích křesťanských vedle řádu církve svaté“, jak se dočítáme u Hájka.¹⁰⁴ Jako horlivý utrakvista se Jiří z Poděbrad projevil v dialogu s papežským legátem Fantinem de Valle, v němž „vyznání víry své zjevně učinil dokládaje toho, že přijímání Svatosti velebné pod obojí způsobou jest z potřeby spasení a že více sluší poslouchati Boha než lidi, přidav i to, že jakž se v té víře narodil a vychoval, tak také s manželkou i s dítkami svými setrvati v ní chce a míní“.¹⁰⁵ Veleslavin zde parafrázuje Cochlaevou Historii husitskou,¹⁰⁶ vypouští přitom invectivy Jiřího na adresu Říma a papeže, které obsahuje předloha („Scitur autem, quam in sede Apostolica plures Apostatae sederunt, viri iniquissimi“, „Non est haec sedes sancta, sed pestilentiae Cathedra“). Komplexní hodnocení Jiřího z Poděbrad podává Veleslavin ve zprávě o jeho smrti, v níž je král popsán jako „stálý milovník národu svého a obhájce kalicha Páně, šťastný vítězitel a bojovník nepřemožený proti všem nepřátelům svým“.¹⁰⁷ I zde autor Kalendáře vychází z Cochlaeovy charakteristiky: „Fuit vir cupidus gloriae quidem, et vaferimus, sed alienus a saevitia, et constans sua religione, a qua nec ostentatione opum, nec ullo metu periculorum potuit auelli“.¹⁰⁸ Vyjímá z ní však zmínky o králově pýše a vychytralosti a doplňuje údaje o Jiřího lásce k českému národu a vojenských úspěších. Jiří z Poděbrad zde tak ještě výrazněji než Žižka vystupuje jako protiklad „nezvaného hosta“ Zikmunda, jenž neměl v oblibě „věrné Čechy“ a „nešťastně bojoval“.

Postavu Jana Rokycany, který u Hájka hraje důležitou roli a podněcuje některá rozhodnutí „husitského krále“,¹⁰⁹ Veleslavin ve zprávách týkajících se období vlády Jiřího téměř nezmiňuje. Jediný záznam, v němž se Rokycana vyskytuje, je věnován jeho smrti. Utrakvistického kněze zde

103 Ibidem, s. 34.

104 J. LINKA (ed.), Václav Hájek z Libočan, s. 1010/f. 437^v.

105 D. ADAM Z VELESLAVÍNA, Kalendář historický 1578, s. 228.

106 J. COCHLAEUS, *Historiae hussitarum*, s. 428–429.

107 D. ADAM Z VELESLAVÍNA, Kalendář historický 1578, s. 84.

108 J. COCHLAEUS, *Historiae hussitarum*, s. 180.

109 P. ČORNEJ, Hájkův obraz husitské epochy, s. 99–100.

Kalendář charakterizuje jako „slavného kazatele v kostele Matky Boží před Tejnem“.¹¹⁰ Kronika česká, z níž Veleslavín údaj téměř doslovně přebírá, o Rokycanovi mluví jen jako o „faráři“ při témž kostele.¹¹¹

Hlavními původci „dlouhých válek“ a neštěstí jsou v době poděbradské, podobně jako i v předchozích letech, cizinci, především uherský král Matyáš.¹¹² Dokonce dobývání statků Zdeňka z Šternberka Jiřím z Poděbrad odůvodňuje Veleslavín slovy, že „pán Konopištský s některými pány a městy králi se zprotivil a s Mathyášem králem uherským proti němu spuntoval“,¹¹³ nikoliv tím, že Šternberk „činil [...] králi velikou škodu“ a na jeho popud „sedláky šacovali, vsi hubili a pálili, a tak z obou stran velikou záhubu chudým lidem činili“, jak jej vysvětluje Hájek.¹¹⁴

Záznamů věnovaných letům 1471–1485 najdeme v Kalendáři pouze 12. I z nich je však zřejmé Veleslavínovo vnímání rozepří v českých zemích především jako náboženské záležitosti. Projevuje se to například v popisu pražského sněmu z roku 1478: „Sněm v Praze v koleji veliké pánův, rytířstva a měst pod obojí. A tu všickni sobě se zapsali s přitisknutím pečeti, aby sebe až do hrdel neodpouštěli a od víry odtisknouti se nedali. Ale pražané k tomu nesvolili“.¹¹⁵ Zdrojem tohoto záznamu je opět Kronika česká, z níž Veleslavín vypouští Hájkovo politické vysvětlení celé události, nezmiňuje se ani o králi Vladislavovi, jehož postupy byly důvodem svolání sněmu, ani o tom, že se pražané nepřipojili k usnesení sněmu především proto, že nechťeli odporovat panovníkovi.¹¹⁶ Kalendář neuvádí žádnou příčinu organizace sněmu a celá událost tak působí dojmem, že byla uspořádána pouze s cílem utvrzení šlechty a měšťanů ve víře, což není z faktografického hlediska zcela logické. Tento pohled je však v souladu s Veleslavínovým vnímáním českých dějin 15. století jako období konfesijního zápasu, v němž strana podobojí byla nucena neustále obhajovat svá práva. Této koncepci odpovídá i volba chronologicky posledního záznamu Kalendáře týkajícího se husitské problematiky – zprávy

110 D. ADAM Z VELESLAVÍNA, Kalendář historický 1578, s. 54.

111 J. LINKA (ed.), Václav Hájek z Libočan, s. 1025/f. 444^v

112 D. ADAM Z VELESLAVÍNA, Kalendář historický 1578, s. 365.

113 Ibidem, s. 123.

114 J. LINKA (ed.), Václav Hájek z Libočan, s. 1018/f. 441^r.

115 D. ADAM Z VELESLAVÍNA, Kalendář historický 1578, s. 228.

116 J. LINKA (ed.), Václav Hájek z Libočan, s. 1035/f. 449^r.

o sněmu podobojí v Nymburce dne 6. února 1483, na němž byl do čela utrakvistického duchovenstva zvolen biskup Augustin Sanctuarienský.¹¹⁷ Získání světicího biskupa z Itálie kališníky, o jehož dalším komplikovaném osudu se již nepojednává, je tak pro Veleslavína pravděpodobně důležitější událostí dějin protikatolického hnutí než samotný Kutnohorský sněm, o kterém není v Kalendáři žádná zmínka.

Nyní shrneme naše poznatky o zprávách v první redakci Kalendáře historického Daniela Adama z Veleslavína věnovaných letům 1378 až 1485.

Vzhledem k úpravám údajů předloh provedených Veleslavínem, lze konstatovat, že jeho práce není mechanickým přebíráním zdrojových informací, nýbrž cílevědomou snahou o podání komplexního obrazu české minulosti. Forma Kalendáře od autora vyžadovala stručnost, proto Veleslavín volil při charakteristice postav a líčení událostí parafrázi textu předloh. Detaily, které neodpovídají Veleslavínovu vnímání husitské doby, jsou v Kalendáři vypuštěny, vzácně jsou doplňována i dílčí hodnocení. Veleslavín v jednotlivých záznamech zpravidla vychází z jednoho zdroje. Údaje několika pramenů kombinuje autor jen v případech, když hlavní z předloh obsahuje podstatná fakta, avšak jejich interpretace neodpovídá ideovému záměru Kalendáře. Veleslavínův pohled na husitskou epochu se odráží jak v tom, které události v Kalendáři zaznamenal, tak i v tom, kterou z již existujících interpretací dění použil.

Podání husitství v Kalendáři historickém má společné rysy s obrazem této doby v kališnických dějepiseckých dílech 15. a 16. století, mezi něž patří například Staré letopisy české, Kronika česká Bohuslava Bílejovského či pro Veleslavína zásadní Kronika o založení země české a obyvatelích jejích Martina Kuthena.¹¹⁸ Události husitské epochy vnímá Veleslavín především jako vítězný boj Čechů o přijímání podobojí. Jan Hus je v tomto kontextu prezentován jako mučedník za pravdu Kristovu a Jan Žižka z Trocnova jako Husův mstitel. Zástupci reformní strany v Kalendáři vystupují jako „věrní Čechové“, kteří, ačkoliv plení města a boří kláštery, hájí pravou věc a bojují především proti cizincům, Uhrům a Němcům. Výmluvné je i vynechání popisů ukrutností vykonaných Čechy a doplnění informací o násilí, jehož se cizozemci dopouštěli na českém

117 D. ADAM Z VELESLAVÍNA, Kalendář historický 1578, s. 38.

118 P. ČORNEJ, Hus a husité, s. 144-148.

obyvatelstvu. Ovšem v situaci, kdy dochází ke konfliktu mezi umírněnou Prahou a tábory, připisuje autor Kalendáře negativní charakteristiky radikálnímu odvětví protikatolického hnutí. V souladu s touto logikou vnímá autor pravděpodobně i éru poděbradskou jako triumf podobojí, jelikož se hlavní autoritou země stal rozený Čech a úspěšný voják zastávající Husovy pravdy. Klíčový význam postavy Jiřího z Poděbrad pro Veleslavína se projevuje nejen v popisu husitského krále jako vzorného panovníka, ale i v charakteristické dataci předmluvy Kalendáře „druhého dne měsíce března, kteréhožto dne před lety 120 urozený pan Jiří Poděbradský z Kunštátu, pana Viktorína (kterýž Pražanům proti císaři Zigmundovi a jiným nepřítelům věrně a statečně pomáhal) syn a gubernátor Království českého po smrti Ladislava uherského a českého krále posledního z rodu císaře Karla III., na Království české ode všech tří stavův na rathouze staroměstském šťastně volen a za krále vyhlášen a odtud do kostela Matky Boží před Tejnem slavně uveden“.¹¹⁹

Podrobnější rozbor Veleslavínova vnímání husitské epochy by vyžadoval konfrontaci každého záznamu Kalendáře se všemi jejich prameny. Splnění tohoto úkolu však značně přesahuje rozsah časopisecké studie.

119 D. ADAM Z VELESLAVÍNA, Kalendář historický 1578, f. IIII^v.

Hussite era in the first edition of Daniel Adam of Veleslavín's *Historical Calendar*

DMITRIJ TIMOFEJEV

Historical Calendar (1578) by Daniel Adam of Veleslavín was one of the most popular Czech historiographic works since XVIth century till the late XVIIIth century. The book presents brief information on various historical events, starting with the creation of the world and ending with recent Bohemian and Moravian political affairs. Given the calendar form, each entry consists of one or several short sentences. This made contemporary scholars suggest that *Historical Calendar* is a mere compilation of the other authors' quotes, pure facts without any analytical or critical approach. To prove this statement, this paper aims to study the image of a controversial topic for the early modern Czech historiography, the Hussite era, as shown in *Historical Calendar*. According to Petr Čornej's conception presented in his analysis of Hussite era in Václav Hájek of Libočany's *Czech Chronicle* (1541), I follow the entries dedicated to the period from death of Charles IV in 1378 until religious peace of Kutná Hora in 1485.

In the first part of the paper I identify domestic and foreign source texts used by Veleslavín. The comparison shows that for the descriptions of the Hussite era Veleslavín used more than 30 old prints and manuscripts written by Evangelical and Catholic authors. Nevertheless Veleslavín's main source turns out to be Hájek's *Czech Chronicle*, which was, though, quite critical towards Utraquists.

In the second part of the paper I compare historical entries in Veleslavín's *Calendar* with their sources. Comparison proves that Veleslavín was not quoting medieval and humanist historians, but rather paraphrasing them, often changing the characteristics and evaluations of the events. For example, while depicting the sieges of the Bohemian towns by the Hussite soldiers, Veleslavín deletes the sources' mentioning of their cruelty; on the other hand, in descriptions of German assaults *Calendar* adds the details of Catholic aggression that are not to be found in the source texts. Hence, with the means of paraphrasing various historical works, including those written by anti-Hussite authors, Veleslavín creates his own image of this controversial historical period. Veleslavín sees Hussite era first of all as a victorious battle of Czechs for Eucharist sub

utraque. In this context Jan Hus is shown as a martyr for Christ's truth, Jan Žižka as Hus's avenger and anti-Catholic warriors as „faithful Czechs“. The triumph of Utraquism according to Veleslavín, is the reign of „Husite king“ Jiří of Poděbrady, who is presented in *Historical Calendar* as an ideal ruler of the country. Thus, Daniel Adam of Veleslavín is far from being objective, and his work shall be perceived as an integral part of Czech Utraquist historiography alongside the anonymous *Old Czech Annals* or Martin Kuthen of Špínsberk's *Chronicle of founding of Czech state*.

III. OBZORY LITERATURY
(REVIEWS)

OZMENT, Steven: Purkmistrova dcera Skandál v německém městě 16. století

Praha: Argo 2015, ISBN 978-80-257-1575-8

DIANA RONOVSÁ

Nedávno vydaný překlad knihy *Purkmistrova dcera* je dílem amerického historika Stevena Ozmenta, který se dlouhodobě věnoval německým raně novověkým dějinám. Vedle prací koncipovaných v širokém časovém záběru publikoval v roce 1996 mikrohistorickou sondu, ve které se věnuje skandální události ze švábského města Halle z počátku 16. století.

Poměrně útlá kniha *Purkmistrova dcera* popisuje praktiky chování, jenž se vymykalo dobovým konvencím a ve svém důsledku způsobilo opakovaný skandál. Steven Ozment líčí v sedmi chronologicky vystavěných kapitolách život Anny Sporlandové, rozené Büschlerové, a také soudní spory táhnoucí se přes polovinu života hlavní protagonistky. V úvodu představuje hlavní zápletku a její aktéry, tedy otce s dcerou. Anna byla potomkem příslušníka patriciátu a městského politika Hermana Büschlera, vlivného hallského radního a pětinasobného purkmistra, jehož rodina zbohatla prodejem vína a investicemi do nemovitostí. Veřejný skandál však donutil Büschlera rezignovat na místo v městské radě. V dalších pasážích se už autor věnuje popisu samotného skandálu odrážejícího se v Annině milostné korespondenci vedené souběžně k dvěma milencům – vysoce postavenému Erasmu z Limpurku a Danielu Treutweinovi. Erasmus byl zhruba stejně starý jako sama Anna, Daniel už

dosáhl vyššího věku. Steven Ozment k charakteristice milostného trojúhelníku využívá dochovanou korespondenci, kterou v dalších etapách příběhu doplnil o výpovědi dochovaných soudních akt. Díky opakovaným soudním procesům se zachovaly výpovědi svědků dokládající obrat (po objevení dopisů) ve vztazích otce a dcery doprovázený Anniným psychickým i fyzickým týráním.

V dalších kapitolách se harvardský historik snaží rodinný spor zasadit do širokého právního i společenského kontextu. Představuje právní zvyklosti v otázce dědictví, výkonu otcovských práv a povinností či při vydědění. Annina situaci srovnává i s životem jejích sourozenců a zvažuje možná vyústění konfliktu, který se s novou intenzitou rozhoří i mezi Annou a jejím bratrem přebírajícím roli hlavy rodiny. Je třeba podotknout, že Steven Ozment v tomto díle nevyužil nabízející se přístupy genderové analýzy a nepracuje s dobově podmíněnými konstrukty feminity a maskulinity. Obvinění, která padala na jednu i druhou stranu přitom vycházela z porušení dobových očekávání jednání v souladu s příslušnou pohlavní rolí. Výběr partnera ve středověku se držel určitých pravidel. Očekávaná role ženy spočívala především v zajištění kontinuity rodu. Sňatková politika byla současně jedním nejdůležitějších nástrojů při utváření a upevňování sociálních sítí.

Z jednání a soudních sporů vedených mezi Annou a otcem a Annou a jejími sourozenci vznikl bohatý korpus písemností, včetně více jak tisíce rukopisných stránek svědeckých výpovědí z přelíčení vedených říšskými hejtmany. Díky těmto pramenům (z let 1550-1552), které jsou uloženy ve státním archivu ve Stuttgartu, mohl americký historik příběh zrekonstruovat.

Jak píše autor v závěru knihy, na Annu Büschlerovou narazil v německé sekci ve Widenerově knihovně na Harvardově univerzitě. V poznámkovém aparátu ale pracuje hlavně s texty dvou německých autorů. Prvním z nich je Wilhelm German, který připravil podrobnou regionální syntézu *Chronik von Schäbisch Hall und Umgebung*. Druhým hodně zmiňovaným autorem je pak Gerd Wunder (1908 – 1988). Ten napsal dílo *Die Bürger von Hall* a věnoval se také ale milostným dopisům v 16. století (napsal dílo *Liebesbriefe aus dem 16. Jahrhundert*), se kterými Ozment často pracuje, a jsou důležitou součástí jeho knihy. V poděkování tyto dva autory neuvádí a mimo poznámkový aparát je nenajdeme, avšak z názvů prací je patrné, že pokud by se Ozment neopřel o jejich díla, nebyla by

analýza města a tamních poměrů tak rozsáhlá. Jak si v knize *Purkmistrova dcera* můžeme všimnout, velkou částí knihy jsou právě popisy města Hall a dobových poměrů. Je zřejmé, že je na předchozích autorech závislejší, než v úvodu knihy přiznává.

Ústředním námětem mikrohistorické sondy je prohrěšek Anny Büschlerové, která měla poměr se dvěma muži. Své jednání vůči otci zpětně odůvodňuje tím, že jí nezajistil odpovídající sňatek. Po prozrazení korespondence následovalo vydědění, vyhnání dcery z města a později i spory mezi sourozenci. Anně bylo současně vytykáno její vyzývavé chování, nošení neslušného oblečení a také samostatnější jednání než její společenská vrstva akceptovala. Právě díky stykům s aristokratickou rodinou by se dalo soudit, že většinu věcí včetně oblečení viděla Anna u dvora na hradě Limpurku. Tam se sžila s prostředím a díky tomu se chovala jinak, než byla ochotna přijmout měšťanské prostředí. Otcův záměr byl přitom zřejmý. Prostřednictvím dcery hodlal proniknout do sféry dvora a patrně pomýšlel na její sňatek s někým, kdo na hrad třeba přijížděl a patřil k urozeným.

Sama korespondence vedená s oběma milenci je současně ukázkou soudobé epistolografie postav odlišného sociálního postavení. Její součástí jsou košatá slovní spojení při oslovování jednotlivých osob (například majestátní plurál, který využívá zejména číšník Erasmus, kdy Anně píše jako „my Erasmus“). Kromě milostných frází a vyznání lásky se dozvídáme i časový program obou mužů. Zmíněné jsou především jejich cesty za povinnostmi v dalších německých městech, neboť především Erasmus byl nucen cestovat podle rodinných nutností a zvyklostí, které mu udával jeho původ. Příběh ale přináší zajímavé vyústění obou poměrů. Oba muži měli dobré informátory (dozvěděli se to z doslechu, nebo od přátel), takže se prozradila existence milostného trojúhelníku. Milenecké poměry se staly veřejným tajemstvím. To byl ostatně i jeden z důvodů, proč kontakty skočily – Erasmus s Danielem na sebe prostřednictvím dopisů žártili a oba shodně psali Anně, aby druhého z nich zanechala, jinak dojde k rozpadu vztahu.

Steven Ozment nechtěl popsat pouhý rodinný spor. Střet Anny a jejího otce se pro něho stal východiskem k obecnějším poznámkám o vývoji města Halle i situaci v říši. Cenné jsou především úvahy o roli rodinných a „přátelských“ sítí sledovaných aktérů, včetně zmíněných Anniných milenců Daniela Treutweina a číšníka Erasma z Limpurku.

Autor se čtenářům snažil svoji knihu *Purkmistrova dcera* s podná-
zvem *Skandál v německém městě 16. století* psát přístupným jazykem.
S lehkostí tak můžeme přečíst dílo, které se věnuje obtížné situaci ženy,
jež se odmítla řídit konvencemi spojenými s jejím společenským posta-
vením. Svým způsobem jde o ojedinělý autorský počín, o který se zaslou-
žila jedinečnost příběhu i obsáhlá dochovaná korespondence nejenom
milenců, ale také ostatních protagonistů, kteří se do příběhu jakkoliv za-
pletli. Dochovali se tedy postoje sourozenců, soudní spisy o procesu včet-
ně různorodých hledisek svědků. Měšťanská společnost nebyla k Anni-
ným výstřelkům tolerantní, přesto si hlavní postava našla mezi mnoha
odpůrci i své příznivce.

Diana Ronovská

Do 21. čísla Husitského Tábora přispěli (Vol. 21 – List of authors):

RNDr. Daniel Abazid

Husitské muzeum v Táboře
abazid@husitskemuzeum.cz

PhDr. Miloš Drda, CSc.

Husitské muzeum v Táboře
drda@husitskemuzeum.cz

dr. Tomasz Graff

Uniwersytet Papieski Jana Pawła II w Krakowie
tomasz.graff@upjp2.edu.pl

doc. PhDr. Petr Hlaváček, Ph.D.

COLLEGIUM EUROPAEUM, Univerzita Karlova Praha
petr.hlavacek@ff.cuni.cz

Paweł F. Nowakowski, PhD.

Akademia Ignatianum w Krakowie
pawel.nowakowski@ignatianum.edu.pl

Mgr. David Radek, Ph.D.

Ústav historických věd
Filozoficko-přírodovědecká fakulta Slezská univerzita Opava
dav.radek@gmail.com

doc. Jan Stejskal, M.A, Ph.D.

katedra historie, Filozofická fakulta Univerzity Palackého Olomouc
jan.stejskal@upol.cz

Mgr. Dmitrij Timofejev

Ústav pro jazyk český, Akademie věd ČR Praha
timofejev@ujc.cas.cz

RNDr. Petr Zbytovský

Husitské muzeum v Táboře
zbytovsky@husitskemuzeum.cz

**HUSITSKÉ
MUZEUM
V TÁBOŘE**

VEDOUCÍ REDAKCE (EDITOR-IN-CHIEF): ZDENĚK VYBÍRAL

VÝKONNÁ REDAKCE (MANAGING EDITORS):

JAKUB SMRČKA, ZDENĚK VYBÍRAL

ADRESA REDAKCE (ADDRESS OF EDITORIAL BOARD):

HUSITSKÉ MUZEUM V TÁBOŘE

NÁM. MIKULÁŠE Z HUSI 44, 390 01 TÁBOR

WWW.HUSITSKEMUZEUM.CZ/HUSITSKY-TABOR/

E-MAIL: VYBIRAL@HUSITSKEMUZEUM.CZ

TEL.: +420 739 468 408

K VYDÁNÍ PŘIPRAVILO HUSITSKÉ MUZEUM V TÁBOŘE

(PUBLISHED BY THE HUSSITE MUSEUM IN TÁBOR)

ROKU 2017

NÁKLADEM (PRINT RUN) 300 KUSŮ

GRAFICKÝ NÁVRH OBÁLKY (COVER DESIGN): GUSTAV FIFKA

SAZBA (LAYOUT): VIVA DESIGN s.r.o., TÁBOR

TISK (PRINT): INPRESS a.s., ČESKÉ BUDĚJOVICE

ISBN 978-80-87516-40-9

ISSN 0231-6080